

PHILOSOPHY & SCIENCE
2 زنجیره‌ی فلسفه و زانست

منتدی اقرأ الثقافی

له سروده می زانست ده دره و شیه وه

GOD MANIFESTS IN THE AGE OF SCIENCE

www.iqra.ahlamontada.com

نوسینی
کۆمهله پسیپۆریکی ئەمه‌ریکی

وه‌رگیرانی بۆ عه‌ره‌یی
د. دهرداش عبدالمجید سرحان

وه‌رگیرانی بۆ کوردی
محمد حسن سه‌رگه‌ینیلی

2013

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

خواه سهرده می زانست
ده درهوشیته وه

زنجیره‌ی زانست و فلهسهفه (۲)

خوا له سه‌رده‌می زانست دا ده‌د ره‌وشیته‌وه

Evidence of God in an Expanding Universe

نوسینی

کۆمه‌له‌ پىسپۆریکی ئەمریکی به‌ بۆنه‌ی سالی نیو ده‌وله‌تی زانسته‌ سروشتیه‌کان.

چاودێری کردنی نوسین

John Clover Monsm — چۆن کلۆفر مونسا

وه‌رگێرانی بۆ عه‌ره‌بی

د: دمه‌رداش عه‌بداله‌جید سه‌رحان

پیداچوونه‌وه‌و له‌سه‌ر نوسینی

د: مه‌حمه‌د جه‌مال الدینی فنده‌ا

وه‌رگێرانی بۆ کوردی

مه‌حمه‌د حسن سه‌ره‌گه‌یه‌ینلی

ناوی کتیب به کوردی: خوا له سه زده می زانست دا دمه دوشیته وه

نوسینی: کۆمهله پسرۆرکی ئه مریکی

بلاوکردنه وهی: نوسینگی تهفسیر بۆ بلاوکردنه وه

راگه یانندن/ ههولیر

نهخشه سازی ناوه وه: جمعه صدیق کاکه

خه ت: نهوزاد کۆیی

به رگ: أمین مخلص

نۆره و سالی چاپ: یه کهم ۱۴۳۴هـ - ۲۰۱۳ز

تیراژ: ۱۵۰۰ دانه

له بهزیومه رایه تی گشتی کتیبخانه

گشتیه کان - ژماردی سپاردن

(2848 سالی (۲۰۱۲) پیندراوه

مافی له چاپدانه وهی پارێزراوه بۆ
نوسینگی تهفسیر

نوسینگی تهفسیر

بۆ بلاوکردنه وهو راگه یانندن

ههولیر - شهقامی دادگا - ژێر ئوتلی شیری پلاص

Mob: 00964 760 460 61 22

Tel: 0964 760 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

ئهم کتیبه :

ئهم کتیبه کتیبکی ئاسایی نیه، به لگو کتیبه کانی زانستی جیهانیه، له بهرترین ئاستی زانستی و فهلسه فی و ئایینی دا بونی خودا دمهسلینیت، که له ناوو کتیبه ئاسمانیه کاندا خوێ چه سپاندوه.

ئهم کتیبه مهزنی دیزایینی گهردون و مهزنی کردگارمهکی دهخاته ږوو، دهری دهخات نه سروشت و نه ږښمی بونه وهر، نه ږیکهوت هیچ دهستیکی نییه له دروست کردنی گهردوندا. دمهسلینیت بونی خودا بونیکی ئایینی و زانستی و فهلسه فی ههیه، نهک وهکو بیری ماتریالستی و بیر کردنه و میهکی کوئی ههندی فهلسه فه بی ږرواکان بیری لی دهکهنه وه. دمهسلینیت مادده دروست کراوه و سهرهتاو کوئی ههیه. ئهم کتیبه گه وهرترین زانیانی ئهمریکی هاوچهرخ له بواری جیا جیادا به ناوی نویتین زانستهکان به شداری تیدا دهکهن.

بسم الله الرحمن الرحيم ﴿ سُرِّيهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ﴾ فصلت - ۵۳ .

﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ ﴾ ال

عمران - ۶۴ .

﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ فاطر - ۲۸ -

(اسمع يا اسرائيل الرب الهنا رب الاحد) انجيل مرقس - ۱۲/۳۰

(يا خالق عالم الاجساد يا قدوس) الفندياد - نافستا.

واتە:

بەناوى خىۋاي بەزمىي و زۆر بەردەوام :-

(لە ئايىندەمىيەكى نىزىك وە بەلگەكانى خۇمان پىشانى ئەوان دەمىن لە ئاسۇداو لە خودى خۇياندا تا بۇيان دەربكەوئ ئەو حەقە).

(بلى: ئەى خاومەن نامە ئاسمانىيەكان ھەمووتان وەرن بۇ وشەيەك كە لە نىۋان ئىمەو ئىۋەدا وەكو يەكە ئەۋىش ئەۋمىيە، كە جگە لە خودا نەپەرستىن. (لە بەندەكانى خودا تەنبا زانايان لە خودا دەترسىن). تورنانى پەرزە.

(گوئ بگرن ئەى ئىسرائىل: پەرۋەردگار خودامانەو تا كەسىكە پەرۋەردگار بىت) ئىنجىلى مەرقس / ۱۲ / ۳۰.

(ئەى دروست كەرى جىھانى تەنەكان ، ئەى بىگەرد) ئەندىداد — نائىستا

(ۋەزگىر)

ئەوانەى بەشدارى نوسىنيان كىردە:

چاودىرى نوسىنى: چۆن گلۇفەرمونسا: سەردەمىك لەيەكى لە كەئىساكانى مەسحىجى دا، كە شىش بوەو دواى ماومىيەك بە سەربىردن لە توئىزىنەوەى ئايىنى دا، دوايى بە باشى زانى كارەكەى بگۆرئ و بوو نوو سەرو رۇزنامەنوسى بابەتە ئايىنىيەكان، پاشان چوو ناو مەسەلە سىياسى و كۆمەلەيەتەكان بايەخىكى تايەتە بە توئىزىنەوەى پەيوەندى نيوان زانستى ئايىنى دەدات لە چەرخە يەك لە دواى يەكەكاندا.

وەرگىران و پىشەكى نوسى بۆ زمانى عەرەبى:

دكتۇر: (دەمرداش عەبدول مەجىد سەرحان): مامۇستاي كۆلىژى پەرومردە لە زانكۆى (عين الشمس) بە كالۇرىۆس لە زانستدا لەگەل پلەى رىز لە زانكۆى قاھىرە ۱۹۳۶ز. لە سالى ۱۹۳۸ دا دىلۆمى لە پەيمانگاي پەرومردەى بالا ھىنا لە زانكۆى كۆلۇمبىيا لە ئەمىرىكا دا لە سالى ۱۹۴۷دا، ماجستىرى لە پەرومردەى ھىناوە لە سالى ۱۹۴۹ دىكتۇراى لە پەرومردە ھىنا لە زانكۆى كۆلۇمبىيادا، لە بارەى پەرومردەى زانستى نوسراوى زۆرە.

پیشه کی وەرگړی عه ره بی

نایا نه م گهر دونه خودایه کی هه یه؟

نهمه پرسیاریکه هرزه کان سهیری دهکن و نارمزمه ندی زانینی نه و وه لاهمن، مندالی گچکه نه م پرسیاره له باوکی دهکات و دلی گهنجی سرگهردانی پی شپره ذهیت و خهوی لی دمزپنی و کس دهستی ناکه وی تا وه لامیکی چاره به خشی پیشکش بکات، هندی جار پرسیاره که له هزی کهسانی بروا لاوازا دهجوئته وه، نه وانیش دهلین: (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم). نه م پرسیاره سهری هه موو که سی قال دهکات، به تایبه تی له سهردهمه کانی کزی و لاوازی و نه خوشی و بی به شیدا.

له دیریندا مروف نه م پرسیاره ی کردوه به پی رینوینی هرزیان له م باره وه بهش بهش بون و چهند پیریان لی بوته وه، هه یان بووه گهردون و خوړو مانگیان په رستوه هه بووه بتیان په رستوه هه بووه خودای ته ناوی دهسه لاتیان په رستوه دیسانه وه هه بووه نکولیان له بوونی کردوه.

له نایینده دا هرزه کان بو زانستی وه لاهمه که دپروانن، مادام لیږده گهردون هه یه و بهرپوه دهچ و هیزی هه یه بیرده کاته وه مروفی هه یه تیده کات و سهیرده کات.

وهمرده که وی، که سهیر گردنی نه م کاره به شیکه له سروشتی خو مان و ناتوانین نکولی لی بکهین یان وازی لی بینین یان بی ناگابین له بانگی شه که ی. هه لوپستنی مروف بهرام بهر دروستکه ری نه م گهر دونه و پروابوونی له باره ی نه مو وه شوپنه واریکی زوری هه یه بو سهیر گردنه وه زیان و فله سفه و تی

روانینی له کارهگان و باری دهره نیه که ی، ئیستاو ئایینده که ی، به لگو له قهواره و بونیدا.

له گهل نهو بایه خه ی نه م پرسیارمه هه یه تی، که م که س هه یه وه لامیکی چارمه خشی له م باره وه ده ست بکه وئ، نه گهر مندال به م پرسیاره پروو له باوکی بکات وه لامیکی لاوازی له مهر نهو بیرنه و میه داوخته وه، یان به وه لامیکی بی سوود ده ی خاقلینی، له ودها پشت به قه ناعته ساده که ی دهبه ستیت. نه گهر گهنج پروو له برادره که ی یان ماموستا که ی بکات که م وایه له هیج کام له وانه شتیکی ده ست بکه وئ چاره ی سینه که ی بکات و هزاره کراوه که ی خوش نودو رازی بکات.

نه گهر نه م پرسیاره پروو له هه ندئ له پیاوانی ئایینی بکات به چهند ئایه ت و فهرمودیه کی پیغه مبه ران له گهلیدا دمه وین و له بازنه یه کی بو شدا ده یخولینه وه له ریزی دؤزراوه زانستی یه کان که م ده که نه وه، یان نکوئی له به کارهینانی شیوازه زانستی یه کان ده که ن. نه مه ش زیاتر سه رسام و سه رگه ردانی ده کات و به رق بونه وه له بیرکرده وه له م مه سه له یه نه وئ به جئ دیلئ و دهرات. نه وه ی تاکی رونا کبیر ده یه وئ له سه ده ی بیسته مده له کاتی کدا نه م پرسیاره له مهر کردگاری نه م بونه و مه ردها ده کات پیویسته له گهل شیوازه ئاکامه زانستی یه کاندایه پروات، که گه ییشته و ته نهینی یه کانی گه ردیله و ئاسمانی داگیر کرده و به شی له یاساو نهینی و دیارده ی گه ردون دؤزیومه وه، به رده و امیش شتی وا ده دؤزیته وه هزاره کان کاس و سه رسام ده کات. پرسیارکه ر وه لامیکی ده وئ له سه ر به کارهینانی لوژیکی ساغ ده مه زرابی و داوی بر وایه کیلی بکات به په رومردگار که ی له سه ر قه ناعه ت و رازی بوون دامه زرابی، نه ک خو به دهسته و مدانیکی پرووت.

نه وه ی له م کتیبه دا هاتوو خودی نهو شتانه یه و نهو که سه ی سه ر په رشتی نویسنی نه م کتیبه شی کرده نه م پرسیاره ی (ئایا پروات به بوونی خودا هه یه؟ وه به لگه و توئزینه وه ی تو له سه ر نه مه چی یه؟) ئاراسته ی کو مه له زانیه کی

پسپور له هه موو بواریکی زانستی دا کردوه له کیمیاوه بۆ فیزیواو بۆ زینده و مرزانی و بۆ گهردونزانی و بۆ بیرکاری و بۆ پزشکی و زانستی تر، نهم زانایانهش وه لآمی سهرنوسهریان داومته وه و نهو هۆیه زانستیانهشیان پروون کردوته وه که بانگی شهیان دهکات بۆ برپوا بوون به خودا.

نهم کتیبه وه لآمی کۆمه لئی لهو زانایانه دهگریته وه و بۆ رۆلهکانی نیشتمانی عهرمبیان دهگوازی نه وه تا لایه نی له لایه نهکانی بیر کردنه وهی تازه ببینن که نه وهی له نامه ئاسمانیهکاندا هاتوو به پراستی دادمنیت و نیسپاتی برپوا بوون به خودای گهرمهشیان دهکات.

نهم زانایانه بۆیان پروون کردوینه وه چۆن یاساکانی دینامیکی گهرمی رینۆینیان دهکات، که پئویسته نهم گهردونه سهرمتای هه بی و مادام گهردون سهرمتای هه بی پئویسته دهست پیکه ریکی (المبدئی) هه بی، که سیفیت و جیناوی هزر (العقل) و ویستی (الاراده) و بی سنوری هه بی. به لئی پئویسته نهم کردگارو دروستکه ره سروشته که ی پێچه وانه ی سروشتی مادده بی که لهو گهردی لانه پیک دئی بریتی یه له جهند بارگه (الشحنات) و وزیهک (الطاقة)، به پئی برپاری زانستی ناش هه می شه یی و تا سهربی یان نه زه لی بی و خالی دهست پیکردنی نه بی. بهو پئودانگه پئویسته کردگار که ناماددی بی و چروپرنه بی به لکو ناسک نایاری بی و تا نهو بهر شاراووبی و شارمهزایه و سنوری شارمزیی بۆ نهو نهو چاو هکانی په ی بهو نابهن، نهو په ی به چاو هکان دهبات و نهو نادیارو شارمزیه ، نه گهر بمانه و ئ پئی بگه یین بهو ههستیاران نه نابیت، که ته نیا مادده ی چر (الکثیف) ده بینین و له دهزگا و بۆری تافیکردنه وه دا نه نجام بدریت یان بهووردبینی گهرمه که رو نزیک خه ره وه. به لکو به هۆی به کارهینانی توخمی نا ماددی ده بی له ناو ماندا وه کو هزر و دوربینی (البصیره). وه پئویسته له سه ره نهو که سه ی که دهیه و ئ نیشانه زانی بخاته کار، بی سه رکهش و ده مارگیری و بیر له دروست کردنی ئاسمانه کان و زهوی بکاته وه

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

واتە: لە دروست کردنی ئاسمانەکان و زەویداو لە جیاوازی شەوو و رۆژدا چەند بەلگەی هەیە بۆ ھۆشیاران و بلیمەتان.

لە زانستی یەکان ھەمویان ئەو دەسلەین لێردا یاسا و باوەکی پەرچوی و ئاناسایی ھەیه دەسلەاتی بەسەر ئەم گەردونەدا گرتووە بێنەمای یاساکان و یاسا نەگۆراوەکانی ئالو گۆریان بەسەردا نایەت و زانیان خۆیان ماندو دەکەن بۆ دۆزینەویمان، ئەو دۆزراوانە ئیەش لە ووردەکاریدا گەییشتۆتە ئاستی دەتوانین پێشبینی خۆرگێران و مانگ گێران و زۆر دیاردە تر بکەین بەر لەو دیاردەکان بەر لە سەدەھای سال.

کێ ئەم یاسایە و پێشبینی داناووە لە ھەموو گەردیلەییەکی ناو ئەم بۆنە و مەردەیدا دایناوە، بەلکو بێ لە گەردیلەش لە کاتی دروست بونی سەرھتایی یاندا کێ پلان و نەخشەو داھێنانی کردووەو بە جوانترین شیوە ئەندازگیری کردووە؟ نایا ئەم ھەموو شتەکان بێ دروستکەر دروست بوون یان خۆیان دروست کەرن؟ ئەو پێشبینی و باوە و ئەو جوانکاریە لە ھەر شوێنێکی بۆنە و مەردەیدا سەیری دەکەین ھەستی بێ دەکەین ئەو پێشان دەدەن کە ئەو بە توانایەو ئەو زاناو شارەزاییەو لە پێشبینی ھەموو شتێکەو مەیه، زانیان لەم کتێبدا پەرچی ئەو کەسانە دەدەنەو، کە دەڵێن: گەردون ئاوا لە خۆیەو لە پێکەوتەو دەدرەوشێت دروست بوو، مانای پێکەوت بۆ ئیە پێکەوت دەکەن و ئامازە بۆ بەکارھێنانی وەرزش و یاساکانی پێکەوت دەکەن بۆ زانیانی سنووری ئەگەری پودانی دیاردەیی لە دیاردەکان، ئەگەر سندووقەکی گەورە پر لە ھەزاران پیتی (ئەبجەد) یت لەلا ھەبێت، ئەگەری پودانی دو بیت بەلای یەکەو وەکو (ام) تا مانای (دایک) بێک بیت زۆر گەورە بەلام ئەگەری پێکەوتنی ئەم پیتانە نابێتە ھەلبەستەکی درێژ یان وتاری لە باوکێکەو بۆ کورێک، ئەو ئەگەر شیاویش بیت زۆر کەمە.

زانایان ئەگەری کۆبۆنەوهی ئەو گەردیلانەیهیان ژماردووە، کە یەک گەردی پرۆتینی پێک دێنێ و لە ترشی ئەمبین (کە رێستە ی سەرەکی یە دەچیتە ناو پێک هێنانی پرۆتینەکان و گوشت)، بینیان ئەو پێویستی بە بلیۆنەها سال هەیە و پێویستی بە ماددەیهک هەیە، کە ئەم گەردونە کشاوه نایگریتە خۆیەوه. ئەمە بۆ پێک هاتنی یەک گەرد (لجری) هەرچەندە وردیلەشە ئە ی دەبی حالمان چۆن بێ لەگەڵ لەشی زیندەوهران لە پرووەک و گیاندار وەدەبی حالمان چۆن بێ لەگەڵ پیکهاتە ی تری ئالۆز، حالن چۆن دەبی لەمەر دروست بوونی ژیان و تەنە ئاسمانیەکان و زەوی. ئەو بە پێی هزر ئەگەر نییە بە ریکهوتی کوێرو بێ سەرەو بەره پروی دابیت، پێویستە هەموو ئەوانە دروستکەرێکی داھینەر و زاناو شارمزی هەبی و زانیاری بە هەموو شتی و یاسای بۆ هەموو شتی دانابی، پاشان رینومایی کردبی. لەسەروی ئەمەش کتیبەکە سیفەتی برۆابوون بە خودا و دنیابوون لێی وە پەنابردن بۆی لە خۆشی و نەخۆشیدا پروون کردۆتەوه، هەر کاتی نامرەحەتیەک تووشی مرۆف هاتووە یان خەریکە هیوای لەدەست بدات زۆری هەستیان بە چیژی برۆاکردووە، بەلکو بە پێویستی ئەو بۆ ئەو کەسانی تریش دەستیان پێو گرتووە سوربون لەسەری، هەتا هەندێ لە زانایان بۆ ئەو چوون کە مرۆف پێویستی یەکی بیۆلۆجی هەیە هانی دەدات بۆ برۆابوون بە خودا کە سروشتی خواپەو لەسەری سروشتی کردون. نەک هەر ئەو بەلکو کتیبەکە بۆ ئەو چوو کە رونی بکاتەوه چۆن برۆابوون بە خودا بناغە ی کۆمەلایەتی و پەوشتی سەرچەم مرۆفایەتیە بەبی ئەو برۆایە مرۆف دەبیته ئازەلی شەهومت و ئارمزو حوکمی بەسەردا دەکات و ویزدان نایگریتەوه، بە تایبەتی ئەگەر هەندێ پرمسیپی (نامرۆیی) تەلقین بکریت..

دکتۆر مرداش عبدالجید سرحان

پیشه کی وهرگیر له عمره بییه وه بو کوردی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ﴾
الحج/۸.

بیگومان (نایدیولۆزیا) به سۆنگه وه سه رمتاو خالی دهرچونی بیروبرواو رهوش و شارستانی و هه موو جوهرمانی چالاکی مرۆف داهه نریت. نایدیولۆزیا شیوازی روانینی مرۆف بو گهردون و زیان دیاری دهکات. نایدیولۆزیای ئیسلامیش به و ناوه ناسراوه له سه ریه کتاپه رستی و بروابوون به خوی تافانه دامه زراوه، که لسه ر بنه رمتی به لگه و سه لاندنی لۆژیکی و عیرفانی و زانستی شه زمونی دامه زراوه، به ئه فسانه و لاسایی کردنه وه و چاو لی که ری رازی نابیت.

یه که م جار ئاین له گه ل باوکه ئاده م پیغه مبه ردا هاتۆته سه ر زه وی. له راست میتکافیزیکاو ماده س بیروبوچوون پهیدا بووه که هه ولئانداوه پرهنسییه کی بنه رمتی بو هه موو شته کانی بونه وهر دابننن که هه موو شته کان له و سه رچاوه وه و چاوگی یان گرتوه، ئه م س بیروبوچونه بریتین له:

۱- ماتریالیسته کان (الدهریین):

قورئانی پیرۆزبه (الدهری) ناویان دهبات چونکه وتویانه: ﴿وَمَا يَلْكَا إِلَّا الْدَّهْرُ﴾ الجاثیه- ۲۴، ﴿وَمَا تَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ المؤمن- ۲۴.

(حجة الاسلام/ الغزالی) له (المنقذ من الضلال) دا باسی کردوه ئه م پیره گروپیکی کۆنن بره وایان به کردگاری دروستکه ره زاناو به توانا نه بووه، پێیان وابوه گهردون ئه زه لی یه و ئه به دییه. ئاژه لآن له تو دروست دهبن و

تۆو لە ئازەلەن دروست دەبی بەردەوام ئەم یاسایە نەگۆرو بەردەوام دەبی. (١)

ئەم پێرە ئیمپۆ بە (ماتریالیستی) ناو دەبرین، (اس پاپوپرت) دەلی :
ماددیەکان ئەو پێرەن پێیان وایە پۆلەتە جۆراوجۆرەکانی شتەکان بۆ یەك
شت دەگەرپنەوه، گە ماددیە، ماددە بنەمای هەموو شتێکە، نكۆلی لە گیان
دەگات، گە دیتە بەر لاشەکان و جیا دەبیتهوه.

(مولیشت) دەلی: (ئەو زەمانە پویشیت بگوتری گیانی سەربەخۆ لە ماددە
هەیه).

ئەوان پێیان وایە (هزر) تەنیا شیومیەکی ماددیە گە هەمیشە لەگۆراندایە،
ئەوان دەلین: روح و گیان و بیرو ژیان چەند پۆلەتیکی ماددین.

دەلین: ماددە پێناسە ناکری و لەناوناچی یاساكانی نەگۆرن و هەمیشەیین،
مادە نەخواو نە مرۆف دروستی نەکردو، بەلکو ئەزەلی یەو لەناو ناچی،
هیچ شتی لە جیهاندا تایەك گەردیلە نامری، بەلکو شیومیان دەگۆرین. (كارل
فاخت) دەلی: (میشك بیر دەریژی وەكو چۆن جگەر زراو دەریژی و
گورچیلە میز دەردەدات). هەروەها باس دەگات (لیوسییس)

و(دیموكراتیس)ی هاورپی لە سالی (٤٢٠) پ. ز دا، گە بە سەرکردە
ماددیەکان دادەنریت، ئەوان ووتیان: ماددە لە تەنۆلكە ی وردی بی سنور
پێك دئ و بە (جوهر الفرد) ناویان نا، ئەم تەنۆلكانە جۆلەیان پێداو، نەك
هیزیکی تر، دوايی (ئەبیقور - ٣٤٠ پ. ز هات دریزی بەم مەزەهەدا.
لەسەدەمی نوێ دا (تۆماس هۆبز / ١٥٨٨ - ١٦٧٩) لە ئینگلتەرا گیانی بەبەر
ئەم مەزەهەدا كردهوه، لەویوه گوازیایەوه بۆ فەرمنسا (لامتریه /
١٧٠٩-١٧٥١) و (بارون) ئەم مەزەهەیان پوون كردهوه، لە ئەلمانیا دا

(مولیشت) مەزەهەبی (هیگل) و (فیخته) و (شلینج) ی مراند^(۱)، هەرچی (مارکس) و (ئینگلز) بوون درێژمیان بەم کاروانەداو مەزەهەبی ماتریالیسی دیالەتیکیان دامەزراند.

گەورەترین مولحیدی ئەم چەرخیان (ستیفن هو وکینک) ه خاومنی کتیبی (دیزایینی مەزن) و: حوسین حوسینی / کامیار سابیر). ئەم نوسەرە زانیەکی فیزیایی بەریتانی یە سالی (۱۹۴۲) لەدایک بوو و سالی (۱۹۶۲) توشی ئیفلجی تەواو بوو و لە جولە ی خستوو بە یارمەتی کۆمپیوتەر چالاکی یەکانی خۆی ئەنجام دەدات. خاومنی زۆر نوسراوە وەک (موجز تاریخ الزمن / بیروت / ۱۹۹۹). ئەم مولحیدە دەنوسی: (پێکخستن لە جولە ی تەنە ناسمانیەکاندا وەک خۆرو مانگ و هەسارەکان پیشاندەری ئەوەن بە پێی یاسا نەگۆرمەکان دەجولین، ئەمە باشترە

لەو ی بلین بە پێی حەزو ئارمەزوی خوا یان شەیتان دەجولین^(۲)، هەر وەها لە ساییتی خۆیدا لە کۆمپیوتەردا نوسیویەتی: (بەهەشت بونی نیە، دواڕۆژ هەسەیهکی ئەفسانەیه).

(میشک وەک کۆمپیوتەر وایە گەر پێک هاتووەکانی لەکار کەوتن پەکی دەکەوێت). (موقع آيات المعجزات / د: محمود عبدالله).

(ابراهیم نجا) (HTTP\ E3 WAYCALLAH.COM)

۲- مەزەهەبی پوحانی:

پێچەوانە ی ماتریالیستەکان پێیان وایە روح سەرچاوە ی هەموو شتیە، ماددە تەنیا دیاردەیهکی رووحە. ماددە بیرناکاتەوه و هەست ناکات ناکری

(۱) مباحث فلسفه / ت / احمد امين / ل: ۱۵۴/۱۴۷.

(۲) دیزایینی مەزن / شتەن هوو کینگ / ل: ۲۴۹.

ئهو خودی بیرمه ندو شاعیر بی، وهکو شاعیر مکی فهرنسی دهئی: (پیم وانیه
 بیروهزر ئه و پروناکیه بی له ماددمییکی چری تاریکه ی وه دمربچیت).
 یه کهم کهس (ئهفلاتون) ئه م مه زه به ی دانا، له اخی نوئی دا (دیکارت) نوئی
 کرده وه، پاشان (لیبنتز / ۱۶۴۶-۱۷۱۶) هات قایم و توکمه ی کرد.
 ئه وان بییان وایه خوا گهر دیله گانی روحی دروست کردو وه هیزو تواناو به ی
 پی بردون و هوشی پی داوه و شیوه ی جیا جیا و مرده گریست ((فخنر) هات
 وتی: (هه موو شتی له بونه و مرده زیندو وه) ^(۱).

۳- مه زه به ی دوانه یی:

ئه م فه لسه فه یه، که فه لسه فه ی ئاینه گانی شه پیی وایه جیهان و مروؤ له
 دوو بنه مای سه ربه خو پیک دئی (ماده) و (گیان)، که پیکه وه هه لده کهن و
 لیک جیا دهنه وه.
 ولف: دهئی (دوانه یی یه کان ئه وانن ده لئین: دو توخم هه یه: ماددی و
 گیانی). (ئه نکسا گوراس) و (ئه رستوئالس) و (دیکارت) هات پشتگیری لی کردو
 (جهلنکس) هه مواری کرد.
 وه (هربارت) و (لوتز) و (فیخته) دوانه یی بوون.
 (هیگل) له نامه ی (الواحیدیه) دا دهنوسی: (هه موو دینه کوئه کان و مه زه به
 فه لسه فی یه کوئه کان دوانه یی بوون: بر وایان وابوه: خواو جیهان،
 دروستکهر و دروستکراو، روح و ماده، دوو توخمی سه ربه خوئن. دوانه یی له
 پاکترینی ئایینه کانداهه یه، نه خوازه لای سی ئایینه یه کتاپه رستی یه کان، که
 سی پیغه مبه ره کان له دهریای سپی ناوهر است هیئاویانه و ناوبانگیان
 دمر کرده (موسی - عیسی - محمد) ^(۲). درودی خویان له سه ر بیت.

(۱) مبادیء الفلسفة / ل : ۱۵۴. ۱۵۹ به کورت کردنه وه.

(۲) مبادیء الفلسفة / ل : ۱۵۹ - ۱۶۲ به کورت کردنه وه.

ئهم کتیبه ی ئیمه وهرمان گیراوه به ناوی (خو له سهرده می زانستی دا ددیره وشیته وه)^(۱) که کومه ئی پسرپوری ناوداری ئه مریکی هاوچهرخ نویسیوانه، مه زه به بی دوانه یی یان سه لاندوه به به لگه ی فه لسه فی و ئایینی و عیرفانی و زانستی بهرچی ئه زه لی یه ت و ئه به دمییه تی مادده یان داوخته وه، له وانه به به لگه ی (دینامیکای دووهمی گهرمی) سه لاندویانه ماده سه رها و گوتایی هه یه وه ئه و خوایه ی له نامه ئاسمانیه کاند خوی به مروؤف ناساندوه بهرپووه به ریه تی. سه لاندویانه (خانه) تا پرووخی نه چیته بهر زیندونا بیت و نازیندیه. وه بیگومان ئیسلام و هکو دوا ئایینی خواو پربازی زیان بهر له زانست هه موو راستی یه کانی بو مروؤف ئاشکرا کردوه. گهر برونینه قورئانی پیروژ ئامازه دمکات خودا سه رها تیه و ئه زه لی یه، هه موو شتی له ناو ده چی ته نیا خودا ده مینیته) : ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ﴾ الحدید/۳.

قورئان ئامازه دمکات زه مان و مه کان له گه ل ته قینه وه گهره که ی بونه وهر (Big Bang) دا له سه دیمه کی گازی دروست بوو ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾ فصلت/۱۱. واته: پاشان کاتی خوا ویستی ئاسمان دروست بکات دو که ئی (گازی) بوو ﴿أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتْ رَتْقًا فَفَنَقَّهُمَا وَجَعَلْنَاهُمَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ الانبیاء/۳۰. لیبرده قورئان بهر له زانایانی فیزیای سه ده ی بیسته م ئامازه به له دایک بوونی گهردون دمکات به زه من و شوینه وه که بهر له (۱۳) ملیار سال له تۆپه له گازی (کوانتوم) که تیره که ی (۱) بهش بووه له (ملیون ملیار ملیار ملیار جار. و هکو قورئان هه رموویه تی: ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ الذاریات/۴۷. واته: ئاسمانمان به هیز دروست کردوه به رده و امین له فراوان کردنی. ئهم خیرایی کشانه ش له

سهروی خیرایی تیشکهوه بووه (۳۰۰ ههزار/کم/ح). لهمهوه تووی گهردونی
سهرماتی پهدا بووه. بۆ زانستی پتر برپوانه (موجز تاریخ الکون/ هانی رزق /
ل: ۲۸).

وه قورئان بهر له زانستی بایؤلوجی نوئ، لهوانه زانای روسی(ئۆپارین)
ئامازه دهکات خانهی سهرماتی له ئاودا دروست بووه (علم الفلك) فیاض
النجم/ ل: ۴۲۳).

وه قورئان ئامازه دهکات مروّف له جهستهو گیان بیک دی، پرتوتینهکان و
خانهکان بهبی گیان زیندونابن، ﴿ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ، وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ﴾
الحجر/ ۲۹، ص ۷۲. واته: نهگهر (خانه) یان لهشی ئادهمم رپکخست و گیانی خوّم
بهبهرداگرد. قورئان ئامازه دهکات لهشی مروّف یان خانهکانی لهو توخمهکانی
خاک دروست بووه وهکو (کاربۆن، ئوکسجین، هایدروجین، نایترۆجین، گوگرد،
کبریت) ﴿ يَتَأَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تَرَابٍ ﴾ الحج/ ۵.
واته: ئهه خه لکینه گهر گومانتان له زیندوبونهوه ههیه ئیمه له خاک
دروستمان کردون. قورئان ئامازه دهکات نه مروّف، نه سروشت، نه بت، نه
رپکهوت، ناتوانن داهینان بکهن و زیان دروست بکهن : ﴿ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا
لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ ﴾ فصلت/ ۳۷. واته: کورنوش بۆ خوړو مانگ
مهبن کورنوش بۆ ئهه خوایه ببهن دروستی کردون).

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِّن دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ ﴾ الاحقاف/ ۴. واته:
بلئ ئایا بینیوتانه ئهوانهه جگه له خوا بانگیان دهکهن پیشانم بدهن چیان له
زهوی دا دروست کردوه. ﴿ إِنَّكَ الَّذِي تَدْعُونَ مِّن دُونِ اللَّهِ لَن يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَا
أَجْتَمَعُوا لَهُ ﴾ الحج/ ۷۳. واته: ئهوانهه بی له خوا بانگیان دهکهن ههرگیز
ناتوانن میشتیک دروست بکهن، نهگهر بۆکوومهکی بۆشی کۆببنهوه. له قورئاندا
مروّفهکان بۆ خواناسی و وهرگرتنی پهیامی خودا دروست کراون و

به پرسیارن: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ الذاریات - ۵۶. له قورئاندا
 گهردون ته مه نیکی دیاری کراوی هه یه وه له ناو ده چی: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ ۱
 وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿التکریر ۱-۲. واته: کاتی خور کوژایه وه، کاتی نه ستیره کان
 تاریک داهاتن. له ئیسلامدا مردن ته نیا جیابونه وهی گیانه له جهسته، دوا
 ئه وه بو ناومندی روحی به هه شته کان یان دوزهخ دهروات به پیی برپاو کرد:
 ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ العنکبوت - ۵۷. واه: هه موو دهرونی
 مردن ده چیژی پاشان به ره وه لای ئیمه ده گهرینه وه.

له قورئاندا بی مه بهستی و ریکهوت وه کو یاری شه ترمنج و یانه سیب نیه
 له دروست کردنی گهردوندا، فه لسه فه وه نیازی دیاری کراوه: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ
 وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِمِّينَ﴾ الانبیاء - ۱۶. به کورتی قورئان وه کو هه موو ئایینه
 ئاسمانیه کانی تر تاک به رستی هه لبراردوه، زانست و فه لسه فهش هه ر ئه وهی
 قبوله وه به سه ندی کردوه، له م کتیبه دا زوری له م نمونه ده بینین.

دروست بوونی جیهان، ئایا ریکه وتیکه یان مه به ستیکه؟

نوسینی: فرانک ئالن - زانای سروشتی بایزلوژی. ماجستیر
دکتورا له زانکزی کورتل - مامرستای سروشتی زینده گی
له زانکزی مانیتريا له کهنده له سالی ۱۹۰۴ بۆ ۱۹۴۴
- پسرور له بینینی رهنګه کان و دیارده فسیولوژی و
بهرهم هیتانی هوای شل و نیشانه ی زیرپنی کومه له گه ی
مه له کی به دست هیتا له کهنه دادا.

زور جار دموتري ئهم گهردونه پتويستی به دروست کهری نییه ، به لام
نه گهر رازی بووین ئهم گهردونه له نارادايه ئه ی چۆن بوون و دروست بوونی
لێک بدهینه وه؟

لیرمه دا چوار نه گهر (الاحتمال) بۆ وه لامدانه وه ی ئهم پرسیاره همیه :
یان نه ومتا ئهم گهردونه ومهم و خه یالکی پرووته، نه ومش له گهل نه و
مه سه له مه دا دژ دپته وه، که له باره ی همبونییه وه رازی بوین.
یان نه ومتا ئهم گهردونه له خۆیه وه له عه دهم و نه مونه وه دروست بوه.
یان همیشه یی و تا سه ره، بۆ دروست بونه که ی هیچ سه ره تاپه ک نییه.
یان دروستکهر و به دیهینه ریکی همیه.

به لام نه گهری یه که م هیچ ناسته نگ و کیشمه که مان ناخاته پيش ته نیا
کیشه ی همست پتکردن نه بی: که مه به ست له ومیه همست کردنه مان به م
گهردونه و په ی بردنه مان به و روداوانه ی له ناویاندا روودمه دن به نه ندیشه و
خه یالی دانانرین که هیچ راستی یه کیان نه بییت.

لە کۆتاییدا (سێر جیمس) لەزانیاڕیەکانی سروشتی دا بۆ ئەم بۆچوونە گەڕایەوه، کە وای دەبینی ئەم گەردونە ھەبۆنەکی کرداری نییە، بەلکو دیمەنیکی ڕووتە لە ھزرەکانماندا.

بە پێی ئەم بۆچوونە ئێمە دەتوانین بڵێین لە جیھانیکی خەیاڵیدا دەژین. بۆ نمونە: ئەو شەمەندەفەرانی سواریان دەبین و دەستیان ئی دەدەین تەنیا چەند خەیاڵێکن و سەرنشینەکان خۆشیان خەیاڵێکن و بەسەر ئەو ڕووبارانەدا دەپەرنەوه، کە ھیچ ھەبۆنەکیان نیە و بەسەر پردی نا ماددیدا دەڕۆن... ھتد. ئەو ھش بۆچونیکی وەھمی یەو پێویستی بە دەمەتەقی و دەبەڕێکراچوون ناگات.

بەلام بۆچوونی دووھم: کە دەلی ئەم جیھانە بەو ماددەو وزمیە لەناویدا یە ئاوا بۆ خۆی لە ھەبۆنەو دروست بون، ئەمەش لە پڕوپۆچی و گەوجیدا ھیچی لە بۆچونی پێش خۆی کەمترینیەو ئەویش شایستی ئەو نەبێتە جیگای ووردبۆنەو یان دەمەقانی و گەتوگۆ لەسەر کردن.

بۆچوونی سێھم: کە وای بۆ دەچێ ئەم گەردونە ئەزەلییەو ھیچ سەرەتایەك بۆ دروست بوونی نی یە، لە یەك توخمدا لەگەڵ ئەو بۆچوونەدا ھاوبەشی دەگات، کە جار بۆ ھەبۆونی دروستکەری دەگات بۆ ئەم بۆنەو مرە، ئەویش ئەزەلییەتە. کەواتە ئێمە سیفەتی ئەزەلییەت یان بە جیھانیکی مردوو یەو پەيوەست دەکەین، یان بە خوا یەکی زیندوی دروستکەر مویە پەيوەست دەکەین.

کەواتە لێرمدا ھەر کامێك لەو ئەگەرانی وەرگیرین ھیچ کامێکیان وەرگرتنی لە ئەو مەکی تر دژوارترینیە، بەلام یاساکی دینامیکی گەرمی ئەو دەردەخەن کە پێکھاتەکانی ئەم گەردونە پەیتا پەیتا گەرمی لەدەست دەدەن و مسۆگەر ڕۆژەك دیتە پێش ھەموو تەنەکان پەلی گەرمیان تا ئەو پەری دادەبەزی، کە سفری پەھایەو ئەو ڕۆژە وزە (الطاقة) نامێنی و ژیان شیاو نابیت.

ومبه‌رگیکي گازی زمروی داوه، ئه‌و گازانه ده‌گریته‌وه بۆ ژيان پيويستن و بۆ به‌رزايی زیاتر له (۵۰۰) ميل به‌ده‌وریدا دريژبۆته‌وه. ئه‌و به‌رگه‌ گازييه چرپه‌که‌ی ده‌گاته‌ ناستی، که ببی به به‌ربه‌ستی و رپگرئ و بوار نه‌دات مليۆنه‌ها (شوهب) (له‌هه‌ساره‌ی راکشاوی کوشنده که به‌رمو پوی زمروی دین بینه ژوره‌وه، که به خیرایی (۳۰) ميل له چرکه‌یه‌کدا رپگا ده‌برن، ئه‌و به‌رگه‌ هه‌وايه‌ی دموری زمروی داوه پله‌ی گهرمی یه‌که‌ی له سنوریکي گونجاودا بۆ ژيان ده‌پاریزیت و هه‌لمی ئاو له ئوقیانۆس و زمريا گه‌وره‌کانه‌وه به‌رزده‌کاته‌وه بۆ ماوه‌ دورمه‌کانی ناو کیشومه‌کان ده‌توانی چرپ بێته‌وه‌و ببی به باران و زمروی دوا‌ی مردنی زیندو بکاته‌وه، بارانی‌ش چاوگی ئاوی سازگارو شیرینه، ئه‌گه‌ر

باران نەبوايە دەشت و بیابانەکان رەق و روت دەبون لە هەموو شوێنەوارێکی ژیان، لێردا دەبینین کە هەواو زەریاگانێ سەر پووی زەوی تاي ھاوسەنگی لە سەرشتدا ھاوسەنگ پادەگرێ.

وێ ئاو جوار سیفەت و خاسیەتی گرنگی هەیه کاردەکەن بۆ پاراستنی ژیان لە ئۆقیانۆس و دەریاچەو پووبارەکاندا، بە تاییبەتی کە زستان ساردو سەر درێژە ئاو لە کاتی نزمی پلە ی گەرمی یەکە ی دا بپرەکی زۆر ئۆکسجین هەلدەمژیت، ئاو لە پلە (۴ س) دا چرپەکە ی ئەو پەری دەبییت، بەفر چرپ (الکثافة) لە ئاو کەمترە، کەئەو سەھۆڵبەندیە ی لە دەریاچەکان و پووبارەکاندا ی دروست دەبی ئای لیدەکات سەر ئاو بکەوێت، چونکە سوکی یەکە ی تا پاددەبی و بەمەش هەل دەرەخسێت بۆ دەوام دان بە ژیا نی ئەو زیندەو مرانە دەدات لە دەریاکاندا دەژین.

بەلام زەوی وشکانی ژینگە یەکی نەگۆری ژیا نی زۆر لە زیندەو رانی زەمی نی یەو خاکەکە ی لەو توخمانە پێک دی، پوودەکەکان هەلیان دەمژن و بۆ جوړەھا خۆراک دەیانگۆرن، کە گیاندارانم پێویستیان پێ یان دەبییت. لە نزیک رۆی زەویدا زۆر کانزا هەیه، کە زەمی نیە ی خو ش کردووە بۆ شارستانیەتی ئیمپرۆو دروست بوونی زۆر لە کارگەکان و هونەرکاریەکان، بەو پێودانگە زەوی لەسەر باشت رین دیمە نی ژیا ندا نامادەو سازکراو.

گومان لەویدا نییە ئەمە لە ئاسانکاریەکانی کارزانی شارمزیەو پێ تێ چونی نی یە پێکەوتیکی پووت یان هەپەمەکی بییت. (ئەشعیا) لەسەر حەق بوووە کاتی ئامازە دەکات بۆ خوا (بە بەتالی دروستی نەکردوووە بۆ نیشتەجێ بون وێنە ی بۆ کیشاوە / ۷/۴۵).

زۆر کەس گالته ی بە قەبارە ی بچوکی زەوی دیت لە راستی ئەو بۆشاییە بی سنورەو کە لە دەرووبەرەو هەیه، ئەگەر زەوی ت هاتبایە وەکو مانگ بچو ک بوايەو هەتا تیرەکە ی چارەکیکی هێندە ی تیرە ی ئیستای بوايە نەیدەتوانی پارێزگاری لەبەرگە هەواو بەرگە ئاویەکە ی بکات، کە دەوریان داووە پلە ی گەرمی یەکە ی

دەگەییشتە ئاستی مردن. بەلام ئەگەر هاتبایە تیرە زەوی هەندە تری تیرە ئیستای زەوی بوایە پوبەری سەر روومکە چوار هەندە دبوو هیزی گیش کردنیشی بۆ تەنەکان هەندە تری ئیستاکە دبوو، بەو پێیە بەرزی بەرگە هەوای نزمتر دبوو و پەستانی هەوایی لەیەک کیلوگرامەو بۆ دوو کیلوگرام لەسەریەک سەنتیمەتر دوجا ۱۰ (المربع) دبوو، ئەو هەش گەورەترین کاریگەری دبوو بۆ سەر ژییانی سەر پووی زەمین و پوبەری زەوی باش بۆنیشتەجی بون و دانیشتن زۆر گەم دبوو، بەو هۆیە کۆمەڵی مرقایەتی بە شیوەی جیاجیا لە یەگتری یان لە شوینی دوور لە یەگتریەو دەژیان، ئەنجا دوریان لە یەگتری و دابریان لە نی، واندای زیاد دیکردو بۆ سەفەر و گەشت و پەیمەندی پەکیان دیکەوت، بەلکو دبوو بە خەیاڵی لە خەیاڵەکان، وە ئەگەر زەوی لە قەبارە خۆردابایەو چریشی هەبایە بارستایی هیزی کیشکردنی بۆ تەنەکان (۱۰) هیندە ئیستای پتر دبوو، بەرزی بەرگە هەوایەکە چوار هیندە ئیستا گەمتر دبوو، بە هەلەم بوون ئاو پیتیچوونە دبوو پالە پەستۆی هەوا بۆ زیاتر لە (۱۰) کیلوگرام لەسەریەک سەنتیمەتر دوجا (المربع) بەرزتر دبوو، وە کیشی گیاندارێ یەک پیتی ئیستای زیاتر لە (۱۰) پیتل دبوو، قەبارە مرقا ئەو هەندە گەم دبوو بە قەدەر مشکی خورما (ابن عرس) و سمۆرە (السحاب) هکی ئی دەهات، ژیان بۆ ئەو جۆرە گیاندارانی دژوار دبوو، ئەگەر زەوی هیندە ئیستاکە لە خۆر دووتری چارەکی پلە لە گەرمایی ئیستاکە کەمتر دبوو، زەوی بە ماومەکی پتر لە ئیستا سوپی بە دەوری خۆردا تەواو دیکرد، بەو پێیە و مرزی زستان درێژتر دبوو و زیندەمورانی سەر پوومکە دەبەستی و دیکردن بە سەهۆل، ئەگەر ماوەی نیوان زەوی و خۆر لە نیوەی ئیستا کەمتر بوایە پلە گەرمی زەوی چوار هیندە ئیستاکە دبوو سوپی خولگەیی دەوری خۆی پتر دبوو درێژی و مرزەکانی نیو هیندە ئیستاکە دبوو، بەو مەرجە لیژدا و مرز بۆنە پەهای هەبایە، وە ژیان لەسەر زەویدا ناشیاو مەحالی دبوو.

بەو پێیە زەوی بەقەبارەو دوری ئیستایەو لە خۆرو خێرایەکی لە خولگەییەکاندا، ھۆیەکانی ژیان و سود ئی وەرگرتنی بۆ مرۆف، ئامادەباشی دەکات لە دیمەنی ماددی و ھزری و گیانی دا بەو شیوەیی ئیمرو لە ژیانماندا دەبینین، تیۆرەکانی پێکەوت ئەگەر ئیستاکە چەند بنەمایەکی ماتماتیکی ساغیان ھەیە، کەوايان ئی دەکات لە بازەنەکی فراواندا پراکتیک بن لە ھەر کاتیکیدا حوکمیکی راستەقینە ی رەھا نەھا ئەو تیۆرانە حوکمی نزیکتەر لە راستی لەبەرەبەرماندا دادەنێن، لەگەڵ لەگەڵ خەمڵاندنی ئەگەری ھەلە لەم حوکمەدا. بێگومان توێژینەوێ تیۆری پێکەوت و ئەگەر لە پرووی بیرکاری یەو بە راددەییەکی گەورە پێش کەوتن ھەتای توانیان پێشبینی ھەندئ لەو دیاردانە بکەن، کە ئیە دەئێن لە پێگە ی پێکەوتەو رۆدەدن و ناتوانین بە رێگای تر دەرکەوتنیان لێک بدەینەو وەکو (ھەلەدانی زاری تاوئە - زەر النرد) لە سایە ی پێش کەوتنی ئەو توێژینەوانەدا وامان ئی ھاتوە بتوانین ئەو شتانە ی بەرپێکەوت پروو دەدن جیا بکەینەو لەو شتانە ی کە بەم رێگایە ناگونجێ رۆدەدن، وە رۆدانی دیاردەییە ک لە دیاردەکان لە ماویەکی دیاری کراودا دابنێن. با ئیستا کە برۆا نینە ئەو راددەیی رەنگە پێکەوت لە دروست بونی ژیاندا رۆلی تێدا ببینێ. پڕۆتینەکان لەسەر جەم خانە زیندوکاندا پێکھاتە ی بنەرەتین ئەوانە لە پێنج توخم پێک دێن، کاربۆن، ئۆکسجین، ھایدروجن، نایتروجن، گوگرد) ژمارە ی گەردیلەکان (الزرات) ی ناویە ک گەردی (الجزئی) پڕۆتینی دەگاتە (۴۰,۰۰۰) گەردیلە، ئەگەر توخمەکانی کیمیایی لە سروشت کە (۹۲) توخمە ھەر ھەموویان بە ھەرەمەکی دابەش بووبن ئەگەری کۆبونەوێ ئەو پێنج توخمە یە بۆ پێک ھێنانی گەردمکی پڕۆتینی دەتوانرێ بژمێردێت بۆ زانینی ئەو برە ماددە ی کە پێویستە بەرەوام تێکەڵ بە یەکتی بکریت ھەتا ئەو گەردمە پێک ببینن، پاشان بۆ زانینی ئەو ماوە درێژە زەمەنیە ی کە پێویستە بۆ ئەوێ ئەو کۆبوومە یە لە نیوان گەردیلەکانی یە ک گەردا رۆویدات.

بێگومان زانای ماتماتیکی سویسری (چارلز یوجین جایی) بە ژماردنی هەموو هەموو ئەو ھۆکارانە ھەتساو بینی کە بوار لە ڕێگەی ڕێکەوتەووە بۆ بیکھاتنی بێک گەردی پرۆتینی ئامادەنابی تەنیا بەرێژە (١ بۆ ١٦٠) نەبێ، واتا بەرێژە (١) بۆ ژمارە (١٠) کە (١٦٠) جار لە خۆی بدریت ئەمەش ژمارەیکە ناتوانرێت بە قسە بگوترێ یان بە چەند واژەو ووشەیکە دەربردیت، ئەو بڕە ماددەیکە پێویستی دەبێ بۆ ڕوودانی ئەو کارلیک کردنەیکە بەرێکەوت بۆ بیکھێنانی یەک گەردی پرۆتینی دەبێ بگاتە ملیۆنەھا ئەوەندە قەبارەیی ئەو بونەوومەر، بیکھێنانی ئەو گەردەش لەسەر زەویدا بە تەنھا لە ڕێگەی ڕێکەوتەووە بلیۆنەھا بێ شومار سالی دەروێ کە زانا سویسری یەکە وای دانائە (١٠) یەکە (٢٤٣) جار گەرمی خۆی کرابێ لە سال (٢٤٣/١٠ سال).

پرۆتینەکان لە زنجیرە درێژی ترشی ئەمیی بێک دین، ئەنجا چۆن ئەو گەردیلانە ئەو گەردانە بێک دین؟ ئەوانە ئەگەر بەرێگای تری جیا لەو ڕێگایە بێ بێک دین بە کەلکی ژیان نایەن بەلکو لە ھەندێ دۆخدا دەبن بە ژھریک. زانای ئینگلیزی (ج. ب. لیث J. B. LEATHES) ئەو ڕێگایانە ژمارد کە ڕەنگە گەردیلەکان بە ھۆیانەووە لەیەک گەردی سادە پرۆتینی دا بێک بێ و بینی ژمارەیان دەگاتە بلیۆنەھا (٤٨/١٠) بەو پێیە مەحالەو ئەگەر نییە ئەو هەموو ڕێکەوتانە بیکەووە کۆببنەووە تا یەک گەردی پرۆتینی بێک بین.

بەلام پرۆتینەکان تەنیا چەند کەرەستەیکە بێ ژیان و ژیانان نارواتە ناو مەگەر لە کاتیکی نەبێ، کە ئەو نەینێ سەیرە دەرواتە ناو ئێمە هیچ لە نەینێکە نازانین. ھزر و عەقڵی بێ سنور تەنیا خودایە کە توانی بەکارزانی و لێ زانی بێ سنوریووە پەیی بەو ببات کە ئەو گەردە پرۆتینی یە بۆ ئەو دەشی بپێتە ئارامگایە بۆ ژیان، ئەنجا بنیاتی ناو دیمەنی بۆ کیشاو نەینی ژیان پێدا.

تاقیکردنه وه یه کی گشت لاگروهه:

نوسینی / پښه رت مؤرېس بیچ — سروشت ناس دکتورای
له زانسته کان هیناره له زانکزی هاملیندا — له سالی
۱۹۷۲ دا له کارگه ی توئینه وه ی دهریایی سوپای نه مرکي دا
کاری کردوهر یه که م کس سوو سالی ۱۹۳۴ راداری له
جیهاندا دژیه وه، ۳۷ توئینه وه ی تومار کردوهر ی به
پښه بریکی هاریگاره له کارگه ی توئینه وه ی دهریایی
نه مرکي دا دهنووسن.

تاقیکردنه وه ی ههر گریمانکاری یه ک (الفرض) له گریمانه کان پښووستی به
ههل و مهرجیکی دیاریکراوه، که له گهل خویدا بگونجی، بویه به دهست هیانانی
چهند ئاکامی له لایهن نه م گریمانکاری یه وه، له سهر نه و بنه مایه، که نه وه
گریمانکاریه کی دروسته به و پښودانگه بو تاقیکردنه وه ی دروستی
گریمانکاریه کی دهست نیشان کراو پښووستی به دابین کردنی سی مهرج
دهبیت.

۱. ههل و مهرجیکی دیاری کراو.

۲. هیاناندی چهند سهره نجامی له گهل ساغی و دروستی نه و گریمانه دا پښک
بکه ویت.

۳. برواکردن به راستی و دروستی نه و گریمانه هه تا پیچه وانهی نه وه
دهسه لیئریت.

ههرچی دوو مهرجی یه که مه هیچ شهره قسه و دمه تهقی یه کیان له سهر
نییه، به لام مهرجی سییه م ههرچهنده زوریش بایه خداره، به لام له کاتی
تاقیکردنه وه ی دروستی گریمانه که دا زور جار پشت گوئی ده خریت. له کاتی که دا

کهشتی له کوندا له تهخته دار دروست دمکرا، چونکه نهو کاته پروا وابهوه
 دمی کهشتی له کهرستهیهک دروست بکری، که چریمهکی له ناو کهمتربیټ تا
 بتوانی سهرناوبکهوئ گریمانکاریهک یان پیشنیاریکی نوئ سهری هه‌لدا، که
 کورته‌کهی نهوه بوو: دمتوانی کهشتی له ناسن دروست بکری ههرچه‌نده
 چریشی له ناو زورترمو نهو کهشتی یهش سهرباری نهوه دمتوانی سهرناو
 بکهوټ، یهکی له ناسنگهران نکولی له راستی نهو گریمانکاریه کرد، بو نهوه
 چوو که نهو کهشتی یه‌ی له ناسن دروست کراوه ناتوانی سهرناو بکهوټ،
 چونکه ناسن سهر ناو ناکه‌وټ. نهو ناسنگره پشتگیری له روانینی خوئی کرد
 بو نهوه نه‌گهر پارچه ناسنیکی له شیوه‌ی ناله نه‌سپ هه‌ل‌بگری و فرپی داته
 ناو ناو‌موه نهوه نقوم دمیټ، نهو ناسنگره نه‌یویست هه‌تا به شیوه‌یه‌کی
 کاتیش بیټ برپا به دروستی نهو گریمانه بکات، بوټه له راستی نه‌ودا کویری
 کرد بیر له نه‌زمونه‌کی گونجاو بکاته‌وه بو تافیکردنه‌ومکه‌ی، که بیگه‌یه‌نیټه
 ناکامیکی تری جگه لهو ناکامه خوئی پیی گه‌یشتوه، نه‌گهر نهو هه‌تا بو
 ماومیه‌کی کاتیش برپا به راستی نهو گریمانه کردبایه له جیاتی ناله نه‌سپ
 دمفره‌کی ناسنی دمخسته ناو ناوټکه‌وه یان حه‌وزیکه‌وه.

هه‌ندی جار نه‌زمون‌ی دروست هه‌ندی گریمانکاری پیویستی به هه‌ندی
 تیټینی دمکات که بو که‌سیکی دیاری کراو تهرخان نابی یان بوئی ناسان نابی،
 گریمان بو نمونه که‌سیک ته‌نیا دمتوانی تیټینی نهو شتانه بکات سهرناو
 زمربا دمکه‌ون، نهو جوړه که‌سه‌یه ناتوانی نهو شتانه ببینی به هه‌وادا دمفرټ
 یان له‌ناو ناودا دمپوڼ که‌چی نهو شتانه پیدمزانئ به‌سهر ناودا مه‌له دمکه‌ن
 ومکو کهشتی گه‌ورمو بجوک و پاشماوه نه‌ندامی یه سهر ناوکه‌وتومکان و
 بالنده‌کان که به‌سهر پروی ناودا دمفرن، به‌لام ههرچی نه‌وبالنده‌و په‌له‌ومرو
 فرپوکانه‌یه که به ناو هه‌وادا دمفرن نهو ماسی و ژیر دمریایی یانه
 (الغواصات) له‌ناو ناودا مه‌له دمکه‌نبه‌لای نه‌وموه له نارادا نین. نه‌گهر

له بهر چاوی نهو که سه دا په له و مری له ئاسمانه وه هات بو سهر پرووی ئاومکه یان تهنیکی نقومی ناو ئاو دمردچوه سهر پرووی ئاو نهو شته له لای نهو که سه ی ومکو شته ی نوئ یه له نه بوونه وه دمردکه وتوه، به پیچه وانه ووش نه گهر تمنئ له سهر پرووی ئاو وون بوو نه نجا فری به هه وادا یان چووه ژیر ئاوموه نهو که سه نهو دیاردمیه به له ناو چوو یان فه و تاو سه یردمکات، نهو له ئایینه دمبینئ لیژمدا هه ندئ دیاردمو روالهت هه یه که نهو دمتوانئ به ئاشکرای تیان بگات که نه وانه ش نهو دیاردانه ن په یومندیان به و تهنانه وه هه یه سهر ئاو دمکه ون، به لام ئایینه دیاردمی تریش دپته پروو، که نهو ناتوانئ تیان بگات، یان په یان پی ببات، نه ووش نهو دیاردانه ن په یومندیان به هه ندئ له و دیاردانه هه یه، که له هیکرا له سهر روی ئاو دمردمکه ون، یان کت و پر له سهر پرووی ئاودا بزرده من.

نه گهر نهو که سه چاوی به که سیک تر که وت، که دمیتوانی به ریگایه کی تر تیبینی نهو شتانه بکات که به هه وادا دمفرن یان له ناو بو شایی ئاودا جموجوئل دمکه ن، نهو کاته که سی یه که م زور له و دیاردانه ی بینوییه تی و نه میتوانیوه هیچ لیكدانه ومیه کیان بو بکات دمتوانیئت به هاریکاری که سی دووم رافه یان بکات و په ی به رازمکانیان ببات، له گه ل نه ووشدا که سی سییه م توشی هه ندئ له و مانا بنه رمتیانه دمبن، که یارمه تی دمدات بو حالی بوونی بابه ته که ومکو فرینی به ناو هه وادا و ریویشتنی به ژیر ئاودا.

به شیومه کی ئاساییش ئایینه نهو که سه له قسه ی هاوړپیه که ی خو ی دمکه وپته گومانه وه هه تا به ریگایه ک له ریگاکان راستی نهو زانیاریانه ی بو دمردمکه وئ، که پیشکه شی نهوی کردوه، نه ووش هه ندئ جار ئاسان نی یه له گه ل نه ووشدا هاوړپیه که ی دمتوانئ راستی نهوی بو بسملینئ که له رو شنایی نه ووه دمبینئ پیشبینی هه ندئ له و دیاردمو شتانه بکات که بیگومان دینه دی (که که سی سییه م ناتوانئ پیشبینیان بکات).

بۆ نمونه: دمتوانی پئی بلی: داهاتوو بالئندهیهك دادمه زیتته سهر پرووی
 ئاومكه، پاشان زور نابات بالئندهكه دادمه زی بۆ فراندنی ماسی یهك له ئاودا.
 راستی ئهو نوقلانهیه لهو بارودوخه دا به بهلگهیهك دادهنری بۆ راستگوویی
 هاوړپكهی له وهی دمیپینی و دمیلت. با له م پیشه کییه کورته وه بگوازینه وه بۆ
 بیروړای بروابوون به هه بوونی خودا، ئیستا لیمانگهړی وهکو هه ندی بروایان
 وایه با ئیمهش وهکو گریمانکایه کی پرووتی دابنیین. ئه گهر بمانه ویت راستی و
 دروستی ئهو گریمان له بیژینگ بدمین و تافی بکهینه وه، پیووسته یه که مجار
 ئه گهر به کاتیش بی به گریمانکاریه کی راستی دابنیین، ئه نجا ئیمه بروامان
 وابی یان وانهبی، چونکه ئه گهر بروامان به راستی ئهو گریمانکاریه نه بی
 ناتوانین بگهینه ئه زمونه کی راسته قینه بۆ ئه وه. له سهر پرووی ئه وه شه وه
 پیووسته بروامان وابی وهکو زور گهس بروای وایه توانای تیپینی کردنمان
 ناتوانی بۆ به شیکی که می حه قیقه تی گشتی نه بی دریژیتته وه، ئهو خوایهی
 بروامان به هه بوونی هه یه سهر به جیهانی مادی یه کان نییه وهه ستیاره
 سنورداره کانمان ناتوانن په ی پی ببهن، بهو پییه بی هودمیه ئه گهر بمانه وی به
 هوکارهکانی زانیاری سروشتی هه ولی سه لاندنی هه بوونی ئهو بدمین، چونکه
 له بازنهیه کی جگه له بازنه ته سکه دا کار ده کات. مادام خودا بونه کی مادی
 نه بی پیووسته ئهو خودایه گیانی بیته، یان ئه وه تا له دونیایه کی حه قیقی
 غهیری ئهو دونیایه فیزیایی یه هه بیته بهو هویشهش دوریه کان ناتوانن سنوری
 بۆ دابنیین، یان مل بۆ ئهو بهنده کاتیه که چ بکات، که ئیمه ئاشنایه تیمان
 له گهل دا هه یه. وه پیووسته بروامان وابی ئهو گهردونه مادییه ی مل بۆ
 بهندهکانی کات و شوینی که چ دهکات، ته نیا به شیکی بچکولای حه قیقه تی
 گه ورمیه، که ئهو بونه وهری له سهر دادمه زریته.

نمونه ی ئه وهش وهکو روی دمریایه له لای ئهو که سه ی، که له سه ره تای
 قسه که مان دا ئماژهمان بۆ کرد، که روی دمریا به گویره ی ئهو به به شیکی

بچوکی جیهانه هه بوه کانی تر دادهنریت، که به هوئی سنورداری و ناته واوی یه کهی ناتوانی پهیان پئی ببات، به لām له هیئانه وهی به لگه دا بوئی بی توانا نیه. نه گهر برپرومان به خودا هیئا که بوونی ههیه پیویسته ئیمه برپرومان به وهش هه بیئو ده توانی هه ندی له راستیه نادیاره کانمان بو ئاشکرا بکات، که له بهر ناته واویمان ناتوانین پهیان پئی ببهین.

ئیمه له نامه ئاسمانیه کاندا زور زانیاری له بابمت جیهانی گیانی ده بینین، نه و زانیاریانهش له ریگهی هه ندی پیغه مبهری خواوه پیمان گه ییشته، که خودا هه ندی له جیهانه شاراوه کانی بو ئاشکرا کردوون به لām بو کهسانی تر ئاشکرای نه کردون. نه و پیشبینی یانه ناشی مل بو نه و کوته کاتی یه که چ بکه ن که ئیمه دهیزانین. پیشبینی و هه وال دان له غهیب تاکه به لگه یی نیه له سهر راستی پیغه مبهران، به لām ئیمه وهکو نمونه یی له ریگا یه کانی ری به دیکردن و به لگه هیئانه وه، ئاماژه ی بو ده کهین.

بو نمونه: مه سیح (سه لامی خوی لی بی) زور پیشبینی پیش وهختی له باره وه کراوه که دیت و بهر له سه دان سال له هاتنی زانیاری زور له مه پر که سایه تی و سروشتی و نه وو نه و نه رکه ی پیوه ی هه لدهستی یان نه وه ی بوئی پرووده دات باسکراوه. هه موو نه و شتانهش بریتین له و شتانه ی که تا ئیمروش زانست ناتوانی هیچ رافه یه کیان بو بکات به لām پروژگار راستی هه موو نه و پیشبینی یانه ی سه لاند، نه وهش کرا به به لگه یه ک له سهر راستی په یامه که ی.

بیگومان برپوابوون به بوونی خودا له و کاره تایبه تیانه ی که له هه ست و ویزدانی مروفا دپرویت و له بازنه ی شاره زای که سایه تی نه ودا گه شه دهکات، نه گهر مروفا بیه ویت دروستی نه و زانیاریه نادیارانه به سه لینی که که سیکی تر پیی راده گه یه نی پیویسته به شداری له تافیکردنه وه که دا بکات و خوی بو ئاماده بکات. تا ده توانی برپاری له سهر بدات، نه و بارودوخه په یوه سته برپا بوون به خواوه ده بیئت، پیویسته مروفا یه که مه جار له جوړی نه و په یومندیه

بکۆلّیته وه که دمتوانرئ له نیوان ئه وو دروستکه ریدا هه بی و له وش که دمی ئه وه په یومندیانه له سهر چی بن، ئه گهر مروّف له وه مهرجانه بکۆلّیته وه تاووتویان بکات که پئویسته بۆ دروستکردنی ئه وه په یومندیه دابین بکریّت وه به دل و به هه موو گیانیه وهرۆی له هینانه دی ئه وه مهرجانه کرد ئه وه راستی یه که به ته وای دهبینی و ئه وه کاته دلی پر له برۆا دمی و کار له ژیا نی دهکات ، هیچ بواری بۆ گومان ناهیلّیته وه، ئه وه کات خودا له خودی خوئی نزیك تر دمی و به دنیایی و یه قینه وه برۆای پی دهبیت.

وانەیهك له دهوهنیکی گۆلدا

نوسینی: میریت ستانلی کونجدن — سروشتی ناس و
 فەیلەسوف (دکتورای لە زانکۆی بورتون هینارە —
 مامۆستای پیتسبوری کۆلیژی ترینی یە لە فلۆریدا —
 ئەندامی کۆمەڵەی ئەمریکی یە لە سروشت ناسیدا —
 پسپۆزە لە فیزیار دەروژانی و فەلسەفەی زانست و
 توێژینه‌وه‌کانی ئینجیلدا.

بەر لە چەند سالی دەونه‌کی جوانی گۆل کردوم بینی لەسەر لایه‌کی رینگا
 به‌ته‌نیایی روابوو له‌ (بسلقان) پاش ماوه‌یی به‌ هه‌مان شویندا ر‌ه‌ت بووم،
 بینیم له‌ ته‌ك دره‌ختیله‌كه‌دا ساباتیکی ر‌ووخاو هه‌یه‌و هه‌ندی‌گ‌زوگیاو
 پاشماوه‌ی ر‌ومگی دایبۆشی بو (واته‌ پوش و په‌لاش)، نزیکترین شوینی
 نیشته‌جی بون له‌و شوینه‌ له‌ نیو میل كه‌م‌تر نه‌بوو. ئەوه‌م له‌ خه‌یال و داڵغه‌ی
 خۆم دوورخسته‌وه‌، كه‌ ئەو دره‌خته‌ وردیله‌یه‌ هه‌ر ئاوا به‌ ر‌یكه‌وت له‌وئ ته‌ك
 ساباته‌كه‌ ر‌وابی كه‌ یان ئاوا یان هه‌ندی‌ ئازهل‌ی تر تۆوه‌كه‌ی گواستبیته‌وه‌ یان له‌
 لق و قه‌ده‌م‌کی گۆله‌كه‌ ر‌وابی، كه‌ قه‌ده‌م‌رو چارمنوس بو ئەو شوینه‌ی
 هه‌ل‌گرتبیت.

به‌رونی زانیم ئەو دره‌ختیله‌یه‌ مرۆف‌ ر‌واندویه‌تی، تا له‌ ته‌ك ئەو ساباته‌وه‌
 یان كۆلتیه‌وه‌ سودی ئی و‌ه‌ر‌ب‌گ‌یر‌یت، هه‌ر‌چه‌نده‌ من ئەو دره‌ختیله‌م له‌ كاتی
 ر‌واندنی دا به‌ر‌چاو نه‌كه‌وتبوو هیچ سه‌ر‌چاومه‌كه‌ش‌م نه‌بوو میژوووم‌كه‌ی
 پ‌ی‌ب‌زانم، كه‌چی گومانم له‌وم‌دا نه‌بوو، كه‌ ئەم دره‌ختیله‌یه‌ به‌ هۆی مرۆفه‌وه‌ له‌
 ژ‌ی‌ر هه‌ل و مه‌رجی خۆیدا له‌و شوینه‌دا ر‌وینراوه‌. ئەمه‌ یان جۆریكه‌ له‌ به‌ل‌گه‌
 ه‌ینانه‌وه‌ (الاستدلال - به‌ل‌گه‌داوا). له‌ سه‌رم‌تا‌دا ئەو جۆره‌ لۆژیکی و ژ‌ی‌ر‌ب‌یژی‌یه‌

یان بیرکردنه و میه له گۆرپهپانهکانی زانستی دا بهدوور دمزانین. بهلام داهاتوو له راستی یه که هه لدهنگوین، که بریتی یه له وهی نهو شیوازمیه بهشیکه له شیوازمهکانی بهلگه هیئانه وهو تاکه شیوازیکه کۆنترین زانستی سروشتی لهسهر دامهزراوه، که گهردون ناسی یه (علم الفلك) ئیمه ناتوانین مهجهرهمکان و ئهستیرهمکان و ههساره گهړۆکهکان له خولگهکانیاندا بجهینه ژیر پکیفی نهزمون و تافیکردنه وهوه. دیسان ناتوانین له شوینه وارهکانی تیشکه گهردونیهمکان خۆمان پزگار بکهین له کاتی توپیزینه و میاندا بهربهستی له نی، ان ئیمه وه نهو تهنه ئاسمانیاندا دروست دهکهن. بهلکو ناتوانین نهو گۆرانانهی بهسهر شهپۆله روناکیهمکان و شهپۆله دمگی یهکاندا دیت بههوی نهو ماوه فراوانهی له نیوان ئیمه وه نهوانه دا ههیه و لیکنان جیا دهکهنه وه راست ههموار بکهینه وه، له گه ل نه وهشدا نهو بارودۆخانه هیچ بهربهستیکی له نیوان ئیمه وه توپیزینه وهی ههساره و ئهستیرانه دا دروست نه کردوه له ئاسمانی خۆیاندا و سود وهرگرتن لهو تیۆرو بیردۆزانهی له توپیزینه و مکانی تردا پێیان گهیشتون له مهیدانهکانی زانستی دا هاوشیوهی یهکترن، له سایه ی ههموو نهوانه دا له گه ل زۆر زانیاری راستی نهو جیهانانه دا ئاشنا بووین، که له دوره وه نه بی ناتوانین بیان بینین و له ژیر باری ئاستهنگ و ئالۆزدا نه بی ناتوانین تافیکردنه و میان له باره وه بکهین. بۆ دهبی ههنده دوور برۆین گهردیله مان (الذرة - نهتۆم) خسته ژیر تاوتوئ کردنه وه نه وهی دمیزانین له یاساکانی بارستایی و ووزه بهکارمان هیئا بۆ دۆزینه وهی سیفه تهکانی و پیک هاتهکانی و تایبه تیهکانی، له گه ل نه وهشدا ئیمه هه تا ئیمه رۆ راسته وخۆ نهتۆممان بهرچاو نه که وتوه. بۆمبای گهردیلهش سهرتای پشتگیری لهو یاساو تیۆرانه کردنه له مه ر پیک هاتنی نهتۆم و گهردیلهی نادیارو کارهکانی پێیگهیشتوین^(۱). ئیمه ههموو نهو

(۱) بهلام ئیمه رۆ گهردیله بهمیکرۆسکوبی ئه لکترونی دمبیرئ دوا ی نه وهی (۵) ملیۆن ههندهی خۆی گهوره دمکریت.

دیاردانه به شوینه وار هکانیان ری دیی دهکهن له وهشدا پشت به به لکه هیئانه وهی لوژیکی (المنطقی) پرووت دمه ستین هه روه ها پشت راستی یه سه رتهاییه سادانه دمه ستین که په یوه ستن به دیار دهکانی نهو شتانه وه و نهیو نیمه ده توانین هه مان لوژیک به کار بیینن تا بزاین تادرووست که ری نهیو بونه و مره نهو سیفه تانه ی تیدایه که هاوتایه له گهل نهو سیفه تانه دا که نیمه هه نه، بویه پیوسته خوی بی گهر دو کارزان و خاوهن ویستو توانا و مسف بکریت.

نهو وهی گومان دردوونگی تیدا نی یه نیمه له هه وله کانماندا بو و مسفی کردگارو زانینی سیفه تهکانی پیوستیمان به زار او وه واتای وا دهبی که به ته وای جیابی له وانه ی نیمه له کاتی و مسف کردنی دنیاکانی مادیدا به کاریان دینین، سیفه تهکانی ماددی و لیکدانه وه میکانیزمی یهکان که له سه ر تیوری رهتار زانهکانی (السلوکی) داده مزری ناتوانی بو هیئانه دی نه م مه بهسته یارمه تیمان بدات به تایبه تی پاش نهو وهی زانیمان بو مان دهر که وت نهو گهر دونه ی له ناویدا دهژین ناشی ته نیا مادده یه کی پرووت بی به لکو له مادوه گیان پیک دی، یان مادده و نامادده، نیمه ناتوانین شتی ناماددی ته نیا به و مسفه مادده یه یه کان و مسف بکهین.

زور جار داوام له قوتابیانم ده کرد که شتی ناماددی و هکو بیرو هزر م بو و مسف بکهن و داوام لی ده کردن پیکهاته ی کیمیای بیرو دریزیه که ی به سانتیمه تر و کیشه که ی به گرام و رهنه که ی و په ستانه که یم بو پروون بکه نه وه و شیوه دیمه نه که یم بو و مسف بکهن، هه مویان له هیئانه دی نه وه په کیان که وت، نهو وهش دهر که وتوه بو نهو وهی بتوانین، که کاره کی نامادی و مسف بکهین پیوسته زار او وه و مسفی تر به کار بیینن، که زور جیاوازی هه بی له گهل نهو زار او انه ی له باز نه ی زانیاریه کاندا به کاریان دینین. بیگومان ناتوانینگالته مان به م کیشه یه بی یان له به ری رابکهین، نه گهر نه م گهر دونه (دوانه یی) نه بایه نهو کاته ده مان توانی به پیناسه یه کی ماددی پرووت بیرو که

بېناسه بکهین. نه ووش قهت روی نه داوه. نه و تیوره مادديانه ی دیموکریټس و هوېزو رښتارزانه کان خستiane ړوو هرومها تیوره میثالیه کان که گهردون به معنه ویه کی یان گیانه کی ړوت و مسف دهکن و مکو (لیبنتزو بیرکلی و هیگل). نیمه ش دهلین نه و تیوره یه ک لایه نانه هه مویان چهند گریمانکاریه کن له سهر چهند خه ملاندنې داده مزرین و پشت به هیچ سهرچاومیه کی تاقیکردنه و میی نابسته تیت پېوېسته هر فلسفه یه که هه ول دمدات سروشت گهردون لیک بداته وه بهر له هه مو شتې نه وه تاقی بکاته وه که تا چ راددیه ک دمتوانې ته و اوای راستی یه کان و هوکارمکان و توخمه کان لیک بداته وه که گهردونی لې بیک دی یان له ناویدا دمرده که ویت.

زانسته گانی چهند راستی یه کی تاقیکراو من به لام له گهل نه ووشدا نه ندیشه و خه یالی مړوځ و بواری دوریه که ی له ووردبون هوی له تیبینیه گانی و و مسفه گانی و سهرمنجامه گانی کاری تی دهکات، ناکامه گانی زانسته کان له ناو نه و سنورمدا په سند کراوه، به ووش ته نیا له مهیدانه گانی چهندایه تی (الکمیة) دا له و مسف و پېشبینی دا کورت دهبیته وه، به نه گهرمکان دمست پیدمکات و هر به نه گهره کانیش کوتای دیت، نه ک به دلئیایی، به ووش ناکامه گانی زانسته کان نزیک خستنه و من له پخوانه و به راوردکاریدا رښگه توشی هه له بېن، وه ناکامه گانی زانسته کان کوشش (الاجتهادیه) یه و شیاوی راست کردنه و میه به خستنه سهر و لې که م کردنه و و قسه ی دواپی نییه ، نیمه دهبینین کاتی زانایه ک به یاسایی یان تیوری دهکات دهلی هه تا ئیستاکه به وه گهیشتون و دمرگاش به کراومی لې دمه گری بې دووزینه ووی شتی تازه له هه موارکردنه کان. زانسته کان به چهند مه سه له و به لکه نه ووستی دمست پیدمکن که برپا به راستی یان دمرکری هر چنده له بڼه چدا پشت به راسته فینه یه کی فیزیایی بهرجه سته نابسته تن به و پې یه زانسته کان له سهر بڼه مایه کی فلسفه ی داده مزرین. شارمزی تاک له زانیاریه کانددا و مکو شارمزی نه و له فلسفه و نایندا دهبیته سهنگی مه حه ک و په ناگه که هه موو راستی یه کان له

زانسته کاندای بهو تاقی دهرینه وه وهکو چوڼ له فهلسفه وه ناییندا بهو تاقی دهرینه وه، جگه له ووش پئویسته نهو راستی و تیورانیه که پیاوایی زانستی دهستیان دهگاتی بۆ تاهیکردنه وهو تاوتوئی کردنی له بار بیټ بۆ زانیانی جگه له خویشیان و پهی پئی کردنی که سایه تیمان به دیارده سروشتی یهکان به کاریکی نیسبی دادهنری و له سهر ههل و مهرجهکی تایبته به خویمان دهرهستیت له گهل نهو هه موارمدا نهو سنورو کوټانه له شکوی ږیگای زانستی کهم ناکاته وه نه له نرخ و بایهخی نهو ناکامانهی له کاتی به کارهی ناییندا به دهست دین، به لام نه رکهکان و تیکوټانهکان تیراسا دهرین، ناکامهکانیش قهیدو بهند دهرین له گهل نهو موشدا نهو کیټانهی له شیتهل کردن و پیکهاتی چه نایه تی (الترکیب الکمی) دوورن.

با نیستا بگوازینه وه بۆ نهو پرسیارهی له مهر بوونی خواوهیه، که بۆ خوئی لهو پرسیارانهیه زانست ناتوانی به بهندهکانی پئشووی و بازنهی ماددی تهنگی چاره ی بکات، به لام نه گهر کارلیک کردنی، هه بی له جیهانی گیانییه بۆ سهر جیهانی ماددی نهو کار لیك کردنهیه دهکه وپته بازنهی زانستی سروشتی یه وه. پئویستیشه ههر ږیگایه کی ساغ و دروست په سند بکات، که توانای چاره کردنی کیټه کهی ههیه، له وانهش ږیگای به لگه هی نانه وهی لؤژیکی (الاستدلال المنطقی) که له سهر لیکنانه وهی نه نجامهکان و ناکامهکانی به هوی هاوتاکان و هاوشیومکانی دادمه زریټن، که نهو ږیگایه بۆ رابردو و ناماژمان بۆ کرد، زانست زور له دیارده سروشتی یهکان که له گهر دونه روو دهمن چاره سهر دهکات. ههر چه نده زانست به تهواوی پشتگیری له جیهانی ناماددی ناکات ناشتوانی به تهواوی و هه لپراومی نکوئی له بوونی جیهانی تری ناماددی بکات له دوا ی دنیای ماددییه وه. دمتوانین به ږیگای به لگه هی نانه وه (الاستدلال) و پیگرتن (القیاس) به هوی زیرمکی و توانای مروټ له جیهانه کی پر له کاروباری هوشیاریدا بگهینه نه وهی، که پئویسته هیز مکی به دمه لات و زال و بهر پومبهر هه بی نهو گهر دونه هه لدمسورینن کارمکانی بهر پوه دمبات و

یارمەتیمان دەدات بۆ حالى بوون لەو کارانەى لیمان شاراوون وەکو کارى
 چەماومىی یەکانى دابەش کردن (منحیات التوزیع) و سورى ئاو لە سروشتداو
 سورى دوووەم ئۆکسیدی کاربۆن لەناویانداو کردارى زۆربونى سەيرو
 کردارەکانى پۆشنە پیکهاتنى هەرە گرینگک لە عەمبار کردنى وزەى خۆرداو
 هەرە گرینگ لە ژيانى زیندەوانداو زۆر شتى ترى سەمەرەو بى شومار لە
 گەردوندا. کەواتە چۆن بۆمان دەرەخسى ئەو کردارە ئالۆزو پێگایانە بە
 شیومىی لىک بدەینەوه وەکو لەسەر بنەماى پیکهوت و هەرەمەکی دابەزى؟
 وە چۆن دەتوانین ئەو پێکى یە لە دیاردە گەردونیهکان و پەيوەندیه
 هۆکارەکانداو تەواو بون و مەبەستىتى و هاوڕێکى و هاوسەنگى لىک بدەینەوه،
 کە تەواوى دیاردەکان پێک دەخەن و شوینەوارەکەى لە چاخیکەوه بۆ چاخیکى
 درێژ دەبیتەوه؟ چۆن ئەم گەردونە بى دروست کارىکى بەرپۆمبەر کاردەکات
 کە دروستى کردوو جوانکاری کردوو سەرچەم کارەکانى بەرپۆمەدەبات،
 هەرچى لە گەردوندايە گەواهى لەسەر بوونى خواى بێگەرد دەدات و بەلگەيە
 لەسەر تواناو گەورمىی ئەو. کاتى ئیئمەى زانایان بەشیتەلى دیاردە
 گەردونیهکان و توێژینەوهیان هەلەدەستین، هەتا لە پێگای بەلگە هیئانەوهش
 ئیئمە لەوه زیاتر ناکەین کە تیبینى شوینەوارەکانى دەستى خواو مەزنى ئەو
 دەکەین. کە ئەو خوايەيە ئیئمە بە تەنیا بە هۆیەکانى زانستى ماددى دەستمان
 پێى ناگات بەلگە بەلگەکانى ئەو لە خۆمانداو لەهەمووئەتۆمەکی ئەو
 بونەوهردا دەبینین زانستیش تەنیا توێژینەوهى دروست کراوانى خواو
 شوینەوارەکانى توانای ئەوه.

ئاکامی مسۆگەر

نوسینی: جۆن کیفلاند کیرپان / زانایایەکی کیمیایی و
ماتماتیکیە، دکتۆرا لە زانکۆی کۆرنیل دینی — سەرۆکی
بەشی زانیارییە سروشتی یەکان لە زانکۆی دۆلپ —
پسپۆر. لە نامادەکردنی نتازۆل و پاکۆز کردنەوهی تنجستین.

(لۆرد کیفلی) کە لە زانا دەرکەوتووەکانی جیهانە ئەو دەستەواژە بە نرخەیی
ووتووە: (ئەگەر بە قوڵی بیربکەیهوه زانیاری ناچارت دماکت بپروا بە بوونی خوا
بکەیت). بپۆیستە تەواوی پێک رێککەوتنی خۆم لەگەڵ ئەو دەستەواژە
رابطەگەیەنم. سەیر کردنی ئەو گەردونە بە شارەزایی و زیرەکی و پامان و
ووردبونەوه لەوهی. کە ئاشنایین لەگەڵیدا لە هەموو پوانگەکانەوه ئاییندە
دەمانگەیهێتە سێ جیهانی راستەقینە، کە بریتین لە: جیهانی بەرجەستە
(المادە) جیهانی بیر (الہزر) و جیهانی گیانی (الروح) ئەوهی کیمیالەم بارەوه
پیشکەشی کردووە کەمە، چونکە لەم بوارەدا کەمیەکە لە زۆری کیمیاو تاییبەتە
بە توێژینەوهی ئەو پیکھاتەو گۆرانانەیی بەسەر ماددە دیت، لەوانەش گۆرانی
ماددە بۆ وزەو گۆرانی وزە بۆ ماددە بە زانستەکی ماددی دادەنری، کە
وابەستە نییە بە جیهانی روحی یەوه.

کەواتە چۆن بۆ کیمیا هەڵدەکەوێ بەلگەیهکی ماددی لەسەر بوونی گیانی
گەورە کە خودایە بپنیتەوه کە ئەم گەردونەیی دروست کردووە؟ وە چۆن
چاوەروانی ئەوهی ئی دەکری کە ئەو گریمانگاریە دەلی: ئەم گەردونە بە
رێکەوتەکی پرووت دروست بوووەو رێکەوت خوێی هەلی دەسورپینی و هەرچی لە
ناویدا پروودەمات بەرپێگای هەرپەمەکی پروودەمات؟ ئیمە دەبینین ئەو گۆرانە
گرنگانەیی لەم سەد سالیی رابردوودا لەزانستی سروشتیدا هاتەدی لەوانە

كىميا، بەھۆى بەكارھيئانى رىڭاي زانستى لە ماددە وزەدا ڤويدا. لە كاتى بەكارھيئانى ئەم رىڭايەدا ھەموو ئەركىك دەدرى بۆ دەربازبوون لە ھەر ئەگەرىك كە ڤەنگە بىي و ئەو ئاكامەى كە پىي دەگەين بۆ رىكەوتىكى ڤووتى بگىرپنەو.

ھەموو توڤزىنەو زانستى يەكان سەلماندىان بەو شىووى لە رابردوودا سەلىنراو، تا ئىمىرۆش ھەر بە سەلماوى ماددەو كە ڤەفتارى بەشىكى بچكۆلەى ماددەش ھەتا بچوك بىي و قەبارەى كەم بىي، ناشى ڤەفتارىكى ھەرپەمەكيانە بىي، بەلكو مل بۆ ياسايەكى سروشتى ديارىكراو كەچ دەكات زۆر جاران ياسا لە دۆزىنەووى ھۆكانى و رىڭاي كاركردن بە ماومىەكى زۆر دەدۆزىتەو، بەلام ھەر بە دۆزىنەووى ياسايەكە بە ڤووتى و ديارى كرىنى ئەو دۆخەى لەسايەيدا كاردەكات كىمىيى يەكان بە تەواوى متمانەى پىدەكەن. ياسا دەبىتە ھۆكارىك بۆ گەيشتن بە ھەمان ئاكامەكان. رىي تى چوئە كىمىيەكان تەواوى ڤروايان بە ياسا سروشتى يەكان ھەبىي لە كاتىكدا ڤەفتارى ماددەو وزە لە جۆرمكى ھەرپەمەكى بىي كە رىكەوت حوكمى تىدا دەكا. لە كاتىكدا لە كۆتايىدا ئەو ھۆيانە زانران كە ياسايە سروشتى يەكان دەكاتە ھۆكارى و حەقىقەتى خۆى بۆ ئىمە لىك دەداتەو، ئەو كاتە ھەر شوئەوارىكى ھەرپەمەكى و رىكەوت لە ڤەفتارى ماددەو وزەدا بە تەواوى لەناو دەچىت.

بەر لە سەد سال زاناي ڤوسى (ماندالىف) توخمە كىمىيەكانى بە پىي زۆربونى كىشى ئەتۆمى ڤىزبەند كرد بىنى كە ئەو توخمەكانەى (العناصر) دەكەونە بەشى يەكەمەو يەك پۆل پىك دىن و تايبەتمەندى چوون يەكيان ھەيە ، ئايا ئەمە دەكرىت بۆ رىكەوتىكى ڤوتى بگىرپدرىتەو؟ ديسان زانايان توانيان لە سايەى ئەو رىك خستەوودا پىشبينى بوونى توخمى تر بكەن، كە ھىشتا مەرووف دەستى پىنەگەيشتەو بەبەلگە توانرا نوقلانەى تايبەتى يەكانى ئەو توخمە نەناسراوانە بكرى و بە وردى ديارى بكرىن و پاشان لە ھەموو بارەكاندا نوقلانەكانيان وەكو ئەو سىفەتەنە دەرچووە كە چاومروانيان لى

دمکرد. ئایا دواى نه وه هيچ شوينهك مايه وه بۆ پروابوون به وه كه كارمكاني
 نه م گهر دونه له سهر بنه ماي ريكهوت بهرپوهده چي؟ دۆزينه وهى (مانداليف)
 پيى ناوترى (ريكهوتى خولى) بهلكو پيى دمووترى (ياساى خولى - القانون
 الدورى)!

ئایا نه وهى زاناکانى رابردو پيىگه ييشتون و وسفیان کردوه له کارليکردنى
 گهرديلهکانى توخمى (i) له گهل گهرديلهکانى توخمى (ب) داو کار له يه کتر
 نه کردنيان (ج) دا دهش له سهر بنه ماي ريكهوت ليك بدریته وه؟ نه خير نه وان
 له سهر نه وه بنه مايه نه وه میان ليکداوخته وه، كه ليىردا جوړه خولياو كيىشکردنى
 ههيه له میان سهرجه م گهرديلهکانى توخمى (i) و سهرجه م توخمهکانى (ب) دا.
 بهلام نه وه خولياى و كيىشکردن له نيوان گهرديلهکانى توخمى (i) و
 گهرديلهکانى توخمى (ج) دا نيه.

ديسان زانايان بۆ نمونه په ييان به وه برد كه خيرايى كار ليك كردن له
 نيوان گهرديلهکانى كانزاي تفتى (القلوى) و ئاودا به زياد بوونى كيىش نه توامى
 زياد دهكات، كه چي توخمهکانى پۆلى هالوجينى ريفتارمكى به تهواوى جياو
 پيچهوانه له وه ريفتاره دهگريته بهر. كه سيش هوى نه وه ناكوكيه نازانى و
 كه سيش نيه نه وهى بۆ ريكهوت نه گيرپاومه وه يان وابزانى ريفتارى نه وه
 توخمانه يان رموشتيان پاش مانگى يان دوو مانگ هه مووارو راست دمپيته وه،
 يان به پيى جياوازيهکانى كات و شوين يان دالغى نه وه لى بدات نه وه نه توامانه
 به هه مان رپگا له وانه يه كار له يه کتر نه کهن، يان بهرپگاي پيچهوانه، يان
 رپگاي هه رهمه كى دۆزينه وهى پيکهاتنى نه توامى سه مانديوه تى كارليک کردنه
 کيميايى يه كان كه دهيانبينين و نه وه تايبه تى يانه تى يى يان دهكهن بۆ
 هه بوونى چهند ياسايه كى تايبه تى دهگريته وه ريكهوته كى پرووتى هه رهمه كى
 نيه.

سهيرى توخمه كيميايه زانراوه كان بکه، كه ژمارميان دهگاته (١٠٢) توخم و
 سهيرى پرووهکانى چون يهك و جياوازي سهيريان بکه، هه يانه رپنگاو رپنگه و

هەمە پەنگاو پەنگ نییە، هەندیکیان ناگازی یەو دژوارە بۆ شلەیی یان پەقی بۆ شلی یان پەقی بگۆردیت، هەندیکیان خاوەن و ئەوانی تر زۆر توندو تۆلن و هەندئ سوکن و هەندەکی تر قورس، هەندئ گەیهنەری باشن و هەندئ خراب دەگەگەیهنن، هەندئ موگناتیسین و هەندئ موگناتیسینی نین و هەندئ چالاکن و هەندئ سست و هەندیکیان ترشی (الحمض) پێک دێنن و هەندیکیان تر تفت (القواعد) پێک دێنن و هەندئ بە تەمەن و هەندئ کاتەکی کەم دەژین و دەمێننەوه، کەچی هەر هەموویان مل بۆ یەک یاسا کەچ دەکەن، کە یاسای خولی یە، وەک ئامازەمان پێکردو لەگەڵ توخمە زۆرەکاندا دەردەکەوێ.

سەرچەمی ئەوانە لەو سێ وردیلە کارەباییە پێک دێن کە پڕۆتۆنە بارگە مۆجەبەکان و ئەلیکترۆنە بارگە سالبەکان و نیۆترونیەکانە هەر یەکەیان لە یەک گرتنی پڕۆتۆنە و ئەلیکترۆنی پێک دێت، سەرچەم پڕۆتۆنەکان و نیۆترونیەکان لەناو یەک گەردیلەدا دەکەونە چەقە ناوکیوە. بەلام ئەلیکترۆکان بە تەوێرەکیاندا بە چەند خۆلگەییەکی جیا جیا دەخولێنەوه لە دوریەکی زۆر فراواندا لە کۆمەڵەیەکی خۆری بچوک کراوە دەچن بەو بێیە زۆربە قەبارە ئێتۆم بۆشایی یە وەک لە کۆمەڵەی خۆردا دەتوانین کارەکان ئاسان بکەینەوه و بڵێین جیاوازی نیوان توخمەکانی دیاری کراو توخمەکانی تردا دەگەڕێتەوه بۆ جیاوازی ژمارە پڕۆتۆنەکان و نیۆترونیەکان کە لەناو یەکیدان، وەبۆ ژمارەو پێکەستنی ئەلیکترۆنەکان لە دەرەوەی ناوکدا بەو پەدانگە ملیۆنەها جۆری کەرەستەو ماددە جیا جیاکان توخمەکانین یان ئاوێتەکانیان (المرکبات) تەنیا لە چەند بەنۆلکە کارەبایی پێک دێن کە لە راستیدا چەند دیمەن و دیاردەیی ووزەن، ماددە بە وەسفی خۆی لە کۆمەڵی گەردیلە پێک دێ و گەردو گەردیلەکان خۆشیان و ئەلیکترۆنەکان و نیۆترونیەکان کە گەردیلەکان پێک دێنن و کارەباو ووزە خۆدی خۆشیان هەموویان مل بۆ چەند یاسایەکی دیاری کراو کەچ دەکەن، نەک لە دایک بوی پێکەوت بن بە شێوەیەک ژمارەییەکی زۆر کەم لە گەردیلەکانی هەر توخمی بۆ

تاوتوئ کردنی و ناسینی خاسیه ته گانی بهش دهکات. بهو پییه گهردونی ماددی رژییم و یاسا بهرپوهی دهبات نهک بی سهروبه ری یاسایه گان حوکمی تیدا دهکهن نهک رپکهوت و ههرمه کی ئایا هیچ هوشیاری واره مینئ یان بیر دهکاته وه یان برپوای وا دهبئ که ماددهی روت له هوش و دانایی به رپکهوته کی بهتی خوی بهدی هیئاوه؟ یان نهو نهو سیسته م و یاسایانه ی داناه که به سهرخوی دا فهرز کردوه؟

بیگومان ئایینه وه لامه که نیگه تیف دهبئ به لگو له کاتی کدا مادده دهگورئ به وزه و زهش دهگورئ به مادده هه مووی به پیی چهند یاسایه کی دیاریکراو بهرپوهده چی و نهو مادده یه پیداش دهبئ مل بو هه مان نه یاسایانه که چ دهکات که نهو مادده یه پیش خوی پیدایا بوه ملی بو که چ کردوه. کیمیا نهو هه مان پیده ئی، که هه ندی کهرسته و مادده و خهریکی نه مان و له ناو چونن، به لام هه ندیکی تر به خیرایی یه کی گهره وه هه ندیکی تر به خیرایی یه کی که م ملی له ناو چون نه مان دهگر نه بهر، بهو پییه مادده نه بهدی و تاسهر نی یه مانای وایه نه زه لیش نییه که واته سهره تای هه یه.

نه گهر دنیای ماده بی توانا بی له وهی خوی دروست بکات یان چهند یاسایه ک دابنی که ملیان بو که چ بکات پیویسته گهردون به دهمست بونه وهریکی ناماددی هاتبیته هه بوون. هه موو به لگه گان نهو پهشان دهمن که پیویسته دروست کهره که به هوشیارو داناو لیزان وهسف بکری، به لام هزر ناتوانی له دونیای ماددیدا کار بکات وهکو چون ناتوانی له به کاره یانی پزیشکی و چاره کردنی دهرونی و سایکولۆژی دا به بی ویست کار بکات پیویسته نه وهی به خاومن ویست وهسف دهگری به بونه کی زاتی له ئارادا هه بیت. بهو پییه ئاکامی لۆژیکی و مسوگهر و حه تمی که هزر به سهرماندا دهیسه پینی ههر نه وهنده نی یه که نه م گهرددونه ته نیا دروست کهریکی هه یه به لگو پیویسته دروست کهره کارزان و زانابی و توانای به سهر هه موو شتی کدا هه بی، هه تا بتوانی نه م گهردونه دروست بکات و رپکی بخت و بهرپوهی ببات، پیویسته نه م دروست

كهړه هه مېشه له نارادابى و به لگه كاني له هه موو شوينيكدا دهرېكه ون. به و
 پيودانگه دهرېازبوونمان نابى له برېواكردن به بووونى دروست كهرى نه و
 گهردونه و رى پيشاندرى وهك له سهرمتاي باسه كه دا ناماژمان بو نه وه كرد،
 نه و پيشكهوتنه زانست ههر له پوژاني (لورد كيلفن) موه به دهستى هينا و امان
 لى دمكات به شيوميكي بى وينه له و هسه كى كه گوتويه تى دنيا بېن كه نيمه به
 قولى بېرېكه مينه وه داهاتوو زانست ناچارمان دمكات برېوا به خودا بېنين.

بابه بی به لاداشکندن و لایه نگرتن

سهیری راستیه کان بکهین :

نوسینی : نه دوارد لژهر کیسیل. پسرپر له زینده و زانی و
میزو زانی دا - دکتورا له زانکزی کالیفرنیا - مامزستای
زینده و زانی و سرزکی بهش له زانکزی سان فرانسیسکو
- پسرپر له توژینه و ی کزیه له میروه کان و سلامندورو
میرو له دریاله کان.

توژینه و ی زانستی لهم سالانه ی دواپی دا چهند به لگه یه کی تازمیان بو
بوونی خودا زیاد کرد، زیاد له به لگه فله سفیه باومکان نیمه مه به ستمان له ودا
نه وه نییه، که به لگه تازمکان پیویستن یان بی نیاز نین لیان له سماننه
دیرینه کانداه و منده ی تییدا بوو بهشی قهناعت پی هینان بکات به هر
کسی که به چاومکی پرووت و بی به لاداشکندن و لایه نگرتن سهیری
مه سه له که بکات، من به و مسفی خوم له وانه م پروام به خودا هیه و له بهر دوو
هؤکار به خیره اتنی هم به لگه تازانه ده که م:

یه که م شت : به لگه کانی خوامان زیاترو رونتر پی دناسینیت .

دوهم شت : یارمه تی لادانی په رده ی سهرچاوی زور کهس له وانه دمدات
گومانی خو یان به پراشکای دهره مبرن، همتا برپا به بوونی خودا بپنن.
له و سالانه ی دواپییدا شه پؤلی گه پانه وه بو ناپین نه مریکای گرتهمو نه و
شه پوله یه به پیمانگانای زانستی لای خومانی نه گرتهمو، گومانیش له ودا نییه
دوژینه و ی تازهی زانستی، که ناماژه بو هه بوونی خواپیک دمکات بو هم
گه ردونه پؤله کی بالای بینی له و گه پانه و میهدا بو ژوانی خودا و پروو تیکردنی.

ئاساییە توێژینەووی زانستی، کە بوو ھۆی ئەو بەلگانە لە راپیکردنی دا مەبەستی پێ سەلماندنی بوونی دروست گەر نەبوو، بەلکو مەبەستی زانست لەمە دۆزینەووی نەینێهکانی سروشت و قۆرخ کردنی ھێزەکی بوو، زانست دەست لە توێژینەووی کێشە دروست بوونی سەرھتای وەرنادات ئەو کێشە فەلسەفەییە زانست تەنیا بایەخ بە زانیینی ئەو دەدات کە چۆن شتەکان کارەکانیان ئەنجام دەدەن ئەو بایەخ بە ناسینی ئەو کەسە نادات کە وای ئی کردووە کاربکات یان ئەو پیشانە ئەنجام بدات، بەلام ھەمو مرقۆفی ھەتا ئەوانە ئیش لە زانستی سورشتیدا دەکەن و ئارەزوومەندی و خولیایان بۆ فەلسەفە ھەیە بەداخەو ھەمیشە زانیانی دەرگەوتو فەیلەسوفی باش نین و کەم ھەیە لەوانە بێر لە کاروبارەکانی دروست بوونی سەرھتایی بکاتەو. ھەندئ برۆایان وایە برۆا بوون بە ئەزەلیەتی گەردون لە برۆابوون بە خواپەکی ئەزەلی دژوارتر نیە. بەلام یاسای دوومی دینامیکای گەرمی ھەلە بۆ چونی دوو دەسەلێنی.

زانست بێ پیچ و پەنا دەیسەلێنی ناشی ئەو گەردونە ئەزەلی بێ، لێردا گواستەووی گەرمی یەکیبەو ھەمیشەیی ھەیە لە تەنە گەرمەکانەو بۆ تەنە ساردەکان و بە ھێزەکی خۆپیش پیچەوانە رووناداتەو بە شیۆمی کە گەرمی لە تەنە ساردەکانەو بۆ تەنە گەرمەکان بگەرێتەو مانای وایە گەردون بەرەو ئاستی دەرپات گەرمی تەواوی تەنەکانی یەکسان دەبی و سەرچاوەی ووزە ووشک دەبی و دەبرێت، ئەو کاتە ھیچ کردارەکی کیمیاگەری و سروشت گەری روونادات و ھیچ شۆینەوارەکی ژیان خۆشی نامیێت لەم گەردونەدا مادام گەردون ھێشتا بەردەوامەو کردارە کیمیاپەکان و سروشتی یەکان بەرپێگای خۆیدا دەپروات. ئیمە لێردا ئەو ئاکامە بەدەست دینین، کە ناشی ئەم گەردونە ئەزەلی (ھەر ھەبوو) بێ، ئەگەر نا زۆر لە میژبوو وزەکی خۆی بەکار دەھێناو ھەموو چالاکیەک لە بونەوێردا دەوێستا.

به م جه شنهو بى هيچ مهبه ستى، زانست به وه گه پيشت هم گهردونه
 سهره تايه كي هه يه نه ویش به وه بونی خودا دمه لینی، چونکه هر شتی
 سهره تاي هه بى ناشی خوئی دهستی به دروست گردنی خوئی گردبی، پیویسته
 دهست پیکه ریکی هه بى یان بزوینه ریکی سهره تایی یان دروست که ری که
 خودایه، نه وهی زانست پیښکه شی کردوه بو سلمانندی نه وه، که گهردون
 سهره تاي هه يه به نه وهنده نه وه ستاوه، به لکو سهرباری نه وه سلمانندی ته
 گهردون بهر له (۵) بلیون سال به یه که که پمت دهستی پیکردوه نه وهی راستی
 بى گهردون بهر دهوام له کشان و بلا و بونه وه دایه، که له چهقی دروست بونی وه
 دهست پیښه گات. نیمړوش پیویسته نه وانه ی بروایان به ناکامی زانسته گان
 هه يه برواشیان به بیری دروست بون بیټ. که بیریکه ی سهره وکاری یاسا
 سروشتی یه گان دهکات. چونکه هم یاسایانه بهرهمی دروست بوون و
 پیویسته بروا به بیری به دیهینه رو کردگار بین که یاساکانی هم گهردونه ی
 داناوه. چونکه خودی نه و یاسایانه ش دروست کراون، ناشی لیږدها دروست
 کراوبه بى دروست کاریک هه بیټ که خودایه. هر که خودا مادی هم
 گهردونه و یاساکانی پړنا، که ملیان بو که دهکات هر هه مووشی دهسته مو
 کردن بو بهر دهوامی کرداری دروست بون له ریځای گه شه کردن و
 بهر سه ندنه وه بروام وایه، که وشه ی بهر سه ندن له زور دام و دزگادا به
 هه له لیى حالى بوون، هه تا وای لى هاتوه بوه به قسه یه کی پوت سهرنج پاکیش،
 من له مهبه ستی نه و هاورپیانه تیډه گم به لکو له گهل نه واند ریک دهکهوم و
 له ودها نه و بهر سه ندنه ی لیږدها مهبه ست بهر سه ندنی مادی و میکانیکیه
 که پیویسته جیاوازی ته وای پی بکهین له گهل بهر سه ندنی دروست کردن و
 جوانکاری و داهیناندا. نه گهر ته وای نه وانه ی کاری زانسته گان له مهر بوونی
 کردگاره وه پییان دمه خشى به هه مان گیانی سپاردمی و دورکه و تنه وه له
 لایه نگرتن که له و ریځه وه سهیری توژیښنه وه کانیاں دهکه ن نه گهر هزره کانیاں
 نازاد کردبایه له دمه لاتى کار تیگردنی سوزو هه لچونه کانیاں نه وانه داهاتو

بەبێ گومانی بروایان بە بوونی خودا دەهێناوه، ئەوه که تاکە چارمیه راستی یەوگان ڕافە دمکات.

توێژینه‌وه‌ی زانسته‌کان بە هزر و عه‌قله‌کی کراوه داها‌توو بەبێ گومانی رێنومامان ده‌کات بۆ په‌ی پێردن به‌ هه‌بوونی هۆکار و سۆنگه‌ی په‌که‌مین که‌ خوایه. وه‌ دروست که‌ر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ وه‌چه‌ی ئێمه‌دا کردوه‌و فه‌ری خسته‌وته‌ ناو ئه‌رکه‌ زانستی یه‌کانه‌مان به‌ دۆزینه‌وه‌ی زۆر له‌ کاروبارمه‌کان له‌ مه‌ر سورشتدا که‌ بوه‌ به‌ ئه‌رک له‌سه‌ر هه‌موو مرۆفێ، چینی زانایان چینی غه‌یری زانایان بۆ به‌هێز بوونی بروابوون به‌ خودا سود له‌و دۆزراوه‌ زانستی یانه‌ و مر بگریت. دیسان پێویسته‌، که‌ زانای بیرکراوه‌ له‌ بونی خوا و وردبێته‌وه‌و بروای پێبکات و ئەوه‌ی به‌گاری زانستییه‌وه‌ سه‌رقال نییه‌ پێویسته‌ ئەو به‌لگه‌یه‌ تاوتوێ بکات و بزانی که‌ په‌رسه‌ندنێ داهینانی هۆکاری کردگار (الخالق) له‌ دروستکردنیدا خوای گه‌وره‌ ئەو گه‌ردونه‌ی به‌ توانای خو‌ی داهیناوه‌و یاسایه‌ سروشتی یه‌کانه‌ی بۆ داناوه‌! دروستکردنی داهینانی تاکه‌ لێکدانه‌وه‌یه‌که‌ نه‌هینی ئەم بونه‌و مره‌مان بۆ ئاوه‌له‌ دمکاته‌وه‌ دیارده‌ جیاوازه‌کان رێک ده‌خات له‌ سروشتدا که‌ په‌رتوکی سروشته‌ له‌ هه‌موو جو‌ره‌ زانسته‌کی جیا جیای له‌ لاپه‌ره‌کانیدا ده‌خوێنینه‌وه‌و بۆی ئاسان کردوینه‌ له‌ زانیاری مۆرنۆلۆجی (زانستی وینه‌گرتنی ئەندامی) پێشه‌ی ئەندامه‌کان و کۆرپه‌له‌و کیمیای ئەندامی بۆ ماوه‌و هه‌لکه‌ندنه‌کان و پۆلین کردنی زینده‌و مران و جوگرافیای ئازهلێ و ، هتد.

وه‌ هه‌لبێزاردنی سروشتی (الانتخاب الطبيعي) یه‌کێکه‌ له‌ هۆکاره‌ میکانیکی یه‌کانه‌ی په‌رسه‌ندن. دیسان په‌رسه‌ندن هۆکاریکی کرداری دروست بوونه‌، که‌واته‌ په‌رسه‌ندن ته‌نیا یاسایه‌کی بونومرییه‌ یان یاسایه‌کی سروشتیه‌ وه‌کو هه‌ر یاسایه‌کی زانستی تر به‌ رۆله‌کی لوه‌کی (الثانوی) هه‌له‌ده‌سیت. بێگومان ئەمه‌ به‌شێکه‌ له‌ کار و کردموه‌ی خودا. ئەو گیاندارانه‌ی به‌رێگه‌ی هه‌لبێزاردنی سروشتی دروست ده‌بن ئەوانیش خودا دروستی کردون وه‌کو چۆن خودا ئەو

ياساينهي داناوه، كه ملي بۇ كه چ دهكات، هه لېزار دنى سروشتي خوښى ناتوانى
هيچ دروست بكات نه وهى دميكات تهنيا نه وميه كه بۇ خوښى ريگايه كه لهو
ريگايانهى ههندي زيندهومر دهیگر نه بهر بۆمانه وه يان نه مان له ريگاي ژيان و
زۆربوون له ناو جوړه هاى جيا جيا دا. به لام جوړه كانى خوښيان كه نهو بزار
كردن و هه لېزار دنه دهكهن نه مه له چهن د باز دانه كه وه روده دهن، كه مل بۇ
ياساكانى بۆما وه ديار دهكانى كه چ دهكات، نهو ياساينه ش كوړانه و بى
رينومايى نارۆن و مل بۇ ريكه وتنى هه پر مه كي كه چ ناكهن وهكو مادديه كان
واده زانن، يان دميانه وى بړوامان وا بىت.

باز دانه كان و گوړانه كت و پره كان وهكو ههندي ليكۆلهر ماوميه كي له ميژه
باس دهكهن كوړانه و له خو وه نييه بۇ نهو باز دانه اى بۇ نمونه قه باره
نه ندانه كان ديارى دهكات، وهكو له تويزينه وه تازه كاندا سه ليئرا وه، دميته
هوښى بچوك كړ دنه وهى قه باره نه ندانه تاييه تيه كان. هه لېزار دنى سروشتي،
كه پشت به باز دانه كان دمه ستى و به ريكه وت پروو ددهات تهنيا نه ندانه
زيان به خشه كان له ناو ددهات له هه مان كاتدا دمينين نه ندانه ناو ندانه كان كه
زيانيان نى يه و سوديشيان نى يه نه وانيش دهپوكينه وه نه مه ش نه وه
ده سه ليئنى باز دانه كان هه ميشه هه پر مه كي نين و په ر سه نندن پشت به
ريكه وتى كوړانه نابه ستيت، بويه را كړدن ناكړى له بړوا بون به وه، كه ليړه دا
كارزاني و ورده كاري هه يه له دواى دروست بون و له واى نهو ياساينه وه كه
ناراسته ي دمه كرين، هه ميسان را كړ دنمان ناكړى له بړوا بون به وه، كه
په ر سه نندن خوښى به حيكه مت كي شرا وه نه و يش پيويسى به كړ دگارى هه يه
داي به ينييت. ليړه دا بواى زياتر مان نى يه به لگه ي بۇ باس بكه ين بۇ
رون كړ دنه وهى كارزاني و پلان كيشى و داهيئان له م بونه ومردها. نه م هه موو
به لگانه م تهنيا له ريگاي تويزينه وهى ميړ وه كان و گه شه كړ دنيان دمه ست كه وت
هه ر چه نده زياتر دهوام كړد له تويزينه وه مدها له سروش و گه ردون قه ناعه تم
زياتر بوو بړوام بهو به لگه يه پتر بوو نهو كړ دارو ديار دانه ي زانست بايه خ به

تویژینه و دیان دمدات ئه وانه ته نیا چه ند دیارده و به لگه یه کی رۆشن له سه ر بوونی دروستکه ریکی داهینه ر بۆ ئه م گه ردونه و په ره سه ندیش ته نیا قوناغیکه له قوناغه کان و دروست بوون.

سه رباری ئه وهی که هاواری ماددییه کان و سروشت زانه کان زۆ له زانایانی ئه مینداریان له راستی دا دورخسته وه. بیرۆکه ی په ره سه ندنی دروست بوون ناشی دژ به برپوای ئایینی بیته به لگو به پیچه وانه وه ئیمه وای ده بینین که وحی یه و بۆچونیکی پیچه وانه یه مرۆف برپوای به په ره سه ندن هه بی و برپوای به راستی بوونی کردگار نه بی که ئه م په ره سه ندنه ی دروست کردوه، ده ئیم: تویژینه وهی زانسته کان به هزریکی کراوه وه مرۆف وای ئی ده کات به ناچار ییه وه برپا به بوونی خوا بینین. هه ر له چاخ ئوگستینی مه زنه وه له سه ده ی (۴) دا زۆر که س بیرۆکه ی دروست بوونی به مانای دروست بوون وه لا بونه و لا ناوه و برپوای به خوا هیناوه، به لام بیرۆکه ی دروست بونیان له سه ر بناغه ی په ره سه ندن قبول کردوه، به لام ئیمه پیمان وایه له پرووی ئایینییه وه په ره سه ندن گرنگی هه یه هزری ئه مینداری بی لایه ن بۆ بونی خوا ری، و ماوه کان، سه ر له نوێ ده ئیم: تویژینه وهی زانستی به هزری کراوه مرۆف ناچار ده کات: برپا به بوونی خوا بکات.

به کارهینانی شیوازی زانستی

نوسینی: ولتر نوسکار لندبرج — زانای فسیژلوجی و
 کیمیای زینده گی — دکتورا له زانکزی جونز هه دیکتر —
 ماموستای فسیژلوجی کیمیا له زانکزی منیسوتا —
 ماموستای کیمیای زینده گی کشتوکالی زانکزی منیسوتا
 — راگری په پمانگای هومل هر له سالی ۱۹۴۹ وه — نه ندام
 و سه راکي چهند کومه له یه ک بو توژیینه وهی خوراک و
 پینکها ته خوراکیه کهی — نوسه ری زنجیه کتیبه کانی
 پینکها تهی چه ری و لبیداتی تر — زور توژیینه وهی زانستی
 بلاو کرده زته وه.

ئه وه زانایه ی سه رقاله به توژیینه وهی زانسی جیاکه ره وه یه کی له خه لکی تر
 جیای بکاته وه ئه گهر توانی ئه وه جیاکه ره وه یه له په ی بردن به حه قیقته تی
 بوونی خوا به کار بی نی ت ئه وه پرهنسی په بنه رمتیانه ی ریگی زانستی پشتیان پی
 دمه به ستی و توژیینه وه کانی له سه ر داخوازی ئه وه ان دمه بیت خوشیان به لگهن
 له سه ر هه بوونی خودا. زور له پیاوانی زانستی وه کو زانا له کاره گانیاندا په ی
 به وه خاله نابهن پیویستیش نیه ئه م سه رکه وتنه پیچه وانه ی ئه وه راستی په
 دابنن که ئه مازمه ان بو ی کرد، سه رکه وتن له توژیینه وهی زانستی له بناغه دا
 پشت به به کارهینانی شیوازه کی دیاریکراو دمه به ستی و دوا ی ئه وه له سه ر
 راده ی هه لسه نگاندنی زانایه که بو ئه وه پرهنسی په بنه رمتیانه ی ئه وه شیوازه ی
 له سه ر داده مه زری ت ناوه ستی ت. سه رنه که وتنی هه ندی له زانایان له تیگه یشتن
 و په سه ندکردنی ری نوینی ئه وه پرهنسی په بنه ی ریگی زانی یان بو برپا بوون به
 بوونی خوا ی داده مه زری بو چهند هوکاریک ده گه ری پنه وه ئی مه دوانیان لی باس
 ده که یین:

یه کهم : هه ندی جار نکۆلی کردن بۆ ئه و پموتی هه ندی کۆمه ل و
 ریکخراوه ی بی پروایی ده گرنه بهر ده گریته وه یان بۆ ده ولته تی، که
 سیاسه ته کی دیاری کراو ده گریته بهر ده گه ریته وه، که ده بیته هۆی بلاو
 بونه وه ی بی پروایی و شه ر کردن له گه ل بر و ابوون به خودا، چونکه ئه م
 بروایه له گه ل به رزموندی یان پرم نسیپه کانی دا تیک ناکاته وه.

دووه م : هه تا ئه گه ر هۆشی خه لک ترس و تۆقینیشی له سه ر نه مینی و ئازاد
 بی ئاسان نییه له ده مارگیری و هه واو ئارم زوه کان ئازاد بی ت، له سه ر جه م
 ریکخراوه ئایینی یه مه سیحی یه کانه دا هه ول ددری خه لکی به و
 قه ناعه ته بگه یهن هه له تافی مندالیانه وه خوا له شیوه ی مرۆفدایه له
 حیاتی بر و ابوون به مرۆف که جینشینی خوا یه له سه ر زه ویدا.

له کاتی که دا هزره کان له دوای ئه وه دا گه شه ده که ن په رومرده ده بن له سه ر
 به کاره یانی ریکای زانستی دا ئه و وینه یه ی هه ر له مندالیه وه فیریان کردوه
 له گه ل شیوازی بیر کردنه وه یان لۆژیکه کی په سند تیک ناکاته وه له کۆتاییدا له
 کاتی که دا هه موو هه ولته کان سه رناکه ون له به یه کتر گه یاندنی ئه و بیره ئایینی یه
 کۆنانه و داخوازیه کانی لۆژیک و بیر کردنه وه ی زانستی ده بینین ئه و بیرمه ندانه
 به فریدانی بیری خوا له می شکیاندا به ته واوی خو یان له و مل ملانییه رزگار
 ده که ن له کاتی رزگار بونیان له واهیمه و ئه ندیشکانی ئایین و ئه و ئاکامه
 ده رونیانه ی له سه ری ریز بوون هه ز ناکه ن جار هکی تر بۆ بیر کردنه وه له و
 بابه تانه بگه ریته وه، به لکو به ره ه لستی هه ر بیرۆکه یه کی تازه ده که ن په یومندی
 به و بابه ته وه هه بی له باره ی مه سه له ی بوونی خودا وه. ریکای زانستی چی یه
 بنه ماکانی چی یه که له بوونی خوا ده کۆلێته وه؟ ئیمه دمتوانین ئه و هه نگاوه
 زانستیانه به کورتی و سادهمی به م شیوه یه روون بکه ینه وه.

یه کهم شت: زانایه که تیبینی هه ندی رواله تی گه ردون ده کات که خۆی
 هه لیان ده بریزری و تۆماریان ده کات و ئه و تیبینی یه ش بی کار کردن له خودی
 دیار ده که وه دیته دی وه که له توپزینه وه ی گه ردونناسیدا یان له گه ل شتی که که

حوکم بکات له و هوکارانه ی کار له دیارده که ده کهن، و مکو نه زمونه کانی کار که که پاشان زانایه که تیبینی خو ی و نه و تیبینی و ناکامانه ی زانایانی پیش خو ی به دهمستان هیناوه پیکه و میان دمه سستیته وه تا چهند ناکامی یا چهند گرمانگاریه کی نوی به دهمس بینیت.

نه و کردار هس زیاتر له سهر داهینان و دوزینه وه (الاستنباط) داده مه زری نه ک له سهر پیک گرتن (القیاس)، چونکه ناکامه کان یان گرمانه کاریه کان، که هزر به و ریگایه پییان بگات به مهش دمیته جوړی له پیشبینی. له دوا پیدا نه گهر زانا که ویستی راستی نه و گرمانان یان ناکامه کانی تاقی بکاته وه پیو یسته تیبینی تری نوی به دهمست بینی تا له راستی نه و پیشبینیانه ی خو ی دایر شتون دلنیا بییت. کورته ی هسه نه و میه، که ریگای زانستی له سهر بنه مای ریکی دیارده سروشتی یه کان و توانای پیشبینی کردن له سایه ی نه و ریکیه دا داده مه زریت نه توانین به و پهری و ورده کاریه وه بلتین نه و ریکیه له دیارده کانی گهر دوند او توانای پیشبینی کردن به پیی نه و ریکی یه دو بناغی سهر مگین، که ریگای زانستیان له سهر داده مه زریت نه و دو بنه مایه له ههمان کاتیشدا بناغی بر و ابوون به بیری بر و ابوون به خوا، که واته چو ن په خسا نه و ههمو و ریک و پیکیه له ویدا هه بی و چو ن بو مان سازا پیشبینی نه م دیار دانه بکه یین مادام له ویدا داهینه ر و به ریو مبهرو پاریزمری نه بی بو نه و ریک و پیکی یه سهر میه؟ وه بیری بر و ابوون به بونی خوا له بنه رمتدا له توانای مرو ف ه وه هه لئا قولی له هه لسه نگانندی نه و رژی مه دا به لکو بو نه و ده گهریته وه یان پیشبینی کردندا مرو ف خو ی و مکو جینشین بو خوا دروست کردوه، وازهینانی مرو ف له بیرو که ی بر و ابوون به خوا له سهر شیوه ی خویدا و بروای هینا به وه ی که دیارده گهر دونه کان بو ی دمه خنه روو که مرو ف خو ی له سهر شیوه ی خوا یا جینشین بو نه و دروستکراوه نه وه به ریگای دروستدا دپروات به ره و بر و ابوون به شکو داری و بی گهر دی نه و. هیشتا مرو ف له لانکی زانست و زانین دایه و دزمانی که گهر دون به زهوی و ناسمانه کانیا نه وه و نه وه ی له نیوانیا نندایه تا نه و

په‌ری فراوانه، دیسان نه‌و په‌که سه‌ره‌کیانه‌ی مادده‌و زه‌وی لی پیک دی و نه‌و په‌ری بچوگن و ماوه‌ی ژیانیان به‌شیکه که‌مه له چرکه‌یه‌کدا، نه‌گهر له‌گه‌ل ته‌مه‌نی دریژی گه‌ردونده‌ا دابنریت، خه‌ریکه هه‌ندی جار هه‌ست به‌ بونی دیمه‌نی تری ماده‌و وزه‌و دوری تر بکات وه جیهانه‌کانی تری بی له‌وه‌ش، که به‌ ته‌واوی ئیمرو هیهی لی نازانیت.

نه‌و خودی ژیانیش به‌ شاراویمی ده‌زانی، چونکه به‌ شیومه‌یه‌کی زانستی ناتوانی تییبگات، له‌گه‌ل نه‌زانی مرو‌ف و که‌م زانسته‌که‌ی و تیگه‌یشتنی که‌می له‌ هه‌موو نه‌و دیاردانه نه‌و هه‌ست ده‌کات زور له‌و کارانه‌ی چاو‌مروانیان ده‌کات پییان بگات و زوری له‌سه‌ر دمروات هه‌مویان له‌سه‌ر بنه‌مای ریک و پیکه‌ی سروشت و توانای مرو‌ف له‌سه‌ر پیش‌بینی کردنی مرو‌ف بو دیارده‌کانی داده‌مه‌زری له‌ سایه‌ی نه‌و یاسا گه‌ردونیانه‌ی په‌رده‌میان له‌سه‌ر لادهمبات و نه‌هینه‌کانیانی، که‌ له‌ راستی دا نه‌وانه به‌شیکن له‌ ده‌رکه‌وته‌نه‌کانی کردگار له‌ سروشتدا مادام برپا بوونی مرو‌ف به‌خودا وه‌کو دیارده‌ سروشتی یه‌کان و یاسا گه‌ردونیه‌کانی ئیمرو به‌لگه‌نه له‌سه‌ری هیشتا زور سنوردان بویه پیویسته برپوای مرو‌ف به‌ خودا له‌سه‌روی نه‌وه‌موبی، سه‌رباری نه‌وه له‌سه‌روی نه‌وه، له‌سه‌ر بناغه‌ی گیانی و بناغه‌یه‌کی برپواو برپواهینان بیت. برپا بوون به‌ خودا چاوگی به‌خته‌ومریه‌و له‌ ژیانی زور که‌سدا نابریته‌وه، نه‌وانه‌ی کاری زانستی ده‌که‌ن که‌ تکا له‌ خوا ده‌که‌ن هه‌ر له‌ مه‌یدانی له‌ مه‌یدانه‌کان شته‌کی تازمیان دوزیه‌وه هه‌ست به‌ خو‌شیه‌کی گه‌وره ده‌که‌ن چونکه هه‌ر دوزینه‌ومه‌یه‌کیان برپوایان قایم تر ده‌کات به‌ خودا، زه‌مین و بینینیان زیاتر ده‌کات بو دمه‌سه‌لانی خودا له‌م بونه‌ومرده‌ا.

به لگه سروشتی په کان له سهره بوونی خودا.

نوسینی : بول کلارنس نه برسولر — زانای سروشتی
زینده گی — دکتورا له زانکزی کالیفورنیا — بهرپوه بهری
به شی زې توخه کان (النظار — هارتاکان) و روزی نه تزی
له کارگهی نه وک دیدج — نه ندای کومه لای
توژینه وه کانی ناوکی و سروشتی ناوکی.

فه یله سوفی ئینگلیزی فرانس بیکون بهر له سی سده وتویه تی: (که می
فه لسه فه مروځ له بی پروایی نزیك ده خاته وه، به لام قول بونه وه له فه لسه فه
دهیگیریته وه بو نایین).

بیگومان (بیکون) بو چونه که ی راست پیکاهه همر له و کاته وه مروځ هاتوته
سهر زهوی ملیونه ها توژمرو بیرمه ند له نهی نی بلیمه تی نه و وورده کاریه ی له
مروځ و نه و بونه و مرده دا دهره وشیتوه سهری سورماوه و پرسپاریان کردوه که
ده بی چی له دوا ی نه و ژیا نه وه هه بی ت. نه و پرسپارم ش تا مروځ له سهر زهوی
بژیت دوباره ده بی ته وه، به هو ی قولی نه و پرسپاره و رځانیه تی زوری، نیمه دا
هاتوه هه ول دهمین دهستی بو ببهینه به خو که م زانینه وه بی نه وه ی
چاوم پروانی وه لامه کی ته واوی لی بکه یین. لی ره دا کارئ هه یه گومان هه لئاگری
نه ویش نه و میه هه تا مروځ ناستی زانیاری و زیرمکی و توانای بیر کردنه وه ی
پتر بی له هیج کاته کدا ههستی به وه نه کردوه که نه و له خودیدا ته واوه، وه
خه لکی به پی جیاوازی نایینیان و په گه زیان و زی دو نیشتمانیان همر له
کونه وه به گشتی زانیویانه که تا چ ناستی مروځ له په ی بردن به نهی نی نه م
بونه و مره فراوانه ناته واوه، هه میسان نه یان توانیوه نهی نی و سروشتی ژیان له م
بونه و مرده په ی پی بهرن به گشتی خه لک وه بهر پگای فه لسه فی بی یان

روحانی هەست دەکەن کە لێردا هیژمکی هزری بێ وێنەو پۆژمەکی موعجیزی و نا ئاسایی لەو گەردونەدا هەیە، کە لەو بەرزترە لەسەر بناغەی پێکەوت لێک دانەوێ بۆ بکری یان بەپوداوی هەپمەکی لێک بدریتەو، کە هەندێ جار لە نیو شتی بێ گیاندا پرووودات، بەبێ هیچ پێنوماکردنی دەکەونە جوله یان دەرۆن. مەرۆف ناتوانی بە تەنیا لەسەر بنەماکانی بەلگە زانستی یە ماددیەکان برۆایەکی تەواو بە بوونی کردگار بپنیت، بەلکو بە تیکەل کردنی بەلگە زانستی یەکان و بەلگە گیانیەکان دەتوانین بگەینە برۆای تەواو بە خودا، واتە لە کاتیکیدا زانستەکانمان لەمەر ئەم گەردونە ئەو پەر فراوانەو ئەو پەر ئالۆزەداو لەگەل ئاویئەهی هەستی دەرونیمان و وەلامی بانگەوازی سۆزو گیان تیکەل کرد، کە لە قولایی دەرومانەو هەلەمقوئی، ئەگەر بچین ئەو ھۆکارو هاندەرانەیی ناوێو بژمیرین کە ملیۆنەھا مەرۆفی زیرەک بۆ برۆابوون بە خوا بانگێشە دەکەن دەبینین جۆراو جۆرن و بێ شومارن و بێ سنورن بەلام بۆ پێنەوینی لەسەر بونی خوا بەهیزن و دەبنە ھۆی برۆا پێ ھێنان بەئەو. لە کاتیکیدا من دەستم بە توێژینەو زانستی یەکانم کرد بێکردنەوێ مەرۆف و هیژی شیو زانستی یەکانی زۆرم بەدلاچوو، تا ئاستی وای لێکردم تەواوی برۆام بەووبی، کە زانستەکان توانای چارەکردنی ھەموو کێشەییەکی ئەم گەردونەیان هەیە، بەلکو توانی چارەکردنی زانیی چاوی پەیدا بونی ژیان و هزرو پی بردن بە ھەموو شتەکی ھەیە.

لە کاتیکیدا زانستی زیاترم پەیدا بوو لەمەر شتەکانەو لە گەردیلەو (الذرة) تاتەنە ئاسمانیەکان و لە میکروبی وردەو تا مەرۆف، بۆم ئاشکرا بوو، کە لێردا زۆر شت ھەیە تا ئیمەرۆ زانست نەیتوانیو ھیچ لێکدانەومیەکی بۆ بکات یان پەردە لەسەر روی نەینی یەکان ھەئمالی، زانستەکان دەتوانن ملیۆنەھا سال بەسەرکەوتویی پێگای خوێان بپرن لەگەل ئەو شتە ئاییندە زۆر کێشە دەمێنەو لەمەر ووردو درشتی ئەتۆم و گەردون و هزر (عقل) وەکو خوێان مەرۆف ناتوانی چارەیان بۆ بدۆزیتەو یان پەیی بە رازەکانیان ببات پیاوانی

زانستی پەیان بەوه بردوه، که هۆیه‌کانیان و ئامێرەکانیان ئەگەرچی دەتوانن تا رادەمی بە ووردی و درێژی بۆمان پون بکەنەوه چۆن شتەکان پروو دەمدن، بەلام تا ئیمڕۆ بە تەواوی دەستەووەستەنە له‌وهی بۆمان پروون بکاتەوه بۆچی شتەکان پروو دەمدن، زانست و هزری مروّفايه‌تی به تەنیا نازانن بۆمان پروون بکەنەوه بۆچی گەردیلەکان و ئەستێرەکان و هەسارەکان و ژيانی مروّفو به‌و توانا جوانه‌ی پێیان دراوه چۆن پەیدا بوون؟ دەتوانن تیۆری بەنرخ له‌مه‌ر سەدیم و سەرچاوه‌ی پەیدا بوونی مەجەپرەکان و ئەستێرەکان و گەردیلەکان و جیهانەکانی تر پێشکەش بکەن، بەلام تا ئیستا هیچ له‌مه‌ر چاوه‌کی ئەو مادده‌ ووزمیه‌ نازانی که بۆ بەکارهێنانی ئەم گەردونه‌ بەکارهاتوه. یان بۆچی گەردون ئەم دیمەنەوه ئەو رژیمە‌ی نیستای وەرگرتووه؟ ئەوه‌ی راستی بی‌ بیرکردنەوه‌ی ساغ و بەلگه‌ هێنانەوه‌ی دروست بیری برۆابوون به‌ بونی خودامان به‌سەر هزرماندا دەسه‌پێنیت، بەلام ئایا خودا بونەکی زاتی هەیه‌ وەکو زۆریك ئەم برۆایه‌یان هەیه‌؟ له‌ روی زانستی یه‌و من ناتوانم به‌ بیرکردنەوه‌یه‌کی ماددی خودا وێنه‌بیربکەم به‌ شیوه‌می که چاوه‌کان پە‌ی پی‌ به‌رن یان له‌ شوینەك بی‌ و له‌ شوینەکی تر نه‌بی‌ت یان له‌سەر کورسی و ته‌ختی دانیشتی‌ت کیتابه‌ پرۆژه‌کان له‌ کاتی‌کدا وەسفی خودا بۆ ئیمه‌ دەکەن و له‌مه‌ر زات و نه‌ینی ئەو زاراوه‌ی دنیا‌ی به‌کار‌دینن که مروّفو بۆ وەسفی ژيانی خو‌ی و می‌ژووی خو‌ی له‌سەر زه‌وی دا به‌کاریان دینیت^(۱)، به‌لام خودا بونەوه‌ریکی گیانی یه‌ نادیاره‌، به‌لکو ئەگەر سه‌رویه‌تی هەبی له‌دوای گیانه‌وه ئەو له‌سه‌روی ئەوه‌شه‌وه‌یه‌، ئیمه‌ ناتوانین خوا به‌ وەسفە‌کی گیانی پرووت وەسفی بکەین، مروّفو خو‌شی که له‌ له‌ش و گیان پێک‌دی ناتوانی پە‌ی به‌و

(۱) ئیمام عەلی (س) فەرموویه‌تی : (ان الله خلق العرش اظهارا لقدرته لامكانا لذاته) (الفرق

بین الفرق)، منصور البغدادی، واته‌ عەرش‌ی بۆ دەر‌خستنی توانای خو‌ی دروست کردووه‌ نه‌ك شوینی بۆ خو‌ی.

سیفه ته گیانیانه ببات یان دهریان بپرئ له سنوری شارمزیی خویدا نه بیت. له گهډل ئه وهشدا ئیمه دمتوانین بگهینه ئه وهی که خودای گه وره به هزر و کارزانی ویست وهسف دهکریت، به و پپودانگه خودا وهند بونه کی زاتی ههیه و ئه و زاتهیه توانای له هه موو شتی کدا خوئی دهنوینیت. هه رچهنده ناتوانین وهک ماددمیهک په ی پئی ببهین یان به وهسف هکی مادی وهسفی بکهین، لی ره دا بی شومار به لگهی مادی ههیه له سهر بوونی خودای گه وره و دمه ته گانی ئه و له دروست کردنی دا ئه وه پیشان ده دات که ئه و زانایه و زانیاری بی سنوره و کارزان و بیلمه ته و کارزانیه که ی بی سنوره و تا ئه و په ری بی سنوری به هیزو به توانایه.

ئه گهر په ی بردن به خودا شاراو مبی، ئیمه ئه وهش نازانین بو مروف دروستکراوه، یان بوچی ئه و گه ردونه دروستکراوه، مروف گه ردیله یی نابی له چاو گه ردوندا

له و گه ردیلانه ی که هیچ هزر و وهسفیک نایان ژمی ریت، ئه و فه رمانه ی متمانه ی ته و او مان پئی ههیه ئه وهیه که ئه م مروف ه و بونه وه ری ده و روبه ری ئاوا له خو وه له نه بونی بی سنوره وه پهیدا نه بوون، به لکو سه رمتایان ههیه و پیویسته هه ر شتی سه ره ی تاشی هه بی ده ست پیکاریکی (المبدی) هه بیت، دیسان دزمانین ئه م رژیمه جوان و ئالۆزه ی گه ردونی خستۆته ژیر رکیزی خو یه وه مل بو یاسایهک که چ دهکات که مروف دروستی نه کردوه و موعجیزه و په رچوی ژیانیش خو ی سه ره تای ههیه، هه میسان ئاراسته و به ری وه به ری ههیه له دمروه ی بازنه ی مروفدا ئه مهش سه رمتایه کی پیرو زو وه ئاراسته کردنه کی پیرو زه و به ری و مبردنیکی خوایی توندو توله.

دوژراوه زانستی یه کان، هه بوونی خودا دهسه لئینن :

نوسینی : جۆرج ئیل دافیز — سروشت ناس — دکتۆرا له
زانکۆی منیسوتا — سه رۆکی به شی تووژینه وه گهر دیله یی
له هتزی ده ریای ته مریکی له برۆکلین — پسپۆر له
تیشکدانه وهی خۆری و زانستی بینایی (البصريات)
ته ندازه یی و سروشتی .

هه رچه ند کاروانی زانستی پێش بکه وێ و ئه فسانه دێرینه کان پروو له که می
بکه ن پێزی مروڤ بۆ خاسیه ته گانی ئایین و تووژینه وه ئایینه کان پتر ده میت.
ئهو هۆیانه ی مروڤ هان دده ن بۆ چاو خشانده وه به کاروبارمکانی ئاییندا
زۆرن، به لām پروامان وایه هه موویان بۆ ئه وه ده گه رپینه وه، که مروڤ خولیاو
ئارمزمه ندی یه کی راستگۆیانه ی بۆ گه ییشتنه راسته قینه هه یه .

پێویسته له م شوینه دا جیاوازی بکه یین له نیوان به ره هه لستکاری کردنی ئاین
یان ده رچوون له دژی داو نیوان برپوای و ئیلحادا، وه بزانیین ئهو که سه ی له
دژی هه ندی بیرى چاولیکه ری ده رده چێ ده که وپته ناو ئایینی له ئایینه کان بۆ
مه به ستی برپوه یان به بونی خودای به هیزو گه وره، نابێ به ته نیا به م هۆکاره
به بی برپوای له قه له م بده یین، ئهو جۆره که سه ره نگه په یوه ست نه بی به هیه
ئایینه یکه وه، به لām برپوای به خوا هه یه و ئهو برپا بونه به خواى گه وره له سه ر
بناغه ی یه کی قاییمه . ئه مه ش مانای نکۆلی کردن نییه له وه ی پیاوانی زانستی
بێ برپوایی و بێ برپواییان له ناودا نییه، به لām ئهو برپوایه بلاوه ی گوايه بێ
برپوایی له ناو پیاوانی زانست پتره نه ک له ناو خه لکی تردا ئهو هیه هیه به لگه ی
بۆ راستی ئه مه به ده سه ته وه نییه، به لکو پێچه وانه ی ئهو بلاو بونه وه یه
برپوایه یه که له ناو چینی زانایانی سه رقāl به زانسته وه تیبینی ده که یین.

به لām له مهر پر و ابونم به بونی خوا تهوه راست نی یه که بلیم بههوی تهو زانیاریه ناینیانهی له سالهکانی سهرمتای زیانم ورم گرتوه کاری تی نهکراوه له کاتیکدا هیچ ریگایی نییه بو خو دمرباز کردن لهو شوینهوارانهی تهو سالانهی سهرمتایی له زیاندا بهجیی دمهیلین. به لām دمتوانم جهخت لهسهر تهوه بکه مهوه ههرچهنده برپوای نایینیم نیستاکه وکو تهو برپوایهیه لهسهردهمی مندالیدا فییری بووم لهراست بونی خوادا، به لām تهو برپوایهیه ههنوکم که لهسهر بناغیهکی قاییم داده مهزری به تهواوی لهو بناغیهیه جیایه که تهو نیمانهی لهدهسهلاتی که نیساو پیوانی نایینی و مردمگیریت لهسهری داده مهزری، له سایه کارکردندا له توپزینهوهی سروشتی دا بوم رهخسا، که توپزینهوهی پیکهاتهی نالوژی هندی پیکهاتهی تهو گهردونه بکه، که نالوژی کهی له ناستی دایه هرز ناتوانی وینه بیری بکات، که جوانکاری له ره له رهکانی ناوهوهی بچوکتین تهو تهو مهکانی و شتهکانی تری له چالاکي سهرسورپهینهی گهرمترین تهو سترهکانی که متر نییه، که به خولگهکانی خویندا دهخولینهوه وه هه موو تیشکهکی روناکی و هه موو کارلیکردنیکی کیمیایی و سروشتی و هه موو خاسیهتی له خاسیهتهکانی زینده و مران له ناویدا به پیی چند یاسایهکی جیگر به ریو دهچی، قهت گورانیان به سهردا نایهت، تهوه تهو دیمه نهیه زانیاری پیشکesh به نیمه دمکات، که ههر کاتی مروف تیوهی راده مینی و وردمکاری و جوانکاریه ههره و وردو قه شهنگهکانی دمدو زیتهوه، له مهو بهر نهیدو زیوتهوه. له گهل دوو زینهوهی زانستی دا چند پرسیری سهریان ههلدا، که راکردنیان له بهر ناکری و پرسیارمکانیش تازمین، ههرچهنده بههوی تیروانینی نوئ بو گهردون که مروف بهشیکه لهوو لیی جیانابیتهوه وکو نوئ دمدرمهکون.

یهکی لهو پرسیاره به نرخ و گه ورانه که په یوهسته به بهر پرسیری و دوا چارمنوسمان تهو پرسیاره کو نهیه (نایا خوایهکی بهرز هیه به دیهینهی تهو بونه و مره بیت؟)

لیرمدا پرسیاره کی تریش ههیه زۆر له پرسیاره بهر له خۆی دژوارتره زۆر له مندا لان دوباره می دهکهنه وه له شه پۆلیکا له شه پۆلهکانی ههندی جار به میشکیاندا دیت ئه ویش ئهومیه (ئهگهر ئهم گهردونه دروست کهریکی ههبی ئه ی کی خوی دروست کردوه)؟

ئیمه ناتوانین له پریگای پهنا بردن بو پریگای مادی به ته نیایی هه بوونی خودا به سه لنین گاتی کهس نه یوتوه خودا مادمی به تا بتوانین به پریگای مادی پی بگهین، به لام ئیمه ده توانین به به کارهینانی هزرو هه ئینجان (الاستنباط) له وهی فیری دهبین و وری دگرین له هه بوونی خودا بکوئینه وه، ئه و لۆژیک و ژیربیزییهی ده توانین وری بگرین و گومانی تیدا نی یه ئهومیه لیرمدا شته کی مادی نی یه بتوانی خۆی دروست بکات. ئهگهر بروامان به توانای گهردون هیئا، که ده توانی خۆی دروست بکات ئه و کاته ئیمه گهردون به خودا و مسف دهکهن. مانای وایه ئیمه دان به بونی خودا دینین، به لام به خودایه کی مادی و گیانی له یه ک کاتدا دادمنیین، من ئه وه به باشتر دزمانم که برپا به خوییه کی نامادی بینم دروست کهری ئهم بونه وهریه و به لگهکانی ئه وو نه خشی ئه و له ناویا دهره کهوی، بی ئه وهی ئهم گهردونه هاوشانی ئه و بیت. حمز دهکهم ری به دی کردن و به لگه هیئانه وهریه کی تر (الاستدلال) سه رباره بکه م. که ئهومیه: هه رچهنده دروستکراوان گه شهی پتر بکه ن و په ره بستین و هه ئینجن ئه وه ده بیته به لگهیه کی به هیزی تر له سه ر هه بوونی دروستکه ریکی به پۆمه بهر له دوی ئهم بونه وهره، وه ئهم په ره سه ندنه ی زانسته کان دهی دۆزنه وه له م گهردونه دا خۆی به لگهیه له سه ر بوونی خودا هه ر له گهرده ساکاره کانه وه بیگری که هیج دیمه نیکی دیاریکراوی نییه و هیج بۆشاییه کی له میاندا نییه و ملیونه ها ئه ستیره و جیهانی جیا جیای لی پیکهاتوه، که چه ند دیمه نی دیاری کراوی ته مه نی سنورداریان بو دانراوه هه مویان مل بو چه ند یاسایه کی جیگیر که چ دهکهن که هزری مرؤفایه تی له په ی بردن به سنوری جوانکاریه که ی دهسته وه ستانه و بی توانایه.

ھەر ئەتۇمى ئە ئەتۇمانى ئەم بونەومەردو جگە لە ئەتۇم كە ھەست پەى پى
 نابات و ھىچ ھزرى بچوكىەكەى وئە بىرناكات ياساوپىساي خۇى و ئەو
 ئەركەى پىويستە پىوھى ھەئى و مى بۇ كەچ بكات ھەلگرتوھ.
 ئەو بەلگانە بەسە بەلام لىرەدا بەلگەى نا ئاسايى و پەرچوى تر ھەيە
 لەسەر ھەبوونى خودا، كە ئەم گەردە ساكارانە نەك ھەر ئەستىردو
 ھەسارەكانى پىكەيىناو، بەلكە جۇرمەها گياندارى پەرمسەندوى پىك ھىناو
 بەلكو گياندارى پىكەيىناو، كە تواناي بىر كەردنەوھو داھىنان و دروست كەردنى
 شتى جوانى ھەيە، بەلكو لە نەيىنى و رازەكانى زيان و بونەومەردەمكۆلئىتەو،
 ھەر گەردىلەيى لە گەردىلەكانى بونەومەردە گەواھى لەسەر بوونى خودا دەمدەن و
 بە شىومىيى دەبنە بەلگە كە ھىچ پىويست بە بەلگە ھىنانەوھ ناكات كە شتى
 ماددى تواناي خۇ دروست كەردنىان نى يە .

ئاو به سه رها ته که ت بۆ ده گيریته وه

نوسینی: تۆماس دافید بارکس - مامۆستای کیمیا -
 دکتورا له زانکۆی یه نوار - سه رۆکی به شی کیمیا له
 په یانگای تووژینه وهی ستانفۆرد له پابردو - به پێوه بهری
 کارخانه ی (کلۆرۆکس) ی کیمیایی - پسرۆر له تیۆره کانی
 کاره بایی تیشکی سینی.

(ویتاکر تیشمبرز) له کتێبه کهیدا (الدلیل) پرووداوه کی ساده مان بۆ
 ده گيریته وه که ڕهنگه هۆکاری گۆڕینی پێره وهی ژیا نی نه وه زۆر که سانی تر
 بو بێت.

سهیری کچه بچکۆلانه کهی ده کرد، پاشان به بی ئاگایی ئاوری له شیوهی
 گوێچکهی دایه وه له دلی خۆیدا ووتی مه حاله نه وه لول پێچی په وردانه ی
 گوێی لی پیک دیت له خۆیه وه له پێگه ی پێکه وته وه دروست بو بن. ناشی له
 پێگه ی شاره زایی په کی زۆرو پلان و وردبونه وه نه بی دروست بو بن به لام نه م
 بیرهی له هزری له دین دهرجوی خۆی دورخستبو وه له وه ترسا نه م جو ره
 بیرکردنه وه په سه ر بکیشی بۆ ئاگامه کی لۆژیکي، که نه وه په پلان پێویستی
 به پلان کیشی یان داهینه ری یان خودایه ک هیه وه نه وه هه تا نه وکاته په ئاماده ی
 و مرگرتنی نه م بیرمه نه بو وه. زۆری له مامۆستایانی سه ره قال به تووژینه وه ی
 زانستیم ناسیوه زۆر له هاوڕێیانم که نه م جو ره خو رپه و بیرمه یان به هزردا
 هاتوه له کاتی سه یرکردنه کانیاندا له کیمیا و سروش تدا، هه رچه نده وه کو
 (تیشمبرز) به م دیمه نه قو له ی نائومی دی په وه له قه رارگه ی دهرونیانه وه دهریان
 برپوه. من ژیم و پلان له ته واوی جیهانی نا ئه ندای دهروربه رمدا
 ده خو ئینه وه و ناتوانم بروام وابی که هه موو نه و شتانه به پێکه وته کی رووت و

كوپر هاتبنە دى و ئەو تۆمەتانەى بونەومرى دانابى كە بەم وینە سەرسوپھینەرە پێكھاتون، ئەم پلانی بەدەشتەى بەدەشتەى ھەيەو ئیمە بەم داھینەرە دەدەشتەى : خودایە.

لەمەر بابای كیمیا گەرەو پێزکردنى خولى (الترتيب الدورى) توخمەكان لە پێزى ئەو كارانە دادەنى كە سەر سوپ دەھینن. یەكەم شت كە قوتابى لەسەرەتای چوونى بۆ زانكۆ فیزی ئەو دەشتەى چۆن توخمەكان (العناصر) دەتوانى بە سوپەكى دیاریكراو پێزبكرێن و ئەو پێزکردنەش پێگای جۆرەجۆرى ھەيە، بەلام لێردا دابەش كردنى (ماندالیف) بە تەنیا وەردەگرین، كە زانیەكى روسى یە لە سەدەى رابردودا دەرگەوت سودى ئەو پێكخستە سوپەيەى توخمەكان تەنیا یارمەتى و كۆمەكیەك پێشكەش ناكات بۆ لێكۆڵینەوێ توخمە دۆزراوەكان و پێكھاتەكانیان، بەلكو زاناکانیش ھاندەدات بۆ تاوتوێكردنى ئەو توخمەكانەى ھێشتا نەدۆزراونەتەو كە ئەو پێكخستە یاریدەى نوقلانەكردنەى دەدات و شوێنى بۆ لەخستەى خولى توخمەكاندا بە بەتالى بەجى ھێشتەو چاوەروانى دۆزینەوێ دەكات. ھەتا ئیمپروۆش كیمیا زانەكان خستەى خولى توخمەكان بەكاردين تا یارمەتیاں بدات بۆ كارلێكردنى كیمیاى و پێشبینى كردنى تايبەتییەكانى توخمەكان و ئاویتەكان (الركبات) بێگومان سەرگەوتنیاں لەم پێگایەو بە بەلگەيى دادەنرى لەسەر ئەم پێگە قەشەنگەى جیھانى نائەندامى (نائۆرگانى) داپۆشیو. بەلام ئەم پێگەى لە جیھاندا دەبینن لە دەورووبەرماندا تەنیا روالەتەكى توانا نییە بەسەر ھەموو شتەكدا، بەلكو لەسەروى ئەمەو بەكارزانى و رووکردنە ھێنانەدى بەرژەومەندى مرووفیش وەسف دەكرى، كە بەلگەيە لەسەر ئەو، بایەخدانى دروستكەر بەسود گەياندن بە بەندەكانى لە گرنكى دانى بەو یاسا و پێگە كەمتر نییە، كە ئەم بونەومرە پێك دەخەن.

سەیری دەورووبەرگەت بكە لە كارزانى بى وینە كە دەرچوونى ھەندى دیاردە لە ئاسایى خوێان لەسەرى دامەزراون، ، بۆ نمونە (ئاو): مرووف وادەروانى

که له کیشی گهردی (۱۸) دا گازی بی له ژیر پلهی گهرمی ناسایی و پالتهپهستوی نوشار دابی (نوشار) بو نمونه کیشی گهردی (۱۷) و پلهی گهرمی کهم (۷۳) دا دمبیته گازی له ژیر پالتهپهستوی ناسایی دا کبریتوری هایدروجن له خاسیهتهکانی دا بهئاو دهچی به حوکمی ئهوهی له خسته سوری دا دانراوه، کیشی گهردی (۳۴) و له پلهی گهرمی کهم (۵۹) دا گازییه، لهبهر نهوه بونی ئاو له دۆخی شلی دا له پلهیهکی گهرمی ناساییدا مروؤ والی دهکات بوستی و بیرکاتهوه. ئاو سهرباری نهوهش خاسیهتی زورتی فره گرنگی ههیه که مروؤ سهیری کوومهلهکهیان بکات پلان و ووردهکاری بهرچاو دهکهویت. ئاو ($\frac{3}{4}$) ی سهر زهوی دادهپوشی بویه کارهکی گرینگ دهکاته سهر ههوی ناسایی و پلهی گهرمایی. ئهگهر ئاو ههندي سيفهتی تیدا نهبوايه چهند گوڤانی لهسهر زهوی له پلهی گهرمیدا پهیدا دهبوون و کارهساتی دروست دمکرد، وه ئاو پلهی توانهوهی بهرزی ههیهو ماوهیکی زور لهسهر زهوی به شلهی دمینیتهوهو پلهیهکی زور بهرزی ههیه له گهرمیدا یارمهتی مانهوهی گهرمی دمدات لهسهر روی زمیدا له تیکرپایهکی نهگوڤداو له ئالوگوڤی دژوار دهپاریزیت، ئهگهر نهوه نهبوايه تا راددمیهکی گهوره گونجانی زهوی بو ژیان دادمبهزی و چالاکی مروڤایهتی لهسهر روی زهوی دا بو ناستهکی گهوره کهم دمبووه.

وه ئاو خاسیهتی تری بی وینهی ههیه له جۆرمکهیداو ههموو ئهوانه بهلگهن لهسهر نهوهی که داهینهری ئهم گهردونه وینهی کیشاوو پلانی بو دارشته، بهو پنییهی بهرژهومندی دروست کراوانی دینیته دی. ئاو تاکه ماددمیهکی ناسراوه که لهکاتی بهستنی دا چری کهم دمبیتهوهشم خاسیهته رۆلهکی گرینگی ههیه بو ژیان که لهکاتی سهرمادا بهستهلهکهکه سهرئاو دهکهوئ نهک ژیر ئاوی زمریاکان و دهریاچهکان و پووبارمکان بکهوئ، پهیتا پهیتا دمبیته بارس تاییهکی رهق لادهچی و دتویتهوه. نهو بهستهلهکهی دهکهوئته سهر روی ئاو چینهکی جیاپوهومیه له ئاو تهریکه ئاوی ژیرهوهی له پلهیهکی گهرمی دا دهپاریزی لهسهروی پلهی بهستنه بهوه ماسیهکان و

ناژه له گانی ناوی تر به زیندوی دمیښنه وه، کاتی به هار هات به په له بهسته له که که دمتوښته وه دمتوانین ناژه بو خاسیهت و پروشتی تری ناو بکهین: بو نمونه:

۲. ناو گرزی پرووی (توتر سطحی - سهر فیس تییشن) ی هیه .

۲- که یاریده گه شه کردنی پروو هک دمدات به هو ی گواستنه وه ی نهو که رسته خو راکیانه ی له خاکدایه بو ی ده گوازیته وه .

ناو له هه موو شله یه کی تر توانای تواندنه وه پتره بو غه یری خو ی له تهنه کان به وهش پو ټیکي گه وړه ده گپړی له کرداری زینده گی دا له ناو جهسته ماندا. بهو پییه ی ناو ټه یه کی بنه رمتی ناو ټه گانی خو ښه. وه ناو پاله په ستوی هه لمی زور به رزی هیه له پله ی گهرمیدا له گهل نه و شدا به دریزایی نهو ماوه دریژهی بو زیان پیو یسته به شلی دمیښته وه. زور له زانایان تو ټیزینه وه یان له سهر نهو خاسیه ته سهرانه ی ناو کردوه چه ند تیور یان له باره ی هو یه گانی په یدابوونی دیارده جیا جیا گانی داناوه. سهرباری هه ولداندان بو زانینی چو ښه تی پروودانی نه م دیاردانه پیو یسته به رسین: بو چی نه م دیاردانه پروو ددهن؟ ناو به تهنیا خاسیه ته کی سهر نی یه لی ردها زور خاسیه تی تری بی شومار هیه که هزرو زانینی که ممان نایتوانی تهنیا نه و منده نه بی که به سهر وه له پی شیه وه رابو مستین. من وا ده بینم لیکن دانه وه نهو دیاردانه و شته سهرانه که په یوست ده کری به توانای خوییه کی کارزانی شاره زاو پلانی دروست که ریکی بالا به لیکن دانه وه یه کی په سنداو خو ش نود بو دمرونه کان و قه ناعه ت به خش به هزرمگان دادمنریت، من له هر دیاردمیه ک له دیارده گاندا زیاتر له وه ده بینم که دروست بوونه کی پرووت و ته گیره که ی پروون له سؤزی، من له سهروی نه مه شه وه هه ست به خو شه ویستی دروستکار به دروستکراوانی و بایه خدانی نهو به کاره گانی نهوان ده که م.

خوداو گهردونی ئالۆز

جۆن و ليام کلۆتس : بۆ ماوه زان — دکتۆرا له زانکۆی
بیتبرج — مامۆستای زیندوهرزانی و فسیۆلۆجی له زانکۆی
مامۆستایان له کۆنکۆردیا ، ههر له ساڵی ١٩٤٥ه
ئەندامی دهستەی توێژینهوه کانی بۆ ماوه یه — پسپۆره له
بۆ ماوه زانی (الوراثه) و ژینگه زانی (البيئه) دا .

کاتی و یستم ئەم بابەتە بنوسم دوکارزانی (حیکمەت) کۆنم له کارزانیه
دێرینه کانی به دڵداها، که ئەم دوو دانانەن:
(ئاسمانەکان گەواهی شکۆداری خودا دەدەن، پتەوی و قایمیەکی به لگهیە
که له سههر جوانکاری دروست کردنه کهی).

بابا گه وچه له دلی خویدا دهلی: لێره دا خودا نی یه).

ئەو جیهانە لە ناویدا دەژین لە وورده کاری و ئالۆزیدا گەیشتۆته ئاستی
که وای لێدهکات دروست بوونی به پێکهوتەکی پرووت پیتی نه چوبیت ئەو
جیهانه پرە له جوانکاری و کاروباری ئالۆزای که پێویستی به هه ئسورپنه رێک
دهکات، ناشی په یوهست به چارمنوسه کی کویر بکریت. گومانی تیدا نی یه
زانست یارمهتی دابیین بۆ زیادکردنی حالی بوون و هه ئسهنگاندنی دیارده کانی
ئەم بونه وهره ئالۆزه به وەش زیاتر خوامان پێ دهناسینی و بروامانت له مه پر دا
زیاتر دهکات. یه کی لهو ئالۆزکاریه دانستانه له م گهردونه دا بوونی په یوهندی
هاورپکی ناچاریه (التوافقیه) له ناو شته کاندای له هه ندی کاتدا. بۆ نمونه:
په یوهندی نیوان (په پوله ی یۆکا و روه کی یۆکا) که یه کی که له کۆمه ئه پوه کیه
نیرگریه کان (الزبقيه) گوئی یۆکا شۆر ده بیته وه بۆ خواره وه ئەندامی می
یهی له ناویدا له ئەندامی نیرینه کهی (السداة) به لام کۆسپ (المیسم) که

بهشیكه له گۆلهكه دهنكه هه لاله كان (الحبوب اللقاح) و مرده گری و له شیوهی کاسه دایه ئه مهش بابه تیکه به پڕیگایه که ی نه گهرنییه دهنكه هه لاله کانی بکهونه ناوهوه. بۆیه پێویسته به پوله ی یۆکا ئه م دهنكه هه لاله بگوازیته وه که که می بهر له خۆرئاوا بوون دمست به کاری خۆی دمکات. کۆمه ئی دهنكه هه لاله له پۆرگ (متل) (کیسه ی گولان) دا کۆدەبێته وه سهر دانی دمکات و له ده می دا هه ئیان ده گری و ده میان پارلیویت که به پڕیگایه کی تایبه تی دروستکراوه بۆ ئه نجام دانی ئه م کارمیه. پاشان به پوله که بۆ روه می تری هه مان خۆر هه لده پری و به ئه ندامه کی تایبه تی خۆی، که دمه که ویته پاشه وه ی هیلکه دانی روه که که هه لده پری به جه مسهرمی دریزکۆله که له دهرزی ده چی کۆتایی دی هیلکۆکه ی ئی دیته دهره وه. ئه و به پوله یه هیلکۆکه یی یان پتر هه لده گری، پاشان بۆ ژیره وه ی گۆله که ده چی تا دمکاته توله که (القلم). ئا له ویدا ئه و دهنكه هه لاله نه ی کۆی کردبونه وه له شیوه ی گرمۆله یی دا له سهر کۆسپی گۆله که دا به جییان ده هی ئی. روه که کهش ژمارمیه کی زۆر دانه دمکات و هه ندی دمکات به خۆراک بۆ گرمۆکه ی به پوله که و هه ندی کی تریش هه راش ده بی تا سوپی ژیان ده وام بکات، لیژمدا هه مان به یومندی هاو شیوه ی له نیوان روه می هه نجیرو هه ندی زمرده واله ی وورددا هه یه، ئه م روه و هه کانه دوو جوړه کۆمه له گۆل به ره هه م دینن به کیکیان گۆلی نیرینه و میننه ی هه یه و ئه وه که ی تر هه موو گۆله کانی می یه یان هه لگرتوه می یه زمرده واله کان به پیتانندی گۆله می یه کانی هه ردوو جوړمکانی رابردو هه لده ستن.

وه کونی ته خت (التخت) که کۆمه ئی گۆلی هه ردوو جوړمکان هه لده گری زۆر ته نگه به ره، چونکه گه له گه لایه کی پوله که یی ده وری داوه، که وا له میروه که دمکات زۆر به دژواری به روا ته ژوره وه که ده بیته هۆی درانی باله کانیان، هه رکاتی میروه کی ده روا ته ناو ئه و کۆمه له یه ی که گگۆلی نیره و می یه ی هه لگرتوه میروه می یه که هیلکۆکه کانی دادمنی و پاشان ده مریت، پاشان هیلکۆکه کان هه لدین و ئه و بهرله بجوکه نه (الشفافیه) پهیدا بوون زاوژی دمکه ن

و می یه کان نه بی ناتوانن بینه دمره وه ههرچی نیړه کانن دهرن بهر له وهی می یه کان دمر بچن دمنکه هه لاله کان به له شیه وه دمنوسین و بو کومه له گوله کی تری تازمیان هه لده گریټ.

نه گهر گروپی نوئی گوله نیړینه بن و نه وانی تر گوله میینه بن کرداره که به هه مان وینه ی رابردو دوباره دمبیته وه. به لام نه گهر گروپه که ته نیا گوله می یه بن په پوله دهری بی نه وهی هیلکوکه دابنیت له و دڅه دا گوله میینه کان له دریژیدا وه کو یه ک دمن به شیومیی که میړه که نه توانی بگاته بنکه که ی تا له ویدا هیلکوکه کان دابنیت له کاتیکدا هه ول دمدات بوگه ییشتن به بنکه قوله که ی و بی سوود دمبی نه وه کاته گوله کان به و دمنکه هه لاله نه ده پرن. که هه لیان ده گریټ، نه نجا گوله کان پیده گهن و بهر هه می هه نجیر پهیدا دمبیت کاتی بو یه که م جار هه نجیر هینرایه وولاته یه گگرتوه کان بهری نه دا و بهر هه می میوه که ی نه بو و نه په شیه سازی هه نجیر ته نیا دوی هینای په رله کان (الشفافیر) نه بی بو ولاته یه گگرتوه کان. لیږمدا زور گول هه یه میړه کانیان له ناودا زیندانی دمبی له وانهش گولی (JACK- IN-THE-PULPIT)، نه م گوله دوو جوړی هه یه له کومه له گوله کاند که نیړه مییه یه که له ناو زور وچگه یه کدان له ناو قه دیدا ته نگه بهر دمبیته وه بیتا که به هو می شیه کی بچوک پرو دمدات، که دمر واته ناو زور وچکه که (المقصوره) و هر که گه ییشته ناو قه ده که (ناو مرسته که) نزیک نی یه نه و ناوچه ناو مرسته ته سه که بپړی، که خو ی به زیندانی دمبینیته وه، نه ک هر له بهر ته سه کی یه که، به لکو به هو نه و میش که دیواری ناو هه کی به مادمیه کی میوینی لینج داپو شراوه میړه که ناتوانی پییه کانی خو ی تیدا جیگر بکات، نه و کاته میړه که به شیوه یه کی شیتانه له ناو شوینه که دا ده خولیته وه دمنکه هه لاله کان به له شیه وه ده لکین. پاش ماومیی لایه کانی زور وچکه که که می رهق دمبیته وه میړه که ش پاش نه وهی دمنکه هه لاله کانی پیوه لکاوه دمتوانی رزگاری ببیت.

ئه گهر میړوه که سهردانی ژور وچکه ی تری نیرینه ی کرد هه مان کرداری رابردو دوباره دمبیتوه، به لام که ژوه ژور وچکه یه که ی مینوه به هه میشه یی له ویدا زیندانی دهمینیتوه هه تا دهریت له کاتی هه وله بی هیوا یه که یدا بو دمرچون به پیتانندی گو له مییه کان هه لده ستیت.

رووه که کان له م دۆخه دا بایه خ به دمرچوونی میړوه که نادمن، چونکه په یامی خو یان به جی گه یاندوه، به لام له کاتی سهردان کردنی بو ژور وچکه ی نیرینه بوار به دمرچونی دهدات. چونکه هیشتا په یامه که ی ئه نجام نه داوه نایا ئه م هه موو گه واهیان به لگه نین له سهر هه بوونی خودا؟

زور دژواره هزری ئیمه وا بیربکاته وه ئه م هه موو هاوړیکی یه (التوافق) سهیرانه به رپکه وتیکی روت هاتبنه دی. پیویسته له ئاکامی رپنوما یه کی قایمه ومبی که پیویستی به تواناو ته گیر هه یه. ده توانین هی نا بو به لگه ی تریش بکه ین له سهر بون و توانای خودا له زور ئه و دۆخانه دا که مرو ف دمی هه وئ دست بخاته هاوسه نگی سروشتی یه وه یان هه ول بو راستکردنه وه ی بدات. بو نمونه:

کاتی کۆچکه رانی پشین به بو ئوسترالیا دابه زین هیچ گیانه وړیکی شیرد مری ویلداشدار (الثدییات الشیمة) ی تیدا نه بوو له (دمنجو) نه بی که سه گیکی دهشتیه، کاتی ئه و کۆچکه رانه له ئه وروپاوه رپویشتن بیران له وه ده کردمه و که راوکردنی که رویشک دمره تیکی باشیان بو دمره خسینی بو راوچیتی و ومرزشی وه. له هه ولئیکدا بو چاککردنی سروشت له ئوسترالیا دا (توماس ئوستین) نزیکه ی (۱۲) جوته که رویشکی هی ناو له وئ به ره لای کردن ئه مهش له سالی ۱۸۵۹ دا. ئه م که رویشکانه دوژمنی سروشتیان نه بوو له ئوسترالیا دا، بویه زور به سهیری دهشتیان به زور بون کردو ژمارمیان له وه زیاتر بو که چاومروانی ئی دمرکا ئاکامه که ی زور خهراپ دمرچوو که رویشکه کان زیانیکی زوربان له وولاتدا، چونکه گزوگیا و له و مرگای نه هیشت، که مهرو مالاتی ئی دله و مرپا، زور هه ولدرا بو زال بوون به سهر که رویشکه کاندا شوروه په رزین کرا

به سهر کیشومره که دا له نیوزلانددا به دریژایی (۷۰۰۰) میل، به لām سه لاینرا بی سوده و که رویش که کان توانیان بیږن. پاشان جوړه خوارنده کی ژمه راوی به کاره یئرا، به لām نه ویش سهر که وتنی به ددست نه هیئا. له ساله کانی دوا پیدا نه بی نه گه ییشتنه هیچ ریگه چارمیه که نه مهش به ریگای به کاره یئانی فایرۆسیکه وه که تایبته بی و توشی نه خووشی کوشنده یان بکات نه ویش نه خووشی (الحرص المخطی - نه مانی لینجاوی) نه مهش دوا یی چارمه سری نه بوو، به لکو بیستمان له دوا یی دا که رویشکانی په یدابوون بهرگری له دزی نه و نه خووشیه په یدا بکه ن له ئوسترالیا.

هر چه نده دابه زینی ژماره یان سوده کی زوری هه بوو، ناوچه و دشتایی بی گزوگیو چیا پوته کانی که (۱۰) سال دمو بی پوهک بوون و پوته ن بوون گوړان به میړگوزاری پیگه ییشتو به ووش داهاتی مه پو مالأت زوړبوو نه و ده سکه و ته به تنیا له سالی ۱۹۵۲-۱۹۵۳ دا به نریکه ی ۸۴ ملیون (جونه یه) خه ملینرا.

رنگه هه مان کی شه شمان له وولاته یه ککرتوه کانی نه مریکا دا هه بیت که رویشکی نه وروپی جیایه له جوړدا له و که رویشکه ی له نه مریکا دا نیشته جی دمی که نیستاکه هه له سالی (۱۹۰۰) وه له گوشه گیریه کی ته و او له دورگه ی (مان جوان) دا ده زین هه ندی له یانه ی راوچیان - بیگومان به نیاز پاکیه وه هه وئیاندا نه و جوړه که رویشکه ی (سان جوان) له هه موو نه مریکا بلا و بکه نه وه هه مووش له بهر سه ختی هاوردنه کردنی (الاستیراد) جوړی له که رویشک بو به ناوی کلک لؤکه (الذیل القطن - cottontail) و گواستنه وه ی بو کوماریکی تر وه کو حالته ی را بردو خو ی له وانه شه ناکامه که ی زور ترسناک بی. چونکه که رویشکی سان جوان چون له ئوسترالیا دا به خیریای زور بوون له نه مریکا شدا ناوا خیرا زور دمن. یه کی له و ریگا هاوچه رخانه ی خو پاریزی بو به ره و روبونه وه به و مه ترسیه ریگا پیدانی راوی نه و جوړه که رویشکه بوو به دریژایی سال، خووش به ختانه به کاره یئانی فایرۆسی که رویشکه کان له

نه وروپادا کاري خوۍ لهویدا کرد، پزیشکهکی فرهنسی بههوی نهو زیانهی کهرویشکهکان له باخچهکهیاندا بو به یهکی لهو کهسانهی بایهخ و گرنگی به بابتهکه بدات، بویه ههندي لهو څایروسی ناماده کردو ههندي لهو کهرویشکهکانه پی کوتا که ږاوکراوون پاش نهوه بهره لای کردن بهمهش ژماره ی کهرویشکهکان له فرهنسا روی له کهمی کرد، به لکو له ههندي ناوچه و دمفهری نه وروپایی هاوسیکهشی، دیاره مقو مقو لهناو خه لکی دا له مهر نه م سلهیه پهیدا بوو بیرو بو چوونی جیاجیایان هه بوو. نه کارمی که ژماره ی کهرویشکهکانی کهم کردهوه بهس زیانی بو نهو هه ژارانیه لهسهر گوشته که دهژین هه بوو وای سهیر دمکرد که نه م پهک کهوتن و نه توانینه دوا ی دابه زینی ژماره ی کهرویشکهکان چاککردنی به هه مهینانی ږوومکی قهره بو دهکاته وه، ږا بردوو باسما ن له چهند به لگه یی کرد لهسهر بوونی خودا، به لام نمونه کانی دوا یی، که باسما ن کردن گه واهی لهسهر کارزانی و ته گیری نه و دمدهن.

نهو هاوسهنگی یه ی (التوازن) خودا لهسهرجه م دیارده سروشتی یه کاند ا بنیاتی ناوه له جوړی ووردمکاری دادهنریت، هر هه ول دانهک بو دهست تیومردانی زیانه کی گهوره ی لی دمکه ویته وه، بویه پیویسته خه لکی بهر له هر هه ولی بو راست گردنه وهی هاوسهنگی سروشتی شینه یی و هیوړی بنویتن، زیرمکی مروف زور له وه که متره که په ی به کارزانی و حکمه تی کردگار ببات.

ماددیەت بە تەنیا بەس نییە

نوسینی : نیرفنج و لیام نۆبیلوچی - مامۆستای سروشت زانی
- دکتۆرا لە زانکۆی ئیودا - پەپۆر لە ژيانی رشکانیدا لە
ئەمریکا - مامۆستای سروشت زانی لە زانکۆی میشیگان -
هەر لە ساڵی ۱۹۴۵ ەو - پەپۆر لە بۆمارەوی پرۆکەکان و
توێژینەرەوی شێوەی پۆلەتەکان.

هەندێ لەو زانایانەی کار لە زانستەکاندا دەکەن بە ھۆی متمانە نەبونی
زۆریان بە توانای خۆیان بەلای ئەویدا دەشکێنەووە کە زانست توانای
چارەکردنی سەرچەم گێشەکانی ھەیە.

ژیان لەبەر چاوی ئەوان تەنیا کۆمەڵە یاساو رێسایەکی سروشتی و کیمیایە
لە بوارەکی دیاریکراو کار دەکەن. ئەوانە دەستیان کرد بە لێکدانەووی دیاردە
زیندەگی یە جیاوازیەکانی یەك بە دوا یەکترا لەسەر پەڕی بردن بە ھۆکار و
ئاكام، ھەبۆن، لە روانینی ئەواندا ھیچ ئامانجەکی نی یە ، ئایندەش بە نەمانی
جیھانەکەمان کۆتایی بە ھەموو شتێ دی و ئەمەش لەسەر و بەندیکی چاوی
وزە خۆری وشک بوو ھەموو تەنەکان بە پێی یاسای دینامیکای گەرمی
دەکوژینەووە سارد دەبنەووە.

(بیرتراند رۆسل) ئەو تیۆرە ماددیە سنور بەزینە کورت دەکاتەووە دەلی:
(لە دوا دروست بونی مەرفەووە ھیچ ئامانج و تەگبەرەکی نیە ، دروست بوون و
ژیان و ئاواتەکانی و ترسەکانی و سۆزەکانی و بیرو بپرواکی، تەنیا سەرەنجای
کۆبونەووی گەردیلەکانی لەشیەتی لەرێگای رێکەوتەووە خۆپن گەرمی ئەو یان
پالەوانیەتی یەکە یان بیرۆکەکە یان ھەستەکە یان ناتوانی بەربەست لە نیوان
ئەو و مردندا دروست بکات. ھەرچی مەرفە بەدرێژایی وەچەکان پێی ھەلساوە

لەگاری نایاب و ئەو زیرەکی و دڵسۆزیەى گراو بە وەسف بۆ ئەو چارەنوسەگەى ئەو نەمانەى بە پەيوەستە بە گۆتایى گۆمەلەى خۆر، وە بپۆیستە هەرچى مرۆف کردویەتى لەسەرکەوتن و بنیات نانى گۆشکەکانى شار بکەوێتە ژێر پارچە روخاوەکانى ئەم بونەومرەو.

ئەم کاروبارانە هەمويان چەند راستى يەکن هیچ فەلسەفەيى ناتوانى نكۆلایان لى بکات.

بەلام زانایان هەمويان لەسەر ئەم برۆایە نین کە زانست توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیه ، تا بتوانى ڕاڤە بۆ هەمو شتێ بکات، ئەوەتا زانست ناتوانى حەق و جوانى و بەختەومرى شیتەل بکاتەو، هەتا ناتوانى لیکدانەومیهک بۆ دیاردەى ژيان بدۆزیتەو یان هۆیهک بدۆزیتەو بۆ زانینى مەبەستەگەى، بەلگە زانست زۆر لەو بى تواناترە کە نەبوونى خودا بەسەلمینىت، زانست هەول دەدات بە چاک کردنى تیۆرەکانى خۆى و هەول دەدات ڕازى ژيان بدۆزیتەو، بەلام هەر کاتى لەم دوو ئامانجە نزیك کەوتەو زیاتر لایان دوور دەکەوێتەو. بىرۆکەى ئیمە لەمەر ئەم گەردونەو لەسەر بناغەى هەستیارە سنوردارەکانمان دامەزراو، وە لەسەر بەکارهێنانى ئەو ئامێرانەمان کە ئەوەندە وردەکارن، سروشت ناسى و نوسەرى دەرکەتو (ئۆلیڤەر وەندل) لەم بارەو دەلى (هەرچەندە زانست پيش بکەوئ جیاوازی لە نيوانیان ئایین و ئەودا کەمتر دەبیتهو، حالى بونى راستەقینە لە زانست بانگیشه بۆ زیاد بوەنى برۆابوون بەخوادا دەکات).

زانست ناتوانى ئەوەمان بۆ لیک بداتەو چۆن ئەو گەردیلە تەنۆلکە وردانە دروست بوون کە ناترمیڤردرین و هەموو کەرەستەکان لەوانە پیک دین، دیسان زانست ناتوانى بە پشت بەستن بە بىرۆکەى ڕیکەوت بە تەنها بۆمان ڤوون بکاتەو چۆن ئەو گەردیلە ووردانە کۆبونەتەو تاوەکو ژيان پیک بپنن. ئەو بىردۆزو تیۆرەى بانگیشه دەکات کە دیمەنەکانى ژيانى پەرەسەندو بە هۆى ڤوودانى هەندى بازدانى هەپەمەکی و چەند کۆبونەو چەند بى مەبەستى

یەك گەیشتونەتە دۆخی ئیستایان، ئیمە دەلێن ئەم تیۆرە ناشی لە ڕێگای
 بڕوا پێکردن وەربگیرئ، ئەو لەسەر بناغەى لۆژیک و ڕازی کردن دانامەزیت،
 ئەوێ ڕاستی بئ زانست لەسەر بڕواوون بە ھەستیارەکان ھۆکارەکان
 دادەمەزرئ نەك لەسەر بنەمای بڕواوونبە دەسەلا. و ئەگەرەکان، یان ڕێکەوت،
 بەو پێودانگە دەتوانین بلێین زانست و ئایین لەسەر بنەمایەکی ھاوبەش
 دادەمەزرین ئەویش بڕواو ئیمانە. جیاوازیان ئەومێ زانست دەتوانئ لەناو
 بازنەى تایبەتى خۆیدا یاساگانى خۆى بە تیبینی و ئەزمون و پێداچونەو
 تاقى بکاتەو بە مەش دەتوانئ زۆر لەو ھەلانەى تیی کەوتبوو بدۆزیتەو.
 بڕواوون بە ئایین دۆزراو زانستى یەکانیش پشستگیران ئ دمکەن، بێگومان
 زانست زۆر لە تیبینیەکانیەکانى کیتابى موقەدەسى بەراست دانا، گومانیشى
 تیدا نیە زانست لە ئاییندەدا ڕاستى زۆر لەو کارانە دەسەلێنئ کە لەم کتیبەدا
 ھاتووە ھیشتا بەسەرى ڕانەگەیشتوین. بۆ نمونە: گەردونناسى ئاماژە دەکات
 کە گەردون بۆ کۆتایى و ڕانەوومێەکی مسۆگەر دەروات ئەو ھەگەل زانستدا
 ڕێك ناکەوئ کە بڕوامان وابئ گەردون ئەزەلیەو سەرمتای نییە، ئەو لەسەر
 بناغەى گۆران دامەزراو ئا لێردا ئایین و زانست یەکتر دەرگرنەو.

زانست بە ھوكمى ئەوێ سروشتەکی مادییە زۆر لەو زەبون ترە کە
 بەرێگای ماددى لە خودا بکۆلێتەو، یان پەى بە نھینى خودای گەورە ببات،
 بەلام تیبینی کردنى شتە سەيرو سەمەرەکانى ئەم گەردونە زۆر لە زانایانى
 ئەمێندارو دەست پاکی گەردونناسى بانگیشە کرد بۆ بڕواوون بەو، کە ئەم
 گەردونە بەو فراوانیە زۆرەى و ڕژیمە پەرچووەکیەو بەرپۆمبەرێکی ھەبئ
 کەنەیبینن و نە توانین پەى بە نھینى یەكەى بھەین. (تجاد والش) دەلئ:
 (ئەوێ داوا لە مرقفە دەکړئ بڕواداربئ یان بئ باوېر ئەومێ کە پیشانمان بدات
 چۆن ڕێکەوت توانئ ئەم گەردونە بنیات بنیئت). گومانى تیا نیە ئەمە
 ڕێگایەکی مل بە ملانە کردنەو مەبەست لەمە بەلگە ھینانەومێە لەسەر
 ھەبوونی خودا.

(تۆماس میلەر) شیوازیکی قولتر دەگریته بەر کاتی دەلی: (ئەوهی هزری مەرۆفایەتی فانی دەتوانی لەمەر خودا بیزانی پێویستە یەگەم جار شارمزی بیّت، بەلام زانین و ناسین دواي شارمزیی دیت و تەنیا رافەیهکی پروتی ئەوه دەبیّت). بەلام سەبارەت بە خوشم بەو وەسفەي خۆم کە یەکیکم لەسەرقالان بە زانست مە ناتوانم یاساکانی رێکەوت نەرئ (نەفی) بکەم، چونکە لە زووری لە کاروبارمکانی ژيانماندا هەست بەئاکامەکانی دەکەم، دیسانناتوانم تیورە مادییەکان تەواوی فری بدەم. چونکە سەرکەوتنی ئەوانەي پێشەیان زانستە لەسەر رادەي گەییشتنیان بە رافە سروشتی یەکان بۆ ئەو دیاردەو سەختانەي تاوتووییان دەکەن دەوستیّت. بەلام مە پروام بە هەبوونی خوا هەیه، مە پروام بە بوونی ئەو بێگەردە هەیه، چونکە ناتوانم وا بیربکەمەوه رێکەوت بە تەنیا دەتوانی رافەي دەرکەوتنی ئەلیکتروۆن و پرۆتۆنە سەرمتاکانمان بۆ بکات یان گەردیلە سەرمتاکان و ترشە ئەمینی یە سەرمتاکان، یان پرۆتۆپلازمی سەرمتایی یان تۆوی یەگەم یان هزری یەگەمین، مە پروام بە هەبوونی خودا هەیه چونکە هەبوونی پاکزی و پیرۆزی ئەو تاکە لیكدانەومیەکی لۆژیکی یە بۆ هەموو ئەو دیاردە گەردونیانەي لە دەورمانن بە چاوی خۆمان دەیانبینین.

سهرسامه بچوکه که بیر دهکاته وه

نوسینی: پومل لویل مکستر - ماموستای زینده ورزانی -
 دکتورا له زانکزی نیلندا - ماموستای زینده ورزانی و
 سرزکی بهشی کولیژی هوتین - نهندامی کزمه لای زانستی
 نیلندا - سرزکی دامه زراوی زانستی له سالی ۱۹۵۱ بر
 ۱۹۵۴ - پسپزر له توژیینه وهی شانر نه ته مه کان و
 جالجالز که کان و پهرسه نندن.

مرؤف یه کهم جار په رومردگاری خوئی له ریځگای باوانیه وه دهناسیت و نهو
 دایک و باوکه ووشه ی شکۆدار به هه موو بی گهر دپیه ک به کار دینن له
 ریځگه یه وه منداډ هه له بچوکیه وه به ریځگای ساده ی خوئی په نا بو خوا دهبات و
 داوای لیدمکات پیو یستی یهکانی بو نه نجام بدات. به هه مان نهو ریځگایه ی په نای
 پی دهباته بهر باوکه که ی منداډ له هه قوناغه دا رازی و دنیایه لهو
 په رومردگاری نایبینیت. پاشان منداډ که گه ورده مبی و له کتیبه کاندای داستانی
 نهو بروادارانه دهخوینیته وه که به ریځگای خودادا رویشتون و به وه له دمست
 درنده کان رزگار بوون و به ناگر نه سوتان و له لیدانی شمشیر دمر باز بوون و له
 لاوازیه وه به هیزبوون و پالپشتی یان هه بووه له مهیدانی جهنگدا چهنده نهو
 منداډ به دل بوونی پالنه وانه تی نه بروادارانه ی کار تی دمکات و دمکه ویتنه ژیر
 رکیفیه ومو ههز دمکات له سهر ری و شوینی نهوان برپوات و بیانکاته سهر
 مه شق له زیانیدا. واده زانی نه وه یارمه تی پاراستنی راسپاردمکه ی دمدات و وا
 دمه زانی نهو له رابردومه دوست و برادهری هه بوومو پشتی قایم دمکه ن و
 ووره ی به هیز دمکه ن و به دریزایی زیان نازایه تی له دمروندا بلاو دمکه نه وه.
 کاتی منداډ پی دمنیته ناو قوتا بخانه و خویندنگاوه دو رموتی پیچه وانه

رايدمکيشن که له لايه که وه بپروا به خواي به هيژ دمکه ن و له لايه کی تریشه وه
 بپروا بون پي به هيژ دمکه ن. نه و فير دمبي ولاتي نه و له چهند کومه ليکی زور
 پيک ديت و بهرژمونه دی هاوبه شيان پيکه وه ههيه، هر کومه نه و گروه
 سهر کرده و گه ورميه کيان ههيه کاره کانی دمه پيني به سهر خه لکداو پيويسته
 ته وای خه لکيش گوپرايه لي بکه ن.

مندا ل و ا دنواړي خواي نه م گه ردونه له شيوهی سهر وکيک دايه له پروی
 فهرز کردنی دمه لاتدا به سهر که سانی تر دا مادام ناساي بي خه لک
 سهر کرده يه کی گه ورميه ان هه بي کاروباريان هه لسورپيني، پيويسته نه م
 گه ردونه ش به پيومه به ري هه بي کاره کانی به پيومه به ريت و دمه لاني خوی
 به سهر ته وای مروف و گيانداراندا بسه پيني. له لايه کی تریشه وه نه گه ر خه لکی
 سهر وکيان هه ليزيرن بير وکهي بوونی خوداش بو نه و قوتاييه بچوکه دوورنيه
 وه ک ديمه نيکی فيکري بي که له هزري خه لکيدا ديت و ده چيت، زور جار
 سهر سامی هزري نه م مناله ده خاته ژير دمه لاني خويه وه و پرسيار دمکات: ناي
 تو پيتوايه خوايه کی راسته قينه ههيه؟ نه گه ر ههيه ناومر وک و وينه که ی
 چونه؟ له کاتيکدا مندا ل دمکاته نه و گومانه و دوودلي زور جار بير کردنه وه ی
 هزري له مهر خواوه ده خاته لايه که وه و به خو به دمه سته و مدان بپروا به بونی
 دمکات و داوا له هاوپريانی دمکات له قسه کردن له م بارميه وه دوربکه ونه وه
 تادله راوکيی بو نه و روژيته وه، نه و کاته مناله که سهر سام و سهر گهر دان
 داده مينيت، نه و بپروا به هه بوونی خودا ديتيت، چونکه هه ست به وه دمکات که
 پيويسته برواداري و له هه مان کاتيشدا هزري خوی به م مه سه له ی بپروا بوون
 به نه و حه ز ناکات به فيروي بدات، مناله که يه کی له کتيب به پيرومکان
 ده خو پينيته وه و له ناويدا دمبيني که مروف دمتواني له ريگای به کاره ينانی
 هزريدا بگاته خودا، وه پيويسته بروای مروف به خودا له سهر بنه ماي لوزيک و
 بير کردنه وه بي نه و کاته هاوري که مان به باشی خوی دمه اته تويزينه وه و
 تاوتوي کردن له سهر ساميکی بچکو له وه ده گوړي بو برواداريکی گه وره و گيان و

هزری پێکەوه دەسازێن و کەمال و کارزانی خوا پەي پێدەبات. کرداری نوسەری ئەم وتارە وای لێدەگات پەيوەندی بە سروشت و ئەو خواپەي زālە بەسەریدا بەهێز بکات، کاریکی لۆژیکی نی یە مەرۆف لەم دوو شتەپەیدا دابەریت، من زۆر جۆرە ڕووک و ئازەلی زیندو دەبینم کە لەسە رزەویدا ژیاون و ژمارمیان دەگاتە ملیۆنەها من مەبەستم پێ لە جۆرەکانە ئەک تاکەکان، ژمارە تاکەکان دەگاتە ژمارمێکی خەیاڵی کە لەو ژمارە ئەندێشەپیانە دەچیت لە گەردونناسیدا بەکار دەبەریت، ئایا لێردا ڕژیمەک هەيە ئەو جۆرە جیاوازیانە ملیان بۆ کەج بکات؟ بەئێ : لێردا ڕو لە هەر کوێ بکەین ڕژیمیک لە ئارادایە، ئەم جۆرانە بۆ چەند بەشیک دابەش دەبن، ئەم بەشەش بۆ بەشی بچوکترو ئینجا بچوکترو دابەش دەبن.

بەلام هەرچەند دابەشیان بکەین لێردا چەند چەند ڕەوشتەکی هاوبەش هەيە لەناو هەموو یەک جۆر و یەک بۆلدا. بۆ نمونە: ئەگەر سەیری یەکی لە بالندەکان بکەین وەکو دار کون کەرە (نقار الخشب) دەبینن هەر هەموویان لەسەر شیوازی بونیات نراون و لەگە ل بالندە تێدا تا ڕاددەیک پێک دەچن وەتا ڕاددەیک تر لێک جیاوازن، لێردا سیفەتی هاوبەش هەيە لە نیوان سەرچەم پۆلەکان و جۆری گیانداران کە لەسەرچەم سروشتدا هەيە و هەر هەمویان لە گوشت و پڕۆتۆپلازما بەشدارن. ئەمەش بەلگەیک کە لەدوای ئەو ڕژیمەوه دروست کەریکی بەپۆمبەر هەيە، کە ماددە بێرەتی تێدا دروست کردووە هێزو بەرنامە تێدا داناوە وای لێکردووە ئەم هەموو دیمەنانە وەرگری لە تاک و پۆل و جۆر و ڕەگەز لۆژیکی ساغ هاتمان دەدات بۆ برۆابوون بە هەبوونی هزریکی پیرۆزە، کە ئەو جیاوازیانە دروست کردووە ئەنجامی داوە، هەرودها ئەو ڕێکەوتنانە قسە لێو دەکەین ئەک وامان لێبکات بیر بکەینەوه، کە ئەو جۆرە جیاوازیانە لە زیندەوران و ڕەگەزەکان بە ڕێکەوت دەرکەوتون و بۆتە هۆی ئەوەی لە ژێر چەند دۆخیکی ژینگەپیدا هەندێ توخم یەک بگرن. لۆژیک و بیر بێژی ساغ وامان لێدەگات تێبینی بکەین مەرۆف

دمتوانى به چەند کارىكى ئالۆز هەلبىستى هەمان لۆژىكە وامان لیدەگات بپروا به دروستکەرى مەزن بکەين که ئەو زیندەورانەى داهیناوه، هەرچەندە ئەم جیاوازیانە له ناو تاکەکانى یەك جۆردا یان ئەو جۆرانەى له گۆنترین چاخى جیۆلۆجیدا ژیاون لەوانەى قریان تیکەوتوه یان هیشتا زیندون مروّف ناتوانى، که بپروا نەهیتى ئەم زیندەومرانه هەمويان له شیۆهى چەند گیاندارىكى گونجاوداو چەند گیاندارىك که دروست کراوى کردگارى گەورەبن دروست بوون. ئەگەر سەیری کتابى موقەدەس بکەين خواى گەوره مروّف و گیانەوارن و رومکى دروست کردوه ئەو کاتە ئیمە دمتوانين بپروا بەمە بکەين، که ئەوهى له سروشتدا دەبینين لەگەل ئەو قسەیهىدا رپک دەکەویت، لەگەل ئەومشدا کتابى موقەدەس کتیبىكى زانستى نى یە لەگەل ئەومشدا باس له پرمىسىپه سەرەکیەکانى دەگات و ئامازمیان بۆ دەگات، ئەو راستیهى گومانم تیدا نیه و تیۆزى مادى ناتوانى لیبى کهم بکاتەوه ئەومیه ئەو خوايهى مروّف به بیرو توێژینهوهى خۆى لهو گەردونه پێى دەگات هەمان خودایه کتیبى ئاسمانى باسى لیوه دەگات، ئەو خودایهى کیتابه پیرۆزهکه نەخشەى ئەو له چیاکان و ئاسمان و دەریاکاندا دەرەکەوى و توانای ئەو له لەومرگای گەش و ئەو بالەندانهى به ئاسماندا دەفەرن و لەسەرچەم گیانداراندا دمدرموشيتهوه .

چەند راستی یەك لە تۆمارگەي دارستانەكاندا

نوسینی: ئۆرنس كۆلتۆن رودكر (پەپۆر لە دارستان زانی و
پوهەك زانی و فسیۆلۆجیدا - دكتۆرا لە زانكۆی نیویۆرك -
مامزستای زانستی دارستانەكان لە زانكۆی جۆرجیا .

لە ئینجیلدا هاتووە كە ماناكەي ئەو مێه: خودا هاندەری بێ سەرۆبەری و
نارێكی نی یە ، خوای گەورە بە جوانترین شیوە ئەم گەردونەي رێك خستووە
جوانكاری بۆ كردووە ، خەلكی رەشوکی و ئاسایی لە خوار دۆلەووە سەیری
لوتكەو دۆندی چیاكان و شاخەكان دەكەن جوانیەكەي سەرنجیان رادەكێشی و
بە یووەستی دەكەن بە خودای گەورەووە. یان گوێیان لە دەنگی گەردەلول و
رەشەبا دەبێ درەختی سفت و قاییم دەشكێنی لایەك لە بەلگەكانی خودا پەي
پێدەبەن، كە لە سەرتاپایی ئەم گەردونەدا دەبینرێ و (سامانی) سولەیمان لە
بەرامبەریدا بچوك دەبیتەووە. ئەوێ راستی بێ دلگیری و قەشەنگی ئەم
بۆنەووە لە داھاتەكانی بەدیھێنەری گەورە مێ بەلام و مستانی مروۆف لەو
سنورەدا لەسەر سورمان و بەدل بون بەسەر سورمانی مروۆف دەچیت بە رۆالەتی
ھەندێ لەو كارانەي دروستكەرو سازگەری یان دارتاشیكي لیزان بەرھەمی
دینیت بێ ئەوێ خوێ بەووە ماندو بكات كە سەرنجی وردەكارێەكانی
پیشەسازێەكەو وردو درشتەكەي و جوانی گۆشەكانی و تێك ھەلبەستنی و
جوانی ناووەوێ و شتی تری بدات، ئەگەر راپەراندنی خوداو تەگبیرەكەي بۆ
ئەم جیھانەي لە ناویدا دەژین لە دروست كردنی دۆلە بەپیتەكان كورت
بكێتەووە كە ھۆیەكانی داخووران (التعریه) لە قورو لیتەو نیشتهی یەكان
دەگوازنەووە لەسەر قەدپالی چیاكانەووە دەھێنن ئەم كارە لای پەپۆرانی
فسیۆلۆجیای روهك و زانستی جیۆلۆجیا ئاسانە، بەلام بۆ ئەوێ مروۆف جوانی

و رازاومیی ئهم جیهانهو ئه وهی له دواومیهتی له شکوی کارزانی و تهگیر پهی پی ببات، پیویسته بهوردکاریه وه لیی بکۆلته وه وهی له دارستان و بیشه لانه کان و کیلگه کاندای پروو ددهدات تیوهی رامینی، ئایینده دهبینی ئه وهی ئه وه به سروشتی دهبینی تهنیا په رچوکی خوایی په وه له سهروی ئاستی مروقه ومیه وه هزرمان ناتوانن پهی به نهینی یه گه ی ببهن و لیهردا هیچ ریگایه ک نییه تهنیا برپا بوون نه بی به خوداو تواناو شکوی ئه وه.

(کارهایم) له کتیبه کهیدا (مه سیحی یهت و زانستی سروشتی) دا دهلی :
(شته سهر سوپ هینه ره کانی بونه وهر ههر به برپا هینان بوار خوش ناکهن، به لکو خه لکیش بانگی شه دهکات بو ئه م برپا یه، به لگه هینانه وه به بوونه وهر له سهر بوونی خودا سهر له نوئی له سهردهمی راپه رین و بیرگردنه وهی هزری دهر که و ته وه به هوی ههرس هینانی تیوری ئامیری بو لیك دانه وهی گهر دوون دوی ئه وهی خهریک ئه وه تیوره ئه م جوړه به لگه هینانه ومیه (الاستدلال) له ناو ببات، من لیهردا له پروانینی خومه وه وهکو پسپوړی له دارستان ناسیداو بایه خدەر به شوینه وارزانی و فسیؤلوجیای پرووه ک ئه م ووتاره دنوسم تا لایه نی له دارستان وهکو به لگه له سهر بوونی خودا بخمه به رچاو.

نویونه وهی خاکی دارستانه کان

له چیاکانی (ئه دیرون داك) دا لم و قومی قول هیه که سهره تا که ی بو ئه وه ده گه ریته وه که پرووباری به سته له ک له رابردودا راپمالیوه خاکی ترشه لۆکی له و شوینانه دا به هوی که می هه ندی توخمی خوراکی زور که مه، به تایبه تی توخمی پوتاسیوم که ناو ههر له گه ل پیکه اتنیدا به هوی شی بونه وهی که ره سته ئه ندامیه کان راپیده مالتیت و ئه و توخمه هیچی لی نامینیتته وه، تهنیا ئه وه نه ده نه بی که دهر وات بو پیک هینانی خودی که ره سته ی ئه ندامی له سهر ئه وه بیابانه لی یه دارستانی دهر وا به دره ختی وهکو (التنوب الفضی - spruce) و کاژ

(سنبهبر) و (الشوکران - hemlock) به لām نهرمی سروشتی خاکه که له سهر
 نهو دهمشتایي يه بووه هوۍ هه لکه نندنی دره خته کان و گشتوکالی خاکه که. دواي
 سهد سال خاکه که پروايه وه، به لām به چري و پري دژواري به شيومي
 توخمه کانی خاکه که هه مووي به رداو هاته دمرو به پيتيه که ي تا راددميه کی
 زور لاواز کرد. بويه چاره کی تر سهر له نوۍ دمست کرايه وه به رواندنه وه
 دره ختي دارستانه کان دواي تيپر بووني چهند سالي کی که له رواندنی
 دره ختي (شه وکهران) و دره ختي کاژي سبي و سوور دياردمه کانی که می
 پوتاسيوم له خاکه که دا بو دره خته کان دمركه وت هه ندی تويزينه وه ي زانستی
 که له سهر پرووه کی نهو دارستانه کرا دمری خست هه ندی دره ختي گيايی که
 له ويدا نيسته جي بووه وکو دره ختي (القان - birch) ي خو له ميشي و پرووه کی
 گيلاس (الکريز) ي رهش له سهر که لاگانيدا ديارده ي که می پوتاسيوم له شيوه ي
 چهند رهنه کی ده گمه ندا دمركه وت، که به هوۍ نهو وه دمتوانري خاسيه تي گل
 و خاک له ناوچه جيا جياندا ديار ي بکري و راده ي چاگيه که ي بو چاندنی
 جوړه های جياواز له دارودره خت ديار ي بکريت. به وه ياريده ي خودا دمركه وت
 بو مان وه نهو ي سپاردويه تي له رژمي جوان له هاوکاری ني مه دا بو چاککردنی
 نهو هه لانه ي مروف بوته هوۍ روداني به راستي خوا له سايه ي خوي نهو
 ريگايه ي بو ناماده کردوين که يارمه تي ني مه دمدات بو دمست نيشان کردنی
 نهو شوي نانه ي بو چاندنی شه وکهران و کاژو سنبه بری سوروسبي دمست
 دمدات، وه ياريده مان دمدات بو ديار ي کردنی نهو جيگايانه ي دمتوانري هه ندی
 دره ختي تي دا بنيژري که نرخي کی نابوريان هه بيت و دابه زيني ناستي توخمی
 پوتاسيوم له خاکدا زياني پي نه گه يه ني وکو دره ختي کاژي نه سکوتله ندی و
 هی تريش. ديسان بينيمان که گه لای هه ندی هه ريزه کان (النجليات) و دره ختي
 (فراولای) وشکانی و زور جوړی تر له دره ختيله ي گيايی (العشبيه) و دره ختي
 (کاژي سبي) دمتوانري به شيوميه کی کيميايی شي بکري نه وه بو زانيني رادده ي
 چاکی نهو شوين و دمه ره جيا جيايانه ي له ناوی دا دموينري. بو نمونه:

کاژی سپی له کاتی دابه‌زینی پێژری لهو گه‌لایه دمرزیله‌کانی دا به‌پێژری (٥٠٪) نیشانه‌کانی که‌می پۆتاسیۆمی یان له‌سەر دمرمه‌که‌وی دمتوانرێت به‌پێژری پۆتاسیۆمی ناو گه‌لاکانی پێژری پۆتاسیۆمی ناو خا‌که‌که که شیاوه بۆ هه‌لمزینی پێ به‌دی بکری‌ت. لێ‌ر‌ه‌دا پ‌واله‌تیکی تر هه‌یه له پ‌واله‌ته‌کان که‌له‌م دار‌ستانه‌دا ب‌ینراوه (ب‌ی‌ر‌ج‌ی س‌پی (القان) که له‌و گ‌ز‌و‌گ‌یا‌نه‌یه له خ‌و‌یه‌وه به فراوانی گه‌شه ده‌کات و له ناوچه ده‌شتایی یه‌کاندا به ر‌اد‌د‌یه‌کی گه‌لێک ز‌و‌ر ده‌بی‌ت و له ژ‌یر پ‌م‌گ و ر‌یشه‌کانیداو له با‌وم‌شی نه‌ودا پ‌و‌وه‌کی کاژی س‌پی گه‌شه ده‌کات که، له‌و د‌و‌خ‌ه‌دا نه‌و پ‌ه‌ری چ‌ر‌وپ‌ر ده‌بی‌ت.

ت‌ی‌ب‌ینی ک‌را که دیار‌ده‌کانی که‌می پۆتاسیۆم له‌سەر دره‌ختی کاژ که له ته‌ک دره‌ختی ب‌ی‌ر‌ج‌دا گه‌شه ده‌کات د‌م‌ر‌نا‌که‌وی، وه ش‌ی‌ته‌لیه‌کانی خا‌ک و گه‌ل‌یه‌کان نه‌وه‌ی سه‌له‌ند پ‌ێ‌ژ‌ری نه‌و پۆتاسیۆمه‌ی شیاوه بۆ م‌ز‌ین له ژ‌یر نه‌م بار‌ود‌و‌خ‌ه‌دا س‌ی‌یه‌کی ه‌ی‌نده‌ی خ‌و‌ی له‌و خا‌که‌دا‌یه که دره‌ختی ب‌ی‌ر‌ج‌ی ئ‌ی نه‌یه که ده‌ی‌سه‌له‌ی‌تی دره‌ختی ب‌ی‌ر‌ج‌ توانایه‌که‌ی گه‌وره‌ی هه‌یه بۆ تازه ک‌ر‌نه‌وه‌ی به پ‌ی‌ت‌ی‌تی خا‌ک که توخمه‌کانی به ه‌و‌ی مان‌د‌و ب‌ونه‌وه شه‌ته‌کی به‌د‌و‌ای یه‌ک‌دا به در‌ی‌ژ‌ایی ماوه‌کانی پ‌وان‌د‌نی به ف‌ی‌ر‌چ‌و‌وه، گ‌و‌مانی ت‌ی‌دا نه‌یه نه‌م خ‌و‌را‌ک پ‌ی‌د‌انه‌به ک‌ان‌زا به‌ه‌و‌ی پ‌ه‌ی‌وه‌ندی داد‌م‌ن‌ر‌ی، که م‌ر‌و‌ف‌ به‌کاری د‌ی‌نی تا که‌مر‌سته‌ی نا نه‌ند‌امی م‌رد‌و بۆ ج‌یه‌انی ژ‌یان ب‌گ‌و‌ر‌پ‌یت یه‌کی‌کی تر له دیار‌ده سه‌ی‌ره‌کان که له د‌و‌لی (ک‌ۆ‌لی‌کت‌یت) ب‌ی‌ن‌را نه‌وه بوو ت‌ی‌ب‌ینی ک‌را د‌اری م‌ۆ‌رد‌ی سوور (السدر الاحمر) د‌م‌ت‌وان‌ی به ه‌اری‌کاری ک‌ر‌د‌نی ز‌م‌وی (الخرطون) پ‌ێ‌ژ‌ری توخمی ک‌الی‌سیۆم له ز‌م‌و‌یدا ز‌و‌ر ب‌کات. گه‌له‌ی د‌اری م‌ۆ‌رد‌ی سوور د‌م‌و‌ر‌ی‌ته سه‌ر ده‌شتایی دار‌ستانه‌که‌و نه‌و کاته ک‌رمی ز‌م‌وی ب‌و‌ل‌ای خ‌و‌ی که‌مه‌ن‌ل‌ک‌یش ده‌کات به‌ه‌و‌ی به‌رز‌ب‌ونه‌وه‌ی پ‌ێ‌ژ‌ری ک‌الی‌سیۆم ئ‌ی به خ‌ی‌رای‌ی نه‌و ک‌ر‌مانه گه‌ل‌یه‌کان هه‌له‌ده‌ل‌وشن و هه‌ر‌سیان ده‌که‌ن و به‌وه توخمی ک‌الی‌سیۆم ف‌ر‌ی د‌م‌داته ناو خا‌ک به ش‌ی‌و‌مه‌کی ناسان ب‌ی بۆ پ‌و‌وه‌ک بۆ هه‌لم‌ز‌ین و سود ئ‌ی و‌م‌ر‌گ‌رت‌نی، سودی ت‌ری م‌ۆ‌رد‌ی سوور هه‌ر له‌پ‌وان‌گه‌ی خ‌و‌را‌که‌وه سودی ناب‌ی به‌ل‌کو ده‌بی‌ته ه‌و‌ی

چاکسازی ههموو تایبته سروشتیهکانی خاک و مگو کونیلهکانی و رۆپیشتنی
 ناو بهناویدا توانای گلدانه و هو هه لگرتن و ناو راگرتن و ناستی ناو له ناویدا
 ههمو نهو سیفیت و ئاکارانه په یومندیه کی گهوره میان ههیه به سود و مرگرتن
 له لافاوو زال بوون به سهریدا له کاتی هسهو باسماندا دمتوانین زیاتر باس لهو
 چاودیریه په رۆزو به ریزه خوایی په بکهین، که له به پیت کردنه و می خاکدا
 دمدرمه کوئ له دارستانه تازه کانداکه مرؤف دمیستی بۆ نه بردوه، دارو درخت و
 جوهرهکانیان به دریزایی چیا په کان زو دمن و ریز دهگرن تا له کوئیایی دا
 دهگاته جوئی له ئارام و ئۆهره گرتن و درختی تایبته گه شهی له ناویدا دهکات
 و زور دمی نه و مندی خوا حمز بکات، مهگمر مرؤف دمسکاری بکات یان ئاگر
 له ناوی ببات یان په شه باو گهردهلول تیکی بدات. دمسکاری مرؤف لهو دارستانه
 سروشتیه، به رواندن و به هیرودانی به پیتی هه کی دمیسته هوی که می
 باشیه که می بۆ گه شهی دارو درختهکان، نهو کاته درخت و خاک له دمیست
 دمدمین و دمی به هوی رودانی لافاووکان، مرؤف سامانیکی زور خهرج دهکات
 بۆ کهم کردنه و می مهترسی و روداووکانی لافاووکان. نه مهش به دروست کردنی
 نه مه به ره به ستانه ته نیا چاره می که کاتی به له دزی نهو هیزه گهوره می به که
 به ره به ستی تاویر و دیواری کۆنکریت ناتوانی خوئی له بهر را بگری به لکو
 پیویسته چاره سهری راسته قینه بۆ کیشهی لافاووکان بگری بهر له په لاماردانی
 سهر چاوو چاوگه کانی، نهو به دروست کردنی به ره به ست به لکو به گیرانه و می
 دارو درخت و رووه دمی بۆ زمو، نه مهش کاریکه سروشت خوئی پیوهی
 هه لدمستی. وه له ناوچهی _ به دمیونت) که دمه کویته خوره لاتی ولاته په ک
 گرتو مغانی نه مریکاوه (۲۵) سالی به سه بۆ پیک هینانی چینه کی تازه دیار له
 که مرستهی په یین (الدبال)، که روی خاک دادمه پوشی و پیت و پیزی بۆ
 دهگیریت هوه، هه تا لهو ناوچانه شدا که زور لهو ناوچانه ساردترن، که شی
 بۆ نه و می نه ندای (العضویه) گه لئ هیواش تره، نه مه چینه می په کاته نه و می
 (۵۰) سال پتر ناخا به نیئت، وه تیبینی دمری که نهو خاکه کی بهم ریگایه چاک

دمکری بۇ چاره کردنی مهترسیهکانی لافاو ناگهپریتوه بۇ چاخی یه کهمی، له گهل نهوهدا له رابردوو باشتر دمبیت. (جوښ) له مهر نه مهوهد دهلایت: (سروشت زیاده روی نازانیت، نهو ههمیشه راست و مهزن و توندو تیزه، نهو ههمیشه راستی بیکاهه هرچی ههلهیه له لای ئیمهوه روو دمدات، سروشت جهنگ له دژی نه توانین و بهک کهوتن دمکات و توانای خویشی تهنیا بۇ نهو کهسانه دمردمخات که به تواناو دلسوزو له خوا ترسن).

به ربهستی کون و که له بهرکانی دارستانه کان

له کاتیکدا نه خویشی (ئهندوسیا - الاندوشیا) بلاو بووهو ئیفلجی توشی روه کهکانی شاداربهرو (الکستناد - ابی فروه) کرد لهو (۲۰) سالهی رابردوودا زور کهس ههندی کون و که له بهریان لهناو دارستانهکاندا بهرچاو کهوت و وایان دهمانی ئهم که له بهرو بوشایی یانه قهت ناگیردینهوهو پر نابنهوه. شاداربهروی ئهمریکی لهناو ههموو جورمکانیدا له جیهاندا شوینیک بۇ خویشی داگیر دمکات که هیچ شوینکه کی تری ل نزیك نابیتهوه و دک نهوی نابیت، بهوه جیادهکریتهوه، که توانای بهرگری ههیه له رزین و بههوی بوونی ماددمیهکی دوشاوی درمختی و مادهی (تهنین) لهناویدا، نهنجابهوه جیادهکریتهوه، که بهردارهو به سیبهرمو زور سیفهتی تری نایاب و دانسقهی ههیه، ئهم داره لهسهر لیواری نهو جیایانه دمرویت که خاکه کهیان بی هیژمو لاوازه له دۆله بهپیتهکانیشدا ههر دمرویت، بهر لهوهی ئهم نهخویشیهی توش ببیت، که له دهوروبهری سالی (۱۹۹۰) له ئاسیاوه بوی گوازیاهو هیچ نهخویشی تری توش نههاتبوو، بویه شایانی نهو بوشای دارستان بیت، بهلام ئیمرو له دارستانهکاندا لهناو چوهو ههندی چروی لاوازو بی تافهت نهبی نهیماوه، که جار جاره له پاشماوهو بنهاری هندی لهو دارانه جارجار شین دهمنهوه، که رۆژی له رۆژان بونیان ههبووه و دک نهوهی نهوهمان یاد بخاتهوه مانهوهو نهمری تهنیا بۇ

خودایه و به هیژ پیاو و هکو به هیژترین درهخت دهبی پوژی له پوژان له ناو بجیت. نه م کون و شه به قانه له ئاسمانی دارستانه که دا زوری نه برد پرلابونه و ده دارمکانی (سمل - هه لاله - الخزامی) پری کرده و ده وک بلیی چا و پروانی نه و نه خوشیهی ده کرد که به سه ر دار به روداهات، که به و پهری بی ئارامیه و ده شوینی نه و بگریته و ده به پیی پیویست تیشک به ده مست بیی که له و درمختانه به ئارمزمه ندی پوناکی به و ناتوانی له سیبه ردا بژیست. هه تا نه و پوژه درهختی (سمل - الخزامی) کزو لاواز بوو له دارستاندا. به لام ئیمپو کهس به روشی له ناوچونی داربه روی نییه، چونکه لقه که ورمکانی سمل شوینی گرتوته و ده که هه مووی بو خوی ده گریته و ده به هوی گه شه کردنی خپرای به راده دهی (۱ - ۶) ئینج به رزی له سالیکیدا، سه رباری زوو گه شه کردن دارو ته ختهی نایاب و دانسقه ده به خشیست.

که واته ئایا سروشتی بلیمهت پلان و نه خشه و ورمکاری خوی بو کارمکان داده نیست زیاتر له وهی، که بارودوخی گونجاوی بو ئاماده بیست؟ له گه ل هاوپییه کی برپا پیکرا و مه دا که پسپور بوو له بواری جوتیاری و کشتیاری دارستانیدا له باره ی نه م نه خوشیه و ده هسه م کرد، که توشی شاداربه رو بو بوو نه و ئاموژگاری نه و که سانه ی ده کرد کار له دارستاندا ده کن که هه میشه بو دوزینه وهی چاره ی هه ر کیشه و گری کوپرمیه ک سه پری به رتوکی گه ردون و سروشت بکه ن. (ئیسحاق و هتسۆن) له م نامه یه دا ده لی؛ (سروشت کتیبی کراوه ی خوی هه لده گری، به سوپاس و ستاییش و شکوی خودا نه و بی گه رد راده گریست و ته سبیحاتی ده کات)، رووه ک زانی ده رکه و تو (ئاساجرای) له و تارمه کیدا، که له زانکووی (بیل) دا له سالی (۱۸۸۰ز) دا پینشکه شی کرد ده لی؛ (نه وه ی زانست له جیهانی نا ئاشناوه ده یگوازیته و ده بو جیهانی سروشتی هیج له برپا که م ناکاته و ده، یان له دزیدا ناوه ستی، زانست به هه مان پهره ی سروشتدا ده پروات، به و پییه کاری زانست کارکردنه بو نه وه ی دیارده گه ردونیه کان له دروست بوونی به که مه جاریدا بگریته و ده بو تواناو شکوی خودا).

پۆشایی نوێ لەسەر دروست بوونی تازەو نۆبەرە

پوهکەکان چەند (هۆرمۆنیکیان) هەیه بەکاری جۆراو جۆر لەناویدا هەڵدەستن، بەشی لەو هۆرمۆنۆنانە ئاویتەیهکی پیشەسازی یە ناوی (۲ - ۴ - ۵ ت)یە، بە هەراش و پێگەیانندی بەری (تەماتە) هەڵدەستی و لە کاتی خەزن بوون و عەمبار بونییدا پێگا بە پوانی (پەتاتە) نادات و لەکاتی چاندنیدا دەبیتە هۆی گەشە خێرای پەم و پێشالەکانی و بە زۆر کاری تر هەڵدەستی لە کاری زیندەکی، کە هیشتا نەدۆزراونەتەو، ئەو هۆرمۆنە یان راستر وایە بۆی ئەو پێکخەری کرداری گەشە، چونکە لە راستیدا ئاویتەیهکی پیشەسازی ئەندامیەو تایبەتی یەکانی هۆرمۆناتی هەیه، هیشتاش تاوتوی دەرکری و تاقی کردنەوێ لەسەر دەرکری بۆ زانینی تایبەتی و شوێنەوارە جیاچیاکانی لە ژیانی پووێ و گەشە کردنیدا.

ئەو واتایە حەز دەرکەین لەم شوێنەدا ئاماژە بۆ بکەین دەرکەوتنی چەند ئاویتەیهکە لە شیوەی ئەو ئاویتەیهی (المرکب) لە سروشتدا، کە کردگاری مەزن دروستی کردووە لە شیوەی ئەو ئاویتەیه دایە مەرۆف دوا بیرکردنەو و وردبونەو توانی لەکارگەیهکدا بە پێک هێنانی هەلبستیت کە بە بەلگەیی دادەنری لەسەر ئەو کە ئەم سروشتە پزیم و وردەکایە یەک دەسلاتی بەسەردا گرتووە. لەم شوێنەدا ئەو پێگەیهمان پێ گرنگە کە زپ توخمی تیشکەر (النظير المشع) دەرکریتەبەر بۆ ئەو ئاویتە و پێک هاتەیه لەناو درەختەکانی دارستانەکان.

گەردیلە کاربۆنی کۆتایی (ک ۱۲)، کە دەرپاتە ناو پێکەتانی ئەم ئاویتەیهو دەتوانری بەرپێگای پیشەسازی بۆ زپتوخمی (ک ۱۴) بگۆردری. ئەو کاتە دەتوانین ئەم پێکەتە نوێیە بەکار بێنین تا بەو پەری و وردەکاریەو ئەو پێگایە دەست نیشان بکات، کە لەکاتی گواستنەوێ دا لە گەڵاگانەو بۆ قەدو بەلاو ئەنجا بۆ پەگەکان دەرکریتە بەر، بەلکو دەتوانری لەسەروی ئەمەشەو

تیکرپای جو لهکمی لهناو پرووهکدا دیاری بکهین، نهوش له کاتی روانینی نهوانه ی برپوایان به ناپین نی یه به پرواله تیکی جوانی سروشتی دادمزیت، به لام به لای نیمه وه به لگه یه لهسر توانای خودا، که ناراسته ی ههموو گهر دیله یه کی دمکات له هر کوپیه ک بی و پړ و شوینی بؤ دمکیشی و نارامگاکی بؤ دمست نیشان دمکات. یه کی لهو شته سیرانه ی توپژینه وهکان به ردهیان لهسر هه لمانیوه نه وه یه، نهو هوپرمونه جیگرو نه گوپره لهناو پرووهکدا ههرچنده به چهندان (کار لیگردن) (التفاعل) هه لدهسیت بینرا که نهو پیزمیه ی دمیگوپړی بؤ ناویتتهو پیکهاته ی کیمیا یی تر له (۱۰٪) پتر نابیت.

لهوش سهیرتر ههرچنده برمه که (الکمیة) بگوپړی که لهسر روی گه لای دادمزی نهو تمنیا برمه کی که می لی دمزیت. پرووهک له کاتی نه انجامدانی پیشه کی که په یوه سته به کردارمکانی گوپړینی خوړاکی تمنیا پیویستی به برمه کی کهم همیه لهو پیکهاته یه نایا ههموو نهوانه به لگه نین لهسر پزیمه کی ووردو سهیر دروستکمری به تواناو بهرپو بهر وپنه ی بؤ کیشاوه؟ وه نیمه دمتوانین بهرپیکای بهرپی رهنګاو رهنګ بونی نهو ناویتته یه تاقی بکهینه وه، که کورته کی نه میه : دلۆپه یی لهو که مرسته یی دهمانه وی تاقی بکهینه وه لهسر لایه کی پارچه یی یان شریته کی نهو بهر په رهنګاو رهنګه ی دادمزین و که بهرپی پالوتنه (الترشیج) نهنجا لایه که دهخمینه ناو حوزیکه وه یان دمه ریکه وه که هندی مادده ی یاری دمه ری تیدابی و لایه کی تریش له دمه روه ی باز نه که وه هه لواسرابی نهو کاته بهر په که هندی لهو مادده دمرکه وتوانه هه لدهمزی به خاسیه تی بلاو بونه وه ی بهر ده ی نهو ماده یه نهو دلۆپه ماده یه رادهمالی که لهسر لایه کی بهرپی پالوتنه که دامن نابوو که نهو ماده یه دهمانه وی تاقی کردنه وه لهسر بونی دا بکهین.

به وه ههموو پیکهاته یه کی نه ندای که له نهنجامی کار لیگردنی نهو ماده یه و ماده دمرکه وتوو به پیدا دهبی دمنیشیت و له بهر زایی یه کی دیاریکراو به لایه کی دیاریکراوی سر بهرپی پالوتنه که نه خشه یی به ناوی نه خشه ی

رهنګهګان پېک دمهینې ئا لیرمدا کۆتایی بهو کاره دیت و هیجیان بۆ
 نامینیتهوه تهنیا دانانی دوزګایهکی تایبته نهبی، که بهدمزګای (چیجر)
 ناسراوه لهسهر پهپری پالوتنهکه تا شوینی گهردیلهی (ک ۱۴) مان بۆ دهست
 نیشان بکات که دهمانهوئ بونهکهی بدوژینهوه. ئهو کارلیکردنه ووردانهو ئهو
 جموجوئه ریکانهو ئهو مل که چیانه بۆ چهند یاسایهکی نهگۆر که ئهو
 کارلیکردنهو نمونهی تری ئی دمهکویتتهوه بهبی شوماری تهنیا بهلگهو کهواهی
 پهکن که نهم گهردونه تا ئهوپهپری ریکه، (هجلز) به (تیوری کهمالی بونهومر)
 ناوی دهبات گهردیلهی کاربون (E ۱۴) له ئاویتتهی ئهندامی (المرکب العضوی) داو
 ئهو ئهلیکترۆنهی لهسهر پهپری پالوتن تیشک دمدات لهبهر چاوی توپژمري
 ئهمیندارو بهدو بهلگه دادمنریت لهسهر ئهوهی لیرمدا ناکۆکی نییه له نیوان
 زانست و بیرى بونی خودادا، که ریزهی بۆ ههموو شتی داناوه، ریزه دانانهکهی
 بهباشی داناوه.

ئهو خواپیهی بهلگهو نیشانهګانی بۆ خهلکی لهناو ئهو شتانهدا دمردمهکون
 که زانست دمیاندوژیتتهوهو کهمی له زانستیش نهبی پیمان نه دراوه. وکو
 فهیلهسوف (بۆل) دهئى : (توانای خودا له ههمو شتیکدا دمردمهکوهی، ههموو
 شتی به توانای ئهو ههلهدسیت) دیسانهوه وکو (فلیبس) بۆ رافهی نهم
 قهسمیه دهئى : (حق دمركهوت ههر لهو کاتهوه خودا گهردونی دروست کردوه
 بهلگهو توانای نهمری ئهو له ههمو ئهو شتانهدا دمدرموشیتتهوه، که ههست یان
 ژیری پهیان پی دهبات).

ئەوهی کۆری خاوەن باخچه که ئیی حائی ببوو

نوسینی : ولتەر ئیدوارد لامیتس - پەسپۆری بۆمارەزانی
(علم الوراثة) دکتۆرا لە زانکۆی کالیفۆرنیادا - مامۆستای
بۆمارە لە زانکۆی کالیفۆرنیا لە لۆس ئەنجەلۆس -
بەرپۆڕەبەری توێژینه‌وه لە باخچهی دیسکاسۆ لە کالیفۆرنیا
- پەسپۆر لە پەرۆردەیی پڕۆه‌کی جوانی بە تایبەتی گۆل.

کاتی یه‌کێ پرسبیری لێکردم : (بۆچی بپروا بە خودا دینی؟) بە‌پروونی و
سپاردەوه ده‌لێم : (ناوا باوانم فێریان کردوم ، ئەمه پێگای ئاساییه، که خه‌لکی
بپروای خۆی به‌خوا لێوه وهرده‌گرن، به‌لام ده‌گه‌رێمه‌وه ده‌لێم : دوباره باوانم
فێریان کردم، که بپروا به (سانتا کلوز) و (ئیستر بنت) هه‌بێ. له ژێر
کاریگه‌ری ئەو مه‌ته‌ل و (الاحاجی) داستانه منداڵانه زۆرو ئەفسانای یه
سه‌رنج ڕاکێشیانه‌دا به په‌له زانیم من زۆرترو زۆرت‌ر په‌ی به کارزانی و
به‌ده‌یه‌ینه‌رو توانای ئەو ده‌به‌م لهم جیهانه‌دا به حوکمی ئەوهی کۆری خاوەن
باخچه‌که‌م زۆرم ناوڕ لهو شتانه‌دایه‌وه، که به‌سه‌ر میوه جۆراوجۆره‌کاندا دی
وه‌کو داری‌وو خۆخ و (برتون) و هه‌رمێ له‌ناوچه‌ی خۆره‌ه‌لاتی (واشتنتون) له
خۆ گونجاندنی جوزئی، تا له کاتی‌کدا پله‌ی گه‌رمی هه‌وا بۆ (٢٠ پله) له ژێر
سفردا به‌رزده‌یه‌یه‌وه، له‌گه‌ل هه‌وا خۆی بگونجینی و ئەو دره‌ختانه وه‌کو
چه‌ند دره‌ختیکی بێ گیان پووت دهریکه‌ون، به‌دریژی وهرزی زستان هه‌تا
ئه‌گه‌ر به‌هار هات که‌وته جو‌له و کشان و گۆل و به‌ری کرد که سه‌رنجی
هه‌زمه‌کان ڕاده‌کێشی هه‌رچه‌نده ئەم دره‌ختانه به ته‌واوی له وولاتی خۆماندا
خۆ ناگونجینن، دواکه‌وتنی بارینی زوقم و (الصقيع) ماوه‌یه‌کی زۆر چه‌روکان

دەکوژی وه دەرمنجامەکه لەناو دەیات و بە تەواوی کارمکی خراپ دماکاتە سەر دانیشتوانی دۆلەکه بە هۆی گێرو گرتنی نابوریەوه.

زۆر جار لە خۆم دەپرسی چۆن دادگەری خوایی بەو زیانە گەرمیە پازی دەبی لە دەرمنجام و داهاتماندا ؟ بەلام دواي ماومیی وەلامەکهی بە من گەییشت کە هەلەکه لەلایەن خوای پاکزەوه نییە، بەلکو لەلای خۆمانەومیە، چونکە خۆمان کۆمەلە پوکی لەو وولاتماندا دەچینین کە لەگەڵ کەش و هەوای لای خۆماندا ناگونجیت، بێنراویشە ئەو پوومکانە لە زیدی پەسەنی خۆیاندا توشی ئەم جۆرە لەناو چوێ نەبن، ئەو پوومکانە بەرگەیی سەرماو سۆلەیی زستان دەگرن و دواي کۆتایی پێهاتنی و دواي نەمانی هەرمشەیی مەترسی لەسەری گۆل دەگرن، سەرباری ئەوهی هەموو ئەو جۆرانە کە لە ناوچە فێنکەکاندا گەشە دەکەن هەر پۆلەو هەل و مەرجی تایبەتی خۆی هەیە، کە لەگەڵیدا دەسازێ کە لە شوێنەکی تێدا لەگەڵیدا هەل ناکات و تەنیا لە دواي رابردنی چەند وەچەیمەکاندا نەبی کە بەسەر هەلبژاردن و خاکدا دێت. لەبەر ئەوه دەبینین سەرچەم پوومک و نازەلان بۆ ئەوه دروست نەکران لە ژینگەییە جیگێردا بژین، کە وەسفەکانی دیاریکراوین. بەلکو نامادەسازی هەیه بێوانی لەکاتی ناچاری و پێویستی دا کەش و دۆخەکانی تر بەکاربێنیت.

مەبەست لە تاوتوێ کردنی بۆ ماوه (الوراثه) زانیی پادەیی نامادەباشی گیانداران و پوومکە جۆراوجۆرمەکانە بۆ ئەم گونجانە ئەو جۆرە توێژینەومیەم زۆر لا خۆشەویست بو. چونکە هەر لە منداڵیەوه بە ئەزمونی پواندنی نەمامەکانی خۆخ (قووخ) و توێژینەوه ئەو گۆرانیانەیی بەسەردیا دی خەریک بووم. دیسان خولیای توێژینەوهی میروە جۆراوجۆرمەکان بووم بە تایبەتی ئەوانەیی بە کرداری پیتانیدن هەلەدەستن وەکو (میش هەنگ) و (میرولە) و (میش) و هی تر. من هەر لە خۆمەوه پرسیارم لەخۆم دەکرد چۆن ئەو پێک بوێ سەیرە لە نیوان گۆلەکان و ئەو میروانەدا پو دەیات، کە بە پەڕینەکه هەلەدەستن؟

خویندنه‌وه‌ی کتێبه‌کی نایابم بۆ سازا که (هه‌نری فایر) له‌مه‌ر سه‌یری
غهریزمو ڕه‌مه‌کیه‌کانی

مێروله‌کان و ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی ئه‌وانی نویسه‌وه‌وه‌کو به‌لگه‌یه‌ی له‌سه‌ر
ئه‌وه‌ی که ڕژیمه‌کی قاییم و ته‌گبهره‌کی گه‌وره‌ ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ردا گرتوه‌.

ئه‌وه‌م به‌خه‌یالدا هات وه‌ک هێزمکی هه‌یه‌ی له‌م گه‌ردونه‌دا بێچه‌وانه‌ی
ئاراسته‌ی من کارده‌مکات، ناهێلێ یان به‌لای که‌مه‌وه‌ بوار نادات به‌ ته‌واوی مرۆف
سود له‌ ڕووه‌ک و ئازده‌لان و مهربه‌گرت. لێرمدا زۆر مێروله‌و که‌مه‌ی هه‌نگ هه‌یه
که‌ زه‌بونی و بێ هێزی له‌به‌ر هه‌مه‌که‌ماندا په‌یدا ده‌که‌ن، دیسان خاکیش
ووردو به‌ پیتی یه‌که‌ی له‌ که‌مه‌ی ده‌مات، که‌چی ئێمه‌ گه‌له‌ گزوه‌گیایه‌کی به‌هێز
به‌ره‌م ده‌هێنین، بۆچی نه‌و هه‌موو شته‌ ڕووده‌مات؟ سه‌روشت وه‌لامێکی
ته‌واومان ناداتی. به‌لام له‌ کیتابی موه‌قه‌ده‌مدا وه‌لامه‌که‌م ده‌ستگیر بوو که‌ :
ر‌قی خودا به‌هۆی تاوانه‌کانی مرۆف به‌سه‌رخاک و سه‌روشتدا دابه‌زیوه‌ له‌گه‌ڵ
ئه‌وه‌شدا زۆر گیاندار لێره‌ دا ماوه‌ خێریان تێدايه‌ که‌ بوار به‌ ده‌رکه‌وته‌نی
توانای سه‌یری خودا و کارزانیه‌ بێ وینه‌که‌ی ده‌مه‌ن، وه‌ بپۆسته‌ له‌سه‌رمان له‌
سنوری وزه‌ماندا هه‌ول به‌مه‌ین زه‌وی بگێڕینه‌وه‌ دۆخی جوانی و ته‌واوی
سه‌رمتاگه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی من ئاوا بوو له‌ کاتی ده‌ستم به‌ خویندنی زانکۆ کردو
تیۆری په‌ره‌سه‌ندنی (التطور) ی مادیم خویندکه‌، هه‌ندێ وا سه‌یر ده‌که‌ن تا که‌
تیۆره‌ بێ نیازمان ده‌مکات له‌ به‌روابوون به‌ بوونی دروست کارێ یان به‌رپۆسه‌ره‌ی
بۆ ئه‌و گه‌ردونه‌، چه‌ند سالی کێشه‌ی هه‌زی له‌نیوان خۆم و ده‌رونمدا به‌رده‌وام
بوو له‌لایه‌که‌وه‌، له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ له‌ نیوان من و ئه‌و قوتابیانمدا که‌ له‌
زانکۆکان ده‌رده‌چن، زۆر راستیم بۆ ئاشکاره‌بوو بۆ نمونه‌ : (بۆ ماوه‌زانی)
نه‌یتوانی به‌لگه‌یه‌که‌مان بۆ بێنیته‌وه‌ له‌سه‌ر دروستی ئه‌و دوومه‌به‌سته‌
سه‌رکیانه‌ی (چارلس داروین) تیۆری خۆی له‌سه‌ر داناو له‌مه‌ر دروست بوونی
جۆرمکاندا که‌ ئه‌و دوانه‌ن :

۱- نه ندانه وردهكان له ههر وهچميه كه وه بؤ وهچميه كي تر بهردموام ههندي جياوازي يان تيداي دمردمكه وپت، كه مي له باوانييان جياوازي ب له سهرجه م لايه نه گونجاو مگاندا.

۲- گورانه به سودهكان بؤ وهچميه داهاتوي دواي نهو دمگوازي نه وه، ناكامهكان به سهر يه كتردا كوډمبنه وه، ههتا چهند گورانهمكي كه موريان لي دمكه وپته وه.

نهو دى راستي بي ومكو (تهنكل) باسي كرده به هاو به شي مندا ل له گهل مندا له كتيبه كه ماندا (زانستي نوئ و مه سيحيهت) نهو پهري گوران كه له رووهك و گياندار رويديت پهنكه به خيري لي ريگي بزار كردن و خاكدا بيته دى، خو پيتاندين (التقيح الذاتى) له رومكدا يان كرداري جوت بون له گهل خزم و نزيكهكاني گيانداراندا دمبيته هوئ پيدا بووني تاكي لاواز ههتا راددميه كي زور گه وره، ومكو (داروين) باسي كرده هه موو حالته ناگورين تهنا له كاتي ههندي بازداندا نه بيت، نه مەش كه م روو دمدا، نه م بازدانانه (الطفرات) له گهل كه ميكي شيان به بنه ماي ماددي دادم نريت، كه زاناياني پهرسه ندين راشي خويان بؤ دياردهي پهرسه ندين له سهر دادمه زرينيت، به لام ناي نهو بازدانه راستي يه كن و هوپه كن بؤ پهرسه ندين؟ تاوتوي كردني بهردموامي نهو بازدانانه له زور له زيندموراندا به تايبه تي له مي شي ميو مدا به ناوي (دروسوفيلا ميلانو جستر) نهو دمردمخات زوربه ي بازدانهكان له جوړي كوشندن، به لام جوړي دوهم، كه كوشنده نيه نهو گورانهمكي دروستي دمكات لهو جوړميه، كه دمبيته هوئ شيواندين يان لاي كه مي له جوړي مام ناومندي يه كه چهند كارتيكردنه كي فسيولوجي پيدا دمكه ن له هيزي تاك كه م دمكه نه وه.

كه واته: نهو زه حمه ته كوډونه ووي نهو بازدانه بؤ ماومي يانه ي ببنه هوئ گورانتيكي پويست بؤ پيدا بوني جوړي نوئ، كه زور له باب و باپيريانيان پيش كه وتوترو هه لچوتربن. ههندي جار بازدان له دوخي دمكه مندا سيفه تي له

سيفه‌ته‌كان باش ده‌كات وه‌كو با‌لى (درو‌سوف‌فيل) به‌لام كۆبون‌ه‌وى ئەم سيفه‌ته‌ له‌گه‌ڵ سيفه‌تى تر‌دا به‌سەر با‌له‌كه‌دا دى‌ ده‌بیتە هو‌ى پێكه‌ينانى مې‌روى ته‌مه‌ن كورت تر و توانا كه‌مه‌تر له‌سەر ژيان. به‌لام بو‌ارمان بده‌ ئەوه‌ په‌سند بكه‌ين كه‌ هه‌ندى بازدانى ده‌گه‌مەن ڤوو ده‌دات كه‌ به‌رپژمى ١٪ چا‌كسازى تېدايه‌، ئەو كاته‌ ئەم بازدانە پې‌ويستى به‌ چه‌ندان وه‌چه‌ هه‌يه‌ تا كۆبیتەوه‌ سەر يه‌كه‌ترو ناسه‌وارى ده‌ربكه‌وئ و جو‌رمكى تازه‌ى لې‌وه‌ په‌يدا ببیت. (باتق) له‌ كتي‌بى (شيتە‌لى ماتماتي‌كى بۆ تيو‌رى په‌ره‌سه‌ندن) ڤونى كردۆته‌وه‌ كه‌ گشتگى هه‌ر سيفه‌تى له‌ ڤى‌گاي بازدان‌ه‌وه‌ له‌ ڤه‌گه‌زئ له‌ ڤه‌گه‌زمكاندا ناشى كه‌مه‌تر له‌ (نيو مليۆن) وه‌چه‌ى يه‌ك به‌شو‌ين يه‌كدا بخايه‌نيت.

هه‌تا ئەگەر بر‌وامان به‌ كو‌نى چاخه‌ جيو‌لۆجيه‌كان هه‌بى وه‌كو جيو‌لۆجيه‌كان خه‌ملاندويانه‌ى زۆر دژواره‌ وا بى‌ر بكه‌ينه‌وه‌ گيانداري‌كى نو‌ى و وه‌كو (ئه‌سب) له‌ كگانداري‌كى پې‌شينه‌ى خو‌ى دروست بو‌ه له‌ چه‌رخى (ئاپوسين) نو‌يدا، تا ئىستا ژماره‌ى په‌نجه‌كانى پى‌يه‌كانى پې‌نج دانەبو‌ه. له‌ كو‌تاييدا تاوتوئى كرۆمۆسۆمه‌كان كه‌ هو‌كاره‌كانى بۆ ماوه‌ى هه‌لده‌گرى جياوازيه‌كى زۆر ئاشكرا ده‌كه‌ن له‌ پێكهاتن و سيسته‌مياندا هه‌تا له‌ناو جو‌رى خزمه‌كانيشياندا. (دۆبرانسكى) له‌ كتي‌بى (الوراثة و نشاة الانواع) دا ده‌لى : (جوت بونى كرۆمۆسۆمه‌كان و كردارى پچ‌ران و به‌يه‌ك گه‌يشتنى به‌شه‌كانيان سەر ده‌كيشى بۆ جياوازى نيو‌انيان ئەم جياوازيه‌ش بۆ ده‌وامى ژيان و ئەنجامدانى پيشه‌ زنده‌گيه‌كان پې‌ويسته‌ سه‌لاوه‌. هه‌تا ئەگەر كرۆمۆسۆمه‌كان به‌ ته‌واوى له‌يه‌كه‌ترى بچ‌ن ناتوانن به‌كردارى جوت بون هه‌لبستن، چۆن ئەو جياوازى به‌رده‌وامانه‌ ڤو ده‌دن له‌ شيو‌ه‌ى كرۆمۆسۆمه‌كان و ڤى‌گاي ڤى‌ك بونياند؟ ئەم جى‌گايه‌ ئەوه‌ى هه‌لئاگرئ نمونه‌ى زۆرى تيدا بې‌نينه‌وه‌ بۆ سه‌لماندى ئەوه‌ى تيو‌رى په‌ره‌سه‌ندنى ماددى ناتوانى ئەو جياوازيه‌ زۆرانه‌مان بۆ ڤون بكا‌ته‌وه‌ له‌ جيهانى زنده‌ومرانددا دميانبينين. هه‌موو ئەوانه‌ ئاماژه‌ ده‌كه‌ن بۆ هه‌بونى به‌ديه‌ينه‌ري‌كى كارزان، ئەو زنده‌ومرانه‌ى دروست كردون

دەتوانن بەرگەى ئەو بارودۆخەى بگرن لە سایەى دا دروست بوون و لەگەڵ ئەم بارودۆخانەدا هەڵ بکەن و بگونجین. لەگەڵ ئەوەشدا توێژینەوهى سروشتى تەنیا توانای خوای کردگار و سیستمە قایمەگەى بۆ ئێمە والە دمکات هەرچەندە خوای ناتوانی کارزانى و مەبەستى خوایان دەرێخەن. (بۆل) دەلى :

(ئێمە ئیمپرو راستى یەکان لە دواى پەردەوه دەبینین، سبەینى کاتى ئەم پەردە هەلەمالرئ بە روتیان دەبینین، ئیمپرو گەمى شت دەزانین، سبەینى زانست شتى وامان بۆ ناشکرا دمکات پابردو لییان ئاگادار نەبووین).

خانه زیندوه دهکان په یامی خوږیان جی به جی دهکهن

نوسینی : پوسل چارلز نارست - پسروری زیندوه دهزانی و
پوهک - له زانکزی منیسوتا - دکترای وهرگرته - له
زانکزی فرانکفورتی له المانیا و مامرستایه - له ندامی
له کادی زانستی باندیانایه - نوسری زری له توژینه ده
بایزلرجه کانه.

توژینه دهی خانه زیندوه دهکان شاره زایی یه کی سهیرمان بو ناماده دهکهن ،
گهر ته نیشته گانی گه لایه کی بچو کی گز و گیاهه کی ناوی و مکو (نیلودیا) تاوتوی
بکه ی له ژیر میکرو سکویکی گهورمدا جوانترین پوالت و پکی و هه شهنگی
ژیانی تیدا ده بینین، ههر خانه یه کی بیگرین پیک هاته یه کی جوانی هه یه ههر
گه لایکی سهیری بکه ی له دو توپی خانه پیکدیت، دهنوانی میکرو سکویکه
به رزو نزم بکه یه وه تا ههر دوو توپی یه که ببینین و بزانی خوږیان توند گیر
کروه ههر کامیک لهو خانانه دهنوانن سه ربه خو پېشه ی خانه گانی هاوشیوه ی
خوږیان نه نجام بدن، دیوار پکی نه گوړی قاییم نهو خانانه لیک جیا دهکاته وه،
نهو گه لایه له همزاران خانه ی گه لاکه بو پیک دی و مکو کوشکیکی قاییم وان
پیکرابن. ههرچی ناوکه خانه یه زور به دزواری له شیوه ی ته نولکه میکی خو له
میشی کز دپته بهرچاوان که له بهر پکی لینجاوی تیدا دمردمکوئی چهقی خانه
سهرقال دمکات. زنجیر میی له تپه له ی (سایتوپلازم) دموری ناوک دمدات
بهردمییه کی زور ته نک (سایتوپلازم) و (دیواری دمردمی) خانه لیک جیا
دمکه نه وه به هو ی فشاری که لینی لینجاوی له سهری و لکانی به دیوارمکه وه، له
دوخی ناسایی دا ناتوانین ببینین، به لام له دوا ی نه وه ماوه یی نه م گه لایه له
گیراوه میکی خهستی خوئی چپشتدا نقوم بکه میت و پاشان بی پشکنی به ناسنی

دمتوانی گه لایه که له ناو خوږواوکدا هه ندی له و شیاوگهی ناو که له بهر که له دهست دمدات ناو پر وکی خانه ده چنه وه ناو یه ک و په رده که له دیوار که دور ده که ویتوه نه و کاته به خانه که ده گوتری (به پلازما) بوه (تبلزمت).

له خانه (الخلیه) دا جو له هیه نه و جو له یه له رواله تی گه لاکه دا که ی نارامه ناتوانی پېشبینی بکړیت، له ناو تۆپه له ۰ سایتۆپلازم) دا مه له ده که ن، وکو مه له کردنی زینده و مرانی تا ک خانه ی له ناو ئاودا به خله خل د پروات چۆن گه می بچوک له ئاودا له دمریای قولدا د پروات و خله خلی پیدمکات نه وه (پرۆتۆپلازم) ه الجبله . که خاومنی پیک هاته یه کی ئاوی و زینده گی زوری نه وه ده جو لیت نه و پرۆتۆپلازمه چه قی جو له و ژیا نه له ته واوی زینده و مراندا جو له ی پرۆتۆپلازم (الجبله) له خانه گانی روومگی (ئیلودیا) دا دیار دمی که له دیار ده گانی ژیان، به لام هی زیان نه و نه و هی زانه ی وا له پرۆتۆپلازم ده کات بجو ی و نه و ته و ژمه به رده وامه ی لیوه سهر هه لده دات به ته واوی لی ئاگادار نین و له سنوری زانستی ئیمروماندا ناتوانین شروقه ی راستی بۆ بکه ی ن، به لام لیرو له نه ویدا نه و جو له پرۆتۆپلازمیه دمی نین له زینده و مرانیدا، له گیانداران و روه کدا نه دیار دمی به دیار ده ی هه لچونی تۆپه له ی سایتۆپلازم (تدفق الحشوه سایتوبلازم) ده چیت. له روه گی (ئیلودیا) دا به تایبه تی به (سوری تۆپه له سایتۆپلازما) دهناسری، چونکه جو له ی پلاستیده سه وزه گانی ناو خانه گانی باز نه می به رده وامه . گهر دلۆپه ئاویکی بی نی زینده و مر سهر متا گانی وکو (ئه میبا) ی تیدا روینراوه له سهر پارچه شوشه یه کی گهر می دابنییت و به (ووردبین) بیپشکنین دمتوانی پرۆتۆپلازم (الجبله) ببینی به سهیری ده جو ی، (ئه میبا) له ئاودا مه له ناکات سهر دلۆپه ناو که نا که وئ و له ناو دا دمرنا په ری، به لگو وکو دارژان (الانسکاب) ده جو ی ههر چی هه بامری - (ئه میبا) یه (پرۆتۆپلازم) ی تیدا نییه و له خانه ی روه گی حیایه و دیوار یکی ره ق له دهرمه دا شور می بۆ نه کیشاوه، به لگو په رده میکی ته که ته نه که ی دیاری

دەمات ھەتا پڕۆتۆپلازم بچوێ بەلایەکدا ئەو پەردمیەش بەو ئاراستەیدە
لەگەڵیدا دەجولیت.

بەو ھۆکارە شیوەی ئازەلەکە دەگۆڕێ و گەندە پێی (الزوائد) بۆ پەیدا دەبێ
زۆری پێناچی شیوەکە دەگۆڕیتەو. بەو رێگایە ئازەلەکە دەجولێ و گەندە
پێیەکان بەکارپێنێ، کە لە شیوەی پێیەکان دەچێ، بۆیە بە گەندەپێ (الاقدام
الکاذبة) ناو دەبرێت.

لەوانەپە بتوانرێ ھیزی گەورەمەری (میکرۆسکۆپ) بەکار بێنرێ بۆ
بینینی تۆپەلە (سایتۆپلازم) لە کاتی تەکان بەخۆدانێ دا بە گەندەپێیەکانی
تا ببینن لە شێ ئێو ئازەلە لە دوو چین پڕۆتۆپلازم (الجبلة) پێکدێ لە
چریاندا لێک جیاواز دەبن. یەکەمیان بارستاییەکی تەنکی رونی ئاویە ھەمیشە
لە جولەدایە ھی دوەمیان جەلاتینی یە (الھلامیە) یە نیمچە رەقە، دەموری
چینی رابردوی داو، ھەندێ زانا پێیان وایە جیاوازی ئێو چرپە یان یارمەتی
جولەیان دەمات، چینی دەرەکی فشاریان دەخاتە سەر چینی ناووە، وای
لێدەمات بۆ ئاراستەپەکی دیاری کراو پالێ بدات و گەندەپێ دروست بکات،
ھەپە پێی وایە دەتوانرێ جولەکە لەسەر بنەمای گرزبونی رویی (التوتر
السطحی) رافەبکری ئێم بێردۆزیە لە زانکۆکاندا دەخوینرێ لە قوئاغی
سەرەتایی خویندنی (زیندەوورزانی) دا . لەگەڵ ئەوەشدا ھۆکارەکی ناتوانین
بۆیان شیکار بکەین. ئەگەر بەرافە یەکەمی جولە (ئەمیبیا) رازی ببین
پێویستە دان بەویدا بنیین لە بەرانبەریاندا ئا ئیمەھیچ لەبارە گۆرینی
خۆراکی (میتابۆلیزم) نازانین کە کار لە یەکتەری دەمات. ئێو دوو جۆر
(خانە) یە زۆر لێک جیاوازن یەکیکیان (خانە ی رومەکی سەوزە) ئێو ی تریان
ئازەلەپە، ھەر کام لەوانە لە خانەپەکی ساگار پێکدێ، لای زانایان (ئەمیبیا)
سادترین خانەپە لە پێکھاتندا، ئێو ی راستی بێ جولە (پڕۆتۆپلازم) لە
ناویدا سادترین جولەپە لە شانشینی ئازەلی دا بەلام (ئیلۆدیا) ھەرچەندە
رومکیکی گۆلدارێ سادەپە خانەکانی تایبەتمەندیان نی یەو جۆراو جۆر نی یە

ومكو له زور رومكه كاندا دمبیریت. ئەم خانەیهش سادەیه، هاوكات هەر خانەیی لهوانه دمزگایێکی ئالۆزه پێویسته گانی ژیان هه‌لدەستی یه‌كی لهوانه جوله‌كه‌یهتی، كه بینیمان و یه‌كێكه له دیاردەگانی. هه‌موو خانەكان پێشه‌کی زینده‌گی (الهیوی) زور به ووردی ئەنجام دهمن كه مرۆف له ووردترین کات ژمیر كه دۆزیویه‌تی وه له‌به‌رامبه‌ر ووردیه‌كه‌ی دا ئاستیان دادمه‌زیت. به بۆنه‌ی قسه‌ كردن له باره‌ی (كات ژمیركان) مرۆف گه‌یشه‌ناستی دۆزینه‌وه‌ی کات ژمیری زور ووردو جوان، هه‌ندێ لهوانه دمتوانین به‌ پێگای میکانیزمی. کاتی مرۆف ئەو ده‌سته‌ی کات ژمیری له ده‌سته ده‌مجولینی خۆی بارگه‌ دمکاته‌وه مرۆف ناتوانی بیربکاته‌وه ئەو کات ژمیره كه نامرازێکی وورده له خۆیه‌وه به‌پێكه‌وت په‌یدا نه‌بوه به‌بێ ئەوه‌ی په‌نا بۆ هزریکی بیرمه‌ندو ده‌ستیکی په‌نگین و کارامه‌ بیرمه‌یت، یان ئەو کات ژمیره‌ی له خۆیه‌وه دروست بووه یان له خۆیه‌وه ده‌ستی به‌ جوله‌ کردوه، بێ ئەوه‌ی ده‌ستی هه‌بووی سهرمه‌تا بزواند بیتی. ئەگه‌ر له راست (خانە)ی زیندو بپرسین: چۆن ئەو یه‌كه وردبینی یه‌ جالاکه‌ وینه‌كه‌ی وهرگرتوه‌و ده‌ستی به‌ جوله‌كه‌ی کردوه، مادام له پێگای هزرو لۆژیکه‌وه بپروامان وا نه‌بێ له‌ دوا‌ی هه‌موو ئەوانه هزرو ته‌گبیری هه‌یه ئەگه‌ر نی یه‌ هه‌موو ئەوشتانه‌ رۆن بکه‌ینه‌وه. ئەم هزرو ته‌گبیره‌و ئەو توانایه‌ی ماده‌ی په‌ك گه‌وتو له‌ بیر کرینه‌وه‌و ته‌گبیر له‌ به‌رامبه‌ریدا ده‌سته‌وه‌ستانه‌ ته‌نیا دیاردیه‌کی تواناو کارزانی و ته‌گبیری خودایه‌. راسته هه‌ندێ هیزو کاریگه‌ری دهرمکی ژینگه‌یی هه‌یه کار له‌ جوله‌ی (سایتۆپلازم) دمکات له‌ناو خانەدا، هه‌ندێ لیکۆله‌ر نامازه‌ بۆ (پله‌ی گهرمی) ده‌کهن، راسته (پوناکی) یان فشاری (ئه‌سمۆزی) و هۆکاری تر کار له‌ جوله‌ی (سایتۆپلازم) (الجبله) ده‌کهن به‌لام ئەوانه چه‌ند کاریگه‌رییه‌کی لاومکین و سادەن، بۆمان رۆن ناکه‌نه‌وه بۆچی جوله‌ی (پروٹۆپلازم) به‌رده‌وامه‌و ناوه‌ستیت هه‌ما گه‌ر هه‌موو ئەو کاریگه‌ریانه‌ش نه‌می‌نی؟ .

کەواتە : پێی تێ چۆنیە دیاردەکانی ژیان بەو پێوەرە ڕاڤە بکەین کە تەنیا کۆمەڵە وەلامێکن بۆ هەندێ لە کاریگەریە دەرەکیەکان . بەو بۆنەوه ئێمە دهمزانین لە کاتی دا بەرپێگای توێکاری (التشریح) ورد بە کەرت کردنی خانەییکی زیندوو هەڵدەستین بۆ دو پارچە بە شیومیەک (ناوک) لە یەکیکیاندا نەبێ ئەو بەشە ناوکی تیا نیە زۆر نابات دەریت هەموو ئەو هەولانە بۆ پاراستنی ژیانی شکەستیان هێنا، لەبەر ئەومیە (ناوک) یانی زیندەگی خانە پێک دەخات و کۆنترۆلی دەکات، گەر ئەو سەرپەرشتی یە نەما خانەکە دەریت، لەبەر ئەوه پێمان وایە دروست کارو پێک خەری گەردون بۆ دروست کردنی خانەو مەوێ بە پێویست دهمزانین، هەروەها بۆ دروست کردنی ئەو هزرە بیرمەندانە لە راستی و ھۆکاری سەرمتایی دەکوێنەوه. من نامەوی بلییم من ئیستا لەبەر ئەوه بپروام بە خوا ھەمە چۆنکە ناتوانم ھۆی دیاردەمی جولەمی پەرۆتۆپلازم و دیاردەکانی تر بزانم. من دهمزانم زۆر کەس ئەو شیوازەمی لۆژیک بەکاردهێنن و دەلێن : مادام زانست ناتوانی ڕاڤە بکات پێویستە بپروا بە بونی خوا بکەین. بەلام ئەم لۆژیکە بە تەواوی پەرج دەدمەوه، من دەلێم: کاتی راستی یەکان دەدۆزینەوهو پۆژی لە پۆژان ئەم نادیارە پومال دەکەین و چاکتر لە خانەمی زیندوو تێدەگەین ئێمە تەنیا ئەوئەندەمان لە دەست ھاتوہ سەرنجی نەخشەو دیزاینی کردگارو بەرپۆمبەری مەزن بەدھین ئەو (پەرۆتۆپلازم)ی وا لێکردوہ سەرمتا بجوێ و وا لێکردوہ جولانەوه بکات و نەمرکەکانی ئەنجام بدات.

زۆر تیۆر لە راست چۆنیەتی دروست بوونی ژیان دانراون تا پێمان بلیین چۆن ژیان لە جیھانی بێ گیان و مردو دروست بووہ ، هەندێ لیکۆلەر دەلێن: سەرمتا ژیان لە (پەرۆتوجین) یان (فایرۆس)وہ دروست بوہ یان لە کۆبونەوهی هەندێ گەردی (پەرۆت) گەورە. هەندێ کەس پێیان وایە ئەم تیۆرانە ئەو بۆشایی یەان پەر کردۆتەوه، کە جیھانی زیندەموران و جیھانی بێ گیانەکان لێک دابڕاندوہ، بەلام ئەم راستی یەمی پێویستە بپروامان پێی ھەبێ ئەومیە، کە

تهواوی شهو ههولانهی دراوڼ بو پهیدا کردنی ماددهی زیندو له ماددهی نازینده سهری نهگرتوه، لهگهڵ نهووشدا ههر کهسی نکۆلی له بونی خوا بکات ناتوانی بهلگهییکی راستهوخو بو زانیهکی شارمزا بینیتهوه، که به گۆبونهوهی پروتی شهو گهردیلهو گهردانه به پیکهوت دمکری ژیان دمربکهوی و بیاریزری و پینوما بکری بهو شیومهیهی له خانه زیندهومرکاندا بهر چاومان کهوتوه. مروف نازادی رههای ههیه شهو رافهیه پهسند بکات بو دروست بوونی ژیان شهو تهنیا کاری خویهتی، بهلام شهو کاره بکات قبولی مهسهلهییک دمکات زور دزوارترو سهیر تر بی بو سهر هزر له بروابون به ههیبونی خودا، که شهو شتانهی دروست کردوهو بهپرومیان دمبات، من بروام وایه ههموو خانه زیندوهکان له ئالۆزی له پله پهکدان دزواره لییان حالی ببین ملیونهها ملیون خانه (الخلیه)ی سهر پرووی زهوی گهواهی به سهر توانای خودا دمدات، گهواهیش لهسهر هزرو لۆزیک دادمهزریت، لهبهر شهو من بروایهکی ریشه داکوتاوم به بونی خودا ههیه^(۱).

(۱) هورنانی مهزن ههرومیهتی: ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿۵۸﴾ أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ﴾

الواقعة/ ۵۸.

واته : ئایا شهو تۆوا وهی دمپیزن بینیتوانه ؟ ئایا ئیوه دروستی دمکن یان ئیوه دروستی دمکهین ؟

﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ الرمد / ۱۹ .

واته: ماددهی زینده له ماددهی نازینده دمردینی وه ماددهی نازینده له ماددهی زینده دمردینی وه زهوی دواى مردنی (بهگزوگیا) زیندو دمکاتهوه، نامازمهیبونی پروتوبلازم

(الجبلة) دمکات: ﴿وَأَنْقَرُوا الَّذِينَ خَلَقْتُمْ وَالْجِلَّةَ الْأُولِينَ﴾ الشعراء/ ۱۸۴.

ژیریژی ئیمان

نوسینی : جۆرج ھیررت بلونت - مامۆستای فیزیای
پراکتیکی. لە پەیمانگای کالیفۆرنیای تەکنەلۆجی
ماجستیری ھینارە - لە بەشی تاروتوی ئەندازەیی لە
زانکۆی کالیفۆرنیا گەورە ئەندازایانە

من بپروام بە خوا ھەمە، ئەمەش پتر من کارەکانم بەو دەسپێرم ، بیرۆکە
خوایی بەلامەووە تەنیا مەسەلەیهکی فەلسەفی نی یە، بەلکو لە ناخدا بە
ھاییکی زانستی مەزنی ھەمە، بپروا بوونم بە خوا بەشیکی لە نەخشەی ژیا
پۆزانەم. ئەم ڕایە زۆر لەو ڕایە جیاوازه کە زۆر لە بیاریان بۆی دەچن،
لێرەدا ژمارەیک گەورە پۆشنبیر ھەمە کەمیش نین بیرۆکە بونی خویان لە
دەوریان دوورخستۆتەووە، خویان کردووە بە بانگ خوازی بۆ بپروایی. ئەمەش
ئەو ئەرکەمان دەخاتە سەرشان ئەو ھۆیانە بەرمو بپروا بون بە خوا
بانگیشەمان دەکەن ڕاڤەیان بکەین. لە کاتی تەلامدا بۆ ھەڵسانم بەم ئەرکە،
حەزم کرد ھەندێ لە ئەندیشەکانم پوون بکەمەووە ھەندێ لەو تیۆرە گرنگانە
بەخەمە مەیدانی دەمەقتالی یەووە کە بانگیشە بۆ بۆ بپروایی و ئیلحاد دەکات،
دەمەتەقتی ئەو ڕایانە لە داھاتوو پارمەتیمان دەدەن بۆ زانیی ئەو ھۆیانە
بپێ دەکات کە بانگیشە بۆ بپروابوون بە خوا دەکات، پاشان دەمەوێ پوونی
بکەمەووە بۆچی خەلکی بپروا بە بوونی خودا دەکەن. زۆر لە توێژمران ئەو
ھۆیانەیان تاوتوێ کردووە کە خەلکی وا لێدەکات بپروا بە خودا بپین بە کوێرانە
لەسەر گەردەن کەچی داہمەزری، نەک لەسەر بناغە لۆژیک و قەناعەت.
ھەروەھا ئەو جۆرە بپروایە سەرمەنجامی بەمە دەکات لە بیرۆکە دژ بە یەک
لە بارە سێفاتی خودا. بەلگەکان ئەووە پیشان دەدەن لێرەدا جۆرە کۆدەنگیەک

ههیه له نیوان فهیله سوف و بیرمه نداندا، که ئەم گەردونه خوایهکی ههیه، بهلام لیژمدا یهک دهنک نین که ئەو خودایه ههمان خودای کیتابی پیروژه. لیژمدا له بهر ئەوه نیه تانهیی ههبی بۆ کیتابی پیروز یان ئەم نادیاریه له بهر نه بونی به لگه تهاو، نهنگیه که له چاویلکهی خودی خۆپهوهیه که راستی یهکانی بی دمبینی، ئەو گاته رێک کردنی ئەو چاویلکهیه ئاشکرای یه که رونتر دمکاتهوه، بهلام هاوکات به لگهکان حوکمی رها نابەخشن. تا بههای راستهقییهی به لگهکان پروون بکههوه وه ئەو رێگایه به لای منهوه دروسته بهکارهینانی همز دمکه ناوڕ له رێگای به لگه داوا (الاستدلال) بدههوه که له ماتماتیکی دا بهکاری دههینین، له ئەندازه زانیدا زانراوه ئیمه دمتوانین لهسهر کهمی که له به لگه نهویستی یهکان (البدهیهات) تیۆریکی زۆر دابهزرینین، یان زۆری لهو گریمانکاریانهی پروایان پێیان ههیه بی دمهقالی لهسهر دروستی یان بهسندا دمکهین. زانیان یهکه شت برخوا به به لگه نهویستهکان دمکهن، پاشان داخوازهکانیان و ئەو ناکامانهی لهسهریان دادمهزری شوینیان دمکهون، له کاتی سهملاندنی ههر تیۆری دمبینین به لگهکانی له کو تاییدا پشت به چهند به لگه نهویستی دهبستن، لهگهڵ ئەوهشدا ئەو تیۆرانه بیکهوه ناتوانن به لگهیی بخهنه بهردهم بۆ راستی به لگه نهویستی له به لگه نهویستهکان، بهلام دمتوانین راستی ئەم به لگه نهویسته تاقی بکهینهوه به زانینی ئەو شتهی لهسهری دامهزراوه نهک رێک کهوتن و رێک نهکهوتن لهگهڵ پراکتیکه زانستی یهکان و راستی یه بینهراوهکان. دروستی ئەو تیۆرانهی لهسهر وهرگرتنی ئەم به لگه نهویستهانه دادمهزری نهک دیار نهبونی شوینهارمکانی ناگۆک بون له نیوان ئەم تیۆرانهو نیوان واقع و دیارمدا به به لگهییکی تهاو دانانرین بۆ دروستی به لگه نهویسته بهکار هاتوهکان. ئەوهی راستی بی ئیمه به لگه نهویستهکان وکو برخوا بیکردن قبول دمکهین. بههر حال ئەمه مانای پروایهکی ههرمهکیانه نی یه لهسهر هزرو دوربینی دانهمهزراپیت. دیسان بارودوخه که پهیوسته به بوونی خوی گهورهوه کاریکی به لگه نهویسته له

روانگه‌ی فله‌سفه‌و به‌لگه داوا به‌شته‌کان له‌سهر بوونی خوداوه ومکو له
 سه‌لاندنی ئەندازمیدا، ئەوه به‌لگه‌نه‌ویسته‌کان ناسه‌لینئ به‌لگو له‌ویوه دمست
 پیده‌کات، گهر پێک کهوتن له نیوان گهردون و دیزایینی بینراوی دا هه‌بوو
 ئەمه ده‌بیته به‌لگه له‌سهر دروستی ئەو به‌لگه نه‌ویسته‌ی هه‌لمان بزاردوه. به‌و
 پی‌ودانگه به‌لگه داوا (الاستدلال) له سهر بوونی خو له‌سهر بناغه‌ی هاو‌پێکی
 دادمه‌زرئ له نیوان ئەو بر‌وايه‌ماندا، که ئێره خوداوه‌ندی هه‌یه‌و له نیوان ئەو
 واقعیه‌ی دێته به‌رچاومان. ئەم به‌لگه‌داوايه نیشانه‌ی ئیمان لاوازی نییه به‌لگو
 رێگاییکه بۆ په‌سند کردنی به‌لگه نه‌ویسته‌کان، که ناو ده‌بێرئ به‌به‌کاره‌ینانی
 بیر له‌سهر بناغه‌ی قه‌ناعه‌ت دادمه‌زرئ نه‌ک بر‌وايي بونیکی کو‌پ‌رانه.
 به‌لگه‌کان چه‌ند جو‌ریکن ومکو: به‌لگه گهردونی یه‌کان، به‌لگه‌پێک له‌سهر
 په‌ی پێ بردنی وه فله‌سه‌فی و کارزانی دامه‌زرایی، دیسان ئەو به‌لگانه‌ی
 تو‌ئیرینه‌وه مرو‌یی یه‌کان رومالی ده‌که‌ن. به‌لگه گهردونی‌یه‌کان له‌سهر ئەم
 بنه‌مايه دادمه‌زرین که گهردون له گو‌راندایه له‌بهر ئەوه ناکرئ گهردون تا
 سهر به‌رده‌وام بێ، پی‌ویسته له حه‌قیقه‌تی ئەبه‌دی بالا بکو‌ئ‌ریته‌وه، به‌لام ئەو
 به‌لگانه‌ی له‌سهر په‌ی پێ بردنی فله‌سه‌فی و دانایی دادمه‌زرین له‌سهر بنه‌مای
 بنیات ده‌نرین، که له پشت په‌رده‌ی گهردونه‌وه مه‌به‌ستێکی دیاریکراو هه‌یه،
 پی‌ویسته ئەم مه‌به‌سته کارزان و به‌رپوه‌به‌ریکی هه‌بیته. به‌لگه‌ی مرو‌یی
 له‌دوای سروشتی خو‌رپسکی مرو‌یی یه‌وه خو‌ی حه‌شار ده‌دات، هه‌ستی مرو‌یی
 له‌ناخه‌کانی ئاده‌میزادا ئاراسته‌یه‌که به‌رمو یاسا دانه‌ری مه‌زن ده‌بیته، کاتی
 سه‌رقالی من به‌زانسته‌کان له‌بواری شیتالی فیزیایی دا قه‌تیس ده‌بن ئەو
 به‌لگانه‌ی بیر کردنه‌وه‌ی منیان بۆ ده‌چن له‌و جو‌رانه‌یه له‌کارزانی کردگار
 ده‌کو‌ئ‌نه‌وه له‌دروست کردندا، ومبۆ دۆزینه‌وه‌ی ئەو یاسایانه‌ی دیارده
 جیاجیاکان ملیان بۆ که‌ج ده‌که‌ن پی‌ویسته یه‌که‌م شت بر‌وامان وابێ ئەم
 گردونه بناغه‌که‌ی له‌سهر دیزاین و سیسته‌مه پاشان کاری لێ‌کو‌ئ‌هر پوو له
 دۆزینه‌وه‌ی ئەم سیسته‌مه ده‌کات. له‌کاتی کارکردن بۆ‌چاره‌سهر کردنی ههر

گرفتێ لیکۆلەر بەکارێکی نمونە یان ئەزمونەکی ھەڵدەستی بۆ لیکۆلینەوهی ئەو دیاردەمیە یارمەتی بەدات لیکۆلینەوهی لەسەر دەکات.. نمونەو ئەزمون ھەولێکە بۆ تاقیکردنەوهی دروستی گریمانیک لەگریمانکاریەکان و ھیچی تر. پێویستە ئەم گریمانە سادەیی و لەگەڵ واقیعدا بێتەوه، دواي لیکۆلینەوهکە لەراستی ئەو نمونەییە یان ئەزمونەوه بێ بۆ زانینی ئەو ھۆیانە ی کار لەو دیاردە دەکەن جیگای لیکۆلینەوهیە گەر ئاکامەکان پشتگیری ئەو گریمانە بکەن دەستی پێکردووە ئەو بە دروستی دادەنێ، چونکە ئەوهی بەسەر نمونەکەدا پیادە دەبێ لەسەر شتی تریش پیادە دەبێت، کە ئەوه پیشان دەدات برۆیان وابێ دیزاین و سیستەمی ھەیە لێرەدا گەردون ھەڵدەسورپێنێت. ناشێ ھزر بۆ ئەو بەجێ ئەم دیزاین و سیستەمە لەخۆوە پەیدا بوو لە نەبۆنەوه یان بێ سەرەو بەریەوه بەو پێیە پێویستە مەروۇفی ژێر برۆا بە بونی خواپێک بێنێ ئەم گەردونە دیزاین کردووە رێکی خستووە ئەو کاتە بیرۆکە ی خواپەتی دەبێتە یەکی لە بەلگە نەویستەکانی ژیان و حەقیقەتێکی مەزن، کە لەم گەردونەدا دەردەکەوێ .. ھاوڕێکی یان گریمانەکەو ئاکامەکە دەبێتە بەلگەییەک لەسەر راستی ئەم گریمانکارییە. ئەو لۆژیکە ی لێرەدا بەکاری دینن ئەومێە کە تێبینی دەکری بێ برۆیان لۆژیکە ی خۆیان ھەیە، بەلام لۆژیکێکی سەلبییە، ئەوان دەلێن: بونی خوا چەند بەلگەییەکی دیاری کراوی لەسەر ھەیە نەک بەلگە ی پۆشنی یەکلاکراوە، ئەمەش لە دیدەگای ئەوانەوه واتە: خۆی گەورە لە ئارادا نییە. ئەوان پەرچی بەلگە گەردونییەکان دەدەنەوهو دەلێن : ماددەو ووزە بۆ یەکتەری دەگۆرپن کەواتە: دەگ رێ گەردون ئەبەدی بێت نکۆلی لە دیزاین و سیستەم دەکەن لە گەردونداو وەک ئەندیشەیی سەیری دەکەن. دیسان نکۆلی لە ھەست کردنی دەرونی دەکەن بە دادگەری و پوو لە ئاراستەگەییەکی مەزن ھاوکات ناتوانن یەک بەلگەش لەسەر نەبونی خودا بێننەوه. دیسان بەشیکی تری لۆژیکە ی ئەوان ئەومێە، کە بەلگەکانی پێشەوو لە روانگە ی ئەوانەوه تەواوبن بۆ سەلماندن بوونی خودا. گروپێکی بێ برۆا ھەیە

برپوا بی بونی خوا ناکهن، چونکه به چاو دیار نی یه، به لām نکوئی له بونی خوا ناکهن له گهردونی تر دا. ئەم جوړه به لگانهش که دژ به یه گترین پشت به هیج لوژیکیکی ساغ نابهستن، که له گهل ئەو به لگانه دا به راوردیان بکهین که برپواداران لهسهر بوونی خوا دمیانگه نه به لگه له گهل ئەو به لگانه ی بی برپویان بو نه بوونی خوی گه وره پشتیان پی دمهستن، بۆمان ناشکرا دمی که پروانینی بابای بی برپوا پیووستی به ته سلیم بوونی پتر دمی لهو پروانینه ی برپوادار پیووستی پی دمی. له دهسته واژمیکی تر دا دمینین برپوادار ئیمانی خوی لهسهر ژیری و دوربینی داده مه زرنی، بابای بی برپوا بی پروایی خوی ته نیا لهسهر کویرانه و هه رهمه کی داده مه زرنی. گهر مروڤه هندی جار نه توانی به لگه بینیته وه ئەمه له بهر ئەومیه ناتوانی چاوه کانی بکاته وه. هه ناعه تیکی روت به بوونی خوا مروڤه ناکات به برپوادار، هندی کهس لهو کوټ و به ندانه ده ترسن که ئەگهر برپوا به خوا بکهن لهسهریان فهرز دمی و که پیش به ئازادیه گانیان ده گری. ئەم ترسه لهسهر بی بنه مایی دانامه زرنی، دمینین زوری له ریچکه مه سیحی یه کان تا ئەوانه ی خویان به مه زه به ی گه وره حیساب ده کهن جوړی له دیکتاتوریه ت بو سهر هزره کان دروست ده کهن. ئەم جوړه دیکتاتوریه هزریه کرده ی مروڤه نه که ئەرکیکی ئایینی بی، بو نمونه: له (ئینجیل) دا هاتوه: (قال الرب اقبل علینا ودعنا نفکر معا) که واته چی مروڤه بانگی شه ده کات بو برپوا ی راسته قینه و دان هیان به بوونی خوا دا هه مان شته بانگی شه ی ده کات بو برپوا کردن به بوونی هاوړپیه که ت، که واته: برپوا راسته قینه کاتی دروست دمی مروڤه رو له کردگاری بکات و بو لای ئەو بکه ریته وه.

من برپوام وایه بهم پییه برپوام به خوا هه یه، دیسان برپوان وایه برپوا بوون به خوا لهسهر بناغه ی لوژیک و هه ناعه ت داده مه زرنی به لām ئەو کاره له چاو مه سه له ی یه کهم لاوه کی یه من پرووم له خوا کردوه و شارم زایه کی شه خسیم

پهیدا کردوه، ناتوانم پیشکشی توی بکهه. گهر گومانست لهفهرمانی خوای
گهوره ههیه چارسههری نهومیه : (پوی تی بکهو داهاتوو دمیدۆزییهوه) .

چەند ئاراستەییکی جیۆلۆجیی

نوسینی : پونالد پۆبەرت کار - مامۆستای کیمیای
جیۆلۆجی - دکتۆرای لە زانکۆی کۆلۆمبیا هیناوه،
یاریدەدەری توێژینەرەکانە لە زانکۆی کۆلۆمبیا -
مامۆستای یارمەتی دەرە لە زانکۆی شلتۆن، پەپۆزەر لە
دیاری کردنی تەمەنی جیۆلۆجی بە بەکار هێنانی
تیشکارەرە سروشتی یەکان.

پێی تێ ئەچوو بچەنا ناو بابەتی دەرپێکراچوون لەسەر بوونی خودا، بەبێ
ئەوهی هەندێ لایەن کاریگەریان بەسەر مەوه نەبیت، هەندێ جار وا
دەردەکەوێ ئەم مەسەلەیە لەگەڵ ناوەرپۆکی زانستدا دژ دیتەوه، بەلام پێگام
پێدە ئەمە رۆن بکەمەوه، پاشان هەندێ لە تێبینی یە زانستی یەکان باس
بکە:

کاتی داوامان لێ دەرکێ ئەو ھۆیانە رۆن بکەینەوه بۆ بپروا بە خودا بون
بانگێشەمان دیکەن دەتوانین لە توێژینەوه زانستی یەکانماندا ئەو شتانە
بدۆزینەوه، کە بە توندی بەرمو بپروا بە خوابونمان بانگێشە دیکەن،
ھەرچەندە پێویست نی یە ئەمە ھەمان خوای کیتابی موقەدەس بێ، پاشان
ھەول ددەین بیسەلێنین ئەمە ھەمان خوای کیتابی موقەدەسە. ئەمە زیاتر
پشت بە بپروای گیانی دەبەستێ، ھەلۆیستە لەسەر ئەو بپروایە دیکات خوا لە
دڵماندا پەخشی دیکات. لە لایەن خواوە بپروای گیانیم بەدەست هیناوه، کاتی
وەلامی مەسەلەی بونی ئەو ددەمەوه ئەو بەسەر بیرمدا زال دەبی، بۆیە
بپروابونم بەخوا بەو واتایە دادەنێرێ کە لەسەر بنەمای کەسایەتی دەستی
تۆمەن دان لێم کە بە گومانەوه سەیرم بکری، بەلام من حەز دیکەم داوا

له وانه بکه م ئه م جوړه تو مته م دده نه پال بوم روم بکه نه وه چو ن له سه ر ئه م
بنه مایه نه بی په یومندی له نیوان دروستکراو و گردگاردا په یدا ده بیست؟
تاو تو یی زانستیم په یومندی نی یه به بر و ابوونی من به خوا وه پشت پی
به ستیم به و پیوست بونم به وه وه هاندیری ئه م بر وایه م و مگو غه ریزه
پیوستی یه کی ناشکرایه له ناخدا ههستی پیدمکه م.

به لام تو یزینه ومی کیمیا یی جیو لوجی له لای منه وه دوا ی نه وه پینومای
کردم بر وا به بونی کردگاری ئه م گه ردونه بینم، که واته سه یرو نامو نی یه
بروام وایی گه ردون ته نیا بریتی یه له کار دانه وه و پواله تیکی توانای خوا دا.
ئه و خالانه ی کیمیا ی جیو لوجی و فه لسه فه ی ئایینی تییدا په کتری ده گرنه وه
له دو خالدا کورت دمبنه وه:

۱- دیاری کردنی ئه و ته مهنه ی گه ردونی تییدا ده ست به دروست بون ده کات.

۲- ئه و دیزابین و سیسته مه ی ده سه لاتی به سه ر داده گری ت.

به لام له راست ته مهنی پیکه اتنه کانی جیو لوجی و مگو که مرسته ی شوه ب و
نیاز که کان و هی تر توانا وه به به کار هی نانی په یومندیه کانی تیشکا و مری
وینه یی کی شیوه بری له باره ی میژوی زهوی به ده ست بینین، نیستا چهند
رنگای یی کی جیا جیا به کار ده یئریت بو دیاری کردنی ته مهنی زهوی به پله ی
جیا جیا له وورده کاری و پیکن، به لام نه نجامه کانی ئه و رنگایانه زور لیک
نریکن، ئه و ناما زه ده کات گه ردون بهر له (۵) بلیون سال په یدا بوه که واته
گه ردون نه زهلی نی یه ، ئه گه ر نه زهلی بوا یه هیج توخمه کی تیشکا و مری
وجودی نه ده ما، ئه م رایه له گه ل (یاسای دوه می دینامیکی) دا ریک دیته وه. وه
ئه م رایه ی ده لی: (گه ردون سو رییه، واته: ده چیته وه ناو یه ک و دمکشیته وه،
پاشان ده چیته وه ناو په کترییه وه .. هتد . ئه م رایه هیج به لگه یه کی له سه ر نی
یه و به راستیه کی زانستی دانانریت، به لگو ته نیا بو چونیک ی روتو وه هیچی
ترنا، ئه و رایه ی ده لی: گه ردون سه رم تایه کی هه یه له گه ل ئه م ده قه ی ئینجیلدا
دیته وه، که ده لی: (لقد خلق الله فی البدایه، السد زات والارض) ئه م رایه

ياساكانى دینامیکای گهرمى و به لگه گهردونى يه كان و جیۆلۆجیه كان پشتگیری
لی دمکه ن .

ههرچی دیزاین و یاسایه له جیۆلۆجیادا به یه کى له به لگه نه ویسته كان
داده نریت ، ئهم پرهنسییه دهقه که ی له سهر ئهمه داده مه زری که ته وای
کرداری کیمیاوییه كان و کیمیاى جیۆلۆجی، که ئیستا له کار کردندان رابردوش
له کارکردندا بون بهو پییه ی حالى بونمان لهم کردارانه یاریده مان دمدات بو
لیکدانه وه ی میژوی جیۆلۆجی. دیزاینی گهردون و بوونی یاسایه سروشتی
یه كان بناغه ی زانستی هاوچه رخن گهردونى پى؛ و دامه زراوه، که له ناسته کی
بالادا جیگای گرنگی پیدانه له لایهن نه وانه ی به زانسته وه سهرقائن ، نامه
ئاسمانی یه كان له گهل هسه كانی ئیمه ی رابردوو پىك دینه وه که ده لى :
خوداومند ئهم گهردونه ی داهیناوه و پای ده گری و ده یپاریزیت. نه گهر گهردون
له سهر بى سهروبه ری (الفوضى) دامه زرابایه لیرده هسه كانی هه دیس (پولس)
بى مانا دمبوو (تواناو خوایه تی خوا ههر له و کاته وه گهردونى بنیات ناوه له ی
هه موو شتیکدا دهمره که ویت). نه گهر گهردون دیزاین و سیسته میکی نه بایه
موعجیزه كان شوینیان نه دمبوو موعجیزه ی سهر دهستی پیغه مبه ران بهر له
هه موو شتیك به زاندنی یاسا سروشتی یه كان بوو. پىزو به هایان ته نیا له
گهردونى کی پىکدا دهمانری، که دیارده كانیان به پى چهند یاسایه کی دیاری
کراو و ههرمى به پىوه دهمروات. زانای جیۆلۆجی (داوسن dawson) بهر له
چهند سائیک گوتویه تی : (بروابون به یاسا گهردونیه كان له راست مانای
هه لسه فی و پارانه وه كانی مروف و نویژه که ی پیویسته نه گهر گهردون له سهر
که ره لاوزه دامه زرابایه و هیج پىگایه ک بو پىك خستنی نه بوايه .

لیردها هیج جیگاییک بو نویزو نزاکانی مروف نه دمبوو. به لام نه گهر مروف
بروای وابى گهردون له ژیر دهسه لاتى خوایه کی یاساداری کارزان و به به زمیه ی
دایه ی نه ک به پىومه بریکى ئامیری روت نه وه ئیمه دمتوانین به نویزو پارانه وه
به ره و روی بچین نه ک بو گۆرینی یاساو پلانه مه زنه كانی، به لگو تا به کارزانی

یه فراوانه که ی و خوشه ویستی بو ئیمه قه دمر و چارمنوسه کان به پړوه ببات، که پیو یسته گانی ئیمه سهد بکات.

به دوا ی دا کیمیا ی جیولو جی که من تاوتوی دهم که فیری کردین به فراوانی له شته کان پروانین له سهر بناغهی بلیونان سال کات سهریر بکهین به چاو یك سهریری گهردون بکهین ته وای گهردون بگریته وه، به چاو ی پروانینه کرداره جیا جیا کان سهرجه م سور ه گهردونیه کان له باومش بگریته، ئهم سهریر کردنه بو کاره کان ریزمان بو مه زنی خوی شکو دار زیاتر دمکات، به لام ئه وانه ی بی پروان زیاتر ترس و توقین دایان دمپوشی، دوا جار ناچار دمبن دان به مه دا بنین، که ئاسمانه کان گه واهی له سهر مه زنی خوا دهمدن و قاییمی و توندو تو لیه که ی به لگه ییه له سهر جوانکاری پیشه که ی ها ورپکی نیوان زانست و ئایین له م سروده ئایینی یه دا دهمر دهمو ی، که بلیونه ها ئه مریکی دمیلین دانرا ومه که ی له ئیلهامی دوزرا وهی زانستی نوییه و میه، له و سالانه ی دوا یی دا دوزرا و نه ته وه، ئهم ئاوازه ده لی: (ئهی خودای گه ورم، کاتی به سهریر ترسه وه له و جیهانانه دهمروانم تو در وستت کردون و سهریری ئه ستیرمه کان دهم که و گویم له گرمه ی هه ور دمبی ئه و کاته توانای تو بو من له ته وای گهردوندا دهمرو شیتته وه، قسه دمکات و دمپارپته وه: خوییه ی شا کاره کانت چه نده مه زنن، خودای من شا کاره کانت چه نده مه زنن).

بەدیھینەری مەزن

نوسینی : کلۆد مەتاواي - پارێژکاری ئەندازەیی -
 مابجستیری لە زانکۆی کلۆرادۆی وەرەگری - پارێژکاری
 ئەندازەیی لە کارگەیی جەنەرەل ئەلکتریک - داھینەری ژیری
 ئەلیکترۆنی یە بۆ کۆمەڵەی زانستی تریژینەوێ هینزی
 ھەوایی لە شاری لانگلی مند - پەسپۆرە لە نامرازەکارەبایی
 یەکان و سروشتی یەکانی پێوانەکان .

پیش ئەوێ ئەو ھۆکارانە باس بکەن کە بۆ برۆا بون بە خوا بانگیشەمان
 دەکەن، پێم خۆشە باسی ئەو بکەم کە زۆربەیی برۆا بونم بە خۆای گەورە لەم
 قۆناغە ھەنوگەیی یە زیانمدا لەسەر بناغەیی شارمزیی و مەشقەووە
 دادەمەزریت، ئەوێ راستی بۆ دروست نی یە زۆر لەو بیرو برۆایانە بەر کەنار
 بکەین لەسەر شارمزیی مەشق و پراھینان دامەزراون، یان بەو چاومیان تەماشای
 بکەین لەسەر بناغەییکی ژیری دانەمەزراوە، گەر ئێمە ئەو کارە بکەین ئەو
 لە توانای خودی پێگای زانستیمان کەم کردۆتەووە ، واباشە ئێم برۆایانە بە
 (سەروێ ھزری) ناوژەد بکەین. ھەر چە نەدە برۆای من لەم سالانەیی پراپردو
 لەسەر چەند ھۆکاری دامەزراو کە لەداھاتویەکی زوودا باسیان دەکەم. بەلام
 برۆای ھەنوگەم لەسەر بناغەیی شارمزیی و مەشقانە، یان زانیاریانە تەواوی
 دەبەرپێکراچونە ھزریەکان لەئافاریاندا کەم دەبنەووە. ھەرچەندە ئێم جۆرە
 بەلگە داوايانە قەناعت بەو کەسانە ناکەن مەشقیان لەسەر نەکردووە، بەلام بۆ
 کەسی مەشق کردو شکۆی خۆی ھەیە. من بینیم برۆا بون بە خوا تاکە
 پەناگایە گیان دانیایی ئۆ وەرەگری و ئاسودەیی دەکات . (ئۆگستین)

دەمگوت : خوا بۆ خۆدی خۆی دروستی کردوین، گیانەکانمان بەردەوام نا ئارام و سەرگەردان دەبن تا ئاسودەیی خۆی لە تەك ئەودا ئەدۆزیتەوه).

لە روی ھۆیە ھزریەکانەوه، کە بۆ پرۆابوون بە خوا گازم دەکەن من ھەز دەکەم ئەو راستی یانە بێخەمە رو نکۆلی کردنیان ناکرێ. گومانم نی یە ئەو زانایانە بەشداریان لە نویسنی ئەم کتیبەدا کردووە باسیان کردووە ئەیش ئەوھە (پلان و نەخشە) پێویستی یان بەپلان کیش و نەخشە کیش ھەبە. ئەم ھۆیە بە ھیزە پستی گرتە بۆ پرۆا بوونم بە خوا، کە لەکاری ئەندازمی دا پێوھێ دەستەم، دواي کار کردنم چەند سالی لە مەیدانی کاری دروست کردنی دەزگا و ئامراز کارمبایی دا پێزو شکۆم بۆ ھەموو دروست کەر و داھینەرێ زیاتر بوو لە ھەر کوێیەك بیان بینم. عەقل بری ناکات و لۆژیک پەسەندی ناکات ئەو دیزاین و سیستەمە جیھانی دەورووبەرمان داھینراوی خواپەکی مەزن نەبێ، کە لە بەرپێوەبردنی و جوانکاری و بلیمەتی دا بێ سنور بیت، ئەم پێگایەش کۆنە بەشیکە لە پێگاکانی بەلگە ھێنانەوه لەسەر بونی خودا، زانستی نوێش پونتری کردەوه و لە ھەمو کاتیکی تری رابردوو بە ھیزتر و رۆنتری کردن لە بەلگەدا، ئەندازیار فیئر دەبێ چۆن پێزی دیزاین و سیستەم بگرێ، چۆن ئەو دزواریانە ھەئسەنگینی لەگەڵ پلان کیشاندا دین کاتی پلان کیش ھەول دەدات ئەو ھیزانەو ئەو کەرەستانەو یاسا سروشتی یانە پێکەوه کۆبکاتەوه لە ھێنانەدی مەبەستیکی دیاریکراو. ئەو جوانکاری ھەئەسەنگینی چونکە لە کاتی ھەولێ دروست کردنی سیستەمیکی نوێ دا ئاستەنگ و کیشە دیتە پێشەوه. چەند سالی لەمەو بەر بە دارشتنی ژیری ئەلیکترۆنی (کۆمپیوتەر) ھەئسام، کە بە خیرایی دەتوانی ھەندێ لەو ھاوکیشانە (المعادلات) ئالۆزن شی بکاتەوه کە پەيوەندیان بە تیۆری (بەستن لە دولاو - الشد فی اتجاھین) ھەبە، ئەو ئامانجەمان بە بەکارھێنانی سەدان بۆری بەتال و ئامپیری کارمبایی و میکانیکی و بازنە ئالۆز ھێنایەدی لەناو سندوفیکیدا دانراو سی ھەندە قەبارە ئامپیریکی (پیانۆ) دەبوو، ھیشتاش

کۆمەڵەی راویژکاری زانستی له (لانیلی فیلد) ئەم میسکە ئەلیکترۆنیە بەکار دێن.

دوای ئەوەی دوو سال یان کەمتر بەسەر داھینانی ئەم دەزگایەدا تۆ پەری و زۆر کیشە ھاتە پێگام لەکاتی پێک خستنی دا و دوایی گریکانم کردەوه دوای ئەوە بەلای منەوه بو بە پێتی نەچونیک کە بیر بکەمەوه ئەم دەزگایە دەتوانرێ بە پێگای تری جگە لە پێگای ژیری و زیرەکی و پلان کیشی کاری پێ بکریت. جیھانی دەوریشمان تەنیا کۆمەڵیکی بێ شومار پێک خستن و دیزاین و جوانکاریە، ھەرچەندە سەربەخۆن، بەلام لەناو یەکتەری دان و بەناو یەکداچون، ھەر کامی لەوانە لەناو ھەر گەردیلەو گەردیەکدا زۆرلەو میسکە ئەلیکترۆنیە ئالۆزترین من دروستم کردون. ئەگەر ئەم دەزگایە پێویستی بە پلان کیشی ھەبێ ئایا ئەم دەزگایە فسیۆلۆجیە کیمیایی یە بایۆلۆجی یە کە لەشی منەو تەنیا گەردیلەپەکە لە گەردونی بێ کۆتادا لە فراوانی و شاکاریدا چۆن پێویستی بە بەدیھێنەرێک نییە دای ھیناییت^(١).

پلان و نەخشە یان دیزاین ھەر ناویکی تری ئی بنی ی تەنیا بە دوو پێگا دروست دەبێ:

(پێکەوت) یان داھینان. تا ئەو دیزاینە ئالۆزتریی دروست بوونی بەپێکەوت ئەگەری کەمتر دەبێتەوه، ئیمە لە قولایی ئەوبی سورە داین و جگە لە برۆا ھینان بەخوا ھیچی ترمان بە دەستەوه نامینیت.

(١) ئەمەش پێچەوانەی بۆچونی بێ برۆای ھاوچەرە (ستیفن ھۆوکیینگ)ە خاومنتی کتیبی (دیزاینی مەزن) و (موجز تاریخ الزمن) ە کە ئەم دەلی : (خودا گەردونی دروست نەکردووە) ئەو پێی وایە میسک ەک کۆمپیوتەرە کاتی مرد وەکو کۆمپیوتەر لەکار دەکەوێت. ئەو پێی وایە گەردون ئەزەلی و ئەبەدیە بە پێی دیزاینیکە مەزن کە چەند یاساییکی نە گۆرە ھەڵدەسوێ نەک خودا ھەلی سورپینیت و توانای خو دروست کردنی ھەییە. (دیزاینی مەزن/ و : حوسین حوسنی) سەیریەکە ئەم برۆاھەش کۆنەو شتیکی نوێ نی یە لە میژودا. (و)

خالی دووهم : که دەمەوی لێردا ئاماژەى بۆ بکەم ئەومێه، که پلان کیشی ئەم گەردونه ناشی مادده بى، من بپروام وایه خودا نه‌ببیراوو نا مادمییه، من بپروام به‌بوونی شتی ناماددى و ئەویتر هه‌یه. من که یه‌کێکم له زانایانی فیزیایی به‌م وه‌سفه هه‌ست ده‌کەم هۆکاری ئەم ناماددى بوه فه‌لسه‌فه‌ی من رێگا به‌ بوونی شتی په‌نهانی ناماددى دهدات چونکه به‌ پێی پێناسه‌که‌ی به‌هه‌سته‌کان ناتوانرێ پهی پێ بره‌ریت، که‌واته‌: که‌وجی یه‌ نکۆله‌ لێبکه‌م، چونکه‌ زانست ناتوانی پهی پێ ببات، له‌سه‌روی ئەمه‌شه‌وه‌ فیزیای نوێ فیتری کردوم سروشت له‌مه‌ بى‌ تواناتره‌ خۆی رێک ب‌خات یان ده‌سه‌لات به‌سه‌ر خۆیدا بگرێ.

(سیر ئیسحاق نیوتن) پهی به‌وه‌ بره‌دووو که‌ سیستمی ئەم گەردونه‌ به‌ره‌و شى بونه‌وه‌ ده‌روات له‌ قۆناغێک نزیک ده‌که‌وێته‌وه‌ پله‌ی گهرمی پێک هاته‌ لێک نزیک ده‌بنه‌وه‌، له‌مه‌وه‌ تیگه‌یه‌شت گه‌ردون پێویسته‌ خالی ده‌ست پێکردنی هه‌بێت، دیسان پێویسته‌ به‌ پێی پلان و نه‌خشه‌یه‌کی دیاریکراو و پلان بۆ دارپێژراو دانرابێت.

تویزینه‌وه‌ی گهرمی ئەم بوجوانه‌ی پشت راست کرده‌وه‌و یارمه‌تی داین بۆ لێک جیاکردنه‌وه‌ی وزه‌ی ده‌ست که‌وتو (الطاقة المیسوره) و ده‌ست نه‌که‌وتو (الطاقة غیر المیسوره). ببنرا له‌ کاتی ببنینی هه‌ر گۆرانیکی گهرمی به‌ شیکى دانراوی وزه‌ی ده‌ست که‌وتو بۆ به‌شیکى وزه‌ی ده‌ست نه‌که‌وتو ده‌گۆریت، له‌و سروشتدا هه‌یچ رێگایێ نى یه‌ پێچه‌وانه‌ی بکاته‌وه‌ ئەمه‌ش (یاسای دوه‌می دینامیکای گهرمی یه‌) .

(بۆلترمان) گرنگی به‌م دیاردیه‌ داوه‌ لێی کۆلییه‌وه‌ تواناو لێهاتویی ماتماتیکی خۆی به‌کارهێنا تا سه‌لماندی وزه‌ی به‌ده‌ست هاتو کاتی له‌ده‌ست ده‌درێ که‌ یاسای دوه‌میت دینامیکای گهرمی ئاماژه‌ى بۆ کروه‌ دۆخیکی تایبه‌تی یه‌ له‌ دۆخی گشتی، ئاماژه‌ ده‌کات هه‌موو گۆرانیکی سروشتی که‌م بونه‌وه‌ی له‌گه‌ڵدایه‌ له‌ سیستمی گه‌ردونی دا. له‌ دۆخی گهرمی دا گۆرانی وزه‌

لە دیمەنی بە دەست ھاتووەو بۆ دیمەنی بە دەست نەھاتووەو لە پێک خشتنی ھەندەکی دا (التنظیم الجزئی) دا بە لە دەست دان یان کەم کردن دادەنری، یان بە لە ناو چون و شی بونەووە لە بتياتناندا دادەنری، واتە: سروشت ناتوانی خۆی دروست بکات چونکە ھەر گۆرانی لە سروشتدا جوړیکە لە جوړەکانی نەمانی سیستەم و دیزاین و روخانی بینای گشتی، لە ھەندێ دۆخدا سیستەمەکە لە سادەووە بۆ ئاوێتەو ناسادە دەروات، ئەمەش لەسەر حیسابی ترازانیکی گەورە پێک خستن و پێزبەندی شوینەکی تردا نایتە دی. ئەم گەردونە تەنیا بارستایی یەکە مل بۆ یاسایەکی دیاریکراو کە چ دەکات، پێویستە گەردون ھۆکاری سەرمتای ھەبێ مل بۆ یاسای دوھمی گەرمی کە چ نەکات، دەبێ ئەو ھۆکارە سەرمتایە ماددە نەبێ لە سروشتدا نایەتە ئەو ھیش خوای پەنھان و شارمەزایە، کە چاوەکان پەیی پێ نابەن.

ئاوردانەو دەیهك له دواوهی یاسا سروشتیهكان

ئەدرین فاست - سروشت ناس - دکتۆرا له زانکۆی ئۆرلە
هۆما دینیت - ئەندامی وانە گوتنەوێه له بەشی سروشت
ناسی له رابردو ئیستا له وزی ئەتۆمیدا کاردەکات.

وێلامی ئەو پرسیارە ی ئەم نوسراوە پێشکەش دەکات یان بەلای منەوه
لێکۆڵینەوهی ئالۆزو درێژی ناوێت، دەرکۆ وێلامەگەیی گورت بێت، هەمان کات
بەلامەوه بەلای گەمەوه مانا بەخش دەبێت کاتی له لێکدانەوهی دیاردەیی
دەکوڵینەوه له بارە زانستی سروشتیدا، بە زۆری سادەترین تیۆر و مەرجین،
کە ئەم دیاردە بە ڕافەیی، شەڕۆفە دەکات لەگەڵ دیمەنە ئەزمونیەکاندا ڕێک
بێتەوه، زۆر جار پشت بە هەندێ گریمانکاری دەبەستین، چونکە پالێشتی
تیۆریکی دیاریکراو دەرگەن هەمویان پونن یان پیتی چوون. ئەگەر ئەو
گریمانانە ساغ بن تیۆرەکانە قایم دەبێ و بیناکە بێند دەبێ، بەلام گەر تیۆرەکانە
لاواز بێ یان هەلەومەربێ تیۆرەکانە له بناغەوه هەرمس دینی و بیناکە
دەروخیت، تیۆری ئەگەرەکان له روی ماتماتیکیەوه بەشیکن له تیۆرە
پەسەنەکان، له فیزیازانی دا زۆر بەکار دەبریت. ئەگەر پارچە دراویک فری
بەدین بێ ئەوهی به هیچ شیۆمی کاری تی بکەین، پاشان زۆرمان ئەوه دوبارە
کردوه ژمارە ی ئەو جارانی هەموو رویەکانی تیدا دەدرەوه یەکسان دەبن.
کاتی پولهکانی شەترەنج چەند جاریکی زۆر فری دەدەین ئەگەرەکانی
دەرکەوتنەکانی هاوشەش پوهکانیان یەکسان دەبێ. دورنی یە هەندێ فیڵ
بەکار بێنین تا ژمارە ی ئەو جارانی رویەکانی پارچە دراوهکانە یان پولهکانە له
رویەکی دیاری کراوا زیاتر بێ ئەوهی کە لەکاتی ئازادی کردارەکاندا پوو دەدات.
لهو فیلانە یان کاریگەرییە دەرەکیەکان. ئاشکرایە جیاوازی نیوان ئەو دوو

دۆخە ئەوەیە، کە فەرێ دانی دراوەکە یان پولهکە (الزهر النرد) لە دۆخی یەکەمدا، بەرپێکەوتیکی پرووت دەبەستێ، بەلام لە دۆخی دوەمدا لە ژێر کاریگەریەکی تایبەتی دا دیتە دی. دەکرێ ئەم نمونە لەسادهو ساکارهوه، بۆ نمونە ی ئالۆزتر بگوازینەوه.

بۆ نمونە: (١٠) یان (١٠٠) یان ملیۆن یەکە بگرە کە هەمویان لەیەک کاتدا کاردەگەن تا کاریکی دیاریکراو بکەن، یان پێگایەکی تایبەتی بگرن بە پێی یاسایە پێکەویەکان و ئەگەرەکان (الاحتمالات). گەر هەر لادانی لەو ئاکامە ی چاومرێمان دەکرد پرووبدات ئەو کاتە لە هۆکاری لادانە کە دەکوڵینەوه، یان سۆراغی کاریگەرەکە دەکەین، ئەگەر توانیمان ئەو کارتیگەرە وەسف و پێناسە بکەین ئەو کاتە توانیومانە یەکی لە یاسایە سروشتی یەکان بدۆزینەوه، کە رافەمان بۆ دەکات بۆچی ئەو شتانە پێگایەکی دیاریکراویان گرتووتە بەر.

بۆ نمونە: کاتی سەیری پێگا و پێبازی (نیوترۆنات) و (ئەلیکترۆن) هەکان یان (پروٹۆنەکان) دەکەین لە بواری کارەبایی یان موگناتیسی دا ئەو کاتە دەتوانین ببینین هەر کام لەوانە پێگایێک دەگرن کە دەتوانین بە ووردی وەسفی یان بکەین و پێشبینی، بکەین، وای لێدەکەن پێگایەکی دیاریکراو بگرنە بەر زانین و پێشبینی کردنیان ئاسان بێت. دیسان لەکاتی دەرچونی تیشکی روناکی لە کەوانە ی کارەبایی (سۆدیۆم) هوه هەمان دۆخ پروودەدات، کاتی بە کونەکی بچوکدا ڕەت دەبێ بەرەو ئاوێزەیهکی سیانی ئێمە هەمیشە دوو هێلی لێک نزیک دەبینین ڕەنگیان ڕەتەقالتی زەردباوهو نیوانەکی ئەو لێکیان جیا دەکاتەوه. ئەوهی گرینگە لێرەدا ئەوەیە کە هەموو یاسایە سروشتی یەکان کە وەسفیان دەکەین و بەکاریان دێنین تەنیا وەسفیکی پرووتە بۆ ئەوهی پروودەدات یان دەبینرێت. ئەمە بەوه نابێتە بەرپۆهبردن یان ناچار کردن، وەسف لە خۆی دا هۆی پروودانی دیاردەیی لەدیاردەکان نی یەو رۆنکرەوهی هۆیهکانی رودانی نی یە .

بۆنمونه :

كاتى زانست دميهوئى هەول بەدات سەرچاوەى گەردەمەن رۆن بکاتەو دەبینین بەیانی دەکات بە پێى ئەو زانستانەى لە بارەى سروشتى ناوکی یەو هەمانە چۆن گەردە بنە پرمیەکان کارلیک دەکەن تا هەموو ئەو توخمانە بۆ ئیمە پێک بێنن کە ناسراون، تەواوی ئەو توخمانە (العناصر) ئەم گەردەمەنى لى پێک دى بە (پروتنەکان) دەست پێدەکەن کە خاسیەتى تایبەتى و هیزی کێشکردنیا ن هەیه پێکەومیان دەبەستیتەو بەلام چۆن خودی پروتنەکان بەیدابون و بۆجى ئەم سیفاتانەیان هەیه ؟ وەلامى ئەم پرسیارانە هیشات زانست نەیتوانیو شروڤەى تەواویان بکات. تا برۆینە قولایى شتەکانەو بۆ پرمگ و ریشەى سەرمتایى یان بگێرینەو دەبى لە کۆتایى دا بگەینە پێویستى بونى یاسایە سروشتى یەکان کە گەردیلەکانى ئەم گەردەمەنى ملی بۆ کەج دەکەن، ئەمە لە خۆیدا بەلگەپێکە لەسەر بوونى خواپێکی بەتوانای بەرپۆمبەر کە چارەنوسى هەموو دیاردە گەردەمەنى کێشاو، کە بەو رێگایە کێشراو دا برۆن. خودا ئەلیکترۆنەکان و پروتنەکان و نیوترۆنەکانى دروست کردو و خاسیەتى دیاریکراوى بۆ داناون و بەو هۆکارە پەفتارو پێژمەکانى بۆ کێشان، کاتى هزرى سنوردارمان دميهوئى بەرمە دوا ئاومریداتەو لە کات ژمیری سفر بکۆلێتەو لە میژوى ئەم گەردەمەنى دەبینین ئەو برۆایەى بۆ بەیدا دەبى ئەم گەردەمەنى سەرمتا و ساتیکى دیارى کراوى هەیه گەردیلەکانى تیدا هاتۆتە ئاراو کە کەمرەستەکانى ئەم گەردەمەنى لى پێکهاو.

پێویستە خاسیەتەکانى ئەم گەردەمەنى پێک هێنانى کە پەشتەکانى ئەو دیارى دەکات، هاوکات لەگەڵیدا بەیدابون، ئەمەش لۆژیکى جوانە، هۆکارى یەکەم، ئەو هیه ئەم گەردەمەنى بەدیھیناومە و سیفاتانەى تیدا داناون کە پەفتارەکانیان دیارى دەکات، پێویستە برۆمان وابى توانای کردگار و بەرپۆمبەردنى و توندو تۆلێەگەى لەسەروى توانا و بەرپۆمبەردنى تەواوى

مروڤه کانه و ميه. ئەگەر لەم مەسەلەیه شدا هاوکاری یه کتری بکه نزیه کترین زانا ناتوانن دان به مەدابینن، که مروڤ تا ئیمپرۆش له راست زانینی رازو دیارده کانی ئەم گەدرۆنه له لانکۆله دایه و ساوایه. کاتی بهرەو جیهانی ئەندامی (ئۆرگانی) هه ئیگوازین دەبینین رەفتارەکی ئالۆزتر دیتە بهرچاومان، بۆیه ئەگهري لیکدانه و هی ئەو رەفتارو رەوشته لەسەر بناغهی ریکه و تیکی پروت تا سنوری بی پروانه وه کز ده بیت، که رەسته سەر مکیه کان که به شداری له دروست کردنی که رەسته ئەندامیه کان ده کهن بریتین له (هایدرۆجین، ئۆکسجین، کاربۆن) و بری له (نایترۆجین) و توخمی تر، پێویسته بۆ پیک هیانی سادهترین زینده وەر ملیۆنه ها گهر دیله کۆ ببنه وه. گهر سهیری جوهره کانی تری گیانداران بکهین که گهر وهرترو ئالۆزترن ئەگهري کۆبونه وهی گهر دیله کانیان لهسەر بناغهی ریکه و تیکی پروت نااستی له کهمی ده دات بیری ئی ناکریته وه. گهر سهیری گیانداره بالان بکهین، ههیه له وانه ئەوهنده زیرهکی ههیه توانای پلان و داهینان و هه ئسان به کاره کانی ههیه، دهگه نه ئاستیکی موعجیزه و زال بوون بهسەر یاسایه سروشتی یه کاندای. گهر پیمان وابوو هه موو ئەو شتانه به ریکه و تیکی پروت پرووده مند و گهر ده کان به شیوهیهکی دیاری کراو کۆده کاته وه تا کۆمه له گهر دیله یی پیک بێنن یه کتری پیک بێنن بۆ بنیات نانی چه نه جسته یی، به کرداری زۆر بوون هه ئبستن و ته واهوی ئەره کانهی ژیانراپه رپینن و هزر و بیر کردنه و میان هه بی بۆ ئەوهی لیژمه دا هیج خواجهکی هه ئسورپنه ر هه بی، که دروستی کردبن و وینه ی بۆ کیشابی و دایه یینابیت، ئەوه عه قل قبولی ناکات و ناچیته چوار چی وهی بیر کردنه وه. تا گهر واشمان کرد ئەوه له روی زانستی یه وه ده ستمان به گریمانیکی دور وه گرتوه، گریمانیهکی لۆژیکی ساده مان پشت گوئی خستوه که بوونی خودایه که گهر دونی رۆنا وه به توانای خوئی به دیه یینا وه. خودا و مند ده ست پیکه ره، ئەم وشانه ساده و ساکارن به لام شکۆدارن، ئەو شکۆداری هه ق و پاگژه.

خوداو یاسا کیمیاوییه‌کان

نوسینی: جۆن، دۆلف بوهر - پارێژکاری کیمیایی - دکتۆرا
 له زانکۆی ئیندیانا - مامۆستای کیمیایه له کۆلیژی
 ئیندرسون - پسرۆر له پیتک هاتنی ترشی ئەمینی و
 پشکنینی کۆبالت.

تاوه‌کو بزانی‌ن چۆن یاسایه کیمیاوییه‌کان دەدرێنه پال خوداو ڤادده‌ی گه‌م و کورتی هزری مرو‌ف پون بکه‌ینه‌وه، وه بزانی‌ن بۆچی پێویسته خه‌لکی هه‌موویان گه‌رده‌ن که‌چی بکه‌ن هه‌تا ئەوانه‌ی که به بلیمه‌تیان داده‌نێتی‌ن من ده‌مه‌وێ لێره‌دا تروسکاییه‌ک له میژووی کیمیاگه‌ری بڤه‌مه‌ روو، که مه‌یدانی پسرۆری خۆمه، داها‌توو هه‌ول ده‌ده‌م له زاراوه‌ی هونه‌ری خۆم بدزمه‌وه‌وه ئەوه‌نده‌ی له ده‌ستم بێ بێ پێچ و په‌نا‌بم. هه‌ر له‌گه‌ڵ سه‌ره‌ه‌ڵدانی به‌ره‌به‌یانی شارس‌تانی و مرو‌ف‌دا هه‌ول ده‌دات له رازی ئەو گۆرانا‌نه سه‌ری خۆی، ده‌ربکات، که به‌سه‌ر جیهانی مادی و ده‌روبه‌ری دادێن، حا‌لی بونی بۆ م‌اده‌ له‌سه‌ره‌م‌ادا نادیارو شاراوه‌ بوو. (دیموکری‌تس - ٤٠٠ پ ز) سه‌ره‌م‌ا له رێگه‌ی خه‌م‌لان‌دن و هه‌ڵسه‌نگان‌دنه‌وه گه‌ییشه‌ ئەو به‌روایه هه‌موو شته‌کان له ته‌نۆکه‌ی زۆر و وردیله پێک دێن هه‌ر کامێکیان سه‌ربه‌خۆن، ئەم بیرۆکه‌یه‌ش جیا‌بوو له‌و بیرۆکه‌یه‌ی پێشو بلا‌و بوو، که ماده له بارستاییه‌کی په‌یوه‌ست به‌ یه‌که‌تره‌وه پێک دێت، له‌کاتی دا بیرۆکه‌ی (دیموکری‌تس) له‌گه‌ڵ ئەو دیمه‌نه‌ی چاو ده‌یان‌بینی له ر‌است ماده‌دا رێک نابێته‌وه ئەم بیرۆکه‌یه به‌ شاراوه‌یی مایه‌وه له ژێر که‌لاوه‌ کۆنه‌کاندا، چونکه ئەو چاخه‌ گومان له دروستی ئەوه ده‌کرا. کیمیاگه‌ری کۆن به‌شی: له زانستی جادو سیحری تا هه‌زار سا‌لی له‌گه‌ڵدابوه، ئەو ده‌یه‌وێ لێک‌دانه‌وه‌پێک بۆ ماده‌کان بکات، له ناوه‌ر‌استی

سەدەدی (١٧) دا (رۆبەرت بویل) بۆ بیرۆکەیی (دیموکریتس) گەڕایەووە ناوی (توخم) ی بۆ ھەموو کەرەستە سادەکان داتاشی، کە لە کارگەدا بۆ کەرەستە سادەتر ناگۆرێن. توخمەکان بەم واتایە جیانە لەو مانایە (ئەرستۆ تالس) بۆی چووە، ئەو پێی وابوو ئەو توخمانەیی مادە پێک دێنن بریتین لە (خاک، ئاگر، ھەوا، ئاو). سالی (١٧٧٦) لەلایەن (جۆن بریستلی) گازی ئۆکسجین دۆزرایەووە، سالی (١٧٧٦) کە لەلایەن (لۆرد کافیندیش) ھەو گازی (ھایدروجن) دۆزرایەووە، زۆری نەبرد (لافوازییە) دیزیەووە ھەوا پێک ھاتە (ھایدروجن) و (نایتروجن) و پەیی بەو بەرد (ئاو) ناشی توخم بێ، چونکە بە ھۆی سوتاندنی (ھایدروجن) لە ھەوادا ئامادە دەکریت. بەراستی زانستی کیمیا بەراستەقینە پێش کەوت. سالی (١٧٩٩) کیمیاگەری فەرەنسی (جوزیف براوست) دۆزیەووە کەرەستە کیمیاویە پاکزەکانی وەکو (خوێی چێشت) پێک ھاتە نەگۆری ھەییە با ئاو پ لە چاوەکەشی نەدریتەووە. ھەرچی (بیرتولیت) بو بە پێچەوانەووە پێی وابوو خوێی ئامادە کراو بە پێی شوێنەکان جیاوازە، (براوست) دواى ھەشتا سال لە ئەنجامدانى تاقى کردنەووە جەولەییەکی بەدەست ھێنا بەووە بۆی ئاشکراو ئاویتەکان پێکھاتە نەگۆریان ھەییە.

سالی (١٨٠٨) دا (جۆن والتۆن)، کە مامۆستای بو ھەولێ دا ھەرچی زانیاری ھەییە لە بارە کیمیاووە تا ئەو کاتە کوێان بکاتەووە لیكدانەووە پێک بۆ نەگۆری توخمەکان و ئاویتەکان بدۆزیتەووە ئەو (تیۆری گەردیلەیی) ی ماددی دۆزیەووە، ئەو بینی توخمەکان لە تەنۆلکەیی وورد پێکدێن، ناوی نان (گەردیلە - الذرة) کان، بینی گەردیلەکانی یەک توخم پێویستە لە ھەموو لایەکەووە ھاوسەنگ بن، ھەرچی گەردیلە توخمە جیا جیاکانن پێویستە لێک جیاوازی بن. (دالتۆن) وای دانا ئەو (گەردیلانە) پێویستە دابەش نەبن، بۆیە ناتوانن بۆ وینەیی بچوکتەر بگۆرێن. ئەو ھۆکاری جیاوازی توخمەکانی لە سیفاتی سروشتی و کیمیاوی دا بۆ جیاوازی گەردیلەکان گێڕایەووە لە جیاوازی کێش و خاس، تردا. دیسان دەری خست نەگۆری ئاویتەکان بۆ یەک گرتنی توخمەکانی ناو

پیکهاتهکان دهگهړیتوه بهرپژړی وردی نهگور لهیهک پیکهاته‌دا، نهو کاته رپون بډوه دیارده کیمیاویهکان گهردن، چه‌ند یاسایکی دیاری گراو که‌چ دهگهن، وهکو (یاسای مانه‌وهی ماده) و(یاسای نه‌گورپ پیک هاتن) و(یاسای مانه‌وهی وزه).

کاتی کیمیاگهران له توپژینه‌وهی زانستی یه‌کانی خو‌یان بهو نامرازانه چه‌کدار کرد، زانستی کیمیایی له زانستی وهسفی یه وه بډ زانستی پېوانه‌یی گورپا، که پشت به پېوانه‌ی ورد ببه‌ستیت، هر که نه‌م رپگایه بډوه و ناراسته‌کان دیاری کران پېشکه‌وتنی راسته‌فینه سهری هه‌لداو برپاردر ا توپژینه‌وهی زانستی کیمیاگهری له‌سهر بناغه‌ی رپکی و یاساکان دادبمه‌زیت، بهو هوکاره کیمیاگهری چووه رپزی زانسته‌کانه‌وه، لهو سه‌دمیه‌ی (دالتون) پېشکه‌وتنی تیدا به‌دهست هی‌نا له ناوه‌راستی دا توپژنه‌وه‌کانی پېشکه‌وتن، ههمان نه‌و ناراستانه‌ی گرتنه‌به‌ر که (یاساکانی نیوتن) پیناسه‌ی کردبوون. سالی (۱۹۰۰) زانایان له ژماره توخمه‌کاندا له (۲۰) دانه‌ی رډوانی (دالتون) وه سهرکه‌وتن بډ (۹۰) توخم، بهو هوپه‌وه کیمیاگهری ژماریه‌کی پېوانیه‌یی به‌دهست هی‌نا له پیکه‌وتنی دا، (دالتون) پپی وابوو گهریله تونولکه‌یه‌کی رمقی مادده‌یه گهردن بډ یاساکانی (نیوتن) که‌چ دهکات. له نیوه سه‌ده‌ی (۱۹) دا کو‌مه‌لیک تافیکردنه‌وه نه‌جامدران، دهرکه‌وت لی‌رمد گهریله‌ی زور ئالو‌زتر لهو گهردی‌لانه له نارادان که (دالتون) وهسفی کردون.

(ماسون) له سالی (۱۸۵۲) دا هه‌لسا ته‌زوی کارمبایی به‌ناو بډرپه‌کی بډشدا رمت کرد. (جیسله‌ر) هه‌ولیدا دوباره‌ی بکاته‌وهو ته‌زوی کارمبایی به‌هیزترو کو‌مه‌لی‌گازی جیا‌جیا له‌ناو بډرپه به‌تاله‌کاندا به‌کاربیتن، له سالی (۱۸۷۸) دا (کرپوکس) توانی بډرپه به‌تاله‌کان له ئاستی دا به‌کاربیتن که‌س به‌ر له‌نهو خو‌ی له قهره نه‌داییت. نه‌و بینی له کاتی گوزمرکردنی ته‌زوی کارمبایی دا به‌ناو بډرپه به‌تاله‌کاندا بروسکه‌یه‌کی سه‌یر په‌یدا بوو له‌ناویاندا . (تومسون) سه‌ماندی بروسکه‌ی نه‌و تیشکه سه‌یرانه بارگه‌ی سالی کارمباییان هه‌لگرتوه به

خېرايى يەك تىدەپەرن عەقل كاس دەكەن. بە شىۋەيەك دەردەكەون كىشىيان نەبىت، ئەم تىشكانەى بە تىشكى (كاڭود - جەمسەرى سارد - اشعة المهبط) ناساند، ئەو بۇريانەش تىشكەكانى تىدا پىك ھات بە بۇرپەكانى (كاڭود) ناوى بردن . دواجار دەركەوت ئەو تىشكانە بە تەنيا لىشاۋىك ئەلىكترونى دەرپەريون. بەدواى ئەوودا دياردەى چالاكى تىشكاومرى (النشاط الاشعاعى) دۇزراپەوۋە كە (بكوپىرل) و (ئال كورى) دۇزىيانەوۋە، ئەم دۇزىنەوۋەيە جىيەئىكى تازەى كىردەوۋە لەو تەنۇلكەكانەى لە گەردىلە بچوكتىر^(۱). لەو كاتەوۋە گەردىلە بە تەنۇلكەيەكى رىق سەير نەكرا كە بى ھەست و خۇست بىت، بەلكو بەو چاۋە سەير كرا كە لە شىۋەى (كۆمەئەى خۇن)دايەو بچوك كراوۋتەوۋە ناۋكى كە بەشى بارستايى يە زۆرەكەيەتى چەقەكەى داگىر كىردەو و (پىرۇتۇن) ە مەجەبەكانى كۆكردۇتەوۋە، لە دەورى دا كۆمەئى (ئەلىكترونى سالب) دەسورپىنەوۋە كە برىتىن لە كۆمەئى يەكەى ووزە لە سىستەمىكى دىارىكراۋدا بەدەروى چەقدا خول دەمدەن. خاسىيەتە سىروشتى و كىمىيى يەكانى ئەتۆم يان گەردىلە دەكەوۋىتە سەر ناۋك كە بارگەى كارمبايى يان ھەلگرتەو، دىسان دەكەونە سەر رېزى ئەلىكتىرۇنەكان لە دەورى ناۋكدا. سەرمتا ھەولندرا ياساكانى (نيوتن) بەسەر تەنۇلكەكانى خوار گەردىلە، پىراكتىك بىكرى، بەلام پاش ئەوۋە زۆرى پىنەچو دەركەوت ئەم ياسايانە بەسەر ئەو تەنۇلكە وردانەدا پىادە نابن، ئەمەش بوە ھۆى سەرھەلدانى رېگى تازە بۇ ھەزماردن، لەبەر ئەوۋە تىۋورى (كوانتۇم - الكم) سەرى ھەلدا، كە يارمەتىمان دەدات گوزارشتىكى ماتماتىكى بىدى بۇ ئەگەرى رەفتارى (پىرۇتۇنەكان) و (ئەلىكتىرۇنەكان) و تەنۇلكەكانى تىرى گەردىلە. لە سالى (۱۹۲۷)دا (ھايىزىنجى) تىۋورى (گومان) يان

(۱) ھورئانى پىرۇز نامازە بۇ دابەش بونى گەردىلە دەكات و فەرمويەتى : ﴿وَمَا يَرْزُبُ عَنْ

رَبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ﴾ يونس/ ۶۱. بىروانە (گەردىلە

ناسى / ۱۰۸۱)

(دیاری نهکردن - عدم التحديد) ی داهینا، ئەم پرمونسیپه دمقی ئەومیه رپتی نهچوه شوین و خیرایی هەر شوینیک دیاری بکهین له ساتیکدا هەرچهنده ههول بدمین ئەلیکترۆنیک ببینین دهبینین دۆخهکهی دهگۆرپۆت، گۆرپنهکه شوینی ئەو یان خیرایی یهکهی یان هەردوکیان بەدهست دینیت. لهبەر ئەوه ئیمه دمتوانین قسه لهسەر ئەگهري دیاردمیەك بکهین، بهلام ناتوانین به ووردی پیناسه ی بکهین ئەو کاته دهلین: سروشت مل بۆ یاساکانی رپکهوتی ژمیریاری کهچ دهکات. ئیمه به زۆری لهگهڵ ژمارمیەکی زۆر (ئایۆن) و (تهنۆلکه) له کارگهرا مامهله دهکهین، ژمارمیان بلیۆنان دهبیت کاتی شی کراومکان ئاویته دهکهین هەر یهکی لهو (ئایۆن)انهی ناوهوه له کارلیکردندا شتیکی تایبهتی دهگریتهبهر، رهوشتیکی نارپک دهبی، ناتوانین پيشببینی بکهین، هاوکات دمتوانین ئاکامهکانی کارلیکردنی گشتی به وردی تهواو بجهملینین.

لیرمدا سهدان ههزار (ئایۆنات) ههیه بهشداریان له کارلیکردن دا نهکردوه، بهلام تا ئەو کیشانهی به کاریان دینین نهتوانن ئەم بره کهمه دیاری بکهن ئیمه ئەو کارلیکردنه تا پلهی کاملی گوزارشت دهکهین. (دینوی) ئاماژه بهیوه دهکات و دهلی: ههموو شتی ههلوپشته لهسەر ئەو پپوانانه دهکات بهکاریان دینین، کاتی پپوانهیهك بهکار دینین و به کاملی دزمانین، له کاتی، بهکارهینانی پپوانه ی تردا ئاوا دمرناچیتهوه، نمونه: گهر یهك گرام (کاربۆنی رهش) لهگهڵ گرامی (ئارد) بهکاربیین ئاویتهکه لهبهر دم ئیمهرا پهنگی خۆله میشی ومردهگریت، بهلام لهبهرچاو میکروپپیکدا که بهسەر گردی له ئاویتانه گاگۆلکه دهکات له شیوهی بارستایی یهکی رهشدا دمردهکهوی، بارستایی سپی هاوسنوریهتی، ئەمهش بۆ جیاوازی ئاستی سهیرکردنی دۆخی میکروپپهکه بۆ شتهکه لهگهڵ دۆخی ئیمهرا دهگریتهوه. بهلام لهبهرچی کیمیا مل بۆ ئەو یاسایانه کهچ دهکات دۆزیومانتهوه، لهبهر ئەوهیه ئەو، زانستیکی ئاماری (الاحصائی) یه. لهبهر ئەوه یاسایه سروشتی یه کیمیایی یهکان له بنهمادا

له سهه نارپکی دادمه زریڼ، به لام نه وهی ده بینین له رپکی دیارده کان بو نه وهی ده گه رپته وه که نیمه له گهل ژماره یکی زور هه لس و کهوت ده کهین تیگرای مل بو یاساکانی ناماری که چ ده کات و چهند ئاکامیکی دیاری کراو ده دات. له م پروانگه وه ده بینین نه وه سیسته مهی دیته بهرچاوان و نه وه هاوړتکیه ی تیبینی ده کهین له بی سهرو بهرپه وه پهیدا ده بن. نه وه هیزه ی له دوا ی نه وه یاسا و نامارانه وه ناراسته کراوه چی په ؟

کاتی مروف یاساکانی رپکهوت پیاده ده کات به مه بهستی زانینی مه دوا ی نه گه ری رودانی دیارده یه که له دیارده سروشتییه کان، وه کو پیک هاتنی گه ردیکی (پروئتین) ی له و توخمانه ی به شداری له پیکه اتنی دا ده کهن، ده بینین ته مه نی زه وی نزیکه ی (۳) ملیار سال یان پتر ده بیت، نه وه زه مه نهش به س نی په بو رودانی نه م دیارده یه و پیکه اتنی نه وه گه رده (الجزیء) په له رپگای رپکه وته وه.

نه م دیارده یه هه لئا که وئ پروویدات، مه گه ر لیږدها هیژیک هه بی ناراسته ی بکات بو مه بهستی دیاریکراو یارمه تیمان بدات، په ی به وه ببهین چو ن سیسته م و دیزاین له بی سهرو بهری و نارپکی په وه پهیدا ده بیت تیوری (هایزنبرج) له راست دیاری نه کردن - عدم التحید) له بهر نه وه په یدابوو که نیمه ناتوانین رپگایه کی هه موار بدو زینه وه له ناستی تیگه یشتنی نیمه دابی بو تیبینی کردنی (نه لیکتر و نه کان) بی کار کردنه سه ر شوینه که ی، یان خی رای یه که ی. روظی دی (نه لیکتر و ن) له ناستیکی جیگر دا ببینین له و ناراسته دابی مه ریخی بو نمونه پی ده بینین^(۱). له م سات و کاته دا تیوری (هایزنبرج) یاریده مان ده دات له ته نولکه کانی وردتر له گه ردیله بکو لینه وه، وه کو چو ن تیوری (دالتون) له سه ده ی (۱۹) دا یاریده ی کیمیا گه رانی دا وه. پیویسته

(۱) نیمرو به میکرو سکوبی نایونی و نه لیکتر و نی ده بینین ، دوا ی نه وه ی (۵) ملیون هه نده ی خو یان گه وره ده کریڼ.

بروامان وایی تا هه نوکه به ته وای ناتوانین نه وهی پیوسته له راست (ماده) و (وزه) بیزانین نیمه بیزانین هیشتا له سهرمتای شه قامداینه.

نه وهی بهی سهره و بهرو بی یاسای ناوی دمه بن له ئاستی بچوگر له نه تومی دا به ته وای پیچه وانهی نه و میه بیره گانمان هه لهن یان په یوهندی به که می زانیاری نیمه وه هه یه له باره دیارده جیا جیا گانه وه یان وابه سته مان ده کهن به لایه نیکی نا دروستی تیپینی یه وه.

مرؤف سهیری هه لاییکی بونه وهر بکات شاکاری و سیستمی تیدا دهبینی، دهبینری نه م گهردونه به ره و نامانجیکی به مه به ست دمروات، نه م سیستمی له گهردیله گاندا دپته بهرچاومان به لگه یه له سهر نه وه لیرمگا سیستمیکی دیاریکراو له ئارادایه گهردیله گان شوینی ده که ون، له هایدورجینه وه بیگری تا ده گاته یورانپوم و پاش یورانپوم تا ئاشنایه تی زیاتر له گه ل نه و یاسایانه دا پهیدا بکهین حوکم له دابهش کردنی (ئه لیکترۆنه گان) و (پرۆتۆنه گان) دا ده کهن بۆ به ره هم هیئانی توخمی جوړاو جوړ برومان به وه پتربی که پکی و سیستم حوکمی دنیای مادی ده کات، رۆژی دی بۆمان ئاوه له ده بیته وه چون وزه کو ده بیته وه تا نه و بارستایی یه مادده یه پیک بیت. (ئه نشتاین) یه که م کهس بو نه و په یوهندی نیوان (ماده) و (وزه) ی ئاشکرا کرد. هیشتا مرؤف له سهرمتای پښتادایه بۆ دۆزینه وهی نهینی یه گانی (وزه) ناوکی) رۆژی دپته پش بتوانین (وزه) بۆ ماده بگورین. به لگه گان له روی کیمیا یه وه پشانی دمه دن گهردون یه ک گرتوه. زور پښاو نامراز هه یه بتوانین زور له و توخمانه ی له (هه ساره) ی تر دا هه نه تاقیان بکهینه وه، وه بزانین هه مان توخمن له زه ویدا هه نه. تا (ئه ستیره) دوره گان له نیمه به شداری نه و توخمانه ده کهن له زهوی هه یه.

زاناکان برویان وایه یاسا سروشتیه گان، که حوکم به سهر نه م هه ساره (الکوکب) یه وه ده کهن که هه مان یاسان ئه ستیره (النجم) و هه ساره (الکوکب) ی تر له خولگه دورو گهړوکه گانیاندا به ئاسماندا ملیان بۆ که چ ده کهن. سهیری

هر لایک بکهین جوانکاری و سیستم و پکی تیدا دهینین، تا هیچ گومانی بومن نه هیشتوتهوه له وهدا لیروهه خویک هیه به توانیه هم گهردونهی داهیناوه دروستی کردوه مه بهستی نهوهی دیاری کردوه. حهزم دهکم کات و شوین به دهسته وه بایه بۆ هینانهوهی نمونهی تر له سهر جوانکاری شاکارهکان و شکوی سیستم، بهلام حهز دهکم سهرنجی خوینهر بۆ (سوری ئاو) له زهوی و سوری (ئوکسیدی کاربون) و (سوری ئامونیاى نوشادر) و (سوری ئوکسجین) رابکیشم که هه موو نهوانه گهواهی له سهر کارزانی و بهرپوهبردن و هیزیکی بى سنور دهدن. ههرچهنده زورشته له سروشت دا ههیه دهستی مروفی نهگهیشتوتی بیزانی و رافهی بکات و هیشتا شاراوون، ئیمه نامانهوی توشی هه مان نه وه لانه ببین که پیشینان تووشی بووون که هه لساون چهند خویهکیان دروست کردوه. بۆ رونهکهوهی نهو شتانهی لیان شاراوو بوه هر خویه کارو پیشهو بسپوری خویان پى سپاردوه. له کاتی دا زانست پیشکوهوت توانی له زوری لهو دیارده شاراوانه بگات و نهو یاسایانه بدوزیتوه، که ملی بۆ کهچ کردون، خه لگی به پیویستی یان نهزانی بۆ نهو خویانه بگه رینهوه دروستیان کردبون زور کهس هر له بهر نهوه نکۆلیان له بونی خوا کرد.

پیویسته توانای خوا لهو دیزاین و سیستمه هدا ببینین دروستی کردوه وه لهو یاسایانهی تهواوی دیاردهکان و شتهکان ملیان بۆ کهچ کردوه مروف به دوزینهوهی نهو یاسایانهی حوکمی به سهردا دهکات، توانی نهوهی نادیاره لیکدانهوهو شروفهی بۆ بکات، بهلام مروف له دانانی هم یاسایانه دا پهک کهتوه چونکه نهوانه تهنیا دهستکردی کردگارن. مروف تهنیا دهیاندوزیتوهو بۆ زانیانی رازهکانی گهردون به کاریان دینیت تا مروف یاسای تر بدوزیتوه له خودا نزیکرت ده بیتوهو زیاتر پهی پى دهبات، نهوه نهو نیشانهو به لگانهن خودا بۆ ئیمه دهره وشینیتوه، نه مهش تا که رینگانی یه بۆ نهو درهوشانه وهیه، به لگو له نامه ناسمانیهکانیشدا بۆ نمونه نهو به لگهکانی نهو که له گهردونها دهیان بینین بۆ ئیمه زور گرنگن و بایه خدارن.

زانست پشتگیری له بروابونم به خوا دهکات

نوسینی : نه لبرت ماکومب نشستر - پسر له
 زینده ورزانی - دکتورا له زانکوی تکساس دیني -
 مامزستای زینده ورزانی به له زانکوی بایلور - راگری
 کولیتی نه کادی فلزیدایه له رابردودا - پسر له بزماره
 زانی و کاریگری تیشکی سینی بۆ سهر در ژسژیللا.

ئایا نهو که سهی دهست له زانست و مرده دات بر وای به بونی خوداو پاکژ
 راگرتنی وهکو بر وای نهوانه به دهست له زانست و مرنا دهن ؟
 ئایا له جوغزی دوزراوه زانستی به کاندای شتی هه به له پیزی مروؤ کهم
 بکاته وه بۆ توانای کردگاری مه زن و شکو داری ؟

نه مانه چهند پرسیار یکن هه ندی جار به که لکه لهی هه ندی کهس دادین، که
 بییان وایه زانیان له مهیدانه کانی فراوانی توژی نه وه یاندا چهندان راستی
 ده دوزنه وه که به پیی رافهی هه ندی له شیکاران له گهل دمه ئایینه کاندای کوک
 نایینه وه. نمونه: نهو روداو به سهر خو مدها هات کاتی له زانکو دمه خویند و
 بریار مدها وانه زانستی بخوینم، زور چاک له یادمه رۆژیکیان پلکی کم جیای
 کردمه وهو سکالای کرد لهم بریاره ی خویندن له زانکوی زانستی به شیمان
 ببه وه، چونکه به بر وای نهو داها تو نهو زانسته بر وای من له ناو ده بات. نهو
 پیی وابوو وهکو زور کهسی تر زانست و ئایین دو هیزی پیچه وانه و له دلی
 که سیکدا پیکه وه کۆنابنه وه. ئیمرو زور شادومانم دوا ی نهوه ی جوړه ها زانستم
 خویندوه و چهندان ساله کارم له سهر کردون هیچ کام له وانه بر وایه تی من
 بر وای پتر کردم و بوه گه وره ترین پالپشت و بناغه ی قاییمی من، که رابردو
 له سهری بوم، گومانی تیدا نی به زانست چاوسا غی زیاتر به مروؤ دمه خشی

لە راست توانی خوای شکۆدار تا مەرۆف شتی ی تازە بدۆزیتەووە لە بازنە ی تاوتووی خۆیدا برۆابونی بە خودا زۆرتر دەبێت. زانستی ئیمپرو شوینی زۆری ئەفسانەکانی گۆنی گرتۆتەووە، کە بیروبروا ئایینی یەکان دایبۆشی بوو، لە حیاتی بوو، گۆران بە چەند راستی یەکی پەسەن پشت بە بەلگەو ئەزمون ببەستن. دیسان زانستی تازە شیوازەکانی پزیشکی نمونەیی وەکو (داخ کردن - الکی) و (کەلەشاخ - الحجامه) هەموارکرد بۆ شیوازی نوێ لەدەست نیشان کردن و چاره، دیسان پزیشکی نوێ هەندێ جۆرە پەيوەندى مەرۆفی بە خواوە گۆری، خەلکی ئەو برۆایەیان نەما کە نەخۆشی تەنیا سزایەکی خواپە بۆ سەر تاوانباران، بەلکو هۆکاری ئەم نەخۆشیانە هەندێ زیندەومەری ووردە لەش داگیر دەکەن، ئەم زیندەومەرانەش وەك تەواوی زیندەومەران گەردەن بۆ یاسایە سروشتی یەکان کەچ دەکەن، گەر ئەم راستیانە بدۆزینەووە برۆامان شلۆق و لەق ناکات، بەلکو ئاشنایەتیمان لەم بارەووە ئەو جیهانە ی خوای گەورە دروستی کردووە ئەو زیندەومەرانە ی گێی مەبەست بێ توشیان بکات پتر دەکات. مەرۆف ناتوانی لەکردە ی هیچ دروستکەرێ بکۆلێتەووە گەر زانستی لە راست کردگاری ئەو کردارانە نەبێت دیسان دەبینین تا پتر لە پازەکانی گەردون و دانیشتوانی بکۆلێنەووە زیاتر سروشتی کردگاری جوانکاری دەناسین من مەشقی توێژینەووە ی زیندەومەرزانیەم کردووە، کە مەیدانیکی فراوانە بایەخ بە تاوتووی کردنی ژیان دەدات لە دانیشتوانی گەردوندا لەناو دروست کراوانی خوای یە لە زیندەومەران جوانتر و قەشەنگ تر هەبێت. سەیری پومکی سیپەرە (البرسیم) بکە کزو لاوازه لەسەر لایەکی رینگایێک پواوە، ئایا هاوشیوە ی دەبینی لە جوانی دا لەناو ئەو ئامرازانە ی مەرۆف دروستی کردون و پازاندونیەووە ؟ ئەم پومکە ئامرازێکی زیندووە شەوو پۆژ لەکارناکەوێ هەزاران کارلیکردنی کیمیایی و سروشتی پێووە هەلەدەستی، هەمو ئەو کارلیکردنانە لە ژیر رکیزی (پروۆتۆپلازم) دا دینە ئاراو کە ماددەیکە بەشداری لە هەموو پیکهاتە ی زیندەومەران دەکات. ئەم ئامرازە ئالۆزە لە کوێو هاتووە ؟

خوا ئاوا بە تەنیا دروستی نەکردو، بەلکو (ژیان) ی دروست کردوو توانای پێداوه خۆی بپاریزی، کە پێیان لە ڕووی تر جیا دەکێتەوه، (کرداری زۆربون) لە زیندەومراندایا لە هەموو بەشەکانی تر جوانترە بۆ لیکۆلینەوه، لە هەموو بەشەکان پتر توانای خوا دەردەخات لەناو توێژینەوهی زیندەومرانی دا.

(خانە) کانی جنسی و زۆر بون (التکاش) کە ڕووی نوێ دینە ژیانەوه ئەومندە بچوکن بە میکروۆسکۆب نەبێ ئەستەمە ببینرێن، سەیر ئەومیه هەموو سیفەتەکانی ڕووەکەکان هەمو ڕەگ و ڕیشالەکان و لق و پۆپەکان و دەمارەکان و گەلاکان لە ژێر چاودیڕی ئەندازیاراندا بەرپۆه دەچن، ئەو ئەندازیارانەش ئەومندە وردیلەن دەتوانن لە ناو ئەو خانانەدا بژین ڕووەکیان لێوه دروست دەبێ ئەو ئەندازیارانەش گروپی (کرومۆسۆم)ەکانن.

ئەو ئەندازیارانە هەبارمیان هەیهو توانای هەموارکردنی خاسیەتی ڕووەکەکانیان کەمە کە ئەو خانە وردانە لە چەند ماومیهکی کەمی زەمەندا دروستیان دەکەن، لەبەر ئەوه زیندەومری پێش خۆیان بۆ خوگۆنجانەن بە توانا تر بن. سەردەمی بەسەر مەرۆفدا ڕەت بوو زۆربەیی خەلک برۆیان وابوو، کوفرە مەرۆف برۆی وابێ ئەم زیندەومرانی ئیمپرو لەم زیندەومرانی بە جیا بزانرێن کە خوا سەرمتا دروستی کردون. بەلام هەنوکه زۆربەیی دانایان و زانایان پێیان وایە زۆربون و گۆڕینی شیوهو فۆرم و پێکەاتنیان هەیه بە پێی ئەو بارودۆخەیی لەناوی دا دەژین زیاتر دەبنە بەلگەیی بەهێز لەسەر توانای خودا نەک دروست کردنی کۆمەڵە زیندەومری گەشە نەکەن و نەتوانن زەمەن لەدوای زەمەن خۆیان دروست بکەنەوه. زانایانی ئیمپرو لەسەر هەیان و پێی دەرگای دۆزراومیهکی تازەیی فر ڕەنگ هەلۆیستە دەکەن ئەویش دروست کردنی ژیانە لەناو کارگەو بۆرپەکانی تاقی کردنەوهدا. بێگومان توانیان دروست بونی شیومیهکی لە شیومەکانی ژیان لەناو کارگەکاندا بدۆزنەوه، بەلام شیومیهکی سەرمتایی و زۆر سادەو ناتەواوه. هەلسان هەندێ کەرستەیی کیمیایی یان بەرپۆزی جیاچیی دیاریکراو ئاوێتە کرد، تا ترشی (دیوکسی ریبونیوکلیک -

(D.NA) پەیدا بکەن، ئەوانە چەند کەمەستەییکن لەناو خانەى زیندودا بەرھەم دێن. ئەوانە ماددەى زیندەن ماددەى (بۆماوەن) کە سیفاتى بۆ ماومىی وەچە بە وەچە ھەڵدەگرن و برۆنە ناو ھەر زیندەوەرئى بۆ ناو بیکھاتەکانى تەوانرا ئەو ماددەى لە (پروتۆپلازم)ى ھەندئى خانەى زیندو وەرگیرئى و بخریتە ناو پروتۆپلازمى خانەى ترەو گۆرانیان لە سیفاتى بۆ ماومىی دا پەیدا بکات. ئیمە ھىچ لەو تر شە دەسکردەى مەرۆڤ لەناو کارگەدا ئامادەى کردووە نازانین یان چۆن کارى کردۆتە سەر پروتۆپلازمى خانەى ترى زیندووەو ئایا خانەکان دەمێژن ؟

ئایا لەگەڵ پێک ھاتەکانى دا رێژ دەبەستن ؟

ئایا ھەمان ئەو کاریگەریانە دروست دەکەن ؟

ماددەى ئەندامى سروشتى پەیدا دەکات ؟

تا ئیمە وەلامى ئەم پرسىارە نازانین تا ئیستا ئەو ھەولانە لەدەستى چارەنوس داوە . ھەندئى زانا گومانیان ھەبە بگەنە دروست کرنى ژيان ھەندیکى تر بەریتئى نەچوونى وەسف دەکەن، بەلام گەر ئەم یاسایە پیاوێبو بروامان بە خوا شلۆق دەبئى ؟

ببگومان برۆای کەس شلۆق ناکات مەگەر برۆای ئەوانە نەبئى برۆایەکى روالەتیان ھەبوو، بەلام ئەوانەى برۆایان لەسەر بناغەى بیر کردنەوہى ھول دادەمەزرئى ئەم مەسەلەى تەنیا بە ھەنگاوێکى نوئى دادەنێین بۆ زانینى جوانکاریەکانى کردگارى مەزن، کە تەنیا خوئى ئەو جوانکاریانەى دروست کردووە کە مەرۆڤ ھەولئى دۆزینەوہى دەدەن. گەر بمانھوئى بروامان قایم و تۆکمە بکەین دەبئى زۆر برۆینە ناو بنج و بناوانەوہ بۆ دۆزینەوہى راستەقینەکە .

گهردون له ژیر دهسه لاتیکي مه رکه زبی دایه

نوسینی : نېل چستر ریکس - زانای ماتماتیکي و فیزیایی -
 ماجستیر له زانکزی واشنتون - له زانکزی باشوری
 کالیفرنیا پیوانه ی گوتنه وه - مامزستای پاریده وهری
 سروشتی یه له کولیزی جرج یېدن - نه ندای کومه له ی
 ماتماتیکي نه مریکی یه .

زور جار بیرو بپروا بلاو مگان هه له وهره سهر لی شیوینه رن، لیږدها بیرو پراییک
 بلاوه دهلی : زانست وهکو پیرمه یږدیکه له راست هه موو پرسیارو وه لایمی قسه
 دهکات ، که چی به پیچه وانه وه وهکو لاییکه پرسیارو بیرکرنه وهو لیکوئینه وهی
 زوره دهیه وی تیبینی پیک له راست هه موو شتیکه وه تو ماریکات بهو ناکامانه ی
 له تاوتوی حه قیقه ت دا پیا یان گه ییشتوه قایل نابیت.

وه بیرو وایه زانسته گان پیکایه کی راست دهگرنه بهر له به لگه داوا
 (الاستدلال) و بیر کړنه وه دا له راستیدا زانسته گان به (دارمیو) دهچی که
 دهیه وی هه میسه بو سهره هه لېچی و خوی هه لېواسی، به لایم راسته وانه ریگا
 ناگریت، به لکو خوی به شته گانه وه لول دمدات، له بهر نه وه نهو ریگایه ی
 زانست دهیگری دهبی نهرم بی توانای راست کړنه وهو گوړانی ههبی له کاتی
 پیویست بوندا، ههرچی تاوتوی (ماتماتیکي و بیرکاری) یه، که من مه شقی له
 سهر دهکه م به چراییکي پینوما به خش دهچی ریگا له بهر دم زانستدا روشن
 دهکاته وه، به لایم ناراسته ی نهو روناکییه پیویسته هه میسه بگوړی تا نهو
 ریگایه بگریته بهر زانسته گان پیدا دهرؤن. زانایان هاوکوکن گهر دو تیورو
 گرمانه هه بوون له ریگای زانستیدا گهر بمانه وی یه کی به باشر دابنیین دهبی
 ساده که هه لېزیرین مادام روناکرنه وی ته وای راستیه گانی له تواناو

ههره که تدایه، ئەم پهرنسییه بۆ هه‌سه‌نگاندنی ئەم دوو گریمانه به‌کاره‌یڼرا، که یه‌کیکیان ده‌لی زه‌وی چه‌قی کۆمه‌له‌ی خۆره‌ گریمان کاری دووهم هه‌لبزیرا چونکه‌ گریمانه‌ی یه‌که‌م پێچ و په‌نای زۆر بوو ههر چه‌نده‌ زانست به‌ند و سنووری هه‌یه‌ ئەو تیۆرو ئاکامانه‌ی هه‌یه‌تی سوودی زۆری بێ هه‌ژماریان هه‌یه‌، یان هه‌لوێستی زانسته‌کانیش بۆ دۆزینه‌وه‌ی رازمه‌کانی بوونه‌وه‌ روکردنه‌ به‌لگه‌یان له‌ سه‌ر کرد گاره‌که‌ی تاووتۆی کردنی دیارده‌ گه‌ردوونیه‌کان دووره‌ له‌ لایه‌ن گیرى و دادگه‌ری و وێژدانی هه‌یه‌ که ئەو هه‌ناعه‌ته‌ی به‌ من به‌خشی ئەم گه‌ردونه‌ خواپێکی هه‌یه‌ ئەو کۆنترۆلی کردووه‌و ئاراسته‌ی ده‌کات، واته‌ لیڤه‌دا ده‌سه‌لاتێکی مه‌رکه‌زی هه‌یه‌ که ده‌سه‌لات و توانستی خواپه‌وه‌ ئەو گه‌ردوونه‌ ئاراسته‌ ده‌کات، لیڤه‌دا زۆر به‌لگه‌ هه‌یه‌ ده‌ری ده‌خه‌ن هه‌ندێ دیارده‌ هه‌یه‌ لێک دوور دهرده‌که‌ون بناغه‌یه‌کی هاوبه‌شیان هه‌یه‌ له‌ شیکار کردندا، ئەم یاسایه‌ له‌ یاساکانی (کۆلمب) دا دهرده‌که‌وێ له‌ راست لێکتر دوورکه‌وته‌وه‌و لێکتر نزیک که‌وته‌وه‌ی بارگه‌کاندا، بۆم ئاشکرا بووه‌ ئەو یاسایانه‌ هاوشپه‌وه‌ی زۆری یاساکانی یه‌ک کیش کردن و له‌ یه‌که‌تر دوورکه‌وته‌وه‌ی هه‌ردوو جه‌مه‌سه‌ره‌کانی موگناتیسین، به‌لکو زۆر له‌ یاساکانی (نیوتن) ده‌چن له‌ راست (هێزی کیشکردنی گشتی) دا، له‌ هه‌ر سێ دۆخی رابردوودا {هێز راسته‌وانه‌ هاوڕێژه‌ ده‌بێ له‌گه‌ڵ سه‌ره‌نجامی جارانێ دوو بارگه‌ یان دوو هێزی جه‌مه‌سه‌ری موگناتیسى یان دوو بارستایی، دیسان پێچه‌وانه‌ی هاوڕێژه‌ ده‌بێ له‌گه‌ڵ دووجای ماوه‌که‌}، راسته‌ هه‌ندێ جیاوازی هه‌یه‌ بۆ نموونه‌ : (کاتی شه‌پۆله‌کانی که‌هرۆ موگناتیسى) به‌ خێرایى (رونایی) ده‌رپۆن کیش کردنی زه‌وی به‌ خێرایى بێ سنور ده‌گوازیته‌وه‌ به‌لام ئەم جیاوازیانه‌ بۆ سروشتی شته‌کان ئاماژه‌ ده‌کات و هانمان ده‌دات بابه‌ته‌که‌ گشت گه‌رمه‌تر تاوتۆی بکه‌ین، لیڤه‌دا زۆر دیارده‌ هه‌یه‌ یه‌ک بونی مه‌به‌ست (وحدة الغرض) پیشان ده‌دات له‌ گه‌ردونداو ئاماژه‌ ده‌که‌ن دروست کران و کۆنترۆل کردنی پێویسته‌ له‌سه‌ر ده‌ستی یه‌ک تاقانه‌ خوا بپته‌ دى نه‌ک فره‌ خواکان.

زینده و مرزنانان باس له چۆنیه کی نیوان پیکهاته ی زینده و مران و پیشه گانیان دهگن تهنه سروشتی یهگان به ته و اوترین شیوه ئهرکیان راده په رپنن. نمونه : (خړوگه سورمه گان) ی خویننه له لهشی مرؤفدا شیوه و هه بارمیان تا ئه و په ری لهگه ل ئه و پیشانه دا دهگونجی بوی دروست کراون. ئه م یاسایه به سهر ته و او ی ئه ندامانی له شدا و وردو درسته گانی پراکتیت ده بیت، گهر به ره و جیهانی (میروان) برؤین ته نیا می ش (ههنگوین) به سمانه، که شانه گانی و هر بگرین به مه بهستی سهرنج پراکتیشانی ئیمه بؤ و ورده کاری و تۆکمه یی و ریك چوونی سهیری ئه و خانانه له بهر چاوانماندا. ههر خانه یك بگری له ملیؤنان خانه ی (الخلیه) ی له جیهاندا هه یه به و په ری ئه ندامانی و و ورده کاری و جوانی و روکاریکی دارپژراون بؤ ئه و کاره ی بوی دروست کراون. خانه گانی می ش ههنگوین ته نیا نمونه ییکه له هه زاران نمونه که ده توانین به مه بهستی جوانی و و ورده کاری و ریکی به نمونه یان بئینینه وه له ههر شتیدا سروشتی بیت. ئه گهر ههر هه موو ئه و به لگه بی شومارانیه نایینه سهر ده فته ر به لگه نه بن له سهر خوا ییکی به ریومه بهر، که ده سه لاتی گهر دونی گرتوته ده ست و ئاراسته ی دهکات، خۆز زانیبامه چۆن ده توانم دوا ی ئه وه خۆم بخمه ناو بازنه ی زانیان و ئه وانه ی کاری زانسته گان دهگن؟ من خۆم که یه کیکم له وانه ی مه شقی زانستیم کردوه ئه و ئاکامانه ی به دهستم هاوردوه له تاوتوی زانستیم دا له راست خوداو گهر دوناو به ته و او ی پیکه و پیکه نامه ئاسمانیه گانه که من برپوام بییان هه یه، برپوام وایه ئه وه ی له ناویاندا هاتوه له راست ئه وه دا که خودا گهر دونی دروست کردوه و ئاراسته ی کردوه دروسته، گهر دژایه تیه ک بیت بهر چاومان له نیوان دهقیکی زانستی و نامه ئاسمانیه پیرۆزه گاندا ئه وه بؤ ناته و او ی زانیاری خۆمان ده گهر پته وه، بؤ نمونه : له (ئینجیل) دا هاتوه میسریه کۆنه گان کایان (القش) به کاره ی ناوه له دروست کردنی خشت دا. ئه م رایه تویرینه وه ی چالینه گانی (الحفریات) ی میسریه گان پشتی نه ده گرت، که چی زوری به سهر نه چوو شوینه و ارزنان دؤزیاننه وه کا تیکه ل به خسته سازی

کراوه تاوه کو توندو تۆل تری بکات. له بهر نه وه کاتی دزایه تی له نیوان زانست و ناییندا ده بینین ده بی ئارام بگرین تا راستی دهرده ویت. تیۆرو بیردۆزه هاوچه رخه کان که شیکاری دهرن بوونی گهردون و خسته ژیر رکیزی ده کهن به شیوه ییک دزایه تی له گهل ده که گانی نامه ئاسمانیه کانداهیه له شیکاری تهواوی راستیه کانداهیه که ده که وئ و خۆی ده خاته ناو شه و مزهنگی گومان و گومرایی یه وه، من خۆم برپوان به خوا هیه، برپوان وایه نه و گهردونی له ژیر رکیزی خۆیدا داناوه.

راستی و دروستی ئاین

نوسینی : مالکۆم دنگان وینز - نوژداری هه‌ناوه‌کان - به
کالۆریۆس له کۆلیژی هویتن له گیاندارزانی دینی - له
زانکۆی تور و ستێن دکتۆرا له پزیشکی دینیت.

له‌وانه‌یه ئه‌و گێشه‌یه‌ی له راست و دروستی ئاییندا ده‌خولیت‌ه‌وه له‌م
پرسیاره‌دا دا‌پڕزێت : ئایا لێره‌دا خودایێك هه‌یه ؟ ئایا خۆی بایه‌خ به‌ مرۆف
ده‌دات ؟

من ئه‌و پرسیاره زۆر به‌گرنگ داده‌نیم . هه‌رحه‌نده لێره‌دا زۆر پێتی‌چوونی
فەلسەفی هه‌یه له‌سەر بوونی خودایه‌ك بۆ ئه‌م بونه‌ومره‌، كه‌ خاومنی چه‌ند
سیفاتێکی تایبه‌تی یه ، لێره‌دا دوو پێگای بانه‌رته‌ی زانستی هه‌یه بۆ سه‌لماندنی
بوونی خودا :

یه‌كه‌میان : له‌سەر به‌كاره‌ینانی (سروشت ناسی) داده‌مه‌زێت
دوه‌میان : پشت به‌ (سه‌رچاوه‌ی می‌ژویی) ده‌به‌ستێت. پێگای یه‌كه‌م: زه‌وی و
ئاسمانه‌كان به‌ ته‌واوی ئالۆزیه‌كانیان‌ه‌وه‌، ژیان به‌ ته‌واوی وینه‌كانیان‌ه‌وه‌،
دوا‌جار مرۆف به‌ هه‌موو توانا بالا‌كانیان‌ه‌وه‌، زۆر له‌وه ئالۆزتره‌ مرۆف بیر
له‌وه‌ی بکاته‌وه‌ ئه‌و شتانه به‌ری‌كه‌وتی‌کی په‌تی په‌یدا بوون . كه‌واته‌ : پێویسته
ه‌زری‌کی زالی خوایه‌کی خولقی‌نه‌ر له‌ پێشه‌وه‌ی ئه‌وه‌وه‌ بێت. مادام مرۆف
بالا‌ترینی زینده‌ومرانه پێویسته شانسێ بایه‌خ پێدانی کرد‌گاره‌که‌ی به‌ده‌ست
ه‌ینابێت، پێویسته ئه‌م کرد‌گاره بونیکی زاتی هه‌بێت. له‌ راست پێگای دووه‌مدا
ته‌نیا ئه‌وه‌نده‌مان به‌ده‌سته‌وه‌یه‌ په‌نا بۆ نامه‌ی ئاسمانی بیه‌ین، كه‌ کۆمه‌لی
به‌لگه‌نامه‌و نوسراون له‌ چه‌رخێ جیا‌جیا دهر‌که‌وتون، به‌ هه‌ندی له‌وانه
ده‌گوتری (ده‌ست نوسه‌كان) به‌بێ ئه‌وه‌ی ئه‌م ناوه له‌گه‌ڵ سیفاتێ له‌ سیفات‌ه‌كان

جوت بکړئ، تاوهکو ئهوه ددریخات ئهوه به تهنیا لهسهروی ئاستی تهواوی دمست نوسهگانی ترموه دموهستی، ژماره ی ئهوه دمست نوسانه (١٦) دانه دمبن له ماوه ی (١٤) سههدا زوړئ (نوسراو) نوسراوئتهوه، کهچی هه موویان لهیهک تهوهردا دهخولینهوه، ههر چهنده نوسینی ئهه نوسراوه (١٤٠٠) سالی خایاندوه گروپی بهشدار ی ئهه نوسراومیان کردوه، خه لکی جیا جیای وولاتان بون هیج کام لهوانه هه لی بۆ نه پرخساوه ئه ویتز بناسیت ئیمه دمبینین بیر کردنه و میان و مهبهستیان یهک شت بوو. ئه گهر سهیری ئهوه بیروبروایانه بکهین مروّف وهری گرتون وه ئهوه هوپانه ی هانی داوه بروایان به راستی یان بکات، ئیمه پیمان وایه هه موو ئهوانه به دو هوکار پیناسه دهکړین : (زیرمکی مروّف) و (ژینگه) ی دهوری، که کاری تیدمکات.

دمتوانین ئهه بیرو بروایانه (المعتقدات) بکهین به دوو کۆمه لهوه: (واقعی) و (تیوړی). بۆ دلنیا بونی مروّف له راستی بروایه واقعیته گان پیوسته مروّف به بهکاره یانی شیاو زی زانستی له بیر کردنه وهدا بهه بیرو بروایه گه ییشتبیت . هیئانه دی ئهه مه رجه له راست تهواوی بیرو بروا واقعیته گاندا که مروّف له ژياندا دهستیان پیوه دهگری پئ تیچو نابیت، هوکاره کهش بۆ زوړی ئهوه بیروبروایانه و ئالۆزیه گانیان دهگه پیته وه له گه ل ئه وه شدا له بهر دو هوکار مروّف په سندا یان دهوکات و بروایاتن به راستی یه که یان دمکات:

١. ئهوه کۆمه لگایانه ی له ناویدا دهزی و ئهوه کتیبانه ی دمیان خوینیته وه دان بهو بیرو گانه دا دینۆ و په سندیان دمکات.

٢. له کاتی بهکاره ییان و پیاده کردنی له ژيانی پۆژانه یدا راستی یه که ی ئهوی بۆ والا دمیبت. ههرچی بیرو بروا بیردۆزه گان زوړ جار سودی ئهوانه بۆ مروّف دهرده کهوئ و راستی یان له کاتی مه شق و بهکاره ییانایاندا دمیبنریت، له گه ل ئه وه شدا له بهر چه ند هوکارئ مروّف ههر هه موویان ناتوانن بروا به راست و دروستی یه که ی بکهن. دیسان ناتوانرئ پښگای زانستی بۆ ساغ کردنه وه و

سەلماندنی بەکاربێنری، چونکە هەموو راستی یە بێویستەکان بۆ بەکارهێنانی ئەو ڕێگایە لەباری ئەم بڕوایانەدا ناتوانری کۆبکریڤتەوه.

دێسان بڕوا بون بە بونی خوا بە بونیکی زاتی تا ئاستەکی زۆر بەشیکە لە بڕوایە تیۆریەکان، کە ناتوانری بەپێی سەنگی مەحەکی شیوازی زانستی تاقی بکریڤتەوه، لەبەر ئەوە خەلکی دەبن بە چەند پیرۆزو مەزەهەبێک هەیانە بڕوادارە هەیانە نکۆلیکەرە، هەیه بێ بڕواو مولحیدە. گۆڕمپانی پزیشکی یەکیکە لەو مەیدانانەی بایەخ بە لیکۆلینەوهی مرۆف و شیکاری کردنی و زانینی ئەو ھۆکارانە دەدات هانی دەدات رەفتاریکی دیاریکراو بگریڤتە بەر، هەندێ جار لە باس کردنی هەندێ پرنسپیی پزیشکیدا هەندێ تیشک دەخړیتە سەر بڕوای مرۆف لە راست کردگادا، بۆ نمونە زانراوە کە تەواوی نەخۆشیەکان کە دوچاری مرۆف دەبن (ئەندامی) یە یان (دەوری)یە، دێسان زانراوە بارودۆخی نەخۆشی دەرونی و ھەلوێستە ھەریەکە ی تا راددەمیکی گەورە مەودای کار تیکرانی بە نەخۆشیەکە دیاری دەکەن. ئەو ھشیان زانراوە کە گۆڕینی (باری دەرونی) یان (تیۆری ھەزی) یەکیکە لە کارە نەشیاوەکان: ئەو کەسە ھەزی ھەروە دەرونی ساغ و بێگەرە تاسەر ئاوا دەمینیتەوه، بەلام ئەو کەسە دڵە راوکیی ھەیه و شېرزە بوە بەروکەشی نەبی بە چارمەر چاک نابیتەوه. تا چارمەبەخش کیشەیهکی لە کۆل دەکاتەوه کیشەیهکی تری دیتە ڕێگاوه. ھەزەرتی مەسیح علیە السلام دەفەر موی (منداڵ) لەسەر ئەو ڕێگایە رابینە کە تۆ دەتەوی بگریڤتە بەر دواي ئەوە ھەرگیز لێی لاناڤات)، ئەو راستی یەسەلاوه، گۆڕینی بیرو بڕوای مرۆف زۆر ئەستەمە یان ڕێگای پوانینی بۆ کاروبارەکان، تاکی ئیمە بە ڕێگای پەرۆمردەو ھەموو ئەو کارانە ی تێ دەکری و زۆر لەوانە دەبنە قوربانی ئەوە. زۆر لەو منداڵانە ی لەسەر وەرگرتنی چەند بیرو بڕواییکی دیاری کراو ڕەنیو دەنریڤ بە درێژایی ژيانیان لەگەڵیدا دەپۆڤ، گەر لە کۆکەلگایەکی بێ بڕوادار پەرۆمردە ببن ئەوانیش دەبنە بێ بڕوا، گەر

له کۆمه لگایه کی (نایین پهروهر) دا پهروهرده بېن شهوانیش دهنه نایین پهروهر .. هتد .

کاتى مروڤ به هوى پهروهرده ههنډى بېرو بېروا وهرده گړى نه مه نابيته به لگه له سهه راستى نهو بېروايانه ههرچه نده ههستى وابى پېويسته نه مه راست و دروست بېت. نه وهى راستى بى زور بېرو بېروا به قه ناعه ته وه قبول دهکن، پاشان به ريگايى له ريگاگان ليى لاده دن. ههرچه نده نيمه ده توانين دمست به رداری نارمزه گان و سوزمه گانمان بين، نه مهش له کاتيکدا دهبى دهمانه وى زورى لهو کيشه و ناريشانه چاره سهه بکه ين، که دمينه ريگامانه وه، له کاتى دا دهمانه وى وه لامي نه م پرسياره بدمينه وه ناتوانين لهو سوزانه دوربکه يونه وه : (نایا نه م گهر دونه خوايىکى ههيه)، چونکه نه م پرسياره شوينه واريکى قولى ههيه له دلمانداو له رېژانى منداليه وه پهگ و پيشه ي دا کوتاوه و ناسه وارى دريژ بوته وه.

نيمه ناتوانين له وه رابکه ين به لکو ناشى له بهرى رابکه ين، مادام نهو پرسياره بۇ بوونى نيمه نهو گرنگيه ي هه بى پېويسته وه لامي بدوزينه وه. من خوم بېروام وايه تا مروڤ ههنگاوى بهرمو بېرواى گيانى هه نه هينى ناتوانى وه لامي نه م پرسياره داته وه، نهو ناتوانى نهو ههنگاوه بنى تا به (به کارهينانى هزره کهى) خوداو کردگارى نه م گهر دونه نه دوزيته وه. گهر مروڤ خواى دوزيه وه له سهه نه م بېروايه بېرواى دامه زرينى و نارامى به دل و دمرونى ده به خشيت. ههنډى کهس گومانى نهو به من دهبه من لايه نگرى نيمان پيشان دهمين، بهو قسانه يان دهمارگيرى بېرو بېروايه هانى داوم، به لام من بېروام وايه بېروا بون به خودا بهر له هه موو شتى نه زمونځى که سايه تيه دمتوانى بگاته بېرو کهى بېروا بوون به خودا. به لام به ريگاگانى مادى نه بى ناتوانى به لگه ي بۇ بينيته وه. بېروا بوون به خودا بنه ماي دلنيا بوونه به بونى خواى گه وره، له کيتابى پېروژدا پيناسه ي بېروا گراوه (نهو هيزه وه لامي پارانه وه دمه تاته وه ، مروڤ له دنياى ناديار دلنيا دمکاته وه).

(سیر و لیام ئۆزلەر) که پزشکی که نه دی ناوداره دهئی: (برپوا پالنه ریکی
که ورهیه ناتوانین نهو هیزه له تهرازودا بکیشین یان له دهریکدا تاقی
بکهینهوه) بهی بوونی هم برپوایه برپوا بون به خودا تهواو نابیت.

شته سه یرو سه مه رده گانی (خاك)^(۱)

نوسینی : دیل سوارتنق دروبه ر- پسرور له فیزیای خاک -
دکتورا له زانکوی نیوا - ماموستای یاریده در له زانکوی
کالیفرنیا - نندامی کومه له ی خاک زانی نه مریکا -
پسرور له پیکهاته ی خاک و گل و جو له ی نار به ناریدا.

له کاتی که دا دانیشتوانی شار به ترومبیله که یان به و شه قامانه دا دهرور
گونده کان و ناوچه کشتوکالیه کان دهرن دهبینن به ره مه مه کشتوکالیه کان
سه رنجیان راده گیشتی، نه وان دهرانن نه وانه له زهوی یه وه دهرورین، به لام زور
بایه خ به و خاک و گله نادن که نه و روه گانه شین ده کاته وه و دهبانرپوینی . به
بیچه وانه وه ههرچی جوتیاری باش و کشتیاری باشه گرنگی به خاک و
جو ره گانی و خاسیه ته گانی دهرن، ههرچه نده چاوه رپی له زوربه ی ههره
زوریان ناگه یان به تویرینه وه یه کی زانستی ماده ی خاکه که هه لسن که کارو
ناستی گوزهرانیان له سه ر نه وه داده مه زریت. خاک جیهانیکی پر له شتی
سه یرو سه مه رمیه، که ته نیأ زانست و تویرینه وه زانستی یه کان ده توانن به ی
به رازه گاینان بیهن، له بهر نه وه به باشی دهرانم به کورتی ئامارمیکی کورت بو
خاسیه ته گانی خاک بکه م). دور نییه هه ندی جار خوینهر به ناسانی له کاتی
باس کردنی هه ندی لایه ن و زاراهوی هونه ری دا شوین بکه وی به لام دنیام
هاورای من دهبی که جیهانی خاک و زهوی پر له شتی سه مه ره پاشان نه و
په یوه ندیه تیکه ل کیشه زوره ی که ناگری به دهستی کردگار وه نه بی هاتیته

(۱) قورنانی پیروز له باره ی خاک هه رمویه تی: ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا

تَحْتَ الثَّرَى﴾ طه: ۶۰.

ئاراوو شكوو جوانى ئەوانەى پى دەدات، گومان ھەئناگرى داھاتوو خوینەر
دەخاتە خەيالى داھینەرى مەزنەو .

با برۋانىنە خاك : سەيرى خاك بكە چۆن بە ھۆى كىردارى رۋتانەو
(التەريە) پەيدا دەبى^(١) . ئاكامەكانى ئەو ھۆكارانە دەبنە چەند بەشيك:
ليرەدا چىنى پاشماوھى خوارەو ھەيە لە خاكدا بارستايى پاشماوھى
سەرگەوتو، پاشان چىنى خاك دىت، ھەموو ئەو چىنانەى رابردو بە ھۆى
كىردارى شكان و خاش بونى كىردارى رۋتانەو بەرھەم دىن. (خاك) بۆ ئيمە
زۆر گرینگە چونكە سەرچاوھى كەرمەسى خۆراكى گرینگە كە لە كاتى گەشەدا
بۆ چەقاندن و راگرتنى ئەو رۋمەكانەى لەسەر روى زەويەو دەن پىويست دەبىت،
لە كاتى دا تاویرە ناگرينەكان (الصخور النارية) توشى ھۆيەكانى ووردو خاش
بون دەبن، وردە وردە ئەو ماددە تفتانە تواناى توانەوميان لە ئاودا ھەيە لىيان
جیادەبنەو، وەكو (كالىسيۆم و مەگنيسيۆم و پۇتاسيۆم)، بەلام (ئوكسىدەكانى
سليكون و ئەلەمنيۆم و ناسن) دەمىنەو بەشيكى گەورە لە خاك پىك دىن.
ئەم كىردارە نزم بونەوميەكى زۆرى ئاستى (فوسفور) لەگەلدا نىە بەلام
بەزۆرى بەرزبونەوھى ئاستى (نايتروجن) ى لەسەر دادەمەزريت. شى
بونەوھى توخمەكانى (سليكات) ى بنەپەرتى بە ھۆكارى خاش بون و ھەلومەشان
بەردە خاك (الصصال) يان بەردە قور پەيدا دەكات ئەو بەردە قورە لە ناوچە
فینك و ساردەكاندا رپژمەيىكى زۆر (سليكات) ى نا كرىستالى تىدايە لەگەل
كەميك (سليكات) ى كرىستالیدا، بەلام لە ناوچەكانى ھىلى يەكسان
(الاستوائى) دا لەو بەردەقورەدا رپژمەيىكى (ئوكسىدە رەھاگان) و (ئوكسىدە
ئاويتەكان) و (ئەلەمنيۆم) بەرز دەبىتەو. يەككى تر لە خاسیەتەكانى
(بەردەقور) ئەوميە تواناى ئالوگۆرى نايۇنە موحەبيەكانى (الكتيونات) ى
ھەيە، ئەم خاسیەتە تواناى دەست گرتنى ھەيە بەو ماددە تفتانە (القواعد)

(١) برۋانە (زموى ناسى / سەرگەينىلى) .

توانای توانەوهمیان هەیه و بۆگەشەى پرووەك پێویستن و تاقەتیان دەگات و دەیان پارێزێت ئەم دیاردەمیه دەبێتە هۆى دانە بەزینی پێژەى ئەو کەرەستەنە لە خاکدا بەپێژمیهکی گەورەویان لەدەست بچن، لێردا دەبینین لە لایەکەوه کرداری وردو خاش بوون هەندى لەو کەرەستەنەى توانای توانەوهمیان هەیه لەدەست دەدات، لەلایەکی تریش پێگایەکی تر پێشکەش دەگات بۆ پاراستنی هەندى لەو کەرەستەنەو تێى هەلدینیتەوه. لێردا شوێنەکە هەندەى هەلناگرى باسی توخمى خۆراکی تری پێویست بۆ ژيانى پروەك باس بکەین. دەبا لێردا پێکەوه بپروانینە کێشەپێکی تر ئەویش ئەوهیه : چۆن بەرپۆمبەهرى مەزن بارودۆخێکی لەبارى لە (سەدە جیۆلۆجیه کۆنەکاندا) پەخساندوه بۆ گەشەى پروەك و بۆ بەردەوامى ژيان و مانەوه کارى کردوه. گەر بڵێین پروەكە کۆنەکان پێویستی یان بە هەمان خۆراکی پروەکی ئیمپرۆ بوە پێویستە ئەم ماددە تفتانەى توانای توانەوهمیان هەبوە ، دیسانەووەکەرەستە (فوسفۆر)یەکان بە برێکی زۆرتر لە ئیستادا لە ئارادا بوون. لەبارەى (نایترۆجین)هوه دۆخەکە جیا دەبى پروەك پێویستی بە برێکی پتر لە (نایترۆجین) دەبى لەگەڵ ئەوهدا توانای خاک و گلى کۆن بۆ پاراستنی ئەو کەرەستەنە لاواز بوو.

کەواتە : چۆن پرووەکە سەرمتایى یەکان نایترۆجینی پێویستیان بەدەست هێناوه ؟ لێردا چەند بەلگەپێى لە ئارادایە دەرى دەخات (تاوێرە ناگریهکان) کە هۆکارەکانى خاش بون کارى تى نەکردون برێك (نایترۆجین) ى ئامۆنى (النشادری) هەبووه دورنى یە پروەکی سەرمتایى سودى لەو سەرچاوه وەرگرتبێت. بەلام سەرچاوهى تریش هەیه لەوانە (بروسکە) کە هەندى کەس پێى وایە تەنیا هۆکارێکە بۆ لەناو بردن بەلام ئەو شۆرت و بەتال کردنەوه کارمبایی یەى لە بروسکەوه پەیدا دەبى (ئۆکسیدەکانى نایترۆجین) پەیدا دەگات، لەگەڵ باران و بەفردا بۆ سەر خاک دەبارى و پروەك سودمەند دەبێت. سالانە خاک لەو پێگایەوه نزیکەى یەك فەدان زەوى (۵) ریتل (پاومن) ى بەو شێومیه (نترات) دەست دەکەوێ کە دەگاتە نزیکەى (۳۰) ریتلى (نتراتى

سۆدیۆم) ئەم بېرەش بەشی گەشەى سەرەتایى ڕووەك دەكات. دەبینرى بېرى ئەو (نايتروچینهى) بروسكە جیگىرى دەكات لە ناوچەگانى هیللى یەكسان زۆرتەرە نەك لە ناوچە فینكە شیدارمەكان، ئەمەش بەدەورى خوێ بېرى زیاتر دەكات كە لە ناوچە وشكەگانى بیابان پێك دێت^(١).

لێردە دەبینین (نايتروچین) بە شیوەى جیاواز بەسەر ناوچە جوگرافى یە جیاجیاكاندا دابەش دەبێ بە پێى پێویستى ناوچەكە بەو توخمە گرنگە، كى هەموو ئەوەى دابین كردووە؟ بێگومان هەلسورپنەرى مەزن. كاتى لەپراست هەلسورپنەرى مەزن قسە دەكەین دەتوانین ئەو پەيوەندەى تێكەل كێشەى نیوان خاك و ڕووەك و پێكەوه گونجانیان بە شیوەیهكى سەیر بكەنە بەلگە لەسەر بوونى مەبەست و تەگبیرەكى ڕون لە سروشتدا؟ ئێمە ناتوانین وەلامى ئەو پرسیارە بدەینەوه تاوهكو سەرنج نەدەینە داخوایەگانى بەنیسبەت بازنەى گشتى زانستەكان. زانایان ناتوانن لەسەر یەك پێناسە بۆ (پێگای زانستى) پێك بكەون، بەلام هەمویان هاودەنگن كە زانست ئامانجى دۆزینەوهى یاسایە سروشتى یەكانە. بۆیە پێویستە ئەو كەسەى سەرقاڵى زانستەگانى سەرەتا بپروا بە بوونى ئەم یاسایەنە بكات تا لەگەل خودى خویدا ناكۆك نەبێتەوه، پێى تى نەچوووە كەس نكۆلى لە بونى ئەم یاسایانە بكات دواى ئەوەى مرۆف زۆرى لەو یاسایانەى لە مەیدانى جیاجیای لێكۆلینەوه دۆزیونەوه، ئاسایى یە مرۆف پرسیار بكات لەدواى ئەوهدا بۆچى ئەو یاسایانە پەیدا بوون؟ بۆچى لەناو شتە جیاجیاكاندا بەرپا بوون، لەوانە لە نیوان (خاك) و (ڕووەك)دا ئەو فرە پەيوەندیانەى بەم هاوڕێكى یە جوانەى نیوان یاساكان دروشم وەردەگرین كە دەبێتە هۆى بەسود گەران؟

(١) قورئان لەبارەى ترشى نايتروچین بەهۆى باران فەرمووێت: ﴿لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا

ئیمه دان به وهدا دهنین که له بیر کردنه وهدا به ئاستی گهیشتون زانست و
 فهلسفه لیک جیا بکاته وه. چۆن ئهو هه موو سیسته م و جوانکاریه لیک جیا
 بکهینه وه، که ئه م گهردونه ی کۆنترۆل کردوه ؟ لیڤه دا دو شیکارو چاره ههیه :
 یه که م : یان ئه م سیسته مه به ریکهوت پهیدا بوه، ئه مهش له گه ل (لۆزیک و
 شاره زایی) دا ناگونجیت، دیسان له گه ل (یاسا کانی دینامیکای گهرمی) دا ناسازی
 که پیاوانی زانستی هاوچه رخ دهیکه نه به لگه به دهستیانه وه.

دوهم : یان ئه م سیسته مه دوای بیر کردنه وه و پامان داهینراوه، ئه م رایه یه
 هزر و لۆزیک بیر دهکات و وهری دهگریت. به و شیوه یه په یوهندی و شیرازه ی
 نیوان (پوهک) و (خاک) ئاماژه به کارزانی کردگار دهکات و به لگه یه له سه ر
 جوانکاری ئهو هه لسه و پاندنه دا .

من دنیام دهست گرتن به م بۆچونه داهاتوو نه یاران هان دمدات بۆ په خنه
 گرتن له م رپه وه، چونکه بره وایان به بوونی کارزانی یان مه به ست و ئامانج نی
 یه له دواوه ی دیارده و یاسا سروشتی یه کانه وه زۆربه ی ئه وانه ی دهست به رافه ی
 (دینامیکا) وه ده گرن واده زانن ئهو تیۆرانه ی له لیکدانه وه ی دیارده
 گهردونه کانه دا به دهستی یان دینین کاکله ی راسته قینه ن، به لام لیڤه دا ریتی
 چووی تر هه یه هانمان دمدات بره وامان وابی ئهو رافه و تیۆرانه ی ده میان
 دۆزینه وه ته نیا چهنه د رافه و شیکاریکی کاتین په هاو سه قام نابن، ئه گه ر بره و
 به م بۆچونه بکه ین مه ترسی نه یاران له بونی مه به ست له دوای گهردونه وه
 که م ده بیته وه و لاواز ده بیته. ئه وه ی گومان و دوو دلی هه لئاگری لیڤه دا
 کارزانی و مه به ست له پشته وه ی هه موو شتیکدا هه یه، هه یج شتی بی مه به ست
 ئامانج نه له ئاسمان و نه له زه وه ی ژیرماندا دروست نه کراوه، نکۆلی کردن له
 بونی داهینه ری مه زن له که لله په قی و سه ربزیوی دا له گه ل هزر و لۆزیکدا
 به و که سه ده چی سهیری کیلگه ییکی جوان دهکات. په وه کی گهنمی جوان چروپه
 دایبۆشیوه، هاوکات نکۆلی له بونی ئهو جوتیار و گشتیاره دهکات چاندوویه تی و
 مالی به ته ک ئهو کیلگه وه یه و له وئ دا نیسته چی بوه.

خاك و پرووه ك

نوسینی: (لستر جۆن زمرماف - پسپۆری خاك و
فیزیۆلۆجیای پرووهك - دكتۆرا له زانكۆی بۆردۆ دینی -
پسپۆری خاك پاراستن له ئەمریکا - مامۆستای كشتوكاڵ و
ماتاتیکی له كۆلیژی جوشن - ئەندامی كۆمەڵەی زانستی
لینكۆلنەوهی خاك له ئەمریکا).

ئێمە هەندێ جار هەمومان دەبین بە فەیلەسوف ، دەبینی بە تەك
كێلگەییك (گەنم) دا گوزەر دەكەین باخچەو ترومبیلی گواستەوه دیتە
بەرچاومان باری سەوزە جۆراو جۆریان پراوپر بار كردوه، میوهی پێگەییشتو
تریی هەپاش دەبینین جوانی پاییز له دارستانەكان و پەنگەكانیان سەرئەنجام
پادەكێشن، ئەو پەنگانە بە بلیسە گڕ دەچنەوه زۆر نابات له خۆمان دەپرسین
(هەموو ئەو شتانە له كوێوه هاتون) ؟ رۆژێکیان (عیسای مەسیح علیه السلام)
بە قوتابیهكانی فەرموو (تا گوڵە گەنم نەكەوێتە سەر زهوی و نەمری ناتوانی
بەرەم بدات). (عیسا) ئەم قسەیە بە شارەزایی و کارزانی كردوه بە
زمانیکی سادە پون راستی و شتە سەیرەکانی سروشتی باس كردوه ئەویش
بریتی یە لەوهی كە پێویستە ئەو دەنكە گەنمە بمری بەر لەوهی ژيانی لیوه
دەربكەوێت. بەلام ئەم دەنكە گەنمە تا ژيانی پێ ببەخشری پێویستە ئاوی
هەبێ، پێویستە كەرەسە خۆراك بێ كە پرووهك پێویستی پێ دەبێت، توخم و
پێك هاتە كیمیایی یەكان چەند كەرەستەییکی خاوی مردون پوهك دەیان
مرینی و لەناو لەش و لاریاندا بۆ كەرەستە خۆراکیان دەگۆڕێت ، دیسان
پێویستە پوناکی و وزە هەبێ هێزێکی پێویست گەشە بە پرووهك بدات، ژيان
بۆ ژین پێویستی بە ئاوه، (بارسۆن) دەڵێ : (ئاو خۆپن و ئێكسیری ژيانە بە

زەویدا دەروات ، زۆربەى کردارە کیمیایى یەکان کە بۆ ژيان و گەشە پێویستن پى،یستیان بە ئاوە یان دەبنە هۆى پیکهاتنى ئاو ئاو زۆر لە کەرەستەکان دەتوینیتەووە تا زەمینه بۆ کار لیکردنى کیمیایى پێویست لەناو ڕووەکدا خوێش بکات، ئاو لە زۆربەى شوینەکاندا هەیه، ئەو سورەى زەوى و گیانداران پشت گیر دەکات بەردەوامەو نابریتەووە).

تەواوى کەرەستەکانى لە توخمە کیمیایى یەکان پەیدا دەبن چاوى سەرەکی گەشەى ڕووەک و خاك و ئاوە. ئەم خاك و گلە لە کوێ هاتووە ؟ چۆن ئەو کەرەستە خواردنەهەى ڕووەک پێویستى پێیان دەبێ تاقەت دەکات و دەپارێزێت ؟

(خاکى بە پیت) لە (کەرەستەى کانزایى) پێک دێ، هەندى کەرەستەى کیمیایى تێدا یە لە بنەڕەتدا بۆ تەنى گیانداران و ڕووەکى تر دەگەرپێنەووە. ئەم مادە ئەندامى یانە توشى شى بونەووە دەبن هاوکات ئەو کردارە ژيانى زۆر لە گیانداران و ڕووەکى لیو سەر هەلەدات. لە سایەى ئەو توخمەنە لەگەڵ هەواو ئاودا کردارى زیندەگى لە ناخى لەشى زیندەوهراندا هەمیشە دەبێت. خاك تەنیا کەرەستەى تاوێرى و کانزایى تێدا یە بۆ خاکى ڕوت هەلەوێشاووە ناشى ببیتە خاکیكى لەبار بۆ گەشەى ڕووەکەکان، بەلام خاکى بە پیت بە پێچەوانەى خاکى ڕووت و بى پیت خاکیكى زیندەووە کۆمەلێ زیندەووە هەندى جار پێژەى زیندەوهران لەناو خاکى بە پیتدا دەگاتە (۲۰%) ی کەرەستە ئەندامى یەکانى ناوى. جار هەیه یەک گرام خاك چەندان بلیۆن زیندەوهرى تێدا دەزى، لەبەر ئەوە خاك لە کاریگەرى هۆیهکانى هەواى یەووە بۆ سەر بەشى ڕەقى ڕووى زەوى پێک دێ، سەربارى زیندەوهرانى ناوى و بەرەهەمەکانى بە درێزایى ڕۆژگار. بەلام چۆن و کەى ئەم کردارە دەستیان بەکار کردووە ؟

لێرەدا هیزیک هەیه لە ناخى (تۆو)دا لە بارى گونجاودا چەکەرە دەکات و زۆر کردارى کیمیایى ئالۆز لە ناوى دا دەردەچێ و بەپێکى یەکی سەیر کار دەکەن، ئەو تۆوێ لەیەک گرتنى دوو (خانە) پێک دێ هەر کامیکیان لە

ژمارەییکی زۆر توخم و کردار دروست دەبێ، دەبێتە تاکیکی نوێ لە زیاندا
 ڕێگای دەگریت و هاووشیوەی ئەو ڕۆدکانەییە بەرھەمی ھیناوە، بە شیۆمیەك
 دەنکە گەنم تەنیا گەنم بەرھەم دینێ تۆوی بەرو داربەرۆ دروست دەکات .
 ھەرچەندە ڕۆدکەکان وێك چون ھەییە لەناویاندا کەچی ھەر کامیکیان بیگری
 ڕەوشت و تاییبەتمەندی خۆی ھەییە بەراست ئەمە دیزاینیکی جوانە و جوانی
 یەکی بێ وینەییە و ڕێکی یەکی سەیرە، ھەموو ئەو شتانە مەرۆف دەیان بینێ و
 ڕوو لە ھەر کوێیەکی جیھانی ڕۆدکی سەمەرە بکات دینە بەرچاوی. دەتوانرێ
 تۆوێکە ھەلبژیرێ و ڕۆدک بە چەند ڕێگایەك ڕەنێو بێنرێ، تا ڕوومکی کورت
 و درێژو شیۆ جیا جیاو ڕەنگاو ڕەنگ بە دەست بێنن دەرەنجامەکانیان
 ھەرودھا دیسان توانرا ئەو ماومیە ڕۆدک لە خاکدا دەبیاتە سەر ھایم بکری،
 تا زیاتر لە گەل درێژی ئەو وەرزدەدا بڕوات کە لە گەلێ دا دەگونجیت، ھەمیشان
 مەرۆف توانی بەرھەمی تازمتر بە دەست بێنێ کە بەرگە ھێ خۆشیەکان بگری و
 بەرھەمی زۆربێ و سیفاتی تری باشتربێ تا لە ئاستی سەیر کردنی پێویستی و
 مەبەستە جیا جیاکانماندا بن. لە کاتی دا درەختە بالاکان جیاوازی کەسایەتی
 یان ھەییە لە گەل یەکتی دا کەچی سیفاتی گشتی بەشدار دەبێ لە ناویاندا بۆ
 نمونە :

کرداری ڕۆشنە پێك هاتن (التمثيل الضوئي) ڕۆدک لە کاتی ڕوناکیدا
 کەرەستە ھێ خۆراک لە دووم ئۆکسیدی کاربۆن و ئاو بە دەست دینێ. دیسان لە
 پێك هاتنە (تۆو) و (لق و گەلا و گول) وێکچونیان ھەییە و ھەر کامیان یەك
 پێشە لە ڕۆدکە جیا جیاکاندا ئەنجام دەدەن، لێردا بەیەك گرتویی وەلامی
 کاریگەراییە دەرەکیەکان دەدەنەو ھەمویان مل بەملانە بەرەو ڕوناکی دەگەن،
 کاتی لە ڕوناکی و ئۆکسجین بێ بەش دەبن یان لە سیفاتە ھاوبەشەکانی نیوان
 ڕۆدکەکان وشك دەبن و دەمرن. کێ ئەو یاساو دیزاینە ھێ بە فراوانی دەرستووە
 (سیفاتە بۆ ماومی یەکان) دەخەنە ژێر جلەو ھەو یان لە گەشە ڕۆدکدا ؟ ئەم
 پرسیارە داھاتو بەرەو پرسیاریکی ئالۆزتر و قوڵترمان دەبات، ئەویش ئەومیە

رووهکی سهرهتایی له کوپوه هاتون ؟ یان چوڼ پوهکی په کهم چوڼ دروست بون ؟ نیمه له پښتای هزری ناسایی و لوژیکي ساغمان ناگهینه هم برپاوهی، که هم شتانه به خوږیان به دروست کردنی خوږیان هه ناسان یان به پښتووتیکي پروت په یدا بوین پیوسته له به دیهینه ری جوانکار بکوئینه وه، برپا کردنیش به کردگار مه سه له یه کی به لگه نه ویسته هزرمان فهرزی دهکات. با بو پرسپاری بنه پره تیمان بگه پښینه وه : کی پوهکی سهرهتایی به دیهینه اوه ؟ بو وه لاهی نه وه بوارمان بده نه وه بنوسین که نریکه ی (۳) هه زار سال له مه و بهر نوسراو ته وه نه وه پرووداونه ی تو مار کردوه، به لای که مه وه (۴) هه زار سال ده بی رویان داوه، نه ویش (سیفره ی نه ییوب) ه له (فصل / ۲۸) دا هاتوه :

(له کوئ بویت کاتی زه وییم دامه زراندا ، هه ساره گانی به یانی سرودیان دهگوت، دروست کراوانی خوا هه مویان هاواریان دهکرد، کی دمرگای بو به ربه سستی دمریای دانا کاتی هه لچوو له مندالان دمرچو، که هه روی کرد به پوښاک و ته به پیچهری، سنورم بو دانا، کیلون و دمرگاوانانی دانا، چیم گووت تا ئیره دی و لیږدا شه پوولی مه زنت دهو سستینی ...). له کام پښتای دانا، چیم گووت دابهش دهکی و بای خوږ هه لاتی له سهر زهوی دا بلاو دهکیه وه. کی نه وه جوگایانه ی بو لافاوی باران کردو ته وه و پښهوی بو بروسکه گان، تا به سهر نه وه خا که بیبارینی مروقی تیډا نی یه و له بیابانیکی چول و خالیډا، تا خاکی ویرانه ناو دیږبکات و گروگیا برویت. ئایا تو زنجیره ی سومریا ده به سستینه وه، یان زنجیره ی (جهتوزاء) دهکیه وه، ؟ ئایا خولگه گان به هه ساره گان دهده ی له و مرز هکاندا ؟ یان نه یانده ی به (نبات النعش - جهوته وانه) ؟ ئایا یاسا گانی ناسمانه گان دمرانی ؟ سوولته ت له سهر زهوی داناوه ؟ .. کی نیچیر به قه لهر شه دمدات کاتی بیچوه گانی روو له خوا دهکهن و جریوه دهکهن^(۱).

(۱) هم پستانه ی (کتاب المقدس) ناته و او بون له و مرگپران یان به هو ی هه لای چاپ بو یه له سهرچاوه ی خو یدا چاکمان کردن . (و) .

ئەو وەلامەى ئەم (سیفرە) دەیدات بۆ ھەموو ئەو پرسیارانەى لە راست گەردون و پاراستنى ھەمان وەلامن من دەیاندمەو، بێگومان ھەموو شتێ بە توانای ئەو شکۆدارە دروست بوو، ئەو یاسای بۆھەمو شتێ داناووە پاشان پێنومای کردون چۆن پەیرەوی ئی بکەن. تا زیاتر لە توێژینەوێ خاك و روهك پۆبچەم و قول بېمەوہ بروام بە خودا پتر دەبێ و کورنوشی واق و پرمان و بە پاکژ راگرتنى بۆ دەبەم.

مرؤف خوی به لگه یه

نوسینی : پډبه رت هورتون کامیون - پسنپور له ماتماتیک -
 دکتورا له زانکزی کورتل دینسی - لیکوال له زانکزی
 برنستون و په یمانگای برنستون بڼ توژینه وې بالاگان -
 نه دنامی دهستی دهرس گوتنه وې په یمانگای پیشه سازه .
 له ماساوشوستی - مامزستای ماتماتیکي له زانکزی
 منیسوتا بڼ (۲۰) سال به خشنده ی په یوهندی ماتماتیکي له
 نه مریکا ، پسنپوری شیکاری ماتماتیکي و پتوانه .

ئو پرسیاره ی بلاو کهره وې نه م کتیبه له منی کرد : (نایا لیړه دا
 خودایهک هه یه؟) خوی به لگه یه له سه ر بونی خودا، پرسیاره که له سه ر بیرو
 بیرکړدنه وه دهکړی، من ناتوانم بیر له و توانایه بکه مه وه به بی ئه وې برپوا
 بیڼم به و که سه ی به دیه یڼاوه . من دوزگایه کی ئامیری و کومپیوټه ری نیم
 بیرکړدنه وې من زور وردتر له وه دهرپوات، که ژیری ئه لیکتړونی و کومپیوټه ری
 بوی دهچیت. ژیری مرؤف کومپیوټه ری تازه پراکتیک کردنی ریسایه کی دیاری
 کراوه، یان به دیه یڼانی په یوهندیه کی دیاریکراوه به پیی چهند بنه مایه کی
 دیاری کراوو کیشر او، به لأم کرداری بیرکړدنه وه به ته وای له وه جیایه، ئو
 دهتوانی په یوهست بی به رپساگان ه وه یان پشت گوډیان بخات و خاومن ویسته،
 دیسان بیرکړدنه وه لوژیک و توانای برپاردانی هه یه، دیسان دهسته به ری چیژ
 وهرگرتن له جوانی و موسیقاو شادی یه کانی دهکات. (لوژیک) دهتوانی برپار
 له سه ر راستی یه کی له به لگه کان یان هه لئومریه که ی بدات، به لأم بیر (الفکر)
 دهست دهکات به دمه قالی و دمه ته قی له راست ئو به لگانه و پرویان
 تیدهکات. بیر دهتوانی تیوره بیرکاریه تازه کان دابیڼی و به لگه له سه ر راستی

دمرونی و په خنه لیگرتنی هه یه. دورنیه گومپیو ته ری دروست بکری یاری (شهرمنج) بکات به لām ناتوانی به سهر که و تنه که ی شادمان ببی، یان به زبانی یاریزانیکی تر دلخوش بی یان له به هه له چوونی دا خه مباری بیگریت. (بیر) زیاتر له ژیری گومپیو ته ری و نامرازی دمتوانی شت نه انجام بدات، من پیم وایه شیکاری رهمتاری مروځ به شیکاریکی نامرازیانه هیچ بنه مایه کی نیه، چونکه دمتوانم بیر بکه مه وه. دیسان برپوام به خوا هه یه چونکه چالاکی و هه لچون (الانفعالات) ی پیدوم، به لām نایا به لگه ی من به و هسانه لاوازییانه تیکه وت ؟ نایا دانم به و هدا هیئا برپوای من له سهر لوژیک و ژیربیژی برپوادار نه بم ؟ نه خیر وانی یه سروشتمان که له سهر هه لچون دامه زراوه به لگه ییکه له سهر بوونی کردگارو کارزانی نه و ، گهرنا چوون ژبانی مروځ به بی بونی نه و هه لچونانه چوون دهبوو نه گهر مروځ هه لچونی سیکی (جنسی) نه بایه چه نده دمتوانی له زهوی دا ته مه ن به ری بکات ؟ بوچی له کاتییدا باوان زیاتر منداله کانیاں سوژو به زمینی یان پیده دهن ریژه ی مردنیاں که متر دمیته وه ؟ من برپوام به خوا هه یه، چونکه نه و جیاکاری رهوشتی (التمیز الاخلاقی) پیدوم. مروځ به سروشتی هه له و راستی خو ی تیده گات، نه و هه سته دمرونی هه یه. (لويس) له کتیبی (قضية المسیحیة) دا ده لی : (بیرمگانمان لیك جیان که چی به رگری له مافه گانمان دمکه یین و داوای دادگه ری دمکه یین) دیسان برپوا بونم به خودا له سهر (تازادی ویست) و (زکی) دادمه زریت. (ویستی مروځ) که به کرداریکی هه سته و مری ته و اوم و مسف کرد مروځ ری نومما ده کات په ک برپاری دیاریکراو بدات. دهورنناسان (ویست) به به شیکي گه و ره ی (توانای هزری) دادمنین دوا ی نه و دوو هیژه ی تر به هیژی هزری دادمنین که په ی پی بردن (الادراك) و هه ست کردنه (الشعور) ه .

کاتی من ویستم به پوئی هه لسم (هزر) برپاری دمرده کات (ویستم) به نه انجامدانی هه لده سیٹ . مروځ له سه رجه م نه و رهوشت و ناگارانهدا له زینده و مرانی تری زه مینی جیاوازه، نه و جینشینی خوایه له زهوی دا ، نه مه

هه مان قسه ی قه دیس (بول) ه که ده لئ : (مروڤ بونیکی پیروزی هه یه) . زانست هاورای نامه ئاسمانیه کانه که زانست به دوو ریگا دهست ده که وئ : (به هه ستیاره کان و ئیلهام) - (البصر والبصيرة).

هه رچی زانستی ههسته کانه ئه و زانستانه یه روژانه له ریگای ئه زمونه کانه وه فیریان ده بین . به لام ئیلهام ئه و پوناکیه یه خودا وشه گانی و وینه گانی ده خاته دلمان وه ئه وه ی نایزانی فییرمان ده کات . مه سه له ی برپوا بوون به خواش ئاوايه، ده بی یه که م جار له سه ر ههسته کان و ئه و دیاردانه دامه زرابی که ئامازه مان بو یان گردن، پاشان په نا بو خودا به یین و برپوامان توکمه بکات و کو مه کی بکات. پیاوانی زانستی پشت به تاهیکردنه وه ده بهستن من به به لگه ی ئه زمونی برپوام به خودا هه یه ، به لام ئه زمونه کان تاکین ، هاوکات به لامه وه له هه موو به لگه یی به هیز ترن به لامه وه له هه موو به لگه ماتماتیکی یه وکان قه ناعهت به خش ترن بو من. بهر له (۳۲) سال ئه به لگانه م و مرگرتون ئه مهش له کاتی دا بوو له به شی ناوخوی زانکوی (کو رتل) دابووم له ژووری خو مدا له به شی ناوخودا ئه و به لگه یه م بو ئیلهام بوو دلی به پوناکی برپوا رو شن کردمه وه. خودام له لاه له ته وای شته کان له پی شتره پی م خو شه هه موو شتی له ده ست بده م و بو دوخی جاران نه که ری مه وه. ئه وه خوای بی گهرده ئه و خاوهن چاکه یه له م به لگه یه داو خستی یه ناو دلم و هانی دام برپوا به بونی ئه و بکه م.

سازان و گونجان له نیوان زانسته گاندا

نوسینی : داین ئۆلت - پسریری کیمیایی جیولژی له
زانکۆی کۆلومبیا دکتورا ورده گرتی - هارپی لیکۆلینه و په
له کارگه کیمیایی جیولژی نیویۆرک - نه دماي
کۆمه لهی جیولژی نه مریکی په .

خه لکيکی زور ناتوانن برپوا به خوا بپنن و نهو برپوايه کار نه کاته سهر
رپرهي ژيانيان، برپوابونيان به خوا کار ده کاته سهر په يوه منديه گانيان له گهل
هاورپياندا، روانينيان بو ژيان ده گورپي، ههرومها بيره گانيان له راست
مه به سته گان و هاندره گانيان له دواي دنياي مادديه وه

ده گورپيت و دامه زراندي عه قیده له سهر بناغهي زانستی نه وه ده خوازي که
مروڤ له رپگاي زانستی په وه ئاشناي خوا بووه که پشت به تپيني و گرمانهي
هه له گان و تاقیکردمويان ده به ستي تا مروڤ بهو ئاکامه ده گيه ني دنياي
ده کات، به لام راسته وخو له سهر نه م رپگايه دانامه زرپيت چونکه وه کو دمرانين
(خودا) نه (مادده) په نهوزه (الطاقة) په، ديسان سنوردار نيه تا بتوانين
بيخهينه ژير رکيفي نه زمون و هزيکي سنورداره وه، به پيچه وانه وه دمبينين
برپوا بوون به خودا له سهر بنه ماي (برپوا) داده مزرپي هه رچه نده نه م برپوايه
پشتگيري زانست به ده ست ديني به به لگهي ناراسته وخو، که ئامازه بو بووني
(هوکاری په که م) و (هاندری به رده وامي ديړين) ده کات. برپوا بون به شتيکي
نامو له ههر مهيدانيکي زانستی مروپي دا له مروڤه وه ني په . پيوسته
مه شقي برپوا هه بي به تايبه تي بو نه وانه ي سهر قالي زانستی سروشتين، ژيان
هه ل نادات و بارودوخ بوار نادات، مروڤ به خو ي ته وای نه زمونه گان تاقی
پکاته وه. مروڤ به زوري چهند نه زمونيکي ساده نه نجام دمدات به شي بکات بو

ههل ره خساندنیکي له بار بؤ حالي بون له دیارده سهره کیهکان، تا برپوا بهو کارانه بکات زانایانی بهر لهو تاقي کردنه ومیان له سهر کردوه و نهجامیان بهدهست هیناوه، کهواته ئیمه نهو زانستانه له میژوی نوسراوهی زانستی دیرین بهدهست دینین. بؤ نمونه :

کۆمه لئی کهس به پینانه و دیاری کردنی خیرایی (روناکی) هه لسان، ئەم کۆمه لهش ژماریان زۆر کهم بوو، کهچی ههموو خه لکی برپوایان بهو خیزایی یه دیاری کراوه هه یه و گومانی لئ ناکهن. بهو پیودانگه زانایان برپوا به ههندئ گریمانه (الفروض) ی په سهند دهکهن، که به ههستهکان په یان پئ نابره ریت. کهس نی یه بانگیشه بکات (پرۆتۆن) و (ئهلکترون) ی بینیه، به لام خه لکی ههست به شوینه واریان دهکهن، پیکهاته ی (گهر دیله) به هه مان شیوه و بهو دیمه نه ی (بۆر - bohr) کیشاویه تی برپوایان پییه تی که وینه یه کی سادیه یارمه تیمان دهدات بؤ په ی پئ بردنی (گهر دیله) و رهوشته کانی، دیسان دۆخه که له راست نهوشتانهش ئاوايه، که په یوه ندییان به (ته نه ئاسمانیه دوره کان) هه یه، که نیوانیکی فراوانیان هه یه و ناتوانین بیانخه نه ژیر تافیگه وه، به لگه ی راسته وخؤ له سهر راستی تیۆره کانمان بینینه وه و برپوا به دروستیان بکریت، کهچی پیویسته به ته وای برپوایان پییکه یین و په سندیان بکه یین، ئەمەش مانای وانی یه نه وه برپواییکی کوپرانه و هه ره مه کیه، به لکو برپواییکه رینگا دهدات بخریته سهنگی مه جبه کی ئەزمونه وه له هه مو بابته کانیدا، به وهش هیژو پشتگیری زیاتر دهکات. مروف دمتوانئ ئەم جوړه برپوایه مه شق له سهر بکات که لهو رینگایه وه به بیرۆکه ی بونی خودا شاده دمبی، خودا له چاخه کانی رابردودا چهند نامه یه کی نوسراوی به پیغه مبه رانی سپاردوه به به لگه ی روشن قسه دهکهن و جهخت له سهر بوونی خودای گه و ره دهیینه وه و په یوه ندی خودا به وه وه رۆن دهکهنه وه^(۱). ئەم نامانه دۆخه کانی

(۱) قورئان هه رمویه تی : ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ عه د ۲۴.

مروڤ و پيوستی يه گانی و مسف ده کهن که دمتوانی بیگری تا ناخ و دمرونی
خوی پاکز بکاته وه.. ئەم نامانه له هه ل و مهرجی شوین و کاتی دیاریکراودا
هاتون که دمتوانی له روی میژوی و جوگرافی یه وه لیکولینه و میان لی
بکریت.

ئەم نامانه که له زور روانگه وه بی وینهن پنگا به مروڤ دمدن لییان
ووردبیته وه له بیژمنگیان بدات تا متمانه به دروستی ئەو راستی یانه بکات
که له زور جیگادا هاتوه، زوریک لهو پیشبی یانه دواي چهند سه دمییک وهکو
دوخی هاتنه دی له هیج مه سه له ییکی میژوی و جوگرافی دا هیج هه له ییکیان
لی نه بینراوه و نه سلماوه، راسته هه ندی شوین هه یه ئیمه لییان بی ناگاین
له بهر ئەوه له گه ل ره خنه ی روخینه ردا ئەم نامانه به ره و روو دمنه وه، به لام
ره خنه ییکن له گه ل مه زنی په یام و مه ترسی یه که ی هاوړیژه دمییت . گهر ئیمه
له و ره خانه بکولینه وه دمیین زوربه ی ره خنه کان بو که می زانیاری خو مان
ده گه ریته وه، یان ئیمه له زانیی هه ندی نهینی گه ردونی په ک که وتوین.
دیسانه وه (بروا) به واتا رونه که ی به مه سه له ییکی پیویست گوزارشت ده کری و
به به شیکی سروشتی بونی مروڤ له قه لاهم دهریت، دیسان (بروا) بو (که مال)
کردنی مروڤ و ته و او کردنی هه لسه فه که ی له زیاندا پیویست دمییت،
هه رچه نده هه ندی له مهیدانه گانی شاره زایی ئاده میزاد مادجی نی یه ئەو
مهیدانانه ش راستن گومان هه لئاگرن و له زانی مروڤدا سه رمنجای گرنگیان
له سه ر داده مه زری. سه دان هه زاران که سانی زیره ک و که سایه تی ساغ و
هاوسه نگ له بهر مابه ر په یوه ندی گردن به خودا وه دلسوژی نواندن له
خوا به رستی دا ئاکامیان به دهستی خو یان به ده ست هیناوه. بروا هینانی من
هو کاریکه بو به جی هینانی ئەوان به چهند رینگایه ک هزریان ناتوانی په ی به
رازی یان ببات، به لگو ته و او ی هزری مه ردوم په ک که وتوه. زور که س بروای
به مه به ست و کارزانی (الحکه) هه یه له پشته وه ی دیارده سروشتی یه کانه وه

به برۆایهکی لۆژیکی^(١). بێگومان برۆابوون به خۆی دروستکاری هه‌مو شتێ شیکارو ڕاڤه‌یه‌یکی ساده‌و ساغ و بێ پێچ و په‌نامان پێده‌دات له‌ راست (دروست بون) و (داهێنان) و (مه‌به‌ست) یان (کارزانی)دا. ده‌ستمان ده‌گرێ بۆ رو‌نکردنه‌وه‌ی ته‌واوی ئه‌و دیاردانه‌ی ڕوو ده‌دن، به‌لام ئه‌و تیۆرانه‌ی ڕاڤه‌یه‌کی ئامرازی بۆ گه‌ردون ده‌که‌ن له‌ ڕاڤه‌ کردنی (چۆن گه‌ردون دروست بوه) په‌کیان ده‌که‌ویت، پاشان ئه‌و دیاردانه‌ی دوا‌ی دروست بوونی یه‌که‌م ڕوده‌دن بۆ ڕێکه‌تیکی ڕووتی ده‌گیرنه‌وه‌. لی‌رده‌دا (ڕێکه‌وت) (الص‌دفه‌) وه‌کو بیرۆکه‌یه‌یک له‌ حیاتی بیرۆکه‌ی (بونی خودا) دادنه‌ری‌ت به‌ مه‌به‌ستی ته‌واو کردنی وینه‌که‌و دورکه‌وته‌وه‌ له‌ شیواندن، به‌لام له‌گه‌ڵ چاوپۆشی کردن له‌ ده‌سته‌واژه‌ ئایینی یه‌ گشتی یه‌کان ده‌بینین بیرۆکه‌ی بونی خوا له‌ بیرۆکه‌ی ڕێکه‌وت و سیسته‌مه‌ جوانه‌که‌ی که‌ گه‌ردونی کۆنترۆڵ کردوه‌ به‌لگه‌یه‌یکی مسۆگه‌ره‌ له‌سه‌ر خوایه‌کی ڕێکخه‌ر، نه‌ک بونی ڕێکه‌وتیکی هه‌رپه‌مه‌کی کوێرانه‌. زۆر له‌وانه‌ی سه‌ره‌قالی زانستن برۆایان به‌ زانستی (میتافیزیکا) و سه‌روی ماددی نی یه‌، که‌چی زۆری له‌وانه‌ قسه‌ له‌باره‌ی ئه‌و دیارده‌ سروشتی یانه‌ ده‌که‌ن که‌ هه‌یج شتێ له‌ باره‌ی ڕازه‌کانیان نازانن له‌ کاتی‌دا له‌ (دیارده‌ی سروشتی) ناو‌ده‌بری‌ت له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ دوباره‌ ده‌بنه‌وه‌، ئه‌م ناوه‌ ڕاڤه‌و شیکاری نیه‌ بۆ ئه‌و دیاردانه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ له‌و کاته‌دا برۆابوونی مرۆف به‌ هه‌ندێ له‌و دیاردانه‌ (سروشتی) بن یان (ناسروشتی) و میتافیزیکی بن جو‌ریکه‌ له‌ برۆابوون به‌و مه‌سه‌لانه‌. له‌ ڕوانگه‌ی ڕۆشنایی شه‌ره‌زایی یه‌ زانستی یه‌کانمانه‌وه‌ ده‌توانین بپرسین ئایا ئامی‌ری (ڕادار) به‌ ڕێکه‌وت بووه‌ یان به‌ مه‌به‌ست داهێنراوه‌؟ پاشان ده‌زگای (ڕادار)ی (شه‌مشه‌مه‌ کوێره‌) که‌ له‌ ئازه‌لانددا پێویستی به‌ ئاگادار کردنه‌وه‌ی نی یه‌و بۆ چا‌ک کردنی‌شی داخوازی ئی نا‌کری و ده‌توانی بۆ وه‌چه‌کانی دوا‌ی خۆی به‌ (بۆماوه‌) بی‌گوازیته‌وه‌ ئایا هه‌موو ئه‌و شتانه‌ به‌ ڕێکه‌وت هاتۆته‌ دی یان به‌شه‌ره‌زایی

(١) قورئان فه‌رمویه‌تی: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِبَادٍ﴾ الدخان / ٣٨.

زانستی مەرۆف لەسەر پێک خستن و زانینی ھۆکارمکان دادەمەزرێ، لەبەر ئەوە ئەو کەسە سەرھالێ زانستە یەكەم کەسە کە پێویستە بە لۆژیک بپروا بە بونی ھزریکی داھینەر زانستی بێ سنورو توانا پەھا بپێت کە لە ھەموو جیگایەك بونی ھەبێ و چاودێری ئەو ھەموو دروستکاروانی گرتۆتەووە لە گەردونی فراواندا یان لە ھەر گەردیلەو گەردیکی ئەو گەردونە بێ سنورمداو بە ووردی ئاگای لێیانە. لێرەدا پۆلەتی تر ھەبێ باسما نەکردن و ناتوانی بەبێ بپروا بون بە خوا پاشە بکڕن. بۆ نمونە :

بۆشایی بێ سنوری ئاسمان کە ئەستێرمکان (النجوم) و ھەسارمکان (الکواکب) بێ شومارو سنور لە ناوی دا مەلە دەکەن دیسان لەوانەش (توانای ماددە) بۆ (دابەش بوون) بۆ گەردیلە بچووکەکان سروشتە کە ی ھەرچی یەك بپێت. یان لەوانە ئەو وێك چۆنە لەناو تەواوی گیانداراندا ھەبێ کە دەیانناسین ھەرچەندە ھەموو تاکێ ھەموو سەرەپەنجەیی ھەموو گەلایی لە گەلای دارمکان ھەموو دڵۆپە ئاوی لە دڵۆپە ئاومکان پەوشتی تایبەتی و جیای خۆیان ھەبێ، پێیان لە ئەوانی تر جیا دەبێتەووە. ھەروەھا دیاردە جیاوازی دوری نێوان مەرۆف و گیاندارانی تر، کە بە ھزرو کارامە ی مەچەك و دەست پەنگینی لە گیاندارانی تری جیا دەکاتەووە. باسما کرد کە بپروا بون بەبونی خودا پێویستە لەسەر (بپروابوون) دابەمەزرێ ھەرچەندە ئەو بپروایە بۆ مەرۆف نامۆ نییە، لێرەدا جۆرەھا بپروا ھەبێ، لێرەدا دەبێ دوپاتی بکەینەووە ئەو بپروایە مەبەستمانە بپروای کەسیکی بینایە نەك کوێرێك، واتە: بپروایێکە لەسەر ھزرو پامان دادەمەزریت. زۆر کەس بپروای بەخوا ھیناوەو شیرنای بپروایان چەشتووە لە ناخ و دڵیاندا بەلکو لەو جیھانە ماددیەیدا زانست بایەخ بە لێکۆڵینەووەی دەدات. سەیر کردنی زانیاری و زانین و پرسیار کردن لە چۆنیەتی پوودانی شتەکان و ھۆکارەکانیان بە چەند سیفاتێکی گەرنگ دادەنرێن ھزری مەرۆیی بەھرمەندی پێ وەسف دەکریت، گەر ئەو کەسە

سه رقائی کردگاری نهو بونه و مرهیه برپوای هیئا توپزینه وهی زانستی نهو
 ناراسته ی به ره وه هر کوئی هك بی داها تو برپوا به بونی به خوا پتر دمییت.

خوداو چاره سهری پزیشکی

نوسینی : بۆل ئیرنست نه دۆلف - نوژدارو برین سازو
 نه شته رگهر - ماجستیرو دکتورا له پزیشکی به دهست دینی
 له زانکزی بنسلفانیا - نه دنامی نامه بهری پزیشکی یه
 له چین - مامۆستای یارمهتی دهری توپکاریه له زانکزی
 سانت جونس - نه دنامی کۆمهلهی نه شته رگهرانی
 نه مریکایه ، له باری پزیشکی خاوهنی چهند پهراویکه .

بۆ وهلامی ئهو پرسیارهی بابتهتی ئهم کتیبه ههز دهکهم بلییم : من
 بروایهکی دامهزرزاو حاشا هه ئهنگرو دئیام به خودا همیه برپای من ههر
 ئاکامیکی شارمزاری گیانی نییه، به لکو سهرقالیم به پزیشکی یه وه ئهم بروایه
 زیاتر کردم . له کاتی خهریکی خویندنی پزیشکی بوم یهکی لهو پهرنسییه
 مادیه بنه پهرتیانهم خویند که راشه ئهو گوپرانانه دهکات له ناو شانهاکانی
 (الانسجه) له شدا روودهدات، له کاتی توش هاتن به له ناو چونیک به راشه ییکی
 ماددی رووت دیسان چهند خانه ییکی ئهو شانانه پشکنی بینیم باری گونجاو
 یارمهتی ساریژ بونه وهی به پهلهی ده دات بۆ چاک بونه وه. کاتی نه شته رگهر
 بووم له یهکی له نه خوشخانهکاندا پهرنسیپی رابردوم به متمانه وه به کارهینا
 ته نیا نه وهندهم له سهر بوو ههلی ماددی و پزیشکی له بار بسازینم پاشان برین
 و گورچیهکان لی دهگه رام، چونکه برپوام به ئاکامیکی چاومرپی کراو بوو بۆ
 خۆیان چاک دمبه وه . زۆری پینه چوو بۆم دهرکهوت له یادم کردووه گرنه گرتین
 هۆکار په چاو بکه م بۆ چاره پزیشکیه کانم که زۆرتین کاریگهریان بۆ چاک
 بونه وه همیه ئه ویش داواکردنی یارمهتی یه له خودا. کاتی نه شته رگهر بووم
 له یهکی له خهسته خانهکاندا پیره دایکیکی سهر و (۷۰) سالی سهردانی کردم

له بهر شکانی ئیسقان سکالای دهکرد پاش ئهوهی ماوهییک خسته ژیر چاودیږی پشکینی چهند وینهیهکی تیشکهوه (الاشعه) بینیم به پهله بهرهو چاک بونهوه دهجیت. چهند رږژیکي کهمی خایاند چوم پیرۆزبایی زوو چاک بونهوهی لیبهکه که به خیرایی یهکی دهگمهن هاتوتهوه سهرخوی لهو کاته دا خانمه که توانی له سهر گالیسه که که بجولیت پاشان توانی خوی بخاته سهر دارو و مگازمه که برپارماندا، ئه م خانمه له ماوهی (۲۴) کات ژمیردا برپارمانهوه مالهوهو پیویستی به مانهوه له خسته خانه نه ماوه، کچه کهی ئهوهی له خه یالیدا بوو هیچی به من نه گووت، به لام دایکی برده گۆشه ییک و پیی گووت : له گهل میردیدا ریک کهوتون دایکه که ببه نه ته مبه لخانه ییک، چونکه ناتوانن بوو مالهوهی ببه نهوه له بهر ئهوه چهند کات ژمیریکي نه برد باری دایک شر بوو به پهله بانگی فریاگوزاری کرا بو پیره ژنه که، به داخهوه پیره دایکه که کهوته سهره مهگهوهو دوی چهنم کات ژمیریک گیانی سپارد، ئه و پیره ژنه به شکانی قاجی نه مرد، به لکو به شکانی دلئ مرد. زور هه ولما هویه کانی فریاگوزاریم هه مووی تاقی کردهوه به لام دادی نه دا. به ئاسانی له نه خوشیه که چاک بووه به لام دلئ شکاوه کهی چاک نه بووه هه رچه نده (فیتامینات) و دهرمانی چالاکی به خشان بوو به کارهینا سهرباری هویه کانی پشودان و زوو چاک بونهوه هه رچه نده قاجه کانی ساپژبووه که چی مرد بوچی ؟ ئهوهی ئهوی چاک کردهوه (هیوا) بوو نه ک فیتامینات و داوو دهرمان گه (هیوا برارو) بو چاک نه بووه. ئه م روداوه کاریگه ریه کی قولی کرده سهر دهرنم له دلئ خومدا و وتم : نه گهر ئه و پیره ژنه هیوا به نه دا پایه له خوا ئه و روداوهی دوچار نه ده بوو . هه رچه نده من بروامبه کردگاری هه مو شتی هه بوو به حوکی ئهوهی مه شقی زانستی پزشکی و نوژداریم ده کرد، جیاوازیم له نیوان زانستی پزشکی و ماددی و نیوان بروابوونم به خودا ده کرد به و چاوهی لیرمدا هیچ په یومندیه کیان له نیواندا نییه . به لام لیرمدا هیچ شتی هیه بیته هوی لیک دابرانی ئه م دو لایه نه، نه وه تا ئه و پیره ژنه ی چاک بوو بووه گیان و گه شبینی بوو

ژیان لە دەستدا ئەو پیرەژنە ھەموو ھیوای بەو تاقانە کچەی بوو کاتی کچەکی
لە کۆل خۆی دەکاتەو ھیوای لە دەست دەدات و لە جیاتی ئەووی ڕوو لە ژیان
بکاتەو ڕوو لە مردن دەکات. عیسا (علیه السلام) راستی ڤەر موو : (گەر مرۆڤ
ببیتە خاومنی ھەموو دنیا بەلام گیانی لە دەستدا چی بەکەلکی دیت).

دُنیا بووم پێویستە چارەسەری راستەقینە (گیان) و (لەش) پێکەو
بکگریتەو لەیەک کاتدا. زانیم ئەرکی سەر شانمە زانیاری پزیشکی و
نەشتەرگەریم لەگەڵ ١٠٠ ١٠٠ ١٠٠ بونم بەخواو ئاشنا بونم پێی جوت بکەم، ھەردو
بارودۆخم لەسەر بناغەییکی قاییم دامەزراند. بەو ڕێگایە توانیم چارەری
تەواوی نەخۆشانم بکەم کە پێویستی یان پێیەتی، دواى وردبونەومیەکی ورد
بینیم زانیاری نۆژداریم و ١٠٠ ١٠٠ ١٠٠ بەخوا ئەو بناغەییەن کە پێویستە
فەلسەفەى پزیشکی نوێیان لەسەر دابەزریت، ئەووی راستی بێ ئەو ئاکامەى
من بە دەستەم ھێنا لە ڕووی گرنگی توخمی (سایکۆلۆجی) یەو لە چارەسەری
نوێ دا بە تەواوی لەگەڵ تیۆری (پزیشکی) تازەدا تێک دەکاتەو، سەرژمێرەکان
بە ووردی پێشانیانداو کە (٨٠٪) نەخۆشیەکان بە ھەموو جۆرەکانەو لە
شارە گەورەکانی (ئەمریکا) دا تا ئاستیکی زۆر بۆ (ھۆکاری دەرونی)
دەگەرپێنەو، (نیو) ئەو ١٠٠ ١٠٠ ١٠٠ واتە (٤٠٪) یان بە ھیچ شیۆمییک ھیچ
نەخۆشیەکی (ئەندامی) یان نی یە . ئەمەش مانای وانى یە ئەم نەخۆشانە
تەنیا چەند وەھم و خەیاڵیکن بەلکو چەند نەخۆشیەکی واقعیین.
ھۆکارەکانیان خەیاڵی و ئەندیشەیی نین بەلکو ھەبونیان ھەیەو گەر پزیشکی
شارەزا پەسپۆرپەکەى بەکاربێنی دەتوانی سەرە داوگەیان بدۆزیتەو، ھۆکارە
سەرەکیەکانی ئەو نەخۆشیانە چین ، کە بە (نەخۆشیە دەمارییەکان . الامراض
العصبية) ناویان دەبەین ؟ بەشیک لەو ھۆکارە سەرەکیانە بریتین لە ھەست
کرد بە تاوان (الشعور بالاثم) یان ھەلەو کینەو ترس و دلە ١٠٠ ١٠٠ ١٠٠ (القلق)
خەمۆکی (الکبت) و دلە ١٠٠ ١٠٠ ١٠٠ و گومان و ئیرمیی (الغیر) و خودویستی
(الانانیە) و بێزاریی. بەداخەو زۆر لەوانەى نۆژداری دەرونی دەکەن،

لەسۆراغی ھۆکارەکانی تێکچوونە دەرونیەکان (الاضطرابات النفسية) دا سەردەمکەون کە نەخۆشی پەیدا دەکەن بەلام لە چارەکردنی ئەم نەخۆشیانەدا سەرناکەون، چونکە لە چارەکردنی دا پەنا بۆ پەخش کردنی بېروا لە دلانی ئەو نەخۆشانە نابەن. لە سەروی ئەمەووە حەز دەکەین لەو تێکچوون و ھەڵچونیانەو ئەو ھۆیانەو ئەو نەخۆشیانە پەیدا دەکەن پرسیار بکەین کە ھەمان ئەو نەخۆشیانە (تایین)دەکان ھاتون ئیمە لە گۆت و بەندی ئەوانە رزگار بکەن. خودا بە تواناو کارزانی خوێ پێویستی یەکانی دەرونی ئیمە ئاگادارە لەبەر ئەوە تەواوی چارەسەر یەکانی بۆ سەدکردووە. (بەسپۆرە دەرونیەکان) ئەو (قفل) و (کیلۆن)ەو دەرگای (ساغی) دادەخات وەسفیان کردووە ئەو کلیلەو ئەم دەرگایە دەکاتەو داویەتە دەستمانەووە. کوێرانەیی و ھەرپەمەکی ناتوانن پێنومایی کردنەووە ئەو قفلە ئالۆزەمان بکات نە دەتوانی شا رێگای راستمان پیشان بدات .

(کوێرە)ی شاعیر دەلی :

کەللە رەقی کوێرانە دەمانخاتە ھەلەو ، ، وامان لێدەکات بەلگەکانی ببینین و نکۆلیان ئی بکەین ، ، بۆ حالی بون لە کارەکان پشت بە خودا ببەستە ، ، داھاتوو ھەموو کاریکی شاراووت بۆ ئاوەلە دەکات .

خوای یارمەتی بەخش بۆ پێنوما بەخشی و حالیکردن لە کارەکان لە بارەو ئەم کلیلانە چی پێ فەرمووین ؟ پوختەکەو ئەو یە ئیمە ھەلەو گوناھ و تاوان دەکەین و پێویستیمان بە لێبوردن و چاوپۆشی خوا ھەیە ، تا بگەرپێنەووە گوشادی ئەوو لە کەسانی تر ببورین. ئەو گوناھبارانەو ئەو ئی خۆش بونەیان دەگریتەو گوشادی خویان لەناخدا دەدرەوشیتەووە ترس و دلە

راوکییان لی دورده خاته وه^(۱). لی ردها هیج ریگایی نابی بو توش هاتن به (خه موکی) و (ئیرمی) و (خودویستی). کاتی (خوشه ویستی خوا) چوه ناخی دلانه وه گونا و خرابه ی تیدا بارده کات و توشی بیزاری نابی هیوای زیندوی به سه ردها دهرژی که زیان لیوهی سهرچاوه دهگری. له کاتی مه شقی پزیشکی دا بینیم خو چه کدار کردنم به روانگهی (گیانی) له بهرام بهر زانیاریم به (مادهی زانستی) توانام پیده دات که چاره ی هه مو نه خوشیه کان بکه م به فهری راسته قینه شکوردا بییت. به لام گهر مروف لهو باز نه یه دور که وته وه چاره سهرکردنه کانی نیوه جل دهن و ناگه نه نهو برهش. زور بهی (برینی گه ده - القرحة المعده) و مگو گوتراوه بو (خواردن) ناگه ریته وه، به لکو بو نه وه ده گه ریته وه که (دلیان) دهیخوات پیویسته مروفی نه خوش چاره ی (دل) و قین و رقه کانی بکات بهر له هه مو شته کان. پیویسته (پیغه مبه ران) سهرمه شقیان بن که بو دوژمنانیان پاراونه وه و نزی چاکه یان بویان کردوه، گهر ناخمان پاکژ بووه و دلسوز دهرهاتین نهو کاته ریگای چاره سهر دهگرینه بهر، به تایبه تی گهر نهو چاره سهره روحی یه دهرمانی (دژه ترش - ضد الحامضیه) و دهرمانی چاره ی برینی گه دهی تری له گه لدا بییت^(۲). که زووبه رز یارمه تی چاک بونه وهی نه م برینه دهمن. لی ردها زور (باری دهرونی) هه یه (ترس) و (دله راوکی) رولتیکی گرنگی تیدا دهبینن، گهر نهو ترس و دلهره راوکییه له سهر بناغه ی برپا بون به خوا چاره سهر بکری دروستی و ساغی له زور دؤخدا به نااسایی ده گه ریته وه، لی ردها نه م هه له نیه هه موو نهو

(۱) هورئان بهر له زانستی دهرونی نوئی تانوان و گونا به سهرچاوهی گونا و توبه به شیکاری دهرون و چاره سهر (التحلیل النفسی) دادمنی: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا» (النساء، ۶۴، و)

(۲) و مگو نه له منیوم ام . ان . جی) و (لیبراکس) و (ته گه مییت) و .. هتد، که نوژدار دایان دهنیت.

نهخویشیانه باس بکهین که بهبروا بون به خواو پشت بهستن بهو چارهسهه
 دهبن، له گتیهکی تایبهتی بهناوی (الصحه تتدفق) زۆر لهو بارانهه و مسف
 کردوه دهمرو خستوه چۆن برپوا بوون به خوا بهشیکی گرنگی (چارهسهه
 دهرونی و پزشکی) یه و چۆن دهبیته هوئی چارهسهه سهرسورهینهه . لهشی
 مروؤف گهر لهگهه کردگاریدا پێک بێ له باشتترین باردا دهبی گهرنا توشی
 تیکچوون و نهخووشی دهبیته. بهلێ لیژمهه خوا ههیه له زۆر جیگادا نهوم
 ناسیوه نهوه چارهی ئیسقانی شکاوو دلانی ههپرون به ههپرون دهکات^(١).

(١) قورئان فهرمویهتی : ﴿أَمِّنْ مُجِيبُ الْمُضْطَرِّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ﴾ النمل / ٦٢ . (و)

گوله کان و بالندهی (بالتیمور)

نوسینی : سیسل هامان - زانای بایزلوجی (زینده ویزان)،
له زانکزی (بوردو) دکتورا دینی - له زانکزی (کنتاکی)
مامزستایه .

له جیهانی زانستیدا پووم له هر کوئیهك كړدبی چهند به لگه پیکم بینیه
له سهر پړك خستن و داهینان له سهر یاساو دیزاین له سهر بوونی کردگاری بالا.
به پړگای قهیسی (المشمش) دا پړو و له جوانی پیکهاته ی گوله کانی سهرنج بده
گوئ له جریوه خویندنی بالندهکان بگره له سهیرو سه مه ره ی (هیلا نه کان)
بروانه نایا به پړک هوت گولان گولاوی شیرین دروست دهکن که میروهمکان
را ده کیشن و گوله کان ده پړنن و له سالی داهاتوودا به ره می زیاتر دمه خشن
؟ نایا به پړک هوتی پروت دمنکه هه لاله تنه کنه کان (حبوب اللقاح) دمه پړنه سهر
کو سپی نیړکی گول (المیسم) و سهوز دمی ، به توله که دا دمروات به ره و
هیله که دان (المبیض) و کرداری په پړین ((التلقیح) دیته دی و تووهمکان په یدا
دمن ؟ نایا لوژیکی نی په برومان وایی توانای نه بینراوی خوا نه و دیزاینه ی
دانایی به پړی چهند یاساو پړسایهك که هیشتا بو زانین و په رده له سهر
هه لمالینیاندا له سهر متای پړگاداین ؟ نایا بالندهکان ته نیا بو هاو دمه که ی
ده جریویننی یان له بهر نه و مشه خوا نه و خویندنه ی پړ خوشه و دمزانی به
خویندنی نه وانه شادمان دهبین . لیرودا بی شومار پړوانه بالندهکان ده خوینن،
به لام ههستی سنورداری نیمه بهر گوپی ناکه ون . لیروگا بی شومار به هره ی
خوا هه یه به سهر بهندهکانی دا رشتویه تی چاومړی له مروف دهکات چاویان بو
بکاته وه تا بکه ونه بهر چاوانی . نه ی له باره ی بالندهی (بالتیمور) چی ؟ کی
نه و هونه ره به رزه ی فیرو کردوه ؟ بوچی ته وای لانه کانی بالندهکان له م جوړه

دهچنه وه ؟ گه بگوتړئ به (غهریزه) ئهم کارانه دهکړئ، بهم وهلامه خو له وهلامه که دمرباز دهکړئ، بهلام وهلامه که کورته.

(غهریزه) کان چین ؟ هه ندئ دهلئین : (ئهو رښتاراننه گيانداران فيري نابين)، ئايا لوژيکي نى په بروامان وابى توانای خوا لهو گياندارانه دا دمدره وشیته وه که دروستی کردون و به پيی چهند ياساييک رپکی خستون که هيچ له رازدهکهيانی نزيك نيه بزانيږت ؟ بهلئ من بروام به بونی خدا هه يه، بروام وایه ئهو خاومن توانايه که گهر دونی دروست کردوهو پاراستويه تی نهک ههر به ومونده ومستابى به لگو ههر خدا مرداری دروست کراوان که مروفه چاودپري دهکات. ئهم بروا دامه زراوهی من که دلی لیوان کردوم ته نیا بو روشنبیری ئايینی ئهمریکی ناگه پږته وه، به لگو بو بینینی ئهو دیمه نه سهیرانه شم دهگه پږته وه که به چاوی پزیشکی بینيونه، دیسان بو ئه وهش دهگه پږته وه که له ناخم دا هه ست به بوونی دهکهم. مروفه رو له ههر کوپیهک بکات پرسپاری بو دروست دهبی بو وهلامی شپرزه نابى و دانامینی. له کاتی هه ولدانی بو وهلامدانه وه چهند گرمانکاریهک دهکات زور نابات زوربهی ئهو گرمانکاریانه لی دهگه پږی یان هه مواریان دهکات به ته وای بهر له وهی بگاته وهلامی پرسپارمه کی. زوربهی وهلامه کانی که پيپی گه ییشتوه و پيیان دهکات خوی له سالی ددات له ساله کان، بهلام به داخه وه زیادکردنی زانیاری په کان نابيته هوی زیاتر ناشنا بوونی به خدا به پیچه وانه وه تا مروفه هه ست بکات رازیکی له رازدهکانی گهردون دوزيوته وه پیویست بونی به بیروکهی خدا لاوازتر دهکات، ئه وه بو مروفه شایان تر بوو که بزائن ئهم دوزراوانه چهند به لگه یه کی فسه کهرن له سهر بوونی خویه کی بالای هه لسورپنهر له پشتی ئهم گهردونه وه. کاتی دهرپینه کارگه دلپه ئاویکی زه لکاوئ دهپشکین و له ژیر (میکرو سکوب) دا دایده نیین تا دانیشتوانی ببینین لهو کاته دا یه کی له شته سه مه رهمانی بونه وهر ده بینین ئهم شته بچوکه ش (ئهمیبا) په به هیواشی دهجولی به رهو زینده ومړیکی بچوک دهروات دهوری ددات و دهرواته ناوی یه وهو

پاشان هه رسی دهکات و له ناو له شه ته نکه رونه گهی دا دمیگوری، پاشان پاشه پوکی ئەم ئەمیابه له ژیر میکرو سکوبه که دا دهبینین بهر له وهی چاو له دوربینه که هه لگرین، گهر زیاتر سهیری بکهین دهبینین چۆن گهرت دمی و دمی به دوو که رته وه، ههر که رته گه شه دهکات و دمیته زینده وهریکی ته وای تازه. ئەم زینده وهره بچوکه هه مو ئەو کارانه ئەنجام ددهات که زینده وهری گه وره کان ئەنجامی ددهن تا دهگاته هه زاران و ملیۆنان خانه . بیگومان پیشه ی ئەم زینده وهره ههره بچوکه پیویستی به زیاتر له ریکهوت دمیته . یاسایه (کیمیایی یه زینده گییه کان . الکیمیاء الحیویه) زوریک له رازو دیاردهکانی ژیا نیان دوزیه وه که یاساکان له هیج مهیدانیکی تری توژی نه وهی زانستی دا نهید و زیوته وه. خه لکی سهیری رازهکانی کرداری ههرس (الهضم) و مژنیان دهکردو وهکو بونی ته گبیره کی پیروژ لییان دهروانی، به لام ئیمپرۆکه توانراوه شیکاری ئەم کرداره بکری و ئەو کارلیکردنه کیمیاییه بزانی ئەنجامی ددهات ئەو هه وینه (الخمره) ش دهست نیشان کراوه بهو هه مو کردارانه هه لده سیته .

ئایا ئەمه دمیته به لکه که خوا هیج جیگایه کی له گهردوندا نییه ؟ ئەی کی ئەو کارلیکردنانه ی داناوه ئەنجام بدرین ؟ (ئه نزیمه کان) یش بهو ورده کاریه کۆنترۆلی بکه ن ؟ یه ک ئاوردانه وه بۆ یه کی لهو نه خسانه ی ئەو کارلیکردنه باز نه یی یه زۆرانه ی رافه دهکات ئەو ئهرکه له ئەستۆ دهگری قه ناعهت به مروف بکات که نمونه ی ئەم په یوه ندییا نه ناشی به ریکهوتیکی روت پرووبدهن. شاید ئەو مهیدانه زانستییه ی بۆ مروف ئاماده باش بکات هیج مهیدانه کی تر بۆی ئاماده باش نه کردبی، که خودا به پیی چه ند یاسایه کی کیشراو گهردون به رپوه دمه بات و کاتی ژیا نی دروست کردوه هه لی ده سو رپیتیت. گهر سه ر به ره و (ئاسمان) به رزبکه ی نه وه له کاتی بینینی (ئه ستیره) و (هه ساره) زۆرهکانی ناوی که به خولگه یاندا ده سو رپنه وه و په یه وهی له دیزاینیکی ورد ده که ن تۆزقائی لی لانادهن ههر چه نده شه وو رۆژ وهرزو سال و رۆژگاریان به سه ردا رمت بی مروف دهخه واق ورمانه وه، ئەو ته نانه به دیزاینیک به خولگه یاندا

دهسورپنه وه كه دمتوانين بهر له چهند سهدهييك پيش بينيني خورگيران و مانگ گيران بكهين. ئايا پاش نه وه كهس پي وايه نه وه هه سارانه (الكواكب) و نه ستيرانه (النجم) ته نيا چهند ته نيكي ماددين كويرانه و بي مه بهست كوڤونه وه و بي رينومايي هه پر مه كيانه ملي ريگا دهگرن ؟ گهر ئهم نه ستيره و هه سارانه ديزاين و سيستم يكي نه گوريان نه بوايه و په پره ويان له چهند ياسا يه كي كيشراو نه كردبايه چوډ دهگرا مروڤ له كاتي گه شتي هوت دهرياكانداو هه له شه يي ريگاي هه وايي بو فريني فرۆكه كان متمان ه يان پي بكات . هه ندي كهس بر واي به بوني تواناي خودا ني يه كه چي بروايان وايه ئهم ته نه گهردونيانه مل بو ياساو ديزاين يكي تايبهت و دياريكراو كه چ دهگهن و نازاد نين چوډيان بوئ به ئاسماندا ملي ريگا بگرنه بهر ^(۱). نه وه ي راستي بي له (دلوپه ئاويكي) ژير (ميكرو سكوب) بيگري تا نه وه (نه ستيرانه ي) به (ته ليسكوب) دهيان بينين مروڤ ته نيا نه وه ندي له دهست دي ئهم ديزانه جوانه و ئو وورده كاريه مه زنه و نه و ياسايانه ي گوزارش له چوډيه تي هه ئس و كه وتيان دهكات شكوداريان رابگريت. نه گهر متمان ه ي مروڤ به وه نه بوايه كه ليړه دا چهند ياساييك هه يه دمتوانري بدوزريته وه و پينا سه بكريت مروڤ بو سوراي نه وانه ته مه ني خو ي خه رج نه ده كرد . گهر ئهم بر وايه له ئارادا نه بي له بهرام بهر ديزايني گهردوندا سوراي كردن بهرام بهري بي هوده دهبوو . گهر ئهم ديزاينه نه گور نه بوايه نه زمونيكي نه نجام ده دا پيچه وانه ي خو ي دهبوو چونكه له سه ر ريكهوت و چهند ياسا يه ك دامه زراوه كوډرپول نه كراون، گهر

(۱) نمونه مان (ستيفن هووكنگ) ه له كتبي (ديزايني مه زن/ و: حوسين حوسيني/ كاميار ساير/ ل: ۲۴۹) دا ده ئي: (ريك خستن له جوله ي ته نه ئاسما نيه كاندا وه كو خورو مانگ و هه ساركان پيشاندهري نه وون به پي ياسا نه گوره كان ده جولين نه مه باشره له وه كه بلتين : به پي چه زو ئارخوزي خوا يان شه يتان ده جولين) . ليړه دا ئهم بي بر وايه بر واي به سيستم ي نه گوري بونه وهر هه يه به لام بر واي به دانهره كه ي نيه!! (و)

وابایه مروڤ دیتوانی کام پیشکوتنه به دهست بښت ؟! پښوښته له پستی ههموو دیزاین و سیسته میکه وه کردگار یکی بالا هه بیت. هر په سندی ناکات لیرمدا یاساو سیسته می له نارادابی هیج هر یکی بالاو داهینه ریکی ریکخه ری له دواوه نه بیت. هه تا مروڤ یاسایه کی تازه بدوژیتوه نه یاسایه جار دمدات (خودا کردگار، مروڤیش ته نیا دوژمرو دیکه).

بونی خودا له زیانی روژانه ماندا راستی یه که گومانی تیا نی په راستی یه که له ههموو راستی یه زانستی یه کان به هیژترو هیج دوو دل ی یه که هه ټناگری و دزه ناکاته ناویه وه هاوکات دمتوانین و مسفی (نه ستیره) کان بکهین و نه خشی خولگه گانیان بکیشین له ناسماندا. دیسان دمتوانین (نه میبا) له سهر پارچه شوشه یه که دابنښین و وینه ی بگرین که چی دمینین نیمه ناتوانین نمونه یه کی مادی ناوا له باره ی بونی خودا به دهست بښین مروڤ ناتوانی په ی بهو ببات و بیناسی تا کو به شه خسی روی تی نه کات و ناشنایه تی پی نه بیت. نه و که سه ی نایه وی له ریگای (میکرو سکوب) وه سهیری (نه میبا) بکات دمتوانی دمه ته قی دریژ له سهر نه بونی بکات، به لام کاتی نه میبا که ی بینی دهمکوت ده بی، له راست بونی خوداش ناوایه مروڤ زور جار دمتوانی به دریژه دادرې شپره قسه له سهر بونی خوا بکات هه که نکولی که ری چاوی پیدا نه خشانده لگه که ی ههرس دښت و بروا به هه بونی ده کات. به لام پښوښته شاره زایی یه که ی شه خسی بی، گهر که سی نه یوښت سهری به ربکاته وه و لی بکو ټیته وه بی سوده دمه قالی یه دریژه ده کیشی خودا ته نیا روناکی ده خاته دلی نه وانه وه لی ده کو ټنه وه به لی من بروام به خودا هیه که په رومردگاری نه م گهر دونه و په رومردگاری منه، وه که له خوم و دموروبه ری خومدا بیبینم.

بونی خودا راستی یه کی ره هایه

نوسینی : (ئه ندرۆ کونوای نیسی - زانای فسیۆلۆجی
(ئه ندام زانی) ، یه کینکه له سروشت ناسان - ناربانگی
جیهانی ههیه - له سالی (۱۹۲۵) تا (۱۹۴۶) سه رۆکی
بهشی لیکنۆلینه وی فسیۆلۆجی و دهرمانخانه بوه له زانکۆی
(نۆرت وسترن) - له سالی (۱۹۴۶) تا (۱۹۵۳)
مامۆستای کۆلیژی پزشکی بره و بریکاری له زانکۆی
ئه لینۆی - نیستا مامۆستای فسیۆلۆجیا و سه رۆکی بهشی
زانستی نکلینکی یه له کۆلیژی پزشکی زانکۆی شیکاگۆ.

ئایا لیڤمدا خودا هه ی ؟ به ئی من بروام به هه بوونی ههیه، وهکو چۆن بره و
بهو شته ی دهکهم به رجه ستهیه و دهستی لی دهم یان وهکو چۆن بروام به
هه بوونی خۆم ههیه. بره و بون به هه بوونی خودا کاریکی هزری ته وای
تاقانهیه، واتای بون به بونه وهر (الوجود) دمه خشی، ئه و بره وایه واتایه ک به
مروڤ ده دات زیاتر له وهی ته نیا تۆبه له ماده و وزه ییك بیت. بره و بوون به
هه بوونی خودا چا وگی بالای بیرۆکه ی مروڤه له راست خۆشه ویستی (المحبه) دا
ئه و رپسایهیه به هۆی کۆبونه وهی مروڤه له سه ر (خۆشه ویستی خوا) و
(گوپراه لی بو ئه و) بره و ته ی نیوان مروڤه کانی له سه ر داده مه زریت ، خودا و مند
چا وکی هه ست کردمانه به (مافه کان) و (ئه رکه کان) ، چونکه ئیمه له
روانگه ی (سۆز) و (دادگه ری) و (به زمی ره ها) وه نه بی یه گسان نابین.
بره و بوون به بوونی خودا ئه و قه لایهیه که زیانه کان ده مانپاریزی دوا ی ئه وه
ئه و بناغه قایمهیه که بره وای له سه ر داده مه زری ، (به های گیانی) که بونی
وابه ستهیه به (بونی خوا) ی گه و ره وه ده وام ده کات .

لۆژیک (المنطق) بونی خودا دهسه لیئیت

دهشی لۆژیک بۆ سه لاندنی بونی خودا به کاربێنین ئه وهش به به کارهێنانی بنه ماکانی (بیرکردنه وه) له کارلیکردنی (شاره زایی ههسته وه ریمان) وه پهیدا دهبی که له گه ل هزرماندا راهاتوه . یه کهم کهس (تۆماس ئه کوینی) قه دیس ئه م رێگایه ی به کارهێنا .

ئهو پرمه سیبه بنه رته یانه ی ئه م جوړه به لگه هێنانه وانه ی له سه ر دامه زری به بینینه کان و تیبینی یهکانی باوکان پێک دێ له کاتی گه شه کردنی هزری رۆله ئاسایی یهکانیان وهکو داها تو رونی ده که ینه وه . ملیۆنان کهس له وانه ی بیرمکی قوڵی واقعی ده که نه وه بر وایان به م رپۆگایه هه یه، هه یانه له وانه گه وره ترین خزمه تی به زانست و مرۆفایه تی کردوه .

(نکو ئیکردنی بونی خودا پشت به هیهچ به لگه یه کی لۆژیک نابه ستیت)^(۱)

کهس نی یه بیسه لیئنی ئهو بیرۆکه یه ی ده لێ (خودا بونی هه یه) هه لێ، دیسان کهس ناتوانی ئهو بیرۆکه یه ی ده لێ (خودا بونی نی یه) بسه لیئیت . هه یه نکو لێ له بونی خودا ده کات به لām ناتوانی به به لگه وه نکو لێ ئی بکات. هه ندی جار مرۆف گومان له بونی هه ندی شتدا پهیدا ده کات، به لām له م بارمدا ده بی گومانه که ی پشت به بنه مایه کی هزری ببه ستیت. به لām من هه رگیز له ژیانمدا به لگه یه کی هزرم نه بیستوه له سه ر نه بونی خوی گه وره . به لām له

(۱) قورئانی مه زن فه رمویه تی : ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي آلِهَةٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ

مُنِير﴾ الحج / ۸ . لێرمدا (زانست) زانستی ئه زمونییه (اله دی) فه لسه فه وه لۆژیکه . (کتاب) سروشت و نامه ی ئاسمانی یه . (و) .

راست بونی زاتی ئەو به لگهی زۆرم خویندۆته وه و بیستومه، دیسان پاشماوهی ئەو شیرنایی یهه بینیه بپروا له دلی بپروا داراندا به جی دپلێت، ههروهها ئەو تالی یهه بی بپروایی له دلی بی بپروا گاندا لیی دهگه پێت. ئەو به لگهیهی بی بپروایان داوای دهکهن بۆ سه لماندنێ بونی خوا هه مان به لگهیه داوا دهکات ده بوایه خوا به مرووف و شتیکی ماددی چوبایه یان (بت) و (بهیکه ریک) بوایه، گهر خوا ئەم جوړه بونهی هه بوایه هیچ گومانێ له هه بوونی نه دهکرا، به لام خوا به وه دهیه وی هزرمان له راست (بپروا) دا تاقی بکاته وه له بیژهنگ بدات و (نازادی) و (سه رپشکی ویست) ی مرووف به وهی فیل له خو کردن نکۆلی له بونی خوا بکات و پپو یسته له سه رهشی بهرگهی ئاکامه کان بگریت. زۆربهی (بی بپروا) و (زندیه کهان) پپیان وایه ده بوایه خوا وه کو مرووفی بوایه و به هاوشانی هه لئس و کهوتی له گه لدا کرابایه. بۆ نمونه : ده لئین : (گهر خوا شیفای دام و له م نه خو شیه چاکی کردمه وه بپروای پپ دینم) یان (ئه گهر باران باری یان ناواتی هینامه دی یان گهر لافاوه که وه ستا، یان گهر سته م و خراپه له گه ردوندا نه ما .. هتد ..)

یان هه ندیکی تر ده بیژن : گهر خودایه کی دادگهر له ئارادابایه توشی دان ئیشه نه دههاتم، مانای وایه من کاتی بپروا به خوا دینم گهر ئەم گه ردونهی یان دادگه ریه کهی به پپی تاوانی من دانابی که له سه ر خودپه رستی و بهرژه وهندی منی دانابییت. هیچ چاری نیه بۆ گه ییشتن به خوا و پا کردن ناگری، تا مرووف به راسته ری و بی لاری یی و پا کردن بیری لی بکاته وه پپو یسته هزری خو ی له (خودویستی) و (کینه) و هه ر کۆسپی که ده بیته ریگر له به رامبه ر (بیرکرنه وهی ساف و ساغ) دا، تا هه ل به ژوانی خوا گه ییشتن و خو ش ویستنی ئەوی بۆ بپه خسیت، له و ریگایه وه به شداری دهکات له جهنگ کردن له دژی خراپه کاریه کان و سته مکاری که ئەو که سانهی گومان له فه رمان و بونی خوا ی گه و ره دهکهن قسه له و بارانه وه دهکهن، خوا ی گه و ره کارزانی له سه ر ئەم یاسایه دامه زراوه که ده بی مرووف (هز) و (ویست) و (نازادی) خو ی

بەکاربێنی بۆ دانی برپاری پێویست بۆ شەڕکردن لەگەڵ ئەو خراپەکاریانە تا
حوکمی خوا بۆ زەوی بگەرێنێتەوه وەك حوکمی ئەو لە ئاسماندا.

پێویستە (بروا) و (هیاوا) و (خۆشەویستی) لەسەر بنەمای هزر (العقل)
دابەزێن : برپا بوونم بە بوونی ئەو خواپەیی هەموو شتێکی دروست کردوو
لە ناوێوەو دەرەوێ گەردون بونی هەپە ئەو خواپەیی چاودێری من و تۆ دەکات
پەکەم شت لەسەر بەکارهێنانی (هزر) دادەمەزرێت، پاشان لەسەر (برپا) و
(هیاوا) و (خۆشەویستی) . دروست نی یە مەرۆف دەست بەرداری هزری ببی
پێویستە بە وردی و بەهێزی بەکاری بێنین . ئەو (برپا) یە (هزری) لە
پێشەوه نی یە بە برپاوپەکی کزو لاواز گوزارش دەرکری ، هەمیشە چاودێری
ئەوێ لی دەرکری هێرشی لەناوبەری بکریتە سەر و توشی تیکشکانی گەوره
ببیت .

برپاوی ئایینی کە لەسەر (هزر) دانەمەزرێ دەبێتە هۆی (پەروستی بەد) و
(پەفتاری دزیو)، لەبەر ئەوە پێویستە هەرگیز مەرۆف واز لە هزری نەهێنی و
دەست بەرداری (پەرنسیپە هزریەکان)ی نەبی ، کە ئەو کردوو بیرانەیی خەلکی
پۆزانە بەکاری دێنن لە ژانیاندا لەسەریان دادەمەزرێت، تا هەموو
دەستکەوتەکانی زاناگانمان و سەرکەوتنەکانیان لە مەیدانەکانی زانستی دا
لەسەریان بنیات دەنرێت. برپا بون بە (بونی خودا) لەسەر هەمان ئەو
پەرنسیپە هزرییانە دادەمەزرێت، کە برپا بوون بە داهاوی پێشکەوتنی ماددی
لەسەر بنیات دەنرێت. هەمان ئەو هۆیانەش هانم دەدەن برپاویان وابی
سبەینی خۆر هەلدی، یان سبەینی دەژیم و دەچمە سەر ئیش و کارم و سودی
لی وەرەگرم. دیسان بۆچی نابیتە هۆکاری بۆ پێشکەوتنی (گیانی) و
(پەروستی) ؟ پێویستە هەموومان ئازایەتی ئەدەبیان هەبی کە وای لێدەکات
توانای رۆن کردنەوهی ئەو هۆیانەیی ببی ناچاری دەکەن برپا بە یەکی لە
ئایینەکان بێنی و مەودای برپاوی هۆی بە دروستی ئەم ئایینەو دلسۆزی بۆی
بەلێنی بەهۆی ئەو کارە چاگانەیی ئەنجامیان دەدات، گەر بە پێگایەکی

سهرکه وتو له توانايدا نه بوو بوونی خوا بسه لینی ته نیا له سهر بناغه ی برپواو په سند کردن برپوا به بونی دهکات، یان دهلی : بونی خودا ناشکرایه پیو یستی به به لکه هیئانه وه نی په نه ویش هه مان کاری (توماس جیفرسن) نه انجام دهدات. له کاتی دا (بروانامه ی سهر به خوئی نه مریکا) بهم شیوه یه دهنوسیت: (نیمه بروامان وایه نه م راستی یانه رومن و گومان هه لئاگرن، خه لکی له مافه گانیاندا په کسانن، خودای کردگاریان هه ندی مافی پی به خشیون نه گوړن، له وان هس : (مافی ژیان) و (مافی نازادی) و (هیئانه دی به خته ومری). حکومه ته کان بو پاراستنی نه م مافانه داده مزرین و هیزی دادگه ریان له و گه له ی ومرده گرن حوکمی دهکن).

نه مه بناغه ییکی قولی برپوا ی (نایینی) و (رهوشتی) و (سیاسی) په (دهستوری) نه مریکای له سهر داده مزریت، هه روه ها حکومه ته که شی. (وولاته په گرتوه گانی نه مریکا) په که م ده ولته بناغه گانی خو ی له سهر نه م یاسایانه داده مزرینیت. (جیفرسن) و سه روکه گانی تری نه مریکا نه و هوکاره شاراوانه یان لا دهسته به ربوو، که جاپان دهدات دهست بهم ریهمیه وه بگرن هه تا گهر خه لکی بلین: به ته سلیم بوون برپویان به بونی خوا هه یه نیمه ده بینن نه م برپوا بونه یان له سهر بناغه ی چهند شارمزیی و بیر کردنه وه ییکی رابردو ده وه ستی. برپوا بوون به هه ر شتی پیو یسته له سهر بناغه ی (زانین) و (بیرکردنه وه) دامه زریت. گهر گوتمان بونی خوا پونه و حاشا هه لته گره واته : نیمه ناتوانین به ریگایه کی زانستیانه و فوړمی یانه له باب ته کی بدوین، به هو ی که می و ناته وداوی له فیړکردنمان یان له بهر نه وه ی پیش وخت بیرکردنه وه مان له باره ی مه سه له که ریك نه خسته و یان ناماده ییمان بو دهمه ته قیکه نه کرده .. هتد .

من له ژباندانه که وتوته بهرچاوم له کاتی شه ره قسه له و باره وه نه یتوانی بی رونی بکاته وه بوچی برپوا ی به بونی خودا هیئاوه . زوړبه ی هو یه کان ناماژه دهکن پیو یسته نه و گه ردونه دروستکاریکی هه بی و پیو یسته نه م سیسته م و

ياسايانه دارپژمرکیان هه بیټ، ئه مه راستی یه کی بنچینه یی یه هه موو
مروفتیکی ئاسایی دمیزانی بچوک بی یان گه وره بیټ .

دروست بوونی پهرنسیپه سهره تاییه کان له هزری هوشی مندالدا

له کاتیکدا سی سالانه بووم وهکو مندالانی نیوان سی، پینج سالان پرسیارم
له دایک و باوکم کرد : کی منی دروست کردوه ؟ کی بالندهو مه له کانی
هیناومه بون ؟ کی مانگاکی ئیمه ی هیناومه ئاراهه ؟ کی دنیای داناوه ؟
راستی یه کانی زیان یان شارمزیی ههسته وهریم له گهل هزرمدا کارلیکردنیان له
کاتی پهیدا بوندا پهیدا کرد، که بگه مه نهو پروایه ی ناکرئ هیچ ئامیرئ بی
وهستا دروست بوئی. دوا ی نهو وه زیره کی و هزرم راست و بهر وه دوا وه راستی
یه کان جولاً، بۆ پشته وه ی خووم و بالندهو چیلکه که گه یشته نهو ئاسته ناگونجی
(من) و (بالنده) و (مانگا) به بی هه بوونی دروستکاری بیینه ئاراهه. هزری
ساده ی بی گوناھی بی لایه نی من یان تیکه لاو (کپ) نه بووه (شپرزه) نه بوو
پهرنسیپه کی دۆزییه وه که له هه مو پهرنسیپه کانی فلهسه فی و زانستی
رۆچوتره له هزری مروفدا، که له راست (بونگه رای) و (هزر) دهستی
پیگه ییشه وه. (هزر) و (شارمزیی ههسته وهریم) کارلیک کردنی ده که ن بهشی
به رهه م هینانی بریک بیر کردنه وه بکات، یاریده ی بدات بۆ هه ست کردن به
(بونگه رای - الوجود). من په ییم بردوه نهو منم یان نهو خودی خو مه.
ديسان له هه مان کاتدا گه ییشه م پهرنسیپی (نه بون - عدم الوجود) که من
(بالنده) یان (چیل) یان (دنیا) ییم، واته : هزری من گه یشته پهرنسیپی
(بون) و (نه بون) و پهرنسیپی (هه ندهک - الجزء) وه (گشتی - الكل) گه وره تره
له (هه ندهک)، له کاتی دا ئه م ههسته ی به بون و نه بون بۆ پهیدا بوو ههسته ی
به (پهرنسیپی سهرمزیی هزر) کرد که نهو مه یه : (ئیمه ناتوانین بونی شتی
بسه لنین هاوکات نکۆلی له هه بونی بکه ین). مندالی گچکه ده لی : من ناوم

(تۆم) مو ئهوش (مارى) خوشكه هزرى مرؤف دهگاته ئه و راستى يه له
بىر كرده و هدا رېڭاى پېنه دات خوئ و خوشكى تېكه ل به يه كترى بكات و بلى :
(من ناوم مناريه ، خوشكه كه تۆمه) مه گهر به گالته نه بىت.

گهر بلى ك (چوارگوشه - المربع) بازنه يى يه ئه و دزمانى چوارگوشه له لاي
ئه و يه كېكه له هۆكاره كانى كه كيفايه ته بىكات به و چوارگوشه يه، ئه و
هۆكارانه دهيكه نه چوارگوشه و ئه و مه سه له يه له راست ئه ودا پروونه. ئه و
زانپاريانه و ئه و پرسياره ي كى دروستى كردوم ؟ كى دنياى داهيناوه ؟ له لايه ن
ئه و مندا له وه بۆمان پرون دهگاته وه ئه و مندا له (پرفنسيپى هۆكارى - المبدأ
السببية) يان (ياساى هۆكارى) دۆزيو ته وه كه دهقه كه ي ئه و مه يه : (هيچ
شوينه وارى به بى هه بونى كارتېكه رى بونى نى يه). به و پييه پيويسته هه مو و
ئارافرى داهينه ريكي هه بى و هه مو و گۆرپنى پيداكارىكى هه بىت. پاشان
بىر كرده وه به زنجيره يىك هۆكاردا دهروات، به (هه بونى من) و (بونى دنيا)
دهست پييده كات و به بونى (خودا) كۆتايى دى، كه هۆكارى يه كه مه، يان له
جوله وه دهست پييده كات و له بزوينه رى يه كه م (المحرك الاول) كۆتايى دىت.
دهتوانين ئه و مه سه له يه به رېڭاى تريش گوزارشت بكه ين ئه و يش ئه و مه يه گهر
ليرده ناخشه و پلان هه بى ده بى له پشت ئه و وه پلان كيشى له ئارادابى
پيويسته ئه و پلان كيشه گهر دونيه سيفتى بى سنورى هه بى، ئه و كردگار
جوانكاره خودايه.

(ياساى هۆكارى) گه ييشتۆته ئاستىك له توندى مندا لى (۵-۳) سالى له وه ي
دهكۆلېته وه كه پيويسته ليرده خوايه ك له ئارادابىت. به حوكمى ئه وه ي
پيشه م تاوتووى زانستى بو ژيانى خو م بو ئه و هۆيانه ته رخا ن كرد دهكه ونه
پشته وه، راستيه رون و زانراوه كانه وه. هزرم گرنگيه شارمزاى
به هه ستيه كان و ئه و مه سه لانه ي له سه رى داده مه زرين ده دات سورن له سه ر
سه ر كردنى دوا وه ي راستى يه راسته و خوكان له باره ي ژيانه وه، كه راستى نوئ
ناشكرا دهكهن و به هاى خو يان له راست لايه نى (ماددى) و (گيانى) يه وه هه يه

له باره ی (بونگه رای)یه وه. ئه م توپژینه وه میه پالی پیومنام بو خویندنه وه توپژینه وه له مهیدانی (سورش ناسی) دا یان (جیهان) که بهرپا بووه، وه له مهیدانی (رهوش) و (نایین) وه، یان (جیهان وهك پیویسته ببیت).

بینیم زور له نوسهره باشه کان و نهوانه ی به فیهله سوف ناوزده دهکرین و کهسانی تر له دانایان و بیرمه ندان، یان له بهر خووه کهوتوته ناو هه ندی هه له ی گه وه ی ئاشکراوه تۆز هه لده سیئی یان بهر به ستیان له نیوان خو یان و سهیر کردن بو دواوه ی راستی یه کان راسته وخو داناه، یاخود له راست راستی یه راسته وخو کان خو یان له گیلی داوه، ئه و پیاوه زانستی یانه ی ئه م کارانه دهکهن ناستهنگی له نیوان خو یان و پیشکته وتندا دروست دهکهن. به زانیینی راستی یه رونه کان و پروانین له کارگه ی به های مادی و گیانی و یاسا و سیستمه وه به لیکۆلینه وه له هۆیه کانی یاسایه سروشتی یه کان به متماته وه هیواوه ده لئین : به هه موو نهوانه پیش کهوتن دیته ئاراه

(پره نسپی هۆکاری: مبدا السببیه)

به ر له جه ند سائی له گه ل کۆمه لیکدا له فه رمان به ران له سه ر خوانیکی خواردن دا دانیشتبوم، پیاویکی زانای ناودارمان له گه لدا بوو له کاتی قسه کردندا له نیوانماندا یه کێ له فه رمان به ران ووتی : (بیستومه زۆربه ی زانایان بێ پروان، ئایا ئه وه راسته) ؟

پاشان روی له من کردو منیش ووتم : ٠ پیم وانی یه راست بێ، به لکو به پیچه وانه وه له کاتی خویندنه وه دمه ته قی کانماندا بینومه زۆربه ی بلیمه ته کان که له مهیدانی زانستی دا کار دهکهن بێ پروا نین به لکو خه لکی به هه له قسه کانی نهوان دهگوازنه وه یان به هه له مه به سه ته کانیان تیدهگهن). پاشان درێژه م پیداو گوتم : (بێ پروایی یان بێ پروایی ماتریالیستی له گه ل ئه و رێگایه دا یهك ناگرنه وه که پیاوه کانی زانستی له بیرکردنه وه کردارو

ژیانیاندا شوونی دەکەون ئەو بەپرەوی لەو پەرنسیپە دەکات کە دەلی : (هیچ ئامرازێ بەبێ بونی وەستایی لە خوۆه دروست نابێت).

ئەو (هزر) بەکار دینی لەسەر (بنەمای راستی یە زانراوەکان) دەپرواتە کارگەکە یەوه (هیوا) و (بروا) دلی پرکردون. زۆربە ی زانیان (ویستی زانین) هانیان دەدات کارەکانیان رابپەرپنن هەروەها خوۆه ویستی خەلک و خودا لە پشت هاندەرە کە یانە و میه. ئەو دی راستی بی بابای زانستی بیرۆکە ی ئامراز (الایه) بەکار دینی بەو مانایە ی یەکیکە لە هۆکارەکان و ئامیرەکان. بۆ نمونە: ئەو لە بارە ی (میکانیزی) لەش قسە دەکات بەلام توێژینه وەکانی لەسەر بناغە ی (پەرنسیپی هۆکاریتی) دەبات بەرپۆه کە پەرنسیپی هۆو ئاکامه، لەسەر بناغە ی (یەک گەردونی - وحده الکون) و ئەو (یاسا) و (پژیم) دی دەسەلاتی هەلەسورپنیت وەکو هەر مروۆفیکی تر هەمو برپاریک دەردەکات و بیر لەهەر کاریک دەکات لەسەر بنەمای بروا بون بە (پەرنسیپی هۆکاریتی). لە (فسیۆلۆجیای ئەندام زانی) دا کاتی مروۆ تاوتویی (گەشە) و (پیکهاتن) و (پاراستن) و (چاک کردنی لەش) دەکات دەبینی هەر (خانە) ییک لەو خانانە بی جیاکاری ئەو پۆلە (دەزانی) کە دەیگێرێ لە پیناو هیئانە دی دروستی و ساغلامی تەواوی جەستە دا. لە (کوۆئەندامی دەماری) دا (پەرچە کردارە ساکارەکان) وەکو سیفەتیک لە سیفەتەکان بە (بەستی - الغرضية) وەسف دەکریت. گەر سەر بخەینە لیکۆلینەوه و روانین مسۆگەر دەبینین (ئامادەسازیه بۆ ماوهی یەکان) لە پیک هیئانی (هزر) دا پیک هاتوه لەکاتی دا ئەو (هزره) لەلایەن، شارمزیی یە هەستی یەکان) هوه کاری تیدمکری بە کاملی مسۆگەر دەگاتە (پەرنسیپی هۆکاریتی).

بە مانایەکی تر ئەندامی بەرپرسیار لە هەلەس و کەوتە مەبەست دارەکان لە تەواوی گیانداراندا بەردەوام تاییبەتمەندیان زیاتر دەبی تا دەگاتە ئاستی هەست پیکردن و جیا کردنەوه.. ئەم مەسەلەیه بەهۆی کارلیک کردنی شارمزییه هەستەکان لەگەل هزر دیتە دی. بە زیاد کردن توانای مروۆ بۆ لیک

جیاکردنەووی پەیی پێ بردنیی (التمیز الادراکی) هەستی پێزبەندیی شتەکانی بۆ دروست دەبێ، بە پێی لە پێشتری ھۆکاریی، یان لەو ئاستەدا دەبێ بتوانی شتەکان بۆ (ھۆکاری سەرمتایی یەکان) بگێرێتەو. گەر دەستمان بە سروشتی مەبەستیی کرد، کە لە خانەکانی تاکدا دەرەگەون ئەو پەرەسەندنەوی بەسەریدا دێن بە دواي ئەویدا باسمان کرد تا دەگاتە ئەو پلەیی بە دەورووبەری دەبات، ئەو گاتە ئێمە دەتوانین چاومروانی دەرکەوتنی توانای بریاردان بکەین و یاسای ھۆکاریی بەکار بێنین کە مرۆف پێگای بەکارھێنانی دەگاتە ئەو ئاستە دەسلاتی زیاتر بەکاریی بۆ سەر ژینگە).

(لە ئەندام زانیدی کەوانە ریشەدارەکان (الخیاشیم) ی ماسی یەکان بەلگەییە لەسەر پێشینە (ئاو)، دیسان (بالی بالئەدەکان و (سی یەکان) ی مرۆف بەلگەییە لەسەر پێشینە (ھەوا)، (چاوەکانی مرۆف بەلگەییە لەسەر پێشینە (رونکی)، (ویستی سۆراغ - حب الاستطلاع) لە مرۆفدا بەلگەییە لەسەر پێشینە (پوداوەکان، ھەروەھا (ژیان) بەلگەییە لەسەر پێشینە (یاسای سروشتی) پێویست بۆ دروست کردنی. من ئیستا دەپرسم : ئایا پامانی قول و بیرکردنەووی بێ گەرد و ئازایەتی گەورەو ئەرکی بەرزو برپوای مەزن و خۆشەویستی قول ھەموو ئەوانە بەلگەن لەسەر شتانیککی بەر لەئەوان ؟ . ئەو گەوجیئە گەر برپوامان وابی بیرو ھزرە قولەکان و سۆزەکان و ئەو کردارەوی دێنە بەرچاومان لە مرۆفدا بەلگەن لەسەر شتیکی لە پێشینە : بێگومان ئەوانە بەلگەن لەسەر لە پێشینە (ھزریکی بالاً) و بەلگەن لەسەر بونی (کردگاری) کە لە پەسپۆری ئەوانەدا دەرەگەوی بەرەبەست لە بەرامبەر ھزریاندا دانانین لە کاتی لیکۆلینەو لە ھزری بالاً ، یان کردگاری مەزندا).

(کەس ناتوانی ھەڵی یاسای ھۆکاریی بسەلین، چونکە بە لەدەستدانی ئەو تەواوی زیندەووەران قریان تێدەکەوێت. ھزر لەسەر بنەمای ھۆکاریی نەبێ لەکار دەوستی من برپوام وایە یاسای ھۆکاریی بونیکی راستەقینە (ھەییە) (گوێبیستی ھەندی زانا بووم دەلێن : ھۆکاریی (السببیە) سەردەکیشی

بۇ (میتافیزیکا) یان (پرنسیپەکانی بیرکردنەو)، بەلام حەز ناکەم مەرۇف ئەم یاسایە لەو جیگایانەدا بەکاربێتی خۆی بەدلیەتی، پاشان لەکاتی ترسان لەو دەرەجامانە ی پێیدەگات بەکارهێنانی ئی بگە {ری، دانانی زنجیرە (میتافیزیکا) ی تازە لە پال زنجیرە (هۆکاریتی) لەگەڵ لۆژیک - المنطق) دا ناکۆکی نی یە ئیمە هەمیشە لە مەیدانەکانی زانست و کاروباری پۆزانەماندا بەم کارانە هەڵدەستین. لیکۆلینەو لەم زنجیریە مەسەلەیهکی ترە، بەلام مەرۇف ناتوانی بزانیّت تا چەندە ئەم زنجیریە واقعیی یە تا نەیخاتە ژیر مەیدانی تاقیکردنەووە ئەزمون تاکە هۆیە بۇ دۆزینەووەی راستی لە بارەیهووە).

(دەردەکەوئ کە بئ بروایان و نکۆلی کەران ئەو گومان و دوو دلیانە ی هەیانە پەلەیهکی تاریکە یان پەلەیهکی هۆشبەرە لە هزریاندا رێگیان پێنادات بیربکەنەووە کە تەواوی جیهانەکان مردوبی یان زیندەگی بئ بەبئ بروابون بە خوا هیچ واتایەکیان نی یە . وەکو (ئەنشتاین) دەلی : (ئەو کەسە ی ژیا نی خۆی و کەسانی تر و زیندەوهران بئ مانا دادەنئ نەک هەر بەخت یامەرائی نییە و بەدشانسە، بەلکو ئامادەیی بۇ ژیان تیدا نییە).

لەو بارەیهووە منیش حەز دەکەم قسەییك بکەم و دەلیم : تاکە هۆکار رێگای بئ بگری تا شایانی تەواو نەبئ بۇ ژیان (هیوا) یە، کە لەسەر هزرو بروا دادەمەزریت، لەوێ دا کە هەندئ جار بۇ هزری دەگەرپتەووە پە ی بەراستی دەبات، یان بۇ مندالی دەگەرپتەووە وەکو مندالان بیر لە کاروبارەکانی ژیان دەکاتەووە. پاشان هاوڕێیە پسپۆرەکەم کە من و هەموو کەسیك بیرکردنەووە توانای ئەوی بۇ پەخنە گرتن بەدلیا دەچئ ئاوپی لە من داووە لیّم پرسی : (ئایا ئەو ی گۆتم راست بوو ؟) ووتی : (بەلئ بەلام پرسیارە گرینگەکە ئەو یە کام خودایە ؟) . لەگەڵیدا هاوڕابووم گرنگترین پرسیار کەسی بیرمەند بەرەووی دەبیّتەووە لەو بارەووە ئەو یە : ئایا خوا هە یە ؟

پرسیاری دووهم : ئەو خوایە جوۆرەکە ی چی یە ؟

پرسیاری سئ یەم : مەبەست لە ژیان چی یە ؟

پرسیاری چوارهم : هه لهو چه وتی چی یه ؟

دوایی ووتم : بپروا بون به ووی خودا ته نیا دروستکهریکی پرووته له گه ل چه مکی ناییندا یه ک ناگریته وه، بۆ شه ووی بی پیچ و په نا بم و قسه کانم کورت بکه مه وه : من پیم خو شه له و ویکچواندنه ی له باره ی نامرازو وه ستاکه ی باسم کرد به رده وام ببم . بهر له وه چهز ده که م نامازه به وه بکه م : نایین دورتر له ووی دپروات که هزر بری ده کات، به لام ناکوک نابی له گه لیدا، له کاتی دا دروستکاریکی بیرمه ند به کاری نامیری هه لده ستی نه خشی نه و نامیرمه لایه و مه به سته که شی له پشته و مه یه، له کاتی دروست کردنی دا گیان و دهرونی خو ی ده کات به به ردا ، کاتی ته وای ده کات په یومندی به سۆزی له گه لدا دمه به ستی، چونکه بایه خ به پاراستنی ددهات یان به و ریگایه ی کاری پیده کات من ناتوانم بپروا نه که م دروستکاریکی په ی پی به ر نه م قسه یه ی له باره وه بپروا پی نه گریت. خوی بیگهر د وه کو له کردارمه گانی دا دمبینری دمتوانین به و راستی یه بگه یین له لوتکه ی ژیری و کارزانی دایه . من بپروام به بونی خودا هه یه نه گهر خه لگی له ناو دلی دا جیگای بکه نه وه وه هه لی بگرن بۆ (په وشته به رزه کان) رینوما یان ده کات. هه روه ها (په فتاره دروسته کان) یان پیشان ددهات و به (مه به ستی باش) یان ده گه یینی و خو شه ویستی خو ی و خه لکیان پیده دات).

نه و کاته کات ژمیر گه ییشه (۲) ی دوی نیومرۆ و کاتی نان خواردن ته وای بوو قسه کانیش کو تایی یان هات. نه م کتیبه هه نده هه لئاگری و کاتی دمه قالی نی یه له راست نه و مه سه له یه تیرو ته سه ل قسه بکه یین، به لام چهز ده که م بۆ ته وای کردنی نه م وه لامه یه (نایا لی ره دا خواییک هه یه ؟) هه ندی خالی تر هه یه رونیان بکه مه وه :

سیفات هکاني خوا^(۱)

به دريژايي سيفاتي خوام تاوتوي کردون له سهر بناغهي (شيكاري لؤزيكي) كه فهيله سوفان پيوهي هه ئساون. به به كارهي ناني لؤزيك دمزانري سيفاتي خوا زانراون و مروف دمتوان بياندوزيته وه، ئه مانه به شيكن لهو سيفاتانه و تهواو نهكراون : (الله) خدا ، (خالد) نهمر ، (لطيف) په نهان و ناماددي و دروست نهكراو ، (قدوس) پاكو ، (طيب) خاوين ، ناگاداره به خراپه به لام خراپه كار ني يهو له نيازيدا ني يه ، شته كان نابوغزيني ، (حق) راسته (عليم) زانايه ، (محب) خوشهويسته ، (مريد) خاو من ويسته ، له ئارمزهكان دووره ، كه بناغهي چاكه گانه. ئهو سيفاتانه له گه ل ئايه ته كاني ئينجيدا وهكو يه كه له راست خوادا، به لام زوربه ي ئهو سيفاتانه ي خوا له ئينجيدا له سهر بناغهي لؤزيكي باس نهكراون، به لكو وهكو چهند سيفاتيكي به لگه نهويست و ئاشكران.

هوكاري تي رهوشي له گه ل ئازادي هه لئزاردن و سهرپشكي (الاختيار):

ئره دا زور هوكار هه يه دهنه هوي بروبوون به خدا له وان هه ش كه پيوسته لايان بي ئاگا نه بين له م شوينه دا نه وان هه كه به هوكاري تي رهوشي (السببيه الاخلاقيه) له گه ل ئازادي سهرپشكي دا (حزيه الاختيار) ناوم بردون، مه به ست له ئازادي سهرپشكي دا سهر به خويي يه له هه لئزاردن برياره كاندا. لايه نه كاني (گياني) و (رهوشي) له زيانى مروفا و ئه وه ي پيوسته ئه نجامى بدات به مه به ستى ساغى و خوش گوزهرانى مروف بايه خيكي گرنگيان هه يه. ئه م بايه خه به سهر سروشتى غه يري ئاده مي زاييدا، ئاشنا بونمان به (سروشت

(۱) سيفاتي خدا له قورئانى پيروزدا (۹۹) سيفات و ناوى پاكو، كه بريتين له (الله الذى لا

اله الا هو الحى القيوم ، السلام ، المؤمن . . . هتد .) (و)

ناسی) لەو گیتی یە تێیدا دەژینن زیاترمان حالی دەکات، هەروەها لە ھۆیەکانی چاک کردنی (بەرھەم ھێنان) و (دابەش کردنی پێویستی یەگان) و (ھۆیەکانی خۆش گوزەرائی) و (کەم کردنەووە لە ئازار و ژانەگان) و (درێژمەدان بە ژیان)^(١). لەگەڵ ئەوەشدا کێشە ی ھەرە گەورە ی جیھانی ھاوچەر خ بریتی یە لە (کێشە ی ئەخلاق ی) و (ئایینی)، ئەوانە سەبارەت بە زانی نی چۆنیەتی بەکارھێنان ی (وزە ی ئەتۆمی) دەدەوین، بە مەبەستی ھێنانەدی بەرژمەندی مەردوم و خۆش گوزەرائی کردنیان نەک بۆ ئەو ی مرۆف توشی قەر تێخستن بکات. دورنی یە گەروەترین ئارێشە ی ژیان کە بەرەو روی مرۆف بۆتەووە لە جوۆری (رەوشتی و ئەخلاق ی) بێ کە باس لەو دەکات چۆن ئێمە بریار ی راست و دروست بدەین. روو لە ھەر گوێیە ک بەکەین دەبینین سروشتی بێ گیان چەند یاسایەکی نەگۆر بەرپۆی دەبات، دیسان گیاندارانی ش لە ژیان ی وشکانی دا. بەلام مرۆف لە شێو ی بونەومرێکی بالاً بنیات نراو، جیا یە ، چونکە ئەو توانای سەرپشکی و خۆشەوێستی (حر یە الاختیار) ی ھە یە واتە : کۆمەل بێ مرۆفایەتی وەکو کۆمەلە گیانی ک یان کەسانی ک دروست کراون ئازادن لە بریاردانی ھەر بریار ی مەبەستیان بێت ، لە (بواری زانست) بخۆن و بخۆنەووە. گەر گوێراییە ل ی (یاسای رەوشتی) نەکەین کە خوا دایناو دەب ی ئەرکی ئاکامەگان بخەینە ئەستۆ گەر سروشتی ماددی ئازاد بوایە ئەو کاتە مرۆف ئازادی ھەلبژاردنی لە دەست دەداو ھەموو شت ی ب ی سەرۆبەری دەیگر تەووە. توێژینەووی (رەفتاری گیاندارن ئەووە ئاشکرا دەکات دو یاسایە سەرەکیە کە کار دەکەنە سەر رەفتاری گیانداران جگە لە ئادەمیزاد بریتین :

١- مانەو ی دەرون (بقاء النفس) .

٢- مانەو ی جوۆر (بقاء النوع) .

(١) قورئان سەرپشکی (الاختیار) ھەلەبژێری لە کەدارەکاندا: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى﴾ الاعلیٰ ١٤.

به كه ميگ بير گردنه وه ده توانين دهری بخهين به بي نهو دو ياسايه هيچ ريگاييگ ني يه بو دموام دان به ژيانى نازده لي جوراوجور تا ماوميكي دريژ . (په رچه ريفتار - السلوك العكسي) به ده ست نه هاتو به ته واولي حوكم به سهر ريفتاري گيانداراني جيهاندا دهكات . تا گيانداران له مهمله كه تي نازده ليدا زياتر هه ليجن زياتر پشت بهو ريفتاره به ده ست هاتوه دمبه ستن كه فيري دمبن . به لام لي ردها گومان هه يه نايا نازده لان كه له خوار مروقه وهن له دهر كردني برياردا نازاديان له مروقه نزمتر بيت ، كه مه به ست لهو نازاديه يه مروقه هه يه تي ، گهر وابي نازادي گيانداران كه مه ، بهو پييه سروشتي گيانداران هاني دهدات له شي بپاريژي و له ناوي نه بات و توشي نازاري نهكات ، مه گهر بو بهرگري كردن نه بي له خو ي و جوره كه ي . دمبينري نهو په يوه ندييه ي له نيوان جورها گيانداراندا دروست دهب يان له نيوان تاكه كاني يه ك جوردا بريتي يه له (ياساي جهنگه لي - قانون الغابه) كه پي وايه (هيژ له مافدايه) نه وه باوه . نه م ياسايه حوكمه گيانداران دهكات به نازل له (مهيمون) وهه بيگري تا خوارتر .

نهو گياندارانه ي به (كۆمه ل) دمزين مل بو يه ك حوكم كه چ دهكات كه زورداريه . به كورتي لي ردها چهند ياسايه كي ريفتار هه يه گيانداران په پره وي لي دهكهن كه له خوار مروقه وهن و ناتوانن خو ي لي رزگار بكهن . (ميژوي مروقه) نه وه دهرده خات ريفتاره كه ي گهر دن بو (ياسايه كي سروشتي) كه چ دهكات كه گيانداران ملي بو كه چ دهكهن ، به لام سه رباري نه وه هو كاري تريش كاري تي دهكات له وانه ش : (هه ست كردن به ترس له شتي نه ناسراو) و (هه ست كردن به نهرك و تاوان - ويژدان) . ديسان سي يه م ، حوكم كه بريتي يه له هيژ ترس و توقين پهيدا دهكات ، نهو كاروبريارانه ي (هه ست كردن به تاوان) ي بو پهيدا دهكات به كاريكي خراپيان دادهن ي و نارهبازي يان له بهرامبه ردا دهردمبريت . له بهر نه وه تي بيني دهكري كۆمه لي هوكار وهكو زنجيره ' دونيا ي ماديه وه بو نازده لاني دنيا ده ست پي دهكات ، پاشان به رهو گيانداراني

سەرو هەلەدەگوازی کە مەرۆف لوتکەیان دەگریت، لەبەر ئەوە دەبینی مەرۆف ئاستیکە ی بەرزتری هەیه لە نازادی هەلبژاردندا، بۆیه دەسلاتی زیاتر دەپروات بەسەر (ژینگە) و خودی خۆیدا . لەسەر ئەم (نازادیە) هەست کردنی مەرۆف بەراست و چەوتی و توانای جیاکردنەوهی هەلەو راستی دادەمەزریت. چاوگی ئەو زنجیرە ھۆکاریە چی یەو خالی دەست پێکردنی لە کوێومێه ؟ .

ئایا سۆنگەکە ی لە هیچەوه پەیدا بوو ؟ ئایا بە رێکەوت (الصدفه) هەلکەوتووە ؟ پەچاو کردنی ئەم بۆچونە زۆر لەو قسە گەوجانە و هەلیت و پەلیت ترە کە بگوترێ (مەرۆف دەتوانی لە کاتی پزاندنی گلاسێک یان شوشە ئاوێکدا بەسەر زەوی دا وێنەیهکی جوانی دنیای دەست کەوتیت) . سەیر نی یە ببینین یاسای ھۆکاریتی کە بە بناغە دادەنریت بۆ تیگەییشتنی دیاردە ماددەییە گەردونیەکان و ھوکم لە ڕووەک و گیانداراندا دەکات و بەداخوازی ئەو ھەزەری مەرۆیی پێک دێ ببینین ھەمان یاسایە دەتوانین لە رێکایەوه بگەینە حالی بون لە بەھای یاسای ڕەوشتی کە لەسەر سۆزو ئەوین و دادگەری و بەزمیی و مافەکان و بەرپرسیارەکان و دادگەری و جوانی و شەنگەیی دادەمەزریت . بەلکو ھەمان ئەو یاسایە دەمانگەییەنیتە پە ی بردن بە ھەبونی خودا . بە واتایێکی تر ئەو یاسایە دەستمان دەگەییەنیتە چەند بەھاو واتایێکی بەرز ناتوانین بەھای راستەقینە ی بەیان بکەین و ھەژماری بۆ بکەین . پێمان وایە (ھیوا) لە داھاتوی مەرۆفدا یەکەم شت بەسەر ئەو ھاندەرانە (الدوافع) دا دێ کە پێنومامان دەکەن بۆ بەدەست ھاوردنی ئەو چاکانە لە ژياندا، ئەو ئەم چاکانە ناتوانین ھەژمارو کیشیان بۆ بکەین. گەر پێویستیەکان ژيانی مەرۆف لای دابین ببی ئەو کاتە بەختەوهری راستەقینە لە ھەموو شتەکانەوه بێ ژمارەو کیش دین ، لەو سودمەند بونەوهی مەرۆف پەشیمانی پێویست نابێت، (بیر کردنەوه) و (مێزو) قەناعەتی بەمن بەخشیووە کە گرنگی بەھای گیانی و ڕەوشتی بۆ مەرۆف بۆ ڕەواوبون و ڕەوا نەبونی

دهگه ریته وه له بونی که سایه تی یه کی پیروژدا، که که مالی موقه ددهس
دموینئ و رینوما ی رپفتاری مروؤ دهکات .

هزری ئیمه (یهک بونی گهردون - وحده الکون) و (سیستم) و (پرمسیپی
هوکاری) دموژیته وه به لام ئهم شتانه به ته نیا . ئایین) بیک ناهینن یان
ئهو متا نا بیته (ئایینیکی نه گۆر) تا رپگا نهدمین له سهر بناغهی ئازادی له
برپاردانه کان و راست گۆیی خواپهرستی و برپا یه تی له نیوان مروؤفه کاندای کار له
ژیانمان نهکات، گهر بمانه وئ ژیان له سهر زهوی به ردهوام بی به مه بهستی
پاراستنی شکوی رابردوی ئیمه پیویستمان به رینوما ییه کی پیروژ ده بی.
(خه مه کان) و (نه خو شیه کان) و (کاره ساته میژویی یه کان) بۆمان دمه له یین
(رهوشت) و (راستی) و (دادگهری) و (به زمی) و (نازادی) مادام په یوه ست نه بین
به برپا یه کی کرداری و بناغهی یه کیان نه بی و اتا کانیان له ده ست ددهن و ده بنه
هو ی ژیا نه کی بی نرخ و بی به ها. ئهو متا له سایه ی (نازیه تی عه لمانی) داو له
سایه ی (رهو ته بی برپا کان) دا هه موو ئهو دمه که و تانه له ده ست چون خودا له
سایه ی دا مروؤی خو ش ده ویست و ژیر خو رخران. مروؤ ناتوانئ (نازاد) بزئ
یان مروؤ فانه بزئ ته نیان له جیهانی کدا نه بی که له سهر (رهوشت) و هه لگرتنی
(ئهرک) و (به رپر سیاری یه کان) داده مه زرا بیت . خه لگی چونکه (به نده ی
خو ان) به وه یه کسان دهن و (نازادی) به ده ست دینن، واته به وه وه سفه ی نه بی
که (جین شینی خودان) یه کسان له نیوانیاندا دروست نابئ، ئهو وه یه کسانیه له
روانگهی (خودا) وهو (یاسای رهوشتی) یه وه . گهر نکو ئی (بونی خوا) بکه یین یان
نکو ئی له (یاسای رهوشتی) بکه یین هیچ رپگایه ک نامینئ بۆ نکو ئی کردن له (به
کو یله کردن) و (ژیر دهسته کردن) و شه ر کردن له گهل ئهو پرمسیپه ی پیی

وايه (هیز حقه) يان بو شهر کردن له گهال (چلیسی) و قورغ کردنى مروف (الاستغال) دا^(۱).

گهر مروف به های دهرونی نه بی چون ۰ نازادی به سهرپشکی ره ها) يان دهبی که له (دهرن) و (نهرکی ره ها) وه هه لبقولیت نه وه دهبیته هوی حالی بون لهو به هایه به حالی بونه کی روکشی و به گاره یانی بو هیئانه دی (خود به رستی) و فراوان کردنى (به رزه وهندی که سیئی) وه که به گاره یانی ئامرازو کویله له بهر دهستی سولتاند. نهو (مافانه ی) خوا به مروفی به خشیه که س ناتوانی جگه لهو بیانگیر پته وه، به لام نهو (مافانه ی) مروف ده یاندات به برای مروفی يان دام و دمزگایک که کرده ی مروفه دهمان به خشی دژوار نی یه نکولی يان لیبکات يان بیانگیر پته وه . نه گهر (مافه نه گورده کان) نمان له (چا وگی مه زن) وه که (کرد گاره) دهرنه چن نه وه گه وحی یه بی مان وابی مروف چه ند مافیك و چه ند حه قیکی هه یه مروف يان دام و دمزگایک له دام و دمزگان که مروف خوی دایمه زرانده ناتوان لی بی ناگا ببن و نکولی لیبکه ن، بهو پیودانگه مروف بوی نی یه بللی نهو هیچ (به هایه کی ناخی) يان (پیز) و يان (ماف) و يان (نهرکیك) ی ره ها يان (به رپر سیاری) یه کی هه یه بهو وه سفه ی نه بی نهو دروست گراویکی خودایه.

دووباره ده لیم : ئایا برایه تی نیوان خه لک رپک کهوتنی ماددی به له سهر بنه مایه ک داده که زری که (هیز) به ته نیا (رهفتاری تاکه کان) و (رهفتاری

(۱) له قورئاندا له دهمان جیگادا نامازه ی به ۰ یه کسانى) و (نازادی) و (نهرک) و (رهوشی بهرز) و (برایه تی) و (پیکه وه زیان) و (دادگهری) کردوه . ﴿يَتَأْتِيَ النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاهُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ﴾ العجرات / ۱۲. لی ره دا قورئان نامازه به فیدرالی و مافی خیزان و هوزو گه لان و یه کسانى و پیکه وه زیانی گه لان و هوزان و مروفایه تی ده کات. ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ النساء / ۹۲ . وشه ی (التحریر) واته : نازاد کردن. ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ البقرة / ۲۵۶ . واته : ناچار کردن له ئایندا نی یه نه مهش نامازه بو نازادی بر واکان، که ته نیا له نیسلامدا دهست ده که ون (و) .

کۆمه له کان) دیاری دهکات، یان ئه و براهه تیه بۆ هاوبه شیمان له (پهرستنی خودا) دهگه رپته وه ؟ وه کام سه رچاوه مانه وه ی درپژترو به رده وام تری بۆ دمه رخصینیت ؟ ئایا (نازاد) یمان بۆ نازادی (گیان) دهگه رپته وه یان نازادی دمه رکردنی برپاره کان و نازادی (هیژ) ؟ یا خود ئه وه رپکه وتنیکی (ماددی) رووته مۆرکیکی کۆمه لایه تی ودرگرتوه ؟ چۆن مروّف ده توانی سود له نازادی و مربرگرئ مادام پیی وابی کۆیله ییکی ده و له ته ؟ کاتی برپا بون به بونی (به های نرخ) و (رپزی تاک) له نارادا نامینی (کاره ساتی ره وشتی) رو ددهات و (کرداری درپندانه) بلاو ده بیته وه و له بیرۆکه ی (ره گه ز بالان و باشه کان) داو بیرۆکه دا چه ند رپتی چونی دهبینی که (باشی ده و له ت) مه به سته و هیچ مه رامیکی تری له دواوه نییه .

له پره نسپی کدا هاته و : (مه به ست - الغایه - پاكانه ی هو دهکات) هه مان شیواو بوو له (نورنبرج) به کارهات ، گه رنا چۆن دمه سه لاتدارانی (ناوی) و (دگتاتۆران) یان له و که سانه ده ژمی رپن به رپرسیاری هه مو هه لّس و که وته درپندانه کانیان بخریته ئه ستۆ ؟ ده لّین چۆن به (تاوانبار) له قه له م دران و تۆمه تیان درایه پال و سه رکۆنه کران. هه مو ئه و کاره ناشیرینانه ی ئه نجامیان داوه ته نیا جیبه جی کردنی فه رمانی گه وره کانیان و یاساکان و پره نسپه کانی (نازییه کان) بوه ؟ ئه وانه له سایه ی (یاسای خوایی) هه میشه یی دا نه بی که بی برپوایان به (پره نسپی مروّقاییه ی) ناویان دمه بن ناتوانرئ وه ک تاوانبار سه رکۆنه بکرین^(۱).

(۱) شه هیدی عه لامه (سید قطب) رحمه الله له کتیه ناو داره کهیدا (العدالة الاجتماعية/ ل: ۱۵۰) دا ده فه رموئ (نیسلام لوتکه یه له دادگه ری کۆمه لایه تی مروّبی گشت لاگره ودها، هه رگیز شارستانی ئه وروپی خو ی له قه ره نه داوه و ناشی گاتی ، چونکه شارستانی یه کی ماددیه) . (تۆماس کارلیل) له کتیی (محمد المثل الاعلی / ت: محمد السباعی / ل: ۱۲۱) دا ده لّی : (له نیسلامدا دۆستایه تی هه یه که باشترین دۆستایه تی یه بریتی یه له یه کسانی له نیوان خه لکیدا) .

ئەگەر (ياسا دەسکردهگان - القانون الوضعیة) تاکە سەرچاوه بن بۆ (مافهگانی مروؤف) لەسەر کام بنه‌ما دمتوانین سەرکۆنە (نازییه‌گان) بکه‌ین، که ره‌گه‌زمه‌گانی تریان چه‌وساندۆته‌وه وه‌کو (قه‌ره‌جه‌گان) و (پۆله‌ندییه‌گان) وو نه‌یارانی سیاسی یان ؟ لەسەر کام بنه‌ما دمتوانین ئەو ئازارو ئەشکه‌نجه‌یه‌ی (مه‌جه‌ریه‌) خه‌بات گێڕه‌گان توشی هاتون سەرکۆنە (ادانه‌) بکه‌ین ؟ (نازییه‌گان) مافی که‌سانی تریان پێشیل کرد برۆایان وابو مروؤف مافی هه‌بی یان چه‌وساندنه‌وه سنوری هه‌یه. گەر لی‌رده‌دا چه‌ند مافیکی چه‌سپوو هه‌بی بۆ مه‌ردوم کۆ ئەو مافانه‌ی نه‌گۆڕ کردوه ؟ ئەگەر مروؤف داینه‌ناون ئەو چۆن دمتوانی جارپادات ئەو (سهربلندی) و (رپژن) و (مافه‌گان) و (ئه‌ره‌که‌گان) و (نازاد ویست) و (پزگاری خوازی) دامه‌زراندوه ؟ داها‌تو دهبینی هه‌میشه‌ تۆ ده‌ستت به‌ کۆمه‌له‌ زنجیره‌ هۆکاریکه‌وه گرتوه دواجار به‌ خزمه‌ت خوات ده‌گه‌یی‌ن، مه‌گەر به‌ ئەنقه‌ست خۆت له‌ بیرى خۆت دورى بخریته‌وه‌و به‌رله‌وه‌ی به‌ژوانی بگه‌ی له‌ بازنه‌ی گرنگی پێدان (الاعتبار) دمری بکه‌یه دمره‌وه ، ئیمه‌ له‌ ژيانی (ئه‌مه‌ریکای نوێ) دا زۆر به‌لگه‌ دهبینی‌ن که‌ (دیموکراتی) ئەمه‌ریکا لاواز بووه‌و پایه‌گان که‌وتۆته‌ جو‌له‌و ته‌کانه‌وه، له‌به‌ر ئەوه‌ی ره‌وتی ماتریالیستی گرتوه‌و له‌ بنه‌مای ٠ئایینی) و (گیانی) دورکه‌وتۆته‌وه^(١). لی‌رده‌دا له‌ دنیاى (خۆرئاوا) دا زۆر هه‌ول هه‌یه کار بۆ پاراستنی (مافی مروؤف - حقوق الانسان) ده‌کات، دواى ئەوه‌ی نکۆلی له‌ بناغه‌ پیرۆزه‌که‌ی ده‌که‌ن، به‌لام ئەم مافانه‌ په‌سیدیکی گیانی یه‌و له‌ رابردودا

(١) هورثان فەرموویه‌تى : ﴿أَلَمْ تَكُنْ أَتِلُّكَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نَبِّئَهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَلِكَ نَقُولُ

بِالْمُجْرِمِينَ﴾ الرس‌لات ١٦-١٧. لی‌رده‌دا به‌ پێی یاسایه‌ می‌ژویی یه‌گان که‌ چه‌ند یاسایه‌کی نه‌گۆریان هه‌یه ئەمه‌ریکاش وه‌کو سوؤفیه‌تى کۆن دم‌روخی و شارستانی سه‌رمایه‌داریش به‌و رینگایه‌دا دم‌روات، چونکه‌ هه‌ر می‌للەت و شارستانی یه‌ک یان هه‌ر ده‌وله‌تى (ئایین) پشت گۆی بخت زوو له‌ناو ده‌چیت .

به رهه مېك بوه له به رهه مه كانی ئایین ، گهر له ږمگ و ږشه وه هه لېكې شریټ
 ناتوانی له سهر زموی بمینیت هوه یان نه گهر نه دنامهانی بشیوینری یان
 دروشمه كانی له ناو بری یان كه سېك نه بی بیروینی و بیچینیت.
 (بروابون به خوا) چهند سیفه تیكي نه پراوهی خوئی ههیه لیږدها (سی)
 هوکار ههیه بروابونمان به خوا نه خاته گهر دنه وه و هه رگیز له دست ناچیت
 له وانه :

یه کهم : سیستمی پهر و مردمی : هم سیستمه پهر و مردمی یه له
 هه موو ږوژگار یكدا له گهل خه لکی دهگونجیت و دیت هوه له سهر (بروا)
 داده مزریت . به لام هم (سیستمه پهر و مردمی یه له سهر (فهلسه فهی
 سروشتی) بنیات دهنری به ئامانجی (تهندروستی) و (شادی) له گهل نه و
 كه سانه دا ناسازی (نه خوئی دریژخایه) یان ههیه و چاك نابنه وه دیسان بو
 نه وانه ناگونجی ئیفلج و گوچن، یان نه خوئی یه کی كوشنده یان ههیه هیوای
 چاك بونه و دیان له دست داوه. نه و (سیستمه پهر و مردمی یه له سهر
 (فهلسه فهی بهرگماتی) دامه زراوه، كه ته نیا له گهل نه وانه دا دمسازی له
 توانایاندا یه و خوئیان بو ئاماده كرده. نه و فهلسه فهی یه له سهر (فهلسه فهی
 مروئی) دامه زراوه له گهل نه وانه دا ناسازی ئاماده سازی (میکانیکی) یان ههیه .
 به لام نه و (فیږكر دنه) ی له سهر (بروا) دامه زراوه له سهر (گرنگی پیدانی
 ئایینی) بو هه موو مروقه كان له باره به پیی جیاوازی یان له كولیژه كان و
 بازاره كان و ماله كان و نه خو شخانه كان و گه ږمكه هه ژارنشینه كان و زیندانی
 یه كان و له مهیدانه كانی جهنگدا . بروا به خوا بوون هیژنك پهیدا دهكات بو
 خاومنه كهی كه زیانی ږه های پی نه كه ویت ، (ئایین) له روی (بایولوجیا) وه
 دهكری پیناسه بكری، كه بریتییه له (پهرستشی مروقه بو هیژنکی سهر وو،
 چونكه به دل هه ست دهكات پیویستی به و هیژه ههیه ئارامی پیدات). زوړیش
 دژواره هم پیویستی یه له زوړبهی كه سدا (كپ) ببیت.

دووهم : بړوا بون به بونی خودا بۆ تهواو کردنی (واتای ژيان) و (گهردون) پیوښته ، بیگومان هرز مه نندان داهاتوو ههمیشه لهم مانایه دهکولنهوه.

سی یهم : به چاوپوښین لهو هیرشه دوبارانهای هرزه گومراکان یان بیرمه نندان نهنجامی دهمدن ، داهاتوو مندالان بۆ نهو شتانه له دایک دهمین ویستی له سهر دراوه بۆی له دایک ببن ، داهاتوو بۆ پیکهنانی هرزبان مل بۆ ههمان نهو یاسایانه که چ دهکهن هرزهکان له رابردوودا بۆ پیکهاتنیان ملیان بۆ که چ کردووه. داهاتوو (هزر - العقل) ی پیگه ییشتو بهردهوام وهلامی پرنسیپهکانی یاسای سروشتی و بیرى راست دهداتهوه. مه گهر بهر بهست بکه ویتته نیوان نهو کاروانه ی نهو ریگایه سروشتی یه . که کۆسپ بخړیتته بهر ریگای یان ریگا وون بکات . هرزی زۆربه ی مروغه کان به ریگایه کدا رپویشته وه له پرنسیپه سهرهکیه کان لاینه داوه که نهو یاسا سروشتی یانه ی حوکمی سروشت دهکهن و تهواوی نه رکه کانی هه لده سورپنن له سهریان دادمه زړیت. نهو هرزه بیرمه نندانه له دواى پشته وه ی روداوه گاندا ده گهرپن، که هه ست په یان پى دهبان ، شایه د (هق) که بزانی و راستی یه که بدوژیتته وه نه وسا بړوا بوون به بونی خوا پهیدا دهکات. له بهر نه وه شایان دهمی مژده ی خوښی بدهمین ههرچی کهف و بلقی سهرناوه دمروات ههرچی سودی بۆ مروغه هه بی له زه ویدا ده مینیتته وه^(۱).

مانه وه ته نیا بۆ شتی گونجاوه که سودو قازانجی بۆ تهواوی مهردوم هه یه له ههمو چه رخ و پوژگاریکدا. له بهر نه وه (بړواى نایینی) و (بیری نایینی) کاتی کاریگه ریان بۆ سهر (تاک) و ۰ کۆمه لگا هه یه ناسرپته وه و به دریژایی وه چه کان لهو سهرده مانه ی (شارستانی) پيشکه وتوو یان پوژگار له ناوی بردون به شه کاوه یی و بهرزی ماونه وه. له سه روی نه وه و پرنسیپه

(۱) قورئان فه رمویه تی: ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾ الانبیاء، ۱۸.
﴿فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ﴾ الرعد، ۱۷.

سه ره کیه کان که (بیرکردنه وه ساغ) له سهری داده مه زری و پشت ئه ستور ده بی به (بروایه کی رهگ و ریشه داکوتا و بهرزو شکو دار دهوام دهکات تا مندالیک له دایک ببیټ. وهک باسکرا (مندال) خودا سروشتی پاگری گوش کردوه ههروه ها دلسوزی و هیواو خوشه ویستی. له بهر ئه وه (عیسا. علیه السلام) داوای کردو مندالیتی پیروژه رابگریټ: (مندالان له مهمله که تی خوادا فه رمان رهوان). دمه رموئ: (ئه وه که سهی موئکی خوا به ده ست ناهینئ وه کو چون مندالی گچکه به ده ست دینئ ناتوانئ به ریگای تر ده ستی بکه ویټ). دمه رموئ: (تا نه بیه وه مندال ناتوانی بجیه ناو مه له کوتی ئاسمانه وه). (تامروؤ له دایک نه بیته وه ناتوانئ مه له کوتی خوا ببینټ).

(ماکس پلانک) زانای سروشت ناس، که ریگای بو رازه گانی گهر دیله (الذرة) کرده وه وتویه تی: (ئایین و زانستی سروشتی جهنگیکی هاوبه ش پیکه وه ده که ن له دژی گومان و بی بروایی و شتی پروپوچ کوئی دهنگ له م جهنگه دا داهاتو هه می شه بو خودا ده بیټ).

لیره دا دمه وه ئ نمونه به (لويس باستیر) بینینه وه که یه کی بوو له هه لبرارده مرویی یه چاکه کان کاتی وتویه تی: (گهر به من بگوتری به چی به و ئاکامانه گه یشتوی ئایا چویه بیشتی واقعیه هه ست بی کراوه کان؟ من ده لیم: به ئی خوُم له ناو قولایی بیره کاندای بینیه وه که هه می شه به یهک لا کراوه می ناتوانری بسه لینرین. ئه وه ریگای منه بو سهیر کردنی شته کان).

(گهر چومه پشته وهی واقعیه هه ست پیکراوه کان و توشی هه ندی هه له بووم ئایا ده توانی پیشانم بدهی من هه می شه تامه زرؤم فی ربیم^(١)).

(١) له فه رموده ی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه (کل مولود یولد علی الفطره) رواه البخاری. واته: مندالان له سه ر سروشت له دایک ده بن.

له سهه نوسینی پید اچوره وه (تعليق المراجع) د: محمد جمال الدين افندی

پيويسته دواى نوسینی ئەم کتیبه که چه‌ند زانیه‌کی ئەم‌ریکی هاوچه‌رخ به‌شداری نوسینیان کردوه جارپان داوه پيويسته هزره زانست پام بکړین بۆ بر‌واکردن به‌وهی له کیتابی پیرۆزدا هاتوه، تاوه‌کو هه‌ست به‌ توانای کردگارمان بکه‌ین له هه‌رچی له ده‌ورو به‌رمانه‌ له‌و بونه‌وه‌ردا، ده‌لیم پيويسته به‌شیک بخړیته سه‌ر ئەم نوسینه که بێ ناگایه له دوا کیتابی پیرۆز که قورنانه و له کاتی‌دا دابه‌زویی مرقایه‌ی کامل بووه‌و هزره‌کان هه‌راش بوون و ئامادیمی یان به‌یدا کردوه بۆ پامان و بیر‌کردنه‌وه‌و لی‌کۆلینه‌وه‌، واته سه‌ر ئەو به‌پراوی‌زانیه‌ی نوسیومانه له هه‌ندی لا‌به‌ره‌دا قورنان روی کردۆته هزره‌کان و قسه‌ کردن له‌گه‌ل زاناو دانا‌يانداو له چه‌ندان جی‌گه‌دا ئاخا‌فتنیان له‌گه‌ل‌دا ده‌کات. ﴿وَمِنْ ءَايَاتِهِۦ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾ الروم / ۲۰ .

واته : یه‌کێ له ئایه‌ته‌کانی خوا ئه‌وه‌یه ئی‌وه‌ی له خا‌ک دروست کردوه، پاشان ئی‌وه‌ مرق‌فیک‌ن بلا‌و ده‌بنه‌وه‌) .

﴿وَمِنْ ءَايَاتِهِۦ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاَخْلَافُ السِّنِّكُمْ وَالْوَنٰكُمُ اِنْ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّلْعٰلَمِیْنَ﴾ الروم / ۲۲ .

واته : له به‌لگه‌کانی خوا دروست کردنی ئاسمانه‌کان و زه‌وی و جیا‌وازی زمان و په‌نگی ئی‌وه‌یه له ئه‌وه‌ش‌دا چه‌ند به‌لگه‌یی هه‌یه بۆ زانیان .

﴿وَمِنْ ءَايَاتِهِۦ يُرِیْکُمُ الْبَرْقَ خَوَافًا وَطَمَعًا وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَآءً فِیْحِیْۤی بِهِ الْاَرْضَۢ بَعْدَ مَوْتِهَاۢ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّعْقِلُوْنَ﴾ الروم / ۲۴ .

واته : له نیشانه کانی خوا ئه وهیه بروسکه تان پیشان دهدات وهکو ترسو ته ماع پیدان، ئه نجا له ئاسمانه وه ئاوتان بۆ دهبارینی زهوی دواى مردنى زیندو دهکاته وه له نه وهشدا چهند به لگه یی ههیه بۆ گه لیک هزریان ههیه . قورئان له خۆیدا گه وره ترين موعجیزه ی پیغه مبه ره صلى الله عليه وسلم به نه مری دهمینیت هوه و زۆرتري ن سودو چاگه ی تیدایه و شى فاو چاره ی دلّه شکاوه کلۆ له کانه ، نارامی بى به شان و سه رگه ردا نه کانه، هیواى ته وای مه ردومه، چاره و پینوما یه بۆ خه لک و په حمه ته بۆ هه ر که سی بۆی دلسۆزه. سه ره تا په وان بیزانی عه رب داماون له راست په وان بیژی و کارزانی و پیشبینی یه کانی قورئان که وهك دۆخى هاتونه دی. له گه ل هاتنى چهرخی زانست داو پویشتنى کاروانى شارستانى له و ماومیه دا به ره و ئاستى به رزتر قورئان موعجیزه ی جوانترى خسته روو که له بن نه یین. به سه رى خۆم ئه مه سیفه تى موعجیزه یى گه وره ی نه مه. له م چهرخه دا که چهرخی زانستى ئی عجازیه قورئان زۆری له راستى یه کانی بونى مادى باس دهکات و پیشبینى پودا وه کانی داها تو دهکات، وورده کاری یه کی مه زنى به کاره ی ناوه له وشه سازى و زانست دا له ه یچ کتیبه کدا وینه ی نى یه ، بۆ نمونه به کورتى :

۱- ﴿اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ

كَسَافًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ﴾ الروم / ۴۸ .

واته : خودایه با په وانه دهکات هه ور ئی ده خوړی و بلاو دهکات پاشان دهیکاته پارچه ییك دهبینى له نیوانیاندا باران دیته دهر . له پوانگه زانى - علم الارصاد) دا سه لماوه (با) پۆل دهبینى له لیخوړین و بلاوکردنى هه ورو باراندنى باران، که با ده نیرى له یهك شویندا کوى دهکاته وه، ئه مه ش راستى یه که ده مه ته قى هه ئنا گریت

۲- ﴿وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ، يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ﴾

الانعام / ۱۲۵ .

واته : کئى خوا مه به سستی بئى گومرأى بکات سنگى تهنگ دهکات ومکو ئه و
کهسهى به ئاسماندا بهرز دهبیته وه . به ئه زمون سه لاوه دواى ئه وهى مروؤف له م
چاخه دا فریه ئاسمان و بهرزبووه و بهرزایى جیاجیای بینى زانى بهرزبونه وه
به هه وادا و گه یشتن به چینه بهرزهکانى مسوگهر هه ناسه تهنگى توندی
له گه لدا دئى، تا له و شوینانه ی ریژه ی ئوکسجین که م دهبیته وه هه وای تیدا که م
دهبیته وه مروؤف توشى خنکان دهبیت.

۳. ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ الذاریات / ۴۷ .

واته : ئاسمانمان به هیزو بازو دروست کردوه ئیمه به رده وام فراوانی
دهکهین ، زانست سه لاندویه تی سنوری گهردون به رده وام دهکشى و فراوان
دهبیت.

۴. ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِمَوْقِعِ النُّجُومِ ۖ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّا تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾ الواقعة / ۷۵ .

واته : نه خیر وانى یه سویند دهخوم به شوین و ریگای ئه ستیرهکان
ئه مهش سویندهکی گهرمیه گهر بزائن . گهردوناسی ئیمرو ئاماژه به ماوه ی
نیوان ئه ستیرهکان دهکات که دهگاته ئاستی ئه ندیشه، بویه شایان به ورمیه
کردگار سویندی پئى بخوات . کو مه ئه ئه ستیرهکان که نزیکترین مه جهره ی
ئاسمان پیک دینن (۷۰۰) هه زار سالى تیشکی دوورن. یهك سالى تیشکی نزیکه ی
(۱۰) ملیون ملیون کیلومه تره^(۱).

هه ندئى له و ئایه ته پیشبینیانه (التنبؤات) داهاتو پرووده دن که زانست
مژده ی پئى ده دات یان نکۆلى ناکات :

(۱) بۆ زانستی زیاتر بره وانه زنجیره ئیعیجازی و مرگپر وهکو (گهردوننایى ، زهوى ناسى ،
گهردیله ناسى . . . هتد) . (و)

۱- چه رخی داگیر کردنی ناسمان :

﴿يَمْعَشَرُ الْجَنِّ وَالْإِنْسَ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ﴾ الرحمن- ۳۳ .

واته : نهی کومه لهی مروڤ و جنوکه گهر ویستتان برږونه هه ریمه کانی ناسمانه کان و زهوی بچن ، به لام به دمه لآت نه بی ناتوانن بچن .

۲- نایندهی شارستانی له زویدا :

﴿حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَدِرُوا عَلَىٰهَا أُنْزِلَ أَمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا﴾ یونس / ۲۴ .

واته : تا گهر زهوی خوۍ جوان کردو رازاندهوه دانیشتوانی پټیان وابوو نه وان زالن به سه ریدا فهرمانی نیمه یان بو هات شهو یان روژ .
له روی زانسی له م نایه ته دا دیاره که زهوی نیوهی شهوه و نیوه که یی تری روژه .

۳- چاره نوی کومه لهی خوړ :

﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُبِينٍ﴾ الدخان / ۱۰ .

واته : چاوه ریکه روژی ناسمان دوکه لیکي ناشکرا دینی ﴿فَإِذَا بَرِقَ الْبَصْرُ﴾ (۷)
﴿وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾ (۹) ﴿يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ إِنَّ الْآلَمَ﴾ القيامة / ۷ - ۱۰ .
واته : کاتی چاوه کان له فوچ نران مانگ گیراو تاریک بوو خوړو مانگ کوکرانه وه نه و روژه مروڤ دهلی : له کوپیه په ناگا ؟ .
﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾ الحاقة / ۱۴ .

واته : زهوی و چیاکان هه لگیران و بهیه کجار دایان به یه کتریدا .
 گهردونناسی دوپاتی کردۆتهوه (خۆر) و مگو ههر ئهستیرمیهکی تر قهبارهی
 زیاد دهکات و دهکشئ بۆ زهبهلاحی سوری گه وره و پوناکی بئ شومار زیاد
 دهکات، روی دهرهکی دهکشئ تا دهگاته خولگهی مانگ و هاوسهنگی کۆمهلهی
 خۆر تیک دهچیت، هه موو خۆرئ له ئاسماندا ئهوه چارهنوسییهتی و هاوسهنگی
 تیکدهچئ نهک ههر خۆری خۆمان . کاتئ ئهم ئایهتانه به نمونه وهردهگرین
 مه بهستمان نی یه قورئان سهرچاومیهکی زانستی پوته به لکو دهمهوی بلیم
 چۆن پیاویکی نه خویندهوار بهر له (۱۳۰۰) سال زیاتر توانیویهتی دهستی بهو
 زانسته جوانانه رابگات ؟ ئایا خاومنی ئهم په یامه گهردوناس بوو ، یان
 سروشت ناسئ بووه ؟ ئهوهی راستی بئ هیچ بواری نییه بۆ قسه له سهر کردن ،
 تهنیا مل که چ کردنمان نه بئ، که قورئانی سروشتی کردگاری زانیه قورئان له
 بهرامبهر ئهمه دا (مروقییهتی مروؤ) کامل دهکات و توانای بهرزدهکاتهوه و
 ریزو شکۆی بلند دهکات بۆ نمونه کاتئ فهرمویهتی : ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ
 تَقْوِيرٍ﴾ التین / ۴ .

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ الاسراء / ۷۰ .

ديسان بواری کاری چاکی پیداوه ، ديسان نزیک بونهوه له کردگاری
 به سه ره پشکی و بهرمنگار بونهوهی خراپه به سه ره پشکی و یارمهتی دانی خه لکی
 تر به سه ره پشکی خۆی (مختارا) .. هتدو له کرداری چاکی تری مرویی .
 ديسان دهرگای خستۆته سه رگازی پشت و ههرچی هه ول و تیکۆشانی خۆی
 بدات و ههر که سئ کار بۆ بهرزکردنهوهی پلهی خۆی بکات بهشی خۆی پیداوه ،
 لیهره دا دهر فته له بهر دهسته بۆ گه شه پیدانی غه ریزه چا که گانی و
 به کار خستنیان ، له نیوان دهو له مه ندو هه ژاردا ، له نیوان به هیزو بئ
 ده سه لادا ، له نیوان کار به دهست و خه لکیدا . له ناو کۆمه لگادا (۱۰) کهس هه بی

به ویستی خویان یارمه تی هه ژاران و نه داران بدن باشتره له کومه لگایه ک
ئه رک بخریته سهر (۱۰۰۰) کهس بۆ یارمه تی دان و کومه کی.

کومه لگای یه کهم شایانه به مروفانه ی خو ی و له گیان و جهسته دا گه شه
دهکات و هوپه کانی سۆزو خو شه ویستی گه شه ی تیدا دهکات و پرهنسیپی مروپی
نازادی و خو ماندوکردنی تیدا دهره که ویت، به لام کومه لگای دووهم له شیکی
بی گیانه .

ئیستا هیچ پښگاییک له بهردهم بابای خو به زلزان نه ماوتنه وه، له م
بونه وهره شدا جگه له (خو) هیچ (ئامانجیکی تر - القصد) له نارادا نی یه ،
بونه وهر پښگدیره وه ی ئولو هیه تی خودایه، هه موو هه و له کان بهرمو خودان،
به لام مروف سروشتی وایه له هه مو شتی زیاتر سهرقائه به دمه قالی و
شهره قسه کردنه وه .

﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ، قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ (۷۸) قُلْ يُحْيِيهَا

الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿ يس / ۷۸ - ۷۹ .

وصلی الله علی سیدنا محمد واله والطاهرین واصحابه وازواجه ومن والاه
اجمعین .

ناوهرۆك

- ۵..... ئەم کتیبه:
- ۸..... پيشه کی وەرگێری عه ره بی
- ۸..... ئایا ئەم گهردونه خودایه کی هه یه؟
- ۱۳..... پيشه کی وەرگێر له عه ره بیه وه بۆ کوردی
- ۲۰..... دروست بوونی جیهان، ئایا ڕیکه وتیکه یان مه به ستیکه؟
- ۲۷..... تاقیکردنه وه یه کی گشت لا گره وه:
- ۳۳..... وانه یه ک له ده وه نیککی گوڵدا
- ۳۹..... ئاکامی مسۆگه ر
- ۴۵..... با به بی به لاداشکاندن و لایه نگرتن
- ۴۵..... سه یری راستیه کان بکه ین:
- ۵۱..... به کاره ینانی شیوازی زانستی
- ۵۵..... به لگه سروشتی یه کان له سه ر هه بوونی خودا.
- ۵۹..... دۆزراوه زانستی یه کان، هه بوونی خودا ده سه لێنن:
- ۶۳..... ئاو به سه رهاته که ت بۆ ده گێریت ته وه
- ۶۷..... خوداو گهردونی ئالۆز
- ۷۳..... ماددییه ت به ته نیا به س نییه
- ۷۷..... سه رسامه بچوکه که بیر ده کاته وه
- ۸۱..... چه ند راستی یه ک له تۆمارگه ی دارستانه کاند
- ۹۱..... ته وه ی کوپی خاوه ن باخچه که لێی حاڵی ببو

- ۹۷..... خانه زیندووه کان په یامی خوځان جی به جی ده کهن
- ۱۰۳..... ژیریتری ئیمان
- ۱۰۹..... چه ند ئاراسته یی کی جیۆلۆجیی
- ۱۱۳..... به دیهینه ری مه زن
- ۱۱۸..... ئاوردانه وه یه ک له دواوه ی یاسا سروشتیه کان
- ۱۲۲..... خوداو یاسا کیمیاویه کان
- ۱۳۰..... زانست پشتگیری له بروابونم به خوا ده کات
- ۱۳۴..... گهردون له ژیر ده سه لاتیکی مه رکه زی دایه
- ۱۳۸..... راستیی و دروستیی ئایین
- ۱۴۳..... شته سه یرو سه مه ره کانی (خاک)^(۱)
- ۱۴۸..... خاک و پروه ک
- ۱۵۳..... مرۆڤ خو ی به لگه یه
- ۱۵۶..... سازان و گونجان له نیوان زانسته کاند
- ۱۶۲..... خوداو چاره سه ری پزیشکییی
- ۱۶۸..... گوته کان و بالنده ی (بالتیمور)
- ۱۷۳..... بونی خودا راستی یه کی په هایه
- ۱۹۶..... له سه ر نویسی پیندا چۆره وه (تعليق المراجع)

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

ئەم كىتەپ كىتەپكى ئاسايى نىيە، بەلكى كىتەپكى زانستى
جىھانىيە، لە بەرزترین ئاستى زانستى و فەلسەفە و
ئايىنى دا بونى خودا دەسەلمىنىت، كە لەناو كىتەپ
ئاسمانىيەكاندا خۆى چەسپاندووە.

ئەم كىتەپ مەزنى دىزايىنى گەردون و مەزنى
كردگارەكەى دەخاتە روو، دەرى دەخات
نەسروشت و نە رژیمنى بونەوەر، نە رێكەوت
هیچ دەستىكى نىيە لە دروست كردنى
گەردوندا. دەیسەلمىنىت بونى خودا
بونىكى ئايىنى و زانستى و فەلسەفە
هەيە، ئەك وەكو بیری ماتریالستى بیری
كردنەوہیەكى كۆنى هەندى فەلسەفە بى
برواكان بیری لى دەكەنەوہ. دەیسەلمىنىت
ماددە دروست كراوہ و سەرەتاو كۆتایى
هەيە. ئەم كىتەپ گەورەترین زانایانى ئەمرىكى
هاوچەرڤ لە بواری جیاجیادا بەناوى نویتەرىن
زانستەكان بەشدارى تێدا دەكەن...

تەفسىر پەبلشەنگە

نوسپەنگەى تەفسىر

بۆ بلاوكردنەوہو راگەيلانين

مەولەز - شەقامى دادكا - زىز نوێنى شەرىن پەلام

Mob: +964 760 460 51 22

Tel: +964 760 818 08 66

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com